

Jaan Kross ja Kolme katku vahel

I

# Kolme katku vahel

Jaan Kross





Jaan Kross

**R**olme  
katku  
vabel.

✎

---

*Balthasar Russow'i  
romaan*

*I*

*Kirjastus «Eesti Raamat» Tallinn 1970*

## AUTORI SAATESÕNA

Balthasar Russowi (ehk nagu vist õigemini peaks kirjutama: Balthasar Russow') romaan võlgneb oma sünni kolmele seigale. Neist seikadest võrsub minu jaoks ennekõike kolm meeldivat kohustust avaldada siinkohal siirast tänu

esiteks (ja paraku hilinenult),  
kadunud professor Paul Johansenile selle eest, et ta avastas Balthasar Russowi eesti pärijolu tõendid, millega Russowi kuju omandas eesti ajalooainelise kirjan-duse potentsiaalses tegelaskonnas uue suurusjärgu,

teiseks,  
akadeemik Hans Kruusile selle eest, et ta juhtis mu tähelepanu sellele avastusele ja küllap ka selle kirjan-duslikule väärtusele,

kolmandaks,  
ENSV TA Teadusliku Raamatukogu haruldaste ja käst-  
kirjaliste raamatute sektori töötajale, eriti seltsimees-  
tele V. Millerile ja K. Robertile selle eest, et abivalmi-  
dus, mida nad mulle kõikvõimaliku materjali sõelumi-  
sel osutasid, nii haruldasel määral ulatus üle parimagi  
kohusetäitmise piiride,

ja lõpuks,  
siin loetlemiseks liiga arvukaile lahkeile seltsimeestele  
eriti ajaloolaste seast, keda ma oma Balthasari pärast  
olen mitmel aastal teinekord päris pentsikutegi küsi-  
mustega tülitanud.

Tallinnas, septembris 1969

J. K.

**Esimene peatükk**, milles üks linn mitmesuguseid ime-  
sid näha saab ja üks jõmpsilas enda arvates selgusele jõuab,  
hüdas neid tehakse, kusjuures ta ei jät mõist-olla vähem, kui  
tõnni kombeks on arvata.

---

*Auväärt antvärgid, untsantsakad ja matsid! Ernveste  
hern und frawn von der adell! Förärade och nådigaste  
borgarel\* Rutake, rutake, rutake! Te saate näha imet,  
mille taolist te eluilmas pole näinud ja eluilmas enam  
ei näe!*

Udemes lõuaga noormehehakatus või poisivooster,  
nina higine ja heledad silmad krõllis, rebis kullatud  
lindiga tulipunase kaabu sakris peast. Sama liigutu-  
sega lükkas ta narmendav käis higipisarad ninalt ja  
punakuldne kaabu tegi vahva kaare üle sinise taeva.

*Ein ersam rad! Schöne frawn! Tichtig junkfer!\*\*  
Kiviraiujad ja kingsepad! Rutake, rutake, rutake!*

Oieti polnud kimedat kolmekeelset heeroldikisa ja  
kaabuga taevasseviipamist enam vajagi. Sest kogu Suu-  
rest Rannaväravast väljatrügiv ja Kõismäe poole val-  
guv rahvasumm kissis silmil nimelt üles pilvitusse  
kevadtaevasse vahtiski.

\* Auväärt aadliisandad ja -prouad! (Alamsaksa k.) Lugupeetud  
ja armulised pürjelid! (Rootsi k.)

\*\* Aus raad! Kaunid prouad! Kombekad neitsid! (Alamsaksa k.)



Rannaväravast tuli rahvamurrus väarikust unustava rutuga punapõskne raehärra Vegesack luidra, kuid täna siiski õhetava prouaga ja veel raehärrasid prouadega, kaubasaksu ja poodnikke, õllekohulisi meistreid ja tedretähniliisi selle, elevil pürjelitütreid tähtsate mammadega, õhikaid teenijapiigasid, sinistes vammustes raesõdureid ja halli tööväge. Ja kõik kiiksid muudkui üles ja üles ja keerasid kaelu vasaku õla poole kõveraks.

Kaugel paremal tulid Lüübeki madrused troppis mööda laevasilda suure rutuga, nii et sild kõmises. Midagi säherdust polnud nemadki enne näinud. Vasakul tõttas Kalamaja rahvas salkades Lontmaakri nõlvast üles, suured tolmupilved kannul.

Kui väravast väljujad üle kraavisilla said ja niipalju eemale jõudsid, et äärmiste linnamajade viilud üle müüri ära paistma hakkasid, võis näha, et kõigi põõningaitade esiluugid olid valla ja luugisuult vahtisid ümmargused silmad taevasse. Ühe kaupmehemaja sulased olid roninud kolmekesi koguni luugist välja vintsi palgile ja istusid seal reas nagu külapoised näkist ratsahobuse seljas. Ise vahtisid nad õhku ja kõlgutasid tühjuse kohal koibi, nii et igal teisel puhul oleks olnud kõhe vaadata. Koguni kraavide ja planguga piiratud Rõugemaja müürile olid roninud uudishimulikud: sealt kõõlusid taevasse kuritõbiste lillaplekilised ja ninatud näod.

*Ernveste ritter und frawn! \* Ja külamehed, kes juhtuvad eidega linnas olemal Rutake! Rutake! Rut —*

Siin tundis heerold, et keegi rebis teda kuuesilust. Ta lõi oma punase kübara hooga pähe ja vaatas selja taha. Tema jalgealuseks võetud tühja traanitünni kõrval seisis kümne- või kaheteistkümneaastane poiss ja tiris ta hõlma.

«Mis sa tahad, Pall \*\*?»

«Ma lähen vaatan, kuidas nad seda teevad!»

«Vaata siitsamast, noh.»

«Siit ei saa aru.»

«Kust sa siis vaatad?»

«Tornist.»

\* Auväärt rüütlid ja prouad! (Alamsaksa k.)

\*\* Hääldata palataliseerimata ja käänata Pall, Pallu.

«Jäta järele! Ega nad sinna ei lasel!»

Aga juba oli jõmpsikas heeroldi silmist rahvamurdu kadunud.

Kuni väravani ei pääsenud ta vastuoolu kuigi kiirenti edasi. Ei saa ütelda, et ta oleks hulga seas oma teed trügides eriti osav või väle olnud. Ta põikas küll ühtede nina alt kõrvale (*Fuu, du kleener deywel...*) ja lipsas end võimalikult kitsaks surudes teiste vahelt läbi (*Kuhu sa, pimevaim, rübistad...*), aga siiski oli ta liikumine pigem kohmakas kui nõtkes. Sest kujult oli ta vähem sale kui nimelt kerekas. Ta laiakondilised õlad lähelepandamatu varblasekarva kuue all olid natuke kühma tõstetud ja tuhkjaskollane juuksepahmak ümmarguses peas sagedase sugemise kiuste nagu mättatäis hooletult lõigatud rukkikört. Ta ümmargused silmad olid hallid, niisama hallid kui linnamüür niisugusel päeval nagu täna, kus taevast talle natuke sinakat kuma laenas, ja pilk neist silmadest oli erk, aga samas ka kuidagi ainitine.

«Ma vaatan selle asja järele,» pomises ta ja trügis läbi väravaaluse, mis muutis rahvavoolu sammukõbina mitmekordseks.

«Ma vaatan järele...»

Siin oli ruumi juba rohkem, isegi nii palju, et vahti jäetud ja vihane raesõdur sai otse müüri rippuva Ristiöödu silma all talle hellebardivarrega mööda kintsu ääta:

«Koss sa tryckit, sacrament!»

Pall naeratas pigem hajameelselt kui mõrudalt ja pomises: «Ma vaatan järele...» ning lipsas ära paremale, Laia tänava müüriäärseesse pimesoolde.

Siin tõttas veel ainult üksikuid hilinenud pürjeleid talle vastu. Õigupoolest oleks ta ju neid kõiki tervitama pidanud, aga seda kodukorranõuet võeti ainult triviaalkooli ettevalmistusklassis tõsiselt. Korralik kvartaan nagu tema tervitas tänaval üksnes raehärrasid ja võimalikke mehi. Ning pärast hellebardimüksu oma väarikust taas leides pööras ta rõõmsa rutuga ümber nurga ja tõstis pilgu üles kahesaja viiekümne küünra kõrgusele, kus kiiskas Oleviste kullatud kukk ja kust täna nagu hõbedast juuksekarv ulatus poolkaldu kaugele



linnamüüri taha enneolematu ja kõigile kõnet andev õhukomejantide imekõis.

Pall ruttas, pea kuklas, edasi. Aga Hobuveski paakil värava kohal jäi ta seisma ja kirikutorni parajast kaugusest päriselt vahtima. Ta seisatas seal püüdes silmapilgu ja neelas silmadega tornikiivri jubedat kõrgust. Kuid äkitselt vaatas ta maha. Ta teadvusse tungisid veskivärava imelised lõhnad. Mõõda väravataguse konarlikes munakais maad tuli veskist värske hobuse-sõnniku sooja mahedat lõhna, täpipealt nagu isa talli-uksest Kalamaja rannas. Ja väheke kõrgemalt lõhnas väravavahe vastjahvatatud nisust niisama vägevalt kui vanaisa ait seal kaugel Kurgla jõe taga...

Kui Pall uuesti pilgu tõstis, silmas ta lähenevaid inimesi ja nõksatas virgeks. Hüval ja kural pool kergelt koogakil teener, kel raamatud kaenla all, tuli sealt atsa-kal sammul ei keegi muu kui superintendent Bock! Pall andis kuklale käsu olla kummarduseks valmis ja seadis mõttes ritta küünlavahamaigulist ladinakeelset lauset: *Salve, pater reverendissime* — aga *reverend'i* kohal läks ta keel mõttes ehmatusest sõlme, sest ta tundis ära teenri dominus Bocki paremal käel — ja see polnud üldsegi teener, vaid hoopis härra Frolink ise, härra Bartholomeus Frolink, hüüdnimega Panis Quotidianus\*\* — seesama, kes tund aega tagasi oli hüüdnud üle kõigi klasside: «Komejante tohivad vaatama minna ainult *prima* ja *secunda*. Custodiused vastutavad, et keegi laiali ei jookse! *Tertia* õpib pähe Augsburgi artiklid XVII kuni XIX. *Quarta* deklioneerib *panis quotidianus*. Asja juurde, marss!»

Ehmatusest hoolimata oli Pall peaaegu rahulik. Imelik aje tiris teda lähenevatele härradele lahtirinnu vastu — hiiglakiusatus oli proovida: võib-olla nad ei märkagi teda? Teine ja targem jõud rebis teda samal ajal paremale, paakil veskivärava taha. Tegelikult tundis ta end paigale tinutatuna nagu mõnikord unenäos, kui oled tänaval raskete veinivaatide koormale jalgu jäämas või kirikus, kui võlvid parajasti varisevad. Siis

\* Olge tervitatud, kõrgeaulisim isa! (Ladina k.)

\*\* Igapäevane leib (ladina k.).

nal teine aje esimesest võitu ja Pall volksas viimasel silmapilgul värava varju. Ta küünitas näo üsna krobeliste lõmmulaudade ligi, nii ligi, et nina sai pragude halli tustiga kokku, ja kuulatas. Kolmed sammud lähenevad ja pidid silmapilk mööduma, kuid jäid äkitselt olme teispool väravat seisma. Härra Frolink ütles:

«Mina usun küll. Athenaios kirjutab, et Kyzikose linna kõietantsijad oma tornidest niisama —»

Superintendent katkestas teda:

«Meie aja kõietantsijad on palju kehvemad kui antiik-aja omad. Aga tornid on meil palju kõrgemad. Kas te arvate, et Kyzikoses oli nii kõrgeid torne kui seesinane? Ei-ei. Mina ei usu eluilmas! See tähendaks ju peaaegu, et inimene lendab! Ja pealegi ilma tiibadeta! Ma olen kuulnud, paarikümne aasta eest oli Ulmi linnas üks vähep tahtnud kirikutornist alla lennata — ja tema oli endale selle tarvis tiivad teinud —, aga ikkagi kukkus ta surnuks! Isegi laul on selle kohta olemas:

Tuleb kella lüüa lasta.

Oma valega hukkas ta endal

Egas inime linnuks ole —

Eluilmaski tema ei lenda.»

Siis hakkas kolm paari taldu kobinal edasi astuma ja Pall tuli värava varjust välja.

Oleviste peauksel rippus poolepuudane taba. Tänaval kaisis tosinkond inimest ja vahtis, lõuad püsti, taevasse. Tornikiivri ülemine luuk oli lahti ja kõis ulatus sealt välja, sirge kui pillikeel, ning kadus peadpöörivas kõrguses üle tänava katuste taha. Keegi katsus väikest väravat kirikuga vasakult piirnevas õuemüüris. Värav oli lukus. Pall pöördus kõrvaltänavasse, lippas läbi viljakaupmees Hahnemanni kangialuse tema tagaõue ning ronis mõõda müüriäärset, talvel ühest otsast tublisti kaldu kulunud puuriita üles. Kui ta poolel teel oli, veeresid mõned kaheküünrased kasehalud ta raskuse all kolinal allapoole ja kogu riit hakkas kergelt kõikumale. Pall liibus ehmatades puude külge ja tundis, kuidas halud ta ribide vastu põksusid. Siis hoobas ta enese ettevaatlikult üles riidale ja vaatas üle müüri.



Otse teispool müüri seisis päratu puldankummiga kahehobusevanker, hobused eest lahti rakendatult lasipuu ääres, koonud põhukottides. Keset õue õiendas troppis neli inimest, kaks vanemat vuntsidega meest ja kaks tüdrukut. Kõik nad olid tõmmud nagu mustlased ja nähtavasti riidlesid omavahel. Vanamehed käristasid kummalistel, kord tuhmidel, kord kiledatel häätel ja vehkisid, nagu oleks neil tuli särgis. Tüdrukud paristasid neile imelikus linnulaulutaolises keeles vastu. Kõik nad olid kohlakalt ja kirevalt riides ning näitasid kord vankri ja kord kiriku paakil õueukse poole. Neist kümme sammu eemal seisis kaks tõmmut, aga silmatorkavalt kahvatut *prima-* või *secunda-*ealist poissi, mõlemad nii ühte nägu, et Pall pigistas silmad kinni ja vaatas uuesti, kuid ikkagi ei olnud neid üks, vaid oli tõesti kaks. Aga need olid vait, hoidsid teineteisel-käest kinni ja vahtisid maha. Siis hakkas kummivanker õõtsuma ja sealt tüntsatas õuekividele hiiglapaks mustlaseit, käsi-varrel nuutsak ennenägematuid punavalgekuuldseid hilpe. Ta kriiksatas vaidlejaile midagi, mis kõlas umbes nagu, et *torkama on nad voi vannu lonni orribi*\*... viskas kirjud hilbud ühe vanamehe kätte, andis kummallegi tüdrukule laksu vastu vahtimist, läks poiste juurde, seisatas nende ees imelikult vaikse silmapilgu, tegi kummagi otsaette ristimärgi ja tõukas siis kõik kiriku õueuksest sisse ning tõmbas ukse enese järel kinni.

Pall ronis kiiresti puurliidalt müürile ja laskus müüriserval käsi marrastades teisele poole rippu. Pika venitamise peale küündisid varbad vankrikummi vetruva pannani. Samas vääratas jalg pannalt ära ja uppus pehmesse poolpingul puldanisse. Pall kukkus kogu raskusega kummipannale, sest teine jalg sattus teisele poole, ja libises tagumikkupidi mööda panna-kaart alla, nii et tuline jutt käis kannikate vahelt läbi. Ta maabus õuekividele, jalad ees, aga pörutus võttis ta hetkeks siiski uimaseks. Vankrist ei kostnud kukkumismütsu peale kippu ega kõppu, ja silmapilgu pärast ajas

\* See, mis ta kuulis oli itaaliakeelne sõim: «Porca Madonna, voi...»

ta enese suurte kuivanud porikänkrais rataste juurest pihlalt ning jooksis kiriku ukse taha. Kui vanaeit selle seelipoolt kinni on pannud, pole midagi teha... Kuid uks paotus lingisurvel hääletult ja ruttu-ruttu sulges Pall selle enda järel.

Ta seisatas tornialuse kõrges hämaruses ja lõi igaks juhuks sinnapoole risti ette, kust kaugelt sammaste takka palstsid värviliste valgusvihkude sillerduses kulutatud ingleist altarivalvurid. Veel üle õla vahtides astus ta siis mõne sammu paremale: sealpool oli tiliuke uks, kust tornitrepile sai, Pallulegi peaaegu et liiga madal sirgelt sisse pääseda. Kolmandal sammul peatus ta äkitselt, sest põrandakivi asemel sattus ta jalg millelegi pehmele. Ta pööras pead ja pigistas rusika vastu suud, et mitte õõksutada: ta parem jalg oli otse paksu mustlaseide seelikuserval. Eit põlvitas tema ja trepiukse vahel põrandal, õnneks näoga ukse ja seljaga Pallu poole, ning luges palvet. Ta mustades juuksesolakates kukal nõtkus poolkuuldava sosinaga kaasa ning selja oli ta — igavene paavstikumardaja — otse altari poole pööranud. Pall pidas pika silmapilgu hinge kinni. Siis tõstis ta jala eide seelikult tasakesi ära ja hakkas end, külge ees, toll-tollilt trepiukse poole nihutama. See läks päris latusasti korda. Ta sihtis ühe silmaga vana-ette ja teisega suurt raudvõtit trepiukse lukuaugus, võttis ettevaatlikult võtmest kinni ja tõmbas. Uks avanes üsna kergesti, aga kräuksatas sealjuures kohutavalt. Tühjas tornialuses kajas see nagu kadakiviga pihlasaanud kajaka hää. Vanaeit kargas uskumata villedasti jalule ja tahtis Pallu hõlma pihku haarata. Pall hüppas uksetaguse peaaegu-pimedusse ja sööstis hõlme müüre kobades mööda kitsukest keerdtreppi üles. Natuke maad ulatas eide kile kisa talle järele, aga jäi siis äkitselt katki. Pall jooksis veel tüki treppi ülespoole ja peatus kitsa aknapilu kohal hinge tõmbama. Vaevalt too eidelasu talle niisugust treppi mööda järele ronima hakkab...

Ta vaatas aknast välja ja nägi läbi tuvimustalõhnalise tuuletõmbe oma nina kõrgusel majade punaseid katuseid ja valgeid korstnaid ning üle katuste Eppingi torni halli kukalt ja samblaseks tõmbunud kiviübarat.



Aga imeköis, mis ülemises aknanurgas põigiti üle taeva käis, polnud kübetki lähemal.

Keerdtrepp lõppes ja tüki maad tõusid rohmakad pae-purused astmed õige järsakas otsejoones. Eesminejate samme polnud ülevalt kuulda, aga seal kuskil pidid nad olema. Neist tuli hoiduda parajasse kaugusse. Siis algas keerdtrepp uuesti ega tahtnudki lõppeda. Äkitselt surus Pall tagumiku vastu müüri: kuskilt ülevalt kostis paisuv ja lähenev kohin-mühin-kömin, nii et peanupp tõmbus iseenesest õlgade vahele. Oli otse veider, et istmik ei tundnud müüris kõige vähemagi värinat. Aga kohin paisus hirmu pealeajavalt ning vajus siis tuulehooga Pallust üle. Kümme sammu allpool vilksatas läbi aknast tuleva kumalaigu ehmunult allapoole lendav tuvi...

Kuskil veel kõrgemal viis kõrvalkäik ebamäärasesse võlvidepealsesse pimedusse, kus jälle pöristasid tuvid ja kus võis aimata laevavintside moodi jämedaist palkidest räga, vist kellapukkisid. Veel ülalpool suubus trepp kahe pisut avarama aknaga ruumi, mille nurgas olid tuhahunnikus poolpõlenud halud, küllap mõnest vanast valvurilõkkest. Sest siinseist akendest paistis merepoolne linnaserv sadamaga ja laht Paljassaarte, Nairisaare ning Salmesaarega nagu peopesal. Majadepuru oli juba õige madalasse vajunud, aga imeköis näis püsivat sinises taegas muutumatul ja kättesaamatul kõrgusel.

Pall rühkis keerdtreppi mööda edasi ja jõudis ruudukujulisse, päris saali mõõtu ruumi. Läbi laudadega kinnilöödud mitmesüllaiste akende tungis siia lauapragude kaudu igast küljest natuke valgust. Kuigi kivi-müür veel oma kahe majakorra jagu ülespoole jätkus, algas siit ka müüridesse ankurdatud puuehitus ja üles viiv trepp oli nüüd puust. Vahepealne õige jahe õhk muutus märksa soojemaks. Läbi üleval hämaras veidraks palkiderägaks tiheneva tolmuse tornisisikonna tungis päikesesooja klivritina hapukas lõhn. Ja siis algaski altpoolt hall tinakiiver ise. Paarisüllaisted vahemaad eraldasid korrustepõrandaid. Need ahenesid pikka-mööda, kummalist palkidest ämblikuvõrku keskel ikka toetamas määratu teljepalk nagu vägev kuusetüvi, veel

kümme korda vägevam kui see, mis kasvas Kurglal vanaisa õueväravas.

Pall hakkas loetlema peaaegu pimedaid vahekorru-sid. Vliendal korrusel oli esimene kiivriluuk. Rae käsul olid kiivriluugid täna avatud — et tornitreppidel pisutki valgust oleks, sest muidu võiksid köiekunstnikud üles-alla käies oma küünalde või laternatega torni viimaks põlema panna.

Peaaegu mehekõrgu pimestavsinine luugiava algas otse laudpõrandalt. Pall laskis trepikäsipuu lahti ja läks joostes sinna poole — ning äkitselt surus avarus, kuhu ta vaatas, ta käpuli põrandale maha! Ta laskis nina päris põranda ligi, pigistas silmad kinni ja mõtles: pagana hea, et Märten siin teda nägemas pole, vaid kuskil seal all killingi eest kullakarva kübarat vii-butab...

Kui ta silmad avas ja uuesti välja targes vaadata, nägi ta kõigepealt pruuni suitsupilve heleda taeva ja kilgendava mere kohal ja siis Kopli mustendavaid metsi, kust suits tõusis (telliskivilööv oli seal seda aastat juba lõssamas), ja siis linnataguse haljendavaid lodusid ja siis alevimajade halle puruhunnikuid mustade peenra-maalaikudega. Majadest hulk maad siinpool mustas Lontmaakri liivane nõlv inimestest kui sipelgaist, kes meekärjele kokku jooksnud, ja keset inimmurdu helen-das nõõridega eraldatud tühi liivasõõr. Sinna oli enam kui kolmsada sülda maad. Sõõri keskel maasse taotud madala posti küljest tõusis imeköis õhku. Sealt tuli see sirges joones nagu kinnipüütud päikesekiir üle heina-maariba ja vallikraavi ja Plate ning Eppingi tornide vahekohas üle linnamüüri. Seal oli kõis juba enam kui sada viiskümmend küünart kõrges. Müüriäärse tänava õuede kohal oli ta juba kõrgemal kui Pallu silmapiir ja sõöstis lähenedes just nagu otse üles taevasinasse. Pall võttis kahe käega luugiservast kinni ja ajas enese ette-vaatlikult püsti. Siis nihutas ta enda luugist nii palju välja, kui vähegi sõandas, heitis pea kuklasse ja vaatas üles. Tagaspidi kalduvas plekk-kiivris oli kohakuti kuus avatud luuki. Ülemiseni, selleni, kuhu imeköis ära kadus, oli siit veel kakskümmend viis vahekorrust maad. Pallul kui kõval rehkendajal oli see käegakatsutavalt



klaar. Aga niipea kui ta pilgu ülevalt alla suunas, oli tal tunne, et torni kohutav taevassesööst ülal ja haigutav tühjus all ühinevad uimastavaks mereveekarva jaoks, mis voolab otse läbi ta enese õõnsa sisemuse alla, alla, alla ja püüab teda kaasa vedada.

Ta võttis enese kokku, koondas pilgu oma nina ette mustale tinaviirule luugiava serval ja tõukas enese ruttu torni kaitsvasse sisemusse tagasi.

Kuues, seitsmes, kaheksas, üheksas vahekorrus. Pall võitles enesega pisut ja läks kümnendast, viieteistkümnendast ja kahekümnendast vahekorrust läbi, seal-seist luukidest välja vaatamas käimata. Kahekümne neljandal korrusel puhkas ta natuke ja kuulatas ülespoole. Nagu oleks kaugelt kõnekõminat kuulda olnud, aga võib-olla oli see tuul.

Kahekümne viiendal, juba õige ahtal korrusel pigistas Pall lõuapärad kokku ja läks ettevaatlikult üsna luugiava servale. Seal heitis ta kõhuli laudpõrandale maha, nii et käed avaservadest tuge said, aga silm vabalt üle põrandaääre ulatas alla vaatama. Kui ta enda küljeli keeras, sai vaadata nii alla kui üles. Sinine tühjusejuga kippus tast siingi igal peapöördel läbi voolama, aga karedate põrandalauad kõhu ja külje all andsid ometi mingit kindlust.

Kuues kiivrikuuk oli temast nüüd ainult kolmkümmend küünart kõrgemal. Ja niisama lähedal kadus sinna luugiavasse Tallinna lontmaakrite uhkus: hallikaskollane, rütsajamedune kanepiköis. Lunt-Laose käe all oli kolm Kalamaja köiepunujat selle valmis hõõratanud ja siis oli vuntsidega Sandro, nende komejantide peamees, selle vakshaaval pihuga üle katsunud ja polnud selles mitte kanapojaselgagi leidnud. Ja nagu Lunt-Laos rääkis, oli Sandro selle peale käsi plaksutanud ja valju häälega midagi *mära viljast* rääkinud. Aga keegi ei teadnud, mis vili see niisugune on.\*

Korraga kuulis Pall alt rahvasumma hiiglakaugeid hüüdeid. Ta nägi sipelgaid kiriku ees tänaval vehkima hakkavat ja mõningaid oma mütse õhku loopivat, kuna Lontmaakri nõlvalt ja kogu müüridetaguselt rahvamur-

\* *Meraviglia* (häälda: meravilja) — ime (itaalia k.).

nult hakkas kostma hüüetest üheks suureks rümaks kokkusuulav kauge üürgamine. Siis ta äkitselt taipas ja vaatas üles.

Kuuestast luugist kümne sammu kaugusel õhus seisis üks kirikuõues nähtud poistest. Tal oli seljas hästi ihu ligi liibuv ülikond, mille parempoolne kereosa ja vasak püksipool olid kuldsed ning ülejäänud osad valged, nii et ta oli nagu sõdur hollandi laevameeste mängukaardipakis, mida Pall kord oli silmata saanud. Mustadel juustel kikitas tal väike valge paažimüts. Aga käed olid muretult puusas — ja nüüd ta lihtsalt eemaldus rahulikult sammul mööda õhku. Ta kõndis muidugi mööda köit ja Pall nägi selgesti, kuidas ta veidi varbad väljapoole astudes taldu kõiele asetas. Aga mulje oli ikkagi selline, nagu kõnniks ta lausa õhus. Õigupoolest ei teinud kõis asja vaatajale mitte selgemaks, vaid hullemaks. Ilma kõieta oleks kõik olnud lihtsalt kas miraa-kiel või nõiatemp. Aga nüüd tuli uskuda, et see on osavus.

Pall mõõtis pilguga poisi ja alt-täna vahemaad: kahesaja viiekümne küünrane kõrgus jooksis tal edasitagasi sisikonnast läbi nagu märg nõör. Ta pigistas sõrmed kõvasti luugiserva kinni ning surus kõhu vastu põrandat, kuid ikkagi oli tal ebakindel olla. Samal silmapilgul olid poisi piirjooned hetke nagu ebaselged — ja siis oli ta sooritanud täispöörde. Pall ei jõudnudki tabada, kas see sündis parema või vasaku õlaga. Igatahes seisis poiss äkitselt näoga torni poole. Ta nägu oli veel kahvatum kui all. Ta naeratas kuidagi pisut ükskõiksest ja kangelt ning hetkeks arvas Pall, et naeratus oli määratud temale. Ta ehmus veidi ja naeratas poisile vastu, kuid mõistis siis, et poisi äraolev pilk teda üldse ei märganud. Sealsamas oli poiss taas seljaga tema poole, sirutas käed laiali ja pistis jooksu. Ta jooksis nõtkel sulgkergel sammul natuke aega otse sinise taevatühjuse taustal, jõudis siis mere ning taeva piirini, laskus vee kiiskava sädeluse kohale ning oli seal veel üsna vaevaliselt nähtav.

Pall tõmbus põrandaäärest eemale, tõusis pisut uimaseks, kuulates, kuid ei kuulnud tornis midagi peale alt üles voogava kumu. Siis astus ta trepile ja hiilis veel



neli korrust kõrgemale. Kahekümne üheksas korrus polnud küünrapaksuseks ahenenud tüvepalgi ümber palju suurem kui roigastest paargu Kurgla õuenurgas, kus vanaema suviti leent keetis. Lae tagant kostis selgesti kahe madala hääle kähisev võörkeelne sosin. Siis koputati mingi raske asjaga paar korda vastu lage ja ühe vuntsvanamehe hääle ütles valjusti: «*Va bene!*» ning Pall pani imeks, et need mustlased sekka ladina keelt rääkisid, nii et neist aru sai. See kinnitas ta südant. Ta neelatas ja hakkas nii tasa kui mõistis trepiavast paistva valguse poole tõusma. Trepp avanes korruse põrandasse nii, et tüvepalk jäi otse trepiaugu ja luugiava vahele. Pall polnud ninaga veel põranda kõrgusel, kui ta nägi imekõit, mis oli kümmekond korda ümber tüvepalgi tõmmatud ja vägevasti sõlmes. Tüvepalgi ja luugiava vahel, vastu heledat taevatükki, seisis kuldse sõdurpoisi kaksikvend täpselt samasuguses, aga punavalges ülikonnas. Tüdrukud askeldasid ta ümber ja nõõpisid ta kaelust selja tagant kinni. Üks vuntsvanamees seisis poisist vasakul, käes süllapikkune pillirookepp, mille kummaski otsas oli paraja õuna suurune kera. Teist vuntsi polnud esimesel hetkel näha. Aga kui Pall veel vaksa jao kõrgemale nihkus, nägi ta trepiavast paremal, päris oma näo juures selle tumerohelisi pükse. Otse trepiava äärel seisis tilluke järi, vunts istus järil, poolküljetsi Pallu poole, kortline hõbepeeker käes. Siis astusid tüdrukud oma punasõdurist eemale ja üks neist ütles:

«*Pronto.*»

Vasakpoolne vunts astus poisi ette, pööras oma pillirookepi rõhtu ja tõstis poisi rinna kõrgusele. Poiss sirutas vasaku nimetissõrme välja ja vunts võttis käe kepi küljest ära ning kepp jäi poisi sõrmele liikumatult seisma. Kõige selle juures säilis poisi kahvatul näol täpselt seesama äraolev ja kangelt kerge naeratus, millega ta kuldne teisik äsja oli läbi õhu astunud. Aga siis tõusis teine vunts järilt, ulatas poisile peekri ja ütles peaaegu arusaadavas ladina moodi keeles — ja üpris meeldesüüvival häälel:

«*Bevi — che non caschi!*» \*

\* Joo, et sa ei kukuks! (Itaalia k.)

Nüüd tõstis poiss oma pikaripsmelised laud, ta tuhm pruun pilk hakkas särama ja keskendus peekrile, ta võttis peekri ettevaatlikult paremasse kätte, rüüpas sealt pühalikul ilmel mõõduka sõõmu ning andis peekri vuntsile tagasi. Ja Pallule oli kõik korrapealt selge: kogu nende imeväärne võime tuli sellest joogist! Ta oli oma avastusest nii rabatud, et ta polekski jõudnud õigel ajal põranda varju tõmbuda, kui peekriga vunts oleks nüüd otse oma kohale istuma tulnud. Aga vunts asetaski peekri tagasikätt järile, nii et Pall tundis higisel laubal ta käiseliigutusest tekkinud tuuleõhku, ning asus ise poissi tornist välja saatma. Ja sel ajal, kui mõlemad vuntsid ja tüdrukud risti ette löid, punases paažimütsis primaan kõigile selja pööras, omakorda risti ette löi, oma pillirookepi luugist välja sirutas, kõiega põiki keeras ja tühjusse astus, vahtis Pall üksisilmi peekrit, mis seisis järil, küünra kaugusel ta näost. Ja kui vuntsid ning tüdrukud siis luugiavale astusid, et poisile järele vandata, ning tornis silmapilguks päris hämaraks läks ja kõik seljaga tema poole olid, tõusis kiusatusvoog liiga kõrgeks, et mitte Pallu pea kohal kokku lüüa... Ebamääraste ajede segu: mängukihk, eneseproovimistung, riskimisrõõm, tahe kiusata saatust ja tahe väarikaks jääda ning küllap ka hirmusegane tõrge sundis teda mõõdukale aeglusele. Pikkamööda sirutas ta käe läbi kohkunud ingli- ja muigel paharetinägude loori, võttis peekri järilt, tõstis huultele ja rüüpas sealt paraja sõõmu. Peekrit järile asetama ei piisanud tal küll enam viivitamisnärvi: ta pani selle ruttu nagu tulise asja käest ja libises hääletult trepist alla.

Millegipärast oli ta oodanud enneolematut, suulage külmaks tegevat, kõigisse sõrmeotstesse ulatuvat piparmündimaitset, veel sada korda tihedamat kui lendvarohul, mis kord isa jaoks apteeker Bastiani käest toodi. Kujutlus oli nii tugev, et ta imenestet alla neelates üldse selle maitset ei kahelnud. Ta jooksis oma vaani- paika kahekümne viiendal korrusel, astus üsna luugiava äärele ja mõtles: «Kui mul siin praegu niisamasugune kõis oleks...» Aga samas pani ta tähele, et mõte kõiest, mis ta jalge eest tühjusse ulatub, ja vajadusest seda mööda astuma hakata tõi talle ikkagi judina põlvi. Ja



siis tuli taane meelde, et imesõõmu piparmündimaitse polnud üldsegi tihedam kui isa lendvarohu oma, vaid isegi lahjem, isegi hoopis lahjem ja tõtt öelda üldse vaevumärgatav... Sel oli olnud peaaegu et päris puhta jaheda allikavee maik. Aga nüüd paelusid õhukaksikud taas ta tähelepanu.

Punane paaž oli jõudnud kõit mööda Müüriäärse tänava majade kohale ja kuldne oli kuskil sealpool vallikraavi ümber pööranud ning talle vastu tulnud. Saja viiekümne küünra kõrgusel linnamüüri kohal said nad kokku. Punane sirutas oma pillirookepi ette ja kuldne haaras sellest kinni. Kepist hoides pöördusid nad nii, et kepp liikus kõiega rööpsuunda ja nende istmikest kergelt kaardus kehad-jalad moodustasid justkui kiiluga kõiele toetuva laeva põiklõike, kiiluks paksud, tekijooneks kahed käed ja reelinguks külgvaates pead paažimütsidega. Ettevaatlikult päksi nihutades sooritasid nad niimoodi neli külmajudinaid ihule toovat pöörat. Ja kui paisuvate vaimustusrõkatuste laine alt üles jõudis, laskis kuldne paaž tasakaalukepist lahti, toetas käed kõiele ja viskas jalad taevasse tiritammipüsti. Alt kostis kuue tuhande suu ohhetamine nagu mere lalin-kohin kirdetuule aegu Tiskre kulbastel. Ning nagu suure ohhi-laine harjal kõndis kuldne paaž kätel kakskümmend sammu edasi ja kakskümmend sammu jälle tagasi, valge ja kuldne säär siruli ja kergelt ettepoole lõnka nagu kaks pisut lahtivajunud kääripoolt.

Pall seiras seda nii tähelepanelikult, et ei pööranud pilku hetkekski kõrvale ja et silmamunadel hakkas kibe. Ometi nägi ta kõike just nagu läbi tolle tapamatuist piiskadest koosneva klaasi, millega isa oli kambriakna seapõied mullu asendanud ja mis asjade piirjooned ime-likult voolavaks tegi ning asjad ise kaugele nihutas. Nii imeväärseid kui kõik kõievigurid ka olid, teadis ju Pall, et ime oli tegelikult hoopis mujal.

Ta nägi punast paaži rahulikult tühjuse kohal seisvat, kuna kuldne taas ennekuulmatuid vigureid alustas, kätel kõndis, vaevutabatavaid pöördeid sooritas ning — aga see oli ehk juba ülepingutatud silmade luulupilt — kõiel koguni hundiratast viskas. Kuid ime oli ikkagi hoopis mujal.

Pallus! kahekümne sammu kaugusel tuli kuldne paaž punasest mööda, võttis talt tasakaalukepi kaasa ja kõndis torniluugist sisse. Punane pöördus seljaga kiriku poole. Ta kõhnad õlad kerkisid korraks, nagu tahaks ta ühe või teise hüpata või ohkaks südame põhjast. Siis sirutas ta käed kahele poole välja ja sööstis jooksu. Aga ta ei jooksnud nii nagu ta kuldne kaksikvend äsja — nõtkes, manglevas, peaaegu rahulikus rütmis. Ei. Ta lendas ettekuulamatul hool mööda kolmesajasüllast ja peaaegu mootariget kõit ülevalt alla Lontmaakri poole. Mõne hetke pärast hakkas kõis ta jooksumust kergelt vankuma ja iga võnge näis lisavat ta sammule aina teudu. Ta laialisirutatud käed ähvardasid teda silma-alk lausa lendu tõsta kui tiivapaar. Ja seal kaugel, kus kuldne hallikasrohise maa kohal nähtamatu oli, paistis ta tumeleemul edasi vihisevat kui vihmaeelne pääsuke. (Aga ime oli teadagi hoopis mujal.) Siis jõudis ta kõie aluse otsani, lendas üle maasse rammitud pidepalgi otsa ja sööstis pidurdada püüdes kuni inimtühja seinal piirava nõörini. Sel silmapilgul tallati nõörid ühe lüüsi maha ja mustav, vaimustusest kõmisev kuldne vaim vajus vankuva punavalge täpi ümber kokku.

Samal ajal kuuldus ülevalt *bravissimo*-hüüdeid ja just nagu paisu tagant pääsenud võörkeelset mulinat. Pöördus, nagu oleks isegi suudlemismatsusid kuulda olnud. Ja ühtlasi kostis trepist allatuleku lähenevat robinaat. Pall lippas trepile ja ruttas laskuvaist kome-jantidest ette. Ta kribis tolmuläkastust neelates mööda teedelitaolisi treppe allapoole läbi vaheldumisi pimedate ja päikesevalgete korruste. Aga enam ei pannud ta suurt midagi tähele. Ta tuustis juuksepehmaka all istus üks-ainuke mõte: mis jooki olid nad joonud, nemad ja tema ka? Ja ta nahal oli ime-lik, veidi nagu soe ja jahe ja hiline tunne teadmisest, et piisk seda jooki oli nüüd ka tema ihus — igas ta näpus ja varbas ja küünealu-  
ses...

Ta jõudis tornialusesse viiva madala ukseni. See oli talle järelekaranud eidemürakast nii palju paokile jää-  
nud, et Pall sai uksekriiksatust riskimata tornialusesse piluda. Eite seal enam ei olnud. Ka tornialuse õueuks



oli lukust lahti ja mõninga vaevaga pääses Pall kiriku-  
õuest üle Pika tänava poolse müüri õnnelikult tulema.

Enne Suurt Rannaväravat sattus ta linna tagasivoo-  
lavasse rahvamurdu. Sellest oli seda raskem läbi tun-  
gida, et kõik speктаaklilt naasjad olid omavahel ägedas  
mõttevahetuses ning ajasid käsi laiali, et näidata punase  
paaži lennuasendit või matkida kuldse pöördeid, või veh-  
kisid muidu uskumatult ja ometi uskuma sunnitult.

Kuidagi trügis Pall nende summast läbi, pääses vāra-  
vast välja, ruttas üle tuttavalt tūmiseva tõstesilla, hūp-  
pas üle Roosiaia madala mullast ja munakividest  
müüri, mis nagunii ainult sigadetõkkeks mõeldud oli,  
jooksis võimalikult otsest teed leedri- ja kibuvitsapõõ-  
saste vahelt läbi, mütsatas üle merepoolse kõrgema  
müüri ja kadus minuti pärast all rannas mündrikute  
paadikuuride vahele.

Vana Mündrik-Matsi paat oli oma kohal kaldal ja  
takutohlud olid ka alles ümberringi maas, kivid peale  
pandud, et tuul ära ei viiks, aga ei Matsi ennast ega  
ta Juhanist poissi olnud näha. Ja ka Märten polnud vist  
veel tagasi. Paadikuuri uks oli paakil ja Pall pistis pea  
sisse:

«Märten?»

Tõrvalõnnalisest hämarast kostis mõnusat nakitse-  
mist ja neelamist. Ja Pall hakkas seletama seinäärset  
võrguhunnikut ja Märteni katkist püksipõlve ning põl-  
vele toetuvat teravat lõuga:

«Aa. Torni said?»

«Sain.»

«Mmm! Kuidas oli?»

«Mmm...»

«Säh. Sünnib süüa. Proovi.»

Pall hammustas sitket ja magusat kauna.

«Mis see on?»

«Jaanileib. Bastiani-vanamehel on seda ka. Aga ta  
võtab killingi tosinast. See on pūha kraam.»

«Kust sa said?»

«Uhel Lüübeki maadil kukkus nahkmüts kuklast  
rehmalatakaske. Kui ta lendajaid vahtis. Ma pesin kraa-  
vis puhtaks. Selle eest»

«Ja mispidi ta pūha on?»

«Matija Johannes järas neid.»

«Mmm!»

«Kui ta kõrbes oli, noh. Ja kastet jõi peale»

Pall näkitses silmapilgu oma kauna kallal.

«Aga misasja need lendajad joovad? Enne kui nad  
lõule lähevad? Kas seda ei saaks välja uurida?»

«Mis seal uurida! Ma tean»

«Ara jama?!»

«Muidugi. Nemad joovad ka kastet.»

«Mmm!»

«Selge jutt. Ma õiendasin nendega ju nädal aega.  
Õlud purssisid saksa keelt ka ja rääkisid mulle ära.  
Kõnel selgel õöl enne speктаaklit laotavad nad kaks  
tasvutatud vasikanahka vaiksesse kohta maha ja kogu-  
vad kaste sealt pealt kristallpudelis.»

«Aga kuidas just kastel see imevõim on...?»

«Noh, päike tõstab kaste ju ka hommikul lendu. Ja kui  
on teda paras jagu ihus on —»

«Klaar. Aga siis võiks seda ju ei tea kui palju  
loputada —»

«Ei aita. Kui nad Vilniuses kõiel lendasid, pidi see  
leedumaa kaste olema ja Krakovis Poolamaa oma. Ja  
lõlunnas aitab ainult see, mis slinmaal kogutud on.  
Iga kord selle maa kaste, mille kohal sa lendad. Muidu  
lõled kukerkuuti alla.»

«Harjutama peab vist ikka ka?»

«Selge see. Jõledal kombel. Nad harjutavad seitse  
tundi päevas. Aga ilma kastet joomata on sellest vee-  
rand asja.»

«Muidugi... Ja küllap on joogile ka sõnad peale  
lõetud»

«Arvata on.»

Pall oli nii sügavas mõttes, et ainult Märten kuulis,  
kuidas pasunamehed kaugel Raekoja tornis kella kahte  
pühusid — tuut-tuut-tuut ja tuut-tuut-tuut.

«Kas sa täna enam kooli ei lähegi?»

Ehmatus — ei, mitte kuigi sügav, aga siiski ebamu-  
gav ehmatus voolas Pallule kaelasooni mööda kõhinal  
palle ja ta tõmbus pool vaksa madalamaks, nagu oleks  
tektor Tegelman talle oma siniste soontega ja kahe  
hobesõrmusega käe isiklikult õlale asetanud.



«Eee... ei enam.»

«Homme saad siis Panise käest sauna?»

«Kui ainult Panise käest, siis on veel hästi. Ma lähen nüüd koju.»

Ta noogutas Märtenile lõuaga ja hakkas mööda randa kodu poole võntsima. Äkitselt polnud tahtmist pärastlõunaks pealt vaatama jääda, kuidas vana Mündrik-Mats paati takutab ja Märten talle abiks on. Koju minna oli ka muidugi kahtlasevõitu asi... Oh needus, et inimesel peab suur õde olema, kes su käest iga su sammu välja pinnib! (*«Pudilasi muidugi komejante vaatama ei lubatud? No teadagi. Aga sina olid ju kohal? Ära põrnitse midagi supipada. Omal on sul süda justament niisama must. Oled ju seal vahtimas? Ilmtingimatal Ma näen su näost. Sina pead ju igal pool jaol olema, mis siis veel täna! Ime, et sa üles Oleviste torni ei roninud... No küll sina ükskord veel putked murrad...»*) Ei, seda muidugi ei ole, et Annika õhtul isale kaebama läheb. Aga ikkagi...

Seal kuulis ta Märteni häält:

«Pall! Õhtul kalale tuled?»

Ta jäi seisma ja pigistas silmad kinni... Märtenil on nii tore õngekoht... Ja saaks nende lendajate kohta kõik täpisealt järele pärida... Aga noh: jõuab. Jõuab.

Ta pööras ümber: «Eee... ei. Ma pean Donatust tuupima.»

Ta sammus aeglaselt mööda veepiiri Kalamaja poole, seisatas, nägi parajat kivi ja viskas lutsu. Aga laine-  
lokse oli liiga tugev ja lutsu lendas ainult kaks tõrksat sulpsakat... *Huvitav, mis ta oleks teinud, kui ta oleks enne selle kastega märjaks tehtud...?* Ja, äkitselt tundis Pall kogu ihus meenumise sooja ehmatavat ja võidukat kripeldust. See oli nii tugev, et ta sadamasil-  
lale viivast kiviteestki peatumata ja laevu vahtima jää-  
mata üle ronis ning aina oma võlujoogitundes sõi-  
vides edasi läks. Vasakul kasvas nüüd pajuvõsa, mis  
varjas rannast Kalamaja esimesi maju. Võsa ja mere  
vahel algasid paadikuurid ja vabedikud.

«Oieti peaks katset tegema, kas ma suudan natuke...  
Ma pean ju natuke suutma... Ma olen ju seda joo-  
nud. Ma pean ju suutma...»

Sammas seisis kolmel mehekõrgusel okslikul postil  
kolmekümne pikkune tühi vabe. Latt oli para-  
di pool vaksa jäme ja võrdlemisi sirge. Ja majad olid  
võsa ja ümberringi polnud ühtki inimest.

Labi kahkluse ja kindluse segadiku hoobas ta enda  
vabetsale kükki ja tõusis püsti. Lihtsam kui lihtne.  
Ta suutas käed kahele poole ja tegi esimese sammu.  
Lüpe, Kolmanda. Ta tundis, kuidas eneseusalduse voog  
tema põlvist rinnuni tõusis, nii et hingamine läks kor-  
raga luulikult avaraks. Ta oli juba esimese postivahe  
tasemel. Ja kunsti polnud selles kõige vähematki. Lati  
tõusis ta sammudest päris kõvasti, kuid see ei häirinud  
talle üldse. Nojaa — kui all oleks kolme künkra maa-  
asemel kirikutorni-sügavune tühjus, siis oleks lugu küll  
teine, aga ta ikkagi suutis, suutis, suutis... Ta sam-  
mas keskmise tugipostini, astus üle rohmaka liitekoha  
vahe latiotse vahel ja jõudis ruttamata järgmise lati-  
tasse keskpäika. Ta seisatas, saavutas tasakaalu  
vasaku jala pikkamööda õhku.

«Kus sa, hullvaim, kooberdad?!» käratas vihane hääl.

«See on ju see Rissa-Siimoni volakas!» hüüdis teine.

«Sa, põrguline, õõtsutad vabe pooleks!»

Pall vaatas vasakule ja nägi mereäärsete majade  
mesid ning mehi ja naisi, kes sealt tema poole vehki-  
sid, ja taipas, et ta üleval võrgupuul turnides üle võsa  
majaõuedesse näha oli. Enne kui ta jõudis vasaku jala  
parema ette latile panna, libises latt ta õhukese, kont-  
sata talle alt ära ja ta oli käpuli võrguplatsi kruusas.

Võsa takka kostis veel õiendavaid hääli, kui ta kukku-  
misvihaselt ja teadmiserõõmsalt püsti tõusis ja pisut  
vaikut jalga liibates edasi jooksis.



**Teine peatükk,** milles üks pisut iselvarfi noormees tahab uuele pisut iselvarfi jõmmile eluaegse õppetunni anda ja satub sealjuures eluaegse kestusega seelduse, kusjuures see, mis temaga juhtub, on tema ajal muiama talvaline nagu praegu, aga see, kuidas ta sellesse juhtub, nähtavasti weidi talvalisem, kui praegu arvata võiks

Härra Bartholomeus Frolink, hüüdnimega Panis Quotidianus ehk kodusemalt Panis, nagu juba teada (veel kodusemalt mõnikord ka lihtsalt Kannikaks hüütud), oli maarjamaalane alles teist aastat. Mäletamatust eest katku läbi orvuks jäänud, oli ta elanud oma elu esimesed kakskümmend viis suve mitmesugustes Põhja-Saksa linnades kehvavõitu kingseppadest ja kaupmehekirjutajaist sugulaste lool ja leival. Ta oli aidanud saapaid tikutada ja vahatahvlikestele kirjutatud kaubaarveid rehenduslaual kokku klõbistada, pisavalt näguripäevi näinud, end ladinakoolist läbi pusinud, ja viimaks, just aasta pärast seda, kui hertsog Philipp Greifswaldis protestantliku ülikooli laskis käima panna, näljased hambad suurde teoloogiakaraskisse sisse löönud. Aga seda ei olnud ta siiski jõudnud lõpuni läbi närida. Miks? Kes võib ilal täpselt ütelda, miks mõni kahvatu ja otsustavaimeline noormees, kes just viimasel ajal on kuidagi naerukamaks muutunud ja isegi *tempore lectio-num*\* mingisuguseid landsknehtilaulusid vilistama k. pub, äkki *colloquium*'il tummaks osutub kui nui? Kes

\* Loengute ajal (rad. na k.)

ei osanud teada, miks ta ülikoolist ära kaob ja oma pro-  
fessorist eest kõrvaltänavasse põikab ja enese heast peast  
matrikuleerida laseb ja läheb, apostlid ja kolm  
aammalikalt pampu seotud, auklikud saapad jalas ja  
võpp khes, maanteele või laevale, et sõita kurat-teab-  
tulu. Ja miks ta minnes kramplikult mõnest kõrge vii-  
lupa kaubahärramajast mööda vaatab, kus õuepenid  
areavad ja raske kardin mõnel ülakorra-aknal õrna käe  
pantel helkeks näib liigahtavat.

Ka sellele, miks härra Frolink just Maarjamaale pur-  
jetas, on raske täpselt vastata. Võib-olla oli ta mõnes  
Greifswaldi või Rostocki või Stettini joomamajas (sest  
taale on andes peab tunnistama, et ta mõnikord mõnda  
udugusesse sisse sattus), võib-olla oli ta kuulnud seal  
jutulaid meremehi õllerüübi vahel seda neilmail tun-  
tud laulukest jorisemas, et

*Nicht vergebens sagt man: Liefflandt'  
ist ein Blieflandt,  
da sich gantz besonders jetzt  
mancher niedersetzt.*

Võib-olla oli ta kuulnud, et seal on hõlpus ilma täieliku  
taanduseta kopsakaid kohti saada, olgu hingekarjaseks  
nõulakasse kihelkonda või kirjutajaks kenasse ordu-  
kontureisse. Ning et liha ja kala ja kõik jumalavili on  
seal soolu odavamalt ja laiemalt käes kui kuskil mujal  
mures ja ikka näljases Saksa Rahvuse Pühas Rooma  
Riigis. Ning et sakslased, kes seal juba kanda on kinnita-  
nud, iga Saksamaalt tulija tänu ja rõõmuga omaks võta-  
vad, sest nende arvates on neid seal ikka veel rahutuks  
tegevalt vähe, kuigi neid pidi olema küllalt, et vähemalt  
lõunades lähedasti saksa keelega läbi sai. Võib-olla oli  
ta tahele pannud, kuidas Põhja-Saksa sadamaist aina  
tubus «sinna üles» lärmakaid õnneotsijaid ja igasugust  
juutela või koguni kaelakohtulist rahvast, aga tagasi  
ei mõrgunud kedagi. Sest rahu ja kord, mille vänge-  
sünd Plettenberg seal ülal kindlale jalale seadnud,  
kuuldus olevat usaldustäratav ja püsiv ning poolpagan-  
lik moskvalane hoidis end kõrvetatud ninaga oma pii-  
rdes



Härra Frolinkil Maarjamaal küll sõpru ega sugulasi ei olnud, aga ometi vedas temalgi siin suurepäraselt. Ta ei saanud veel õieti arugi, kui ta oli juba lugupeetud koolihärra niisuguses triviaalkoolis, mis oleks Lüübekile või Breemenile endale au võinud teha.

Hapuka olekuga rektor Tegelmanster oli visa õendamise parajasti nii kaugele saanud, et kool oma endisest palju haledamast ulualusest just mullu kevadel uude ja paris toredasse hoonesse üle toodi. Kümme-konna aasta eest interluse tulekutormis mahapõletatud dominiiklaste kloostrirefektuur oli viimaks kooli tarvis ära remonditud. Ja remondirahadega oli raad suvatsenud järele mitte koonerdada. Oma kodust elamist endise väravavahist teenervenna toakemmis võis härra Frolink küll ainult oma vähenõudlikkuse tõttu rahuldavaks nimetada. Aga igal hommikul kella kuue ajal, kui ta üle kunagise kloostrioe astus, et koolitundi minna, kippus üks teatud landsknehtilaul tal jälle huuli prunni ajama. Vahemalt alguses.

Parajasti sel kellaajal kääksusid luglasuure mahapõlenud kloostririkade müüride vahel väikeste majauberrikkade ukseid ning kätumehed ja kandjad, kaubaladude töölised, töuramaja lihvaraijad ja muud niisugused alamad ametimehed, kes seal ulualuse olid leidnud, ruttasid läbi praeguse koolioe oma tööpaikade poole. Ja härra Frolinki vastu olid nad kõik kuidagi erakordselt ja isegi naljakalt viisakad. Härra Frolink korjas sin teisest-kolmandast päevast alates igal hommikul rohkem püüdlikke naeratusi ja alandlikke tervitusi kui Greifswaldi samasuguselt lihtsavaltselt kuu ajaga kokku. Ja sellejuures polnud ta kubar, riided ega jalavarjud siin esiootsa sugugi paremad kui seal. Algul see viisakus ja tähelepanelikkus ütletas teda, siis ajas muigama, siis võõrastas. Ja kui ta seda juba esimesel Maarjamaa-nädalal kogu linnas tähele oli pannud, tegi ta sellest rektor Tegelmansteriga juttu.

«Aga need on ju hallid — see on mittesakslased,» lisas õunavissnäoline rektor härra Frolinki arusaamatu pilgu peale juurde. «Kas te tahate, et neil nina veel rohkem püsti oleks, kui see neil nagu juba on?!»

«Need mittesakslased — mis rahvas see õieti on?»

Need on melanhtleenlaste järeltulijad. Nende, keda Heindolus nimetab, mäletate. Usna juhm rahvas.»

«Nad kõlbavad ainult alamate ametite peale?»

«Ainult. See tähendab välja arvatud need, kellele on olnud, et sakslaseks saada.»

«Niisuguseid on ka paremais ametis.»

«Oo...»

Nad olid koolioest välja kõndides Munkade tänava poolele kloostriväravale astunud ja härra Tegelmanster pooldus väraval ümber:

Noh, see müüridelaga, milles me siin pesitseme — see näitab ju teile, et dominiiklastel oli siin üpris laiade me värk.» Nad hakkasid mööda Munkade tänavat jälle linna poole astuma ja härra Tegelmanster tõstis teda, kuid lagunenud idatilva kohal oma pillitööd kepi:

«Kas peaaegu et lossis elas nende prior. Aga nende ajal linna mõjukamaid mehi. Saja aasta eest selleks dominus Henricus Carwel, Bolognas õppinud mees, Montpellier's õppinud mees. Aga teate, mis oli? Mittesakslasest mats, Rakvere foogti alt võetud paril. Ja ta õige nimi oli Karwepe, mis tähendab Haarkopf. Sellepärast, et ta iga päev pidas endal tonsuuri kõõpida, kui ta tahts, et see lustlikult hiilgaks. Nii et...»

Härra Tegelmanster muigas üleolevalt ja mõrudalt selle keppi viibutades omateed, arvatavasti Jumalale, andatega veinikest edasi jooma.

«Kõrgemalennulisi mittesakslasi ei võinud siin just väga palju — kui härra Tegelmanster nendest saja aasta vanuse näite tõi. Igatahes jagunes inimkond Maarjamaal peale selle, et jaguneda rikasteks ja vaesteks nagu igal pool ja Saksamaal ka, veel sakslasteks ja mittesakslasteks.»

Noh, härra Frolink polnud sel ajal, kui seesinane kõigest kõige suurem maailmapuhastus seitsmeteistkümnenda aasta oktoobris lahti läks, veel mähkmeiski. Ja kogu tema maailmatajumus oli kujunenud Euroopa interlasteks ja katoliiklasteks lõhestumise suures protsessis. Sellepärast poleks üks kohaliku iseloomuga lisaloheke maailma palges pruukinud olla talle eriliseks



probleemiks. Aga härra Frolink oli saanud agarasti luterliku hariduse, mille maailmas Hea ja Kuri küll üsna moodsalt teineteisel karvus kinni olid, aga milles Hea oli ometi ja ilmitingimata nu vorratult vägevam, et isegi ta ülemkirjatundja võis Kurjale tindipotiga vastu vahtimist visata ja kindlasti tabas. (Hesõnaga: skolas-tiine harmooniahalus ol. härra Frolinki teadvuses (või vähemalt alateadvuses) veel nii tugev, et maarjamaine inimsoojaotus sadestas ta meelepõhja iselaadse eba-meeldivussademe. Ning mis kõige olulisem: pind, kuhu see sade langes, oli ta enda noore elu ülekohtukogemu-sest alles üsnagi kobe. Ometi härra Frolinki nimi ei tähendanud asjata seda, mida see tähendas\*. Tal pol-nud kalduvust ebameeldivate asjade üle juurelda. Ja igal hommikul keel kuus, kui ta värskelt ja vägevast saarelaadadest kaarukse kaudu uude koolimajja sisse astas, oli ta maailmaga rahul. Vähemalt alguses.

Ta läks läbi esiku ning avas koolisaali ukse. Kolme-kümne künra pikkune ja viieteistkümne künra laiune ruum veikles rõõmsas varavalguses. Lõunapoolsed aknad olid tulekahjus purunenud ja tinaraamid kohati üles sulanud ning raad oli siia, tõi, ainult tavalised kergelt hallikad klaasid ette lasknud panna. Aga nel-jal põhjapoolsel aknal sillerdasid puutumatus raami-des vanaaegsed sinirohepunased uhkuseruudud. Nagu härra Frolink varsti teada sai, olid need mitte ainult munkade igapäevaseid söömaaegu, vaid mitmel-setinel korral koguni rüütelkondlike maapäevade tärisevat tore-dust näha saanud ja maaisandate vaidlus- ning jooma-lärmist põranud. Aga nüüd kullendasid nende kirjud kumad härra Frolinki kolinal püstitõusvate õpilaste kuklail.

Härra Frolink sammus üle puhtaks pestud malelaudse kivipõranda pinkidest mööda, jättis seljalaha kolm jämedat sammast, mis jaotasid ruumi klasse tähistavaks sambavahedeks, pöördus oma madala kasepuust laua taha ja vaatas koolile otsa.

Jassakate punaseroideliste vastselt lubjatud võlvide all seisis pikkade madalate värvimata pinkide ja lau-

\* Sõnast *froh* (saksa k), s. t rõõmus

laude vahel sada kakskümmend poissi. Ees infima alati lammutamata pudrulõuad, keskel kvarta, tertsia ja sekunda vähchaaval roovimetsaks pürgiv viderik, ja taga primaaninoorsandid, kes suuremalt osalt juba kodus habemenuga vaevasid. Ning sinipunarohelistes valgusevihkudes hõljus nende kõigi kohal piima ja lõunapudru ja pestud põranda ja mitte kõige paremini pestud ihude ja saapatõkati ja värskuse igavene lõhn.

Parast vaikusesilmapilku puhkes hirmuäratav pin-klidkolin — ja kui kõik poisid oma laudade taga põlvili maas olid, astus primaanide custodius härra Frolinki kõrvale, nad pöörasid seljad kooli poole, ja heitsid põl-vilt, härra Frolink pool sammu ees ja custodius taga-pool, ning custodius alustas ülemäära valjusti ja läbi ühe *Pater noster qui es in coelis*... Siis kolisesid pin-gid uuesti ja künnitöö tarkusepõllul algas.

Ütseselt härra Frolinki käe all oli esialgu infima ja kvarta. Esimesele infimale pidi ta tähed klaariks tegema ning õpetama Lutheri katekismuse järgi selgeks saksa keele lugemise ja teisele kirjutamise kunsti. Ka mõle-mate rehkenduseasi oli tema õlul, sest härra *arithmeti-cus* Mönnink alustas oma kantseldamistööd alles kvar-tas. Niipalju kui selle kõige kõrval mahti jäi, pidi härra Frolink taguma infimaanidele pähe ka ladina keele esimesed algmed. Kvartas oli ta kohus poiste ladina keelt koormahärja visadusega edasi vedada. Ja varvalt oli sellestki küllalt, et nad tertsiasse ja sellega härra Balgeri käe alla jõudes Augsburgi usutunnistuse kaktekümmend ühte artiklit öösel ja päeval edaspidi ja tagurpidi peast teaksid ja ladina keelt korralikult lugeda ja enam-vähem õieti kirjutada, konjugeerida, deklinee-rida ja kompareerida mõistaksid. Kõige selle kõrval või õigemini eel ja peal pidi valmis kvartaanile härra Fro-linki käe all olema pähe taotud — kogu katekismusest ja parajast pundist Aisopose valmidest rääkimata — terve *Symbolum Athanasasticum*. Peale selle: juba tei-sel nädalal kutsus vibalik härra Balger härra Frolinki kõrvale, kōditas oma viiepäevase habemetüükaga ta laua ja kurtis, et isand Tegelman talle palga maks-miseks niivõrd koõnerdavat, et ta mitmesuguste muude valvate liikviidseks muutmise peale aega pidavat



Esimeste nädalate tööaotuskombed kujunesid peagi üldjoontes tavaliseks ja härra Frolink ei hakanud tavalisele vastu. Vanemait mitte alguses. Ei saa isegi ütelda, et lisakoormused oleksid ja ta, ta tähelepandavalt sandiks teinud. Sest kuhu on kahekümne seitsme aastasel kehval meespoolel võõras linnas minna? Tema võib õpetamisvõimust rahulikult oma kiviakambri poissmehenaril välja magada ja pärast madalasse laigulisse võivlakke vahutada ning mõtiskleda. Sest ei saa ütelda, et härra Frolink õpetamise kõrval, oleks ka ise mõtle misväärselt juurde õppinud.

Tema infimaanidest kõneles kolmandik omavahel seda arusaamatut vulisevat ja just nagu ilma soolata keelt, ainult talle teadaolevat, müitel nagu poleks olnud oma nime, vaid mida enamat ta teadnud, seda kaudu, mida see ei olnud. Kvartas ja teistsias paistis selle keele pruukijad olevat vahest veevõrgi umber. Aga sekundas ja priimas polnud ta neid tähele pannud. Nähtavasti olid mittesakslased oma lapsi alles viimastel aastatel hakanud arvukamalt kooli panema. Või olid nende lapsed lõpuklasside ajaks juba sakslasteks saanud... et prioriameteiks kõlvulised olla.

32

... tere hommikust... härra Ffff... õpetaja-  
ümarguste silmadega, üsna ehmunult ja  
bist. Aga juba järgmisel kohtumisel — härra Frolink  
toputas kooliesikus oma kulunud peleriinilt parajasti  
õnnemarga maha — kõlas väga vabalt ja isegi nagu  
lõõgimutes:



«Tere hommikust, õpetajahärra!»  
 «Tere hommikust, Balthasar. Küll täna vihmab!  
 Oot... kas nii ei ütelda?»  
 «Ee... ei tea. Pole kuulnud.»  
 «Aga kuidas üteldakse?»  
 «Küll täna... küll täna kallab!»  
 «Aa. Täna väga.»

Aga raskusi oli temaga muidugi ka, ja mitte ainult ta küsimustele vastamisel. Mullu oli ta uhe hobusevarga ülespoomise puhul päev otsa kadunud. Sest koolituleku asemel oli ta hommikul Raekoja-taguse vangla ehk Linnalauda juurde valvele asunud ning sealt surma mõistetud ja timuka ja raesõdurite ning juhusliku rahva sabas Pärnu maantee tagusele Jeruusalemma mäele sõrkinud, hukkamist pealt vaadanud ja pärast veel võsast vahtinud, kuidas timukasulased laiba maha mat- sid ja hobusevarga pihust leitud tillukese tinaristi pärast omavahel karvupidi kokku läksid. Ja alles mõne nädala eest oli Balthasariga uus pahandas olnud. Kolm päeva pärast taevaminemise püha läks äkitselt kumu lahti, et Riia linn olevat maha põlenud. Ei tea, kust see juht keskhommikul kooli jõudis. Igatahes pani Balthasar *causa uriendi* Athanasiuse sümboli juurest minema ja jõudis alles viimase tunni eel tarult tagasi, higine ja rõõmus ning, nagu hiljem selgus, võrdlemisi õigele andmetega: maha oli põlenud üks Toomstifti kirik, sada kond maja ja tosin kaubaala.

Pärast seda võttis härra Frolink Balthasari esile ja tõreles ta põhjalikult läbi. Keppi ta tema kallal küll ei pruukinud ja vastu kõrvu talle ka ei andnud. Sest kepi matsud ja kõrvakiilud olid tal endal ladinakoolist läga selgesti meeles. Kuid kaelusenurgast sakutada oli Pali tööle au andes saanud küll.

Aga eile! Eile, kui härra Frolink üte kõigi klasside huudis «Komejante tohivad vaatama minna ainult *prima* ja *secunda*» — just selle lause ajal oli ta vahe- tanud tolle naakmanniga kummaltki poolt absoluutselt selgesti mõistetud pagu.

«Saad aru?»

«Saan aru.»

la te pörgulisehakatus oli ikkagi jaiga lasknud ja... m kooli tagasi tulnudki!

Härra Frolink oli täna hommikust saadik nõr- tead ta jalgis silmanurgast, kuidas Balthasar püüd- talt Donatuse kohal nohises. Aga eilse jalgalaskmise poolt mingil seletust anda — see ei tulnud ilmselt poisi suust välja pähele.

Härra Fregelmeister, kes primaanidega kreeka kee- lte õpetusest lugus, minema oli läinud, ütles härra Fro- linkile:

«Balthasar, tule pärast tunde siia minu juurde.» Ja... «Custodius, kui Balthasar ära peaks unustama, tule talle ütlesin, siis tuleta talle meelde.»

Härra Frolink istus punetavi kõrvu tundide lõpuni ja kui... infimaanid olid kisades minema jooksnud ning... primaanid end väärilikalt lahkuma sättisid, ni-... härra Frolinki laua ette — ebatõeliselt nisukarva... tõusis, hall purjeriidest kott noõrepidi käes ja... tõusmatult maas poristel tupitsavarvastel, mis... jaanud ja selleparast ninatuks lõigatud kin-... pool tolli välja vaatasid.

«Jooksid eile hommikul ikkagi komejante vaa- tama?»

Pali vahtis tummalt ja liikumatult maha. Siis tegi ta... tillukese jaatava nõksu.

«Saad aru, et see oli seatemp?! Ja juba kolmas...» Härra Frolinki hääli läks tahtimatult valjuks. Pali liikumatu ja tumm. Võib-olla oleks ta noogu- tanud, aga enne hüüdis härra Frolink:

«Sa pole vist kuulnud: reedel tulevad linna araabia... elajad! Kas sa neid vaatama lähed?!»

Härra Frolink tõusis ja lõi lapiti käega nii... lasku vastu lauda, et sõrmedest käis valu läbi.

«Marss! Enne kui kerkluse pörgutuli sinu enese nee-... lahata mind oma koju! Ma tahan su isaga rää-...»

Balthasar kahvatas silmanahkavalt. Aga vastu ei... tud, vaid pöördus tummalt ja läks härra Frolinki...



ees õue ning härra Frolink sai ta ehmatusest aru, et see distsiplinaarvisiit tabas naela.

Nad kõndisid sõnatult, kuni said Suurest Rannavärsast välja. Kui nad juba üle silla olid, astus härra Frolink Balthasari kõrvale ja küsis:

«Mis ametimees su isa on?» ning märkas alls takka järele, et oli seda maakeeles küsinud.

«Voorimees,» pomises Balthasar, ja ta hääli oli nii tuhm, et kogu maailma sära oleks võinud sellega ära pühkida.

«Kari?» küsis härra Frolink.

Balthasari õlad nõksatasid korraks. See pidi tähendama, et ei tea. Aga ta kinnipigistatud suul näis olevat asja kohta kaunis kindel arvamine.

«Kere peale annab?»

Balthasar oli vait.

«Noh, vasta!»

«Annab ühe tou. Aga siis ei räägi nädal otsa.»

Ka härra Frolink ei rääkinud rohkem, vaid kaalus, mida ta sellele tundmatule voorimehele pidi ütleva. Seda, et tema pojapõrnikal on nähtavasti üsna kenad talendid, ainult... Aga kas voorimees teab, mis asja *talendid* on — talendid mitte tähendamissõna mõttes, vaid selles teises tähenduses? Ja kuidas neid maakeeli nimetatakse, ei tulnud härra Frolinkil meelde. Ning seda Balthasarilt küsima hakata oleks teda praegu eba-pedagoogiliselt poisile lähendanud... Jaa, päris kenad talendid, ainult et need visatakse kõik maha, kui need dega ei käi koos lugupidamist kooli vastu, ta ei talu ütelda lugupidamist tema kui õpetaja ja ülema vastu. Kõik need Issanda antud kallid kingid raisatakse lihtsalt ära — kui teadmistehuvile ei lisandu korraaustust. Raisatakse lihtsalt ära! Ja raisatakse ka oma isa raha. Nimelt! Sest mitmed mittesakslaste lapsed käisid koolis rae raha eest, aga see voorimees maksis oma poja pealt kaks hõbemarka aastas kooliraha.

Nad olid ammu Kalamaja puutarede, traanikodade ja õueaedade vahele jõudnud. Nad läksid, Balthasar ikk ees ja härra Frolink järel, surnuaia nurga hõredast vahtrikust läbi, möödusid võrdlemisi trööstitust lõmmu laudse katusega puukirikust ja vanast köstrimajast, ku-

uul vaesema mittesaksa rahva laste jaoks ka kooli poole, ning pöördusid mere poole suunduvale kujale.

Aga... noh, selle majapidamise peremees võib oma peetud vist omal kulul triviaalkoolis pidada küll.

Lüheda ja pealt ühtlaseks lõigatud varbaia taga seisis vahepeal paekivist laotud tall, kus poolele tosinale hobusele julgesti ruumi võis olla. Talli tänavapoolses otsas seisis vankrikuuritaoline poollahtine katusealune, mille mõnda seina taga olid näha mõned korralikult üksteise vastu löstetud reed. Keset õue oli kõrge kooguga kaev, mille juurest puutüve õõnestatud renn talli ette pika tunneli ulatus. Kaevust paremal, teispoolse teelehast õue-... paari-kolme sinirohevat mustasostrapöösast oli palkidest ja mantelkorstnaga tare, mille all paistsid kõveraist okstest varnad, kus rippusid ühes loogad, teises rangid ja kolmandas rihmad ning ohelikud.

Balthasar läks ees väravast sisse, nühkis läve ette pandud kolmel vanal saunavihal rutuga taldu, heitis ühe Frolinkile üle öla uppuja-pilgu ja kadus tuule-... lohaspoolikuist ukse taha.

Härra Frolink puhastas Balthasari eeskujul tallad puust, märgates sealjuures eneses väikest tõrget, et ta seda nimelt tolle marakrati eeskujul teeb, ning astus nuhkotta sisse. Silmapilgu tundis ta midagi vaevu-tajutavat, aga naljakat ja head. Ent ta ei jõudnud veel talle mõelda, mis see oli, kui Balthasar tuli toauksest välja tagasi ja ütles:

«Isa ei ole.»

Oli ilmne, et poiss ei luisanud. Kuid ta hääles oli lootuse või koguni võidurõõmu noot, mis härra Frolinkit murtas. Samal ajal segas poisi ilmumine härra Frolinkil selgusele jõudmast teda puudutanud imelise tunde paratolus. Ka segamine ärritas teda. Ning ta ütles pike-moti mõtlemata:

«Siis ma ootan, kuni ta tuleb,» ning astus koos Balthasariga üle läve.

Toas oli palju hämaram kui väljas ja härra Frolink... silmad momendiks kinni, et nad ruumi valgus... kohaneksid. Kinnisilmi nägi ta hetke tädi Barba... ja aegadetaguseid emalikke käsi... Siis tuli see

imelik tunne tagasi - midagi rauget ja rõõmsalt endassehaaravat, mis polnudki tunne, vaid oli kuidagi hoopis konkreetsem... Ja äkitselt sai härra Frolink aru, et see oli lõhn.

Ta avas silmad ja nägi valgusevihku, mis väikesest klaasaknast lauale langes. Ja valgusevihus, ummargu-seks kulunud narkadega ja puhtaks kuüritud laual nägi ta seda, mis lõhnas: neja ahjukaumast hõõgavat piklikku pätsi leiba. Nagu nelja sooja ja rahulikku, pimedat ja kõiketeadvat looma.

Neljanda, kõige kaugema leivapätsi juures toetus lauale kellegi käsi. Härra Frolink tõstis mööda käsivart pilgu madala toa hämarusse ja vaatas kaheksateistkümneaastase tüdruku õhetavasse, tedretähelisse ja küsivasse näkku.

«Ooo...» Härra Frolink märkas, et tüdruku paremas käes oli nuga.

Härra Frolink oli loomult pigem liiga tõsimeelne kui ülemäära lõõp ja teadis seda isegi. Aga korraga puhkes ta naerma ja ütles:

«Noh, neitsit — tahad mulle kallale tulla?»

Tüdruk silmitses teda tummalt. Tal olid kohevad, natuke rusked nisujuuksed (Balthasari-rübliku juuksed, leidis härra Frolink), rohelised silmad ja kena nõbi nina. Härra Frolink ütles:

«Ega ma pole röövel. Ma olen Balthasari õpetaja — ning ta vaatas Balthasari järele ringi, aga poiss oli toast kadunud.

«Aa... Kas magister Frolink?»

«Mh...? Magister...? ...Mhm.»

«Oh... siis ma tean teist... kõik.»

«Kuidas...?»

Tüdruk tõstis tulise leivapätsi, mille seljale kolm sõrmeotsaga ristikehinalehe-kujulistest lohkudest rist oli mujutud, vastu rindu ja lõi kas paraja kannika. Nähtavasti oli ta seda kogu aeg teha kavatsenud.

«Sähke. Teil on kõht tühi.»

Härra Frolink tajus, kuidas ta pikkamööda, aga päästmatult juuksejuurteni punaseks läks. Ta nägi, kuidas tüdruk talle otsa vaatas ning naeratas. Ja nägi, kuidas väijasirutatud kannika kuum sisu pisut-pisut

«...» Ja tundis, kuidas suhu valguv sülg teda neelama ajas, sest ta ei olnud pärast varahommikust peki-  
... ta hivanud odrakaraskit iva hamba alla saanud.

«Noh... aitäh...» ütles ta ja hammustas pehmet looma leiba. Tal oli kuidagi väga hea ja hirmus piinlik olla. Ning et piinlikkusest üle saada, ütles ta ruttu, tunde muudides:

«Tugupoolt tulid ma Balthasari peale tema isale lahkama.»

«...» «Teie komejante käis vahtimas?»

«...» «Mida tead...? Niiviisi ju ei sünni!»

«Te oleksite võinud kõigil klassidel lubada.»

Härra Frolink vaatas tüdruku rohekaisse silmadesse, millest toahämaras hästi aru ei saanud, kas nad olid tema lapselikud või koguni natuke häbematud, ja nuu-  
... sooja rukkileiva muinasjutulist lõhna.

«Sina ei tea, mis asi on koolikord.»

«Miks siis mina ei tea?!»

«Sest sina pole koolis käinud.»

«Miks siis mina ei või olla?»

«Tudrukud ju ei käi. Ammuks mittesaksa plikad.»

«Moni harv ikka raasuke...»

«Muidugi,» ütles Balthasari hääl härra Frolinki selja tagant. «Annika käis kaks aastat Mikkli nunnade juures!»

«...» nähvatas Annikaks hüütud tüdruk ja läks punaseks kui pihlakamari. «Siin ei räägita minust, vaid minust ja sina ära topi ennast kuulama!»

«Eks lendas Balthasari järel kinni. Härra Frolink nuu-  
... viimast leivasuutäit ja ütles aeglaselt:

«...Teie olete siis päris kloostri-õppinud preili...? Kuidas te sinna sattusite?»

«...Isa saatis.»

Peab ütlema, isevärki voorimees — mõtles härra Fro-  
link ja laskis silmad toas ringi käia. Usna suures, üht-  
... nagu peretoa, aga ka kambri moodi ruumis olid  
peale pika, valgeks kuüritud laua ja selle ümber seisva  
... madala, punutud korjuga tooli veel ainult mõned  
kustud ja järid. Tagaseinas paistis küll kaunisti suur  
kapp, mis härra Frolinki meelest pidi saksatisleri teh-  
tud olema. Lahtisel leel rippus konksu otsas supipada



ning ajas kustuvatel tukkidel tasapisi auru. Härra Fro-  
linki pilk jõudis ringiga taas supipajalt supikeetjale  
ja samas pööras viimane pead ning kuulatas akna poole.  
Sealjuures tuli ta kõrvanibu juukseahlast nähtavale ja  
üks päikesekiir paistis otse selle peale. Ning härra  
Frolinkile meenus üks teine kõrv, mis oli oma pärlise  
kõrvarõngaga just misama kumendanud, ilma päikeseta  
kül... aga just n. sama ja mitte sugugi rohkem...

Samal silmapilgu kostis väljast suurte õueväravate  
kääksumist, meeste hääli ja hobusekapjade tühisevat  
sammu... ning Annika hüüdis ehmunud poolsosinal

«Isa tuleb...!»

«Väga hea,» ütles härra Frolink ukse poole pöördu-  
des, «siis ma...»

«Eil Arge talle Balthasari peale kaevake —»

«... Aga ma ju selleks —»

«Ma palun!»

«... Miks siis?»

«... Isa lööb ta maha. Rääkige midagi muud! Mõelge  
midagi välja...» Ja juba lippas tüdruk lee juurde, tõ-  
lõ. kajärile suure savikausi ja tõstis selle pajast päratu  
koostagi tulist odraterasuppi täis. Kauss oli parasjagu  
lauale jõudnud ja neli toeka varrega puulusikat rahnu-  
pist sinna kõrvale pandud, kui võõrustest kobinat kostis  
ja neli meest tappa astus. Esimene oli ilmselt peremees  
ise. See oli keskmisest kõrgemat kasvu ja õige laia kon-  
diga aasta viiekümne mees. Ta võttis halliks pleeki  
nend musta valtkübara plink. celt neledatelt juustelt ja  
ütles natuke kähedaks kulunud häälel: «Tere, Jumal  
appil!» Tal oli lai päikesepargast pruun nägu ja kubarat  
varjust hele otsaesine. Ja kui ta oma kübarat varna  
panema pöördus, pani härra Frolink meks, kui ootama  
tult õnnele ta oma lause kohta oli külje poolt vaadates.

Kõik neli võtsid oma hallist porakast tõlbid maha  
ning laksid tagaste maasärkide väel laua poole. Kõhu-  
suust, kuigi peremehel rohkemad, olid talle omel  
uskumata sarnased. Teel laua äärde riivas peremees  
härra Frolinkit tülukeste imeheledate, peaaegu valgete  
silmade kire pilguga ja küsis Annika ning Frolinki  
vanele õhku.

«Mis sel noorsandil vaja oli?»

Härra Frolink kõhatas ja ütles: «Mina olen Munkade  
tänavalt kooliõpetaja.» Hele pilk riivas teda uuesti ja  
peremees tundus omaette mõtlevat: ei tea, kas ta on mu  
põlvkonnagermanni pärast siin?

«Mina tuln sellepärast, et kas peremees ei tahaks  
kõhkle puud ära vedada?»

«Mis puud sel koolil nüüd kevade ajal enam tar-  
viku on?»

«Tulev oli ja põletasime ära, mis valmis oli too-  
r...» (See oli jumala tõsi.) «Nüüd müürid uhkavad

...» (See oli ka täitsa õige.)

«... need puud on?»

«M... pagan selle koha nimi oli, kus nad pidid

...» Härra Tegelmanster oli sellest möödaminnes  
...» et härra Vegesack pidi kuskilt talle pan-  
ditud külast...

«Aah... Kadakal.»

«Mis nad seal laastavad. Nagunii lage.»

«Härra Vegesack pidi —»

«... koormat?»

Härra Frolink oli kaalunud, et ta ütleb kümme. Aga  
peet sattus Annikale silma vaatama ja ta märkas  
...» kelmi ja tänulikku rahulolu ning tüdruku ülahuulel  
põgusalt muigevudinat. Ja ta ütles teda ennastki üllata-  
vat kumedal häälel:

«Nelikümmend.»

M... Tuleva reede õhtuks veame välja Saatke  
...» homme Balthasariga kooliõpemehe sedel, et nad  
...» talle teavad anda. Annika, too koolmeistrile  
...» Raha ma kooli käest ei võta. Kool on ju alati  
...» Aga selle eest jätab kool minult õpetajate  
...» kasulase moonajao nõudmata. Nõus?»

...» oli ise vahepeal laua äärde astunud ja viis tublisti  
...» paksust leivavilu lahti lõiganud.

«M... no nõus. Muidugi...» ühmas härra Fro-  
link ja arvutas kiiresti, et kui keegi selle tehinguga  
...» da saab, siis igatahes mitte see voorimees.

«M... siis selle peale meie piskut,» ütles peremees  
...» vupas härra Frolinki lauda.

...» leolid tõmmati supikausipoolse lauaotsa umber ja  
...» need võtsid istet. Peremees pani hiiglasuured mõhna-

liste pihkudega kämblad kulunud lauaäärele kokku, sulased panid samasugused kämblad samamoodi kokku ja härra Frolink tegi takkajärele niisama. Ning seilal, kui mened oma rists kätemurakaid vahtisid ja Annika lõuka ees seistes käed kokku pani ning sütetulle vaatas (mis ta põsed imetoredasti õhetama ajas — härra Frolink pani seda silmanurgast tähele), luges peremees söögipalvet:

«Ja õnnista meid ja neid sinu ande, mida meie sinu heldusest võtame  
Jeesuse Kristuse läbi —»

Ja härra Frolink tundis, kuidas mehed lõhnasid hobuse talli ja kanepikõlde ja rihmade ja tõkati ja higi järele ning märkas, et neil kõigil särgiseljad praegugi päeva töönigist mustasid.

«Aamen,» ütles peremees ja lusikad haarati klobimal kätte ja üksmeelse, urinal hakkasid mehed suppi lurpima ja härra Frolink lurpis rõõmsasti kaasa. Ja kuigi ta murelikult arutas, kes pidi ära sööma selle supi, mille tema sijn täna kokku keetis, maitstes Annika keedetud supp talle suurepäraselt.

Balthasar konatas sel ajal tallilakas, kus tal merepoolse lõhaspoolikuist katuseviilu ja lakaõlgede vahel müüriserval isiklik mastikorv, kantsel ja kivikassiga suurtükitorn oli. Kivikassiks oli tal mäda südamega jaiapikkune ja vaksa-paari jämedune kasepakk, millest ta pehkinud südamiku oli välja uuristanud. Kui puust rauaõõnde paras rasikasuurune munakas pandi ja saja sammu taga olid mere ääres laskemoona lõpmatud varad ning varrega puutambitsaga kõigest jõust tõugati, lendas kuul läbi laskeava tümaki! tallitagusele murele, peletas sõnnikununnikult mõne kajaka lendu ja veeres paaega porgandipeenardeni. Aga kajakad, keda ta lendu ajas, olid kord moskvalase ratsamehed, kes olid orumeistri käest ära pääsenud ja linna alla lüürama tulnud, kord taani laevad, mis kavatsesid Kala majale tuld sülgama hakata, kord hõberõngastest soomusrüüs tatarid, kes olid muidugi röövi peal valjas. Või mine tea, kes kõik veel. Kuid praegu oli kivikass ainult kasepakk ja kajakad paljalt kajakad. Ja Baltha-

sedel kõhuli, lõug puusuurtükil, ja ootas. Iga päev pidi kostma majaukse kääksatus ja Annika Pühal! Isa kutsub!» Ja Balthasar mõtles patu- ja suurtükiga mängitud sõja- ja tapamängudele ning monule, millega ta neid oli mänginud. Ta isegi lootus silmapilgu, kas mitte hüpata püsti ja pidada monule rittlapandud kivikuulidest kogudusele üks vägev võitlus võidusaamisest kiusatusekuradi üle. Aga tõttõde kartis ta end liigutada, sest tundus, nagu peaks ta aegedam liigutus Annika hõike lähemale tooma... ja panna lihtsalt siinsamas kivikassi püüst selja peal kuul kokku ja palvetaks puhtast südamest Agenda patu- ja sõnadega: *Kõigevägevam Jumal, halastaja minu vaene patune inimene, tunnistan Sulle üles oma patud, mis mina mõtte, sõna või teoga olen teinud (eriti selle, et ma eile...), mistlubi mina Sinu inglase viha ja nuhtluse ajaliselt ja igavesti küll olen teeninud. Aga minul on neist kõigist ometi väga kahju ja mina kahetsen nende pärast sügavasti (ja eriti sellesamase pärast...) ... Aga kui ta kujutles end oma selvega sinnamaale olevat jõudnud, tundis ta, kuidas ta õhkes lahtmata hakkas läbi pugema tõe ja vale vahelise valtapiu alt... Ning ta jättis palvetamismõtte sinna-poolka. Ning et õuest ikka veel midagi kuulda polnud ja ta jättis murepingest väsinud oli, otsustas ta siiski oma mastikorvi asuda. Niisiis oli ta oma tõreda Lüü- boki koge esimeses mastikorvis kõhuli ja vahtis läbi lauapragude kimmeldavat pealelõunast meresilmapiiri ning püüdis silmi kissitades selgusele jõuda, kas Suur-Paljassaare kadakane rand on Rüügen või Inglise- või Hiinamaa.*

Ta oli parajasti selgusele jõudnud, et see siiski oli Hiinamaa kallas, ja tahtis just Londoni peale suurtükil- tuld avada — sest see kole kuue naisega Eindri oli seal lausakaid haledalt nõökima hakanud —, kui majauks all avanes. Isa astus õue — ja Balthasar hammustas elamatusest huulde, sest kui vana ise teda alla hõikama tuli, siis oli lugu tõesti must. Vana tuli kaalukal sammul üle õue otse talli poole ja Juhan, Mikk ja Peep tulid talle järele, Peep nagu alati veel viimast leivasuutäit parides. Ja Pali ei saanud aru, mis see tähendas. Kas



vana tahtis tõesti sulastega koos teda ülevalt alla tooma tulla...? Mehed kadusid seina varju. Siis kostis alt rõhatusi ja mingi raudasja kriuksumist vastu paasi — ning nad ilmusid uuesti nähtavale ja läksid nohinal, vana ikka ees ja kõigil labidad seljas, merepoolsele kün-  
tud kapsamaale mätast lõhkuma: seda tööd olid nad eilegi õhtupimedani teha rappinud.

Tanendab mis see siis nüüd oli...? Kas Annika oli tõesti mingi imeviguri välja mõelnud ja härra Frolink oli hoopis suu kinni pidanud...?

Igaks juhuks jäi Pall oma mastikorvi kindlust and-  
vasse kõrgusse ja pöördus Inglismaa randa tagasi ja laskis Londoni peale kõva suurtükitule lahti — küll ainult almistest suurtükkidest ja mitte kivikassist, mis ta sam üleval oli. Ja ta käskis suurtükimehi ainult nipa-ju hoolt pidada, et Teraschoov pihnta ei saaks. Kano-  
naad võttis muldagi parasjagu aega. Ja kui ta parast veel Ojamaa juures ünt taanlaste kaaprit oli taga aja-  
nud ja just Tallinna lahte sisse hakkas pöörama, läks majauks all lahti ja härra Frolink astus välja. Ta astus üle õla tagasi vaadates trepiastmeks olevale lamedale raudkivile ja ikka üle õla vaadates kivilt edasi, ning kuna ta jalg tünjusse sattus, pidi ta jalapühkimisvihta-  
dele peaaegu et pikali kukkuma. Härra Tegelman näiteks oleks kindlasti kukkunudki, härra Balgerist rää-  
kimata, ja mõlemad oleksid nad sacramentumeid ja de-  
ceyweleid sajatanud mis hirmus. Aga härra Frolink sa-  
tasakaalu otsemaid tagasi ja pööras silmapilk jälle-  
taulekotta vaatama ja naeris laginal. Siis astus Annika-  
tema juurde õue ja nad läksid koos, härra Frolink ees ja  
Annika teda saates, lähema mustasõstrapõõsani. Teis-  
pool põõsast jäi härra Frolink seisma ja Annika peatus  
kolm sammu temast eemal. Härra Frolink rääkis midagi-  
tasasel häälel ja Annika vaatas muudkui maha ja  
maha — Palu vaatekohalt näis, nagu silmitseks ta hoo-  
lega mustasõstrapõõsa sinavaid, just pungadest tulnud  
lehti. Ja paistis, et Annika naeratas kuidagi isemoodi-  
ega naeratanud ka. Siis astus härra Frolink Annika-  
juurde ja Pall unustas hingamise: härra Frolink võttis  
Annika käe, tõstis selle oma kulunud krook-krae kõrgu-  
sele ja andis Annika sõrmedele musi. Annika tõmbas

lõhki ja jooksis majja. Härra Frolink vaatas talle  
mõnda aega järele, pöördus ja kõndis pikkamööda õue-  
sisse välja. Hetke pärast paotus tuulekoja uks ette-  
võetult ja Annika pistis nina õue. Siis libises ta üleni  
õue, astus jalgu kuidagi arglikult maha pannes põõsa-  
sisse, kus ta äsja oli seisnud, ja vaatas tüki aega  
tuulepoole, sinna, kuhu härra Frolink oli kadunud. Ja  
ta, hirmus suur, koletu suur kiusatus hakkas Pallu  
muses kohuma... Ja kui Annika siis veel oma suu-  
lõhki käe põõsa tagant välja tõstis ja seda imestava  
õue ligidalt silmitses — siis avas Pall juba suu, et  
sellele «Annika, ael Kuidas musi lõhnab?» Aga ometi  
sai ta suu kinni ja otsustas moka maas pidada. Nagu  
moka tema tembus isa ees moka maas peab ja härra  
Frolink ka. Ja üldse oli tal äkitselt tunne, et ta oli  
õue äsja pealt näinud.

**Kolmas peatükk,** milles peaks räägitama kahe lühiva sadamasse jõudmisest, milles aga, kuna sinna jõudmine ette selge on, räägitakse rohkem sellest, mis sadamasse viitva saatevaatri ääres näha oli, ja saginast, mis toimus seal, ning hoopis vahem sellest, mis sündis laevuhestel endil.

Kui Pall hiljem Annika ja Meuse pulmadele taga mõtles, koondus kogu lugu tema jaoks kahe suure nuntaja ümber: üks oli mitmenädalane pulmade-eelne kodune sagin ja teine oli vana Jakob Kimmelpennini Muidugi, saginal olid pikad-pikad eellood. Sest sa päris-sagin, kui juba Kati-tädi Kurglalt linna perenaiseks kamandati ja isa hakkas mõtlema sellele, et peab minema õllepruulide oldermannilt pulmaõlle tegemiseks luba tooma, see läks ju alles siis lahti, kui tolle sügavkastanid, kus Pall *secunda'sse* sisse sai, juba küpspruunid olid.

Kõrvalt-tarest Traani-Andrese Kröödaga see Kati-tädi siis maja mööda õiendas ja kahekesi nad muudkui arutasid ja jagasid sealjuures mitte ainult noorpaari, vaid kõigi sugulaste ja naabrite asju iidamast aadamast saadik. Nii et Pall kuulis isa mõnegi kord kaunis tõredalt ümahtavat: «Kui ema veel elus oli, sai poole vähemavadaga...» Muuseas, kui Pall tagakambris Horatiuse kohal higistas ja vaheuks peretuppa poole kile oli ununud või Palli enda poolt irvakile nihutatud, kuulis ta tädi Kati ja Traani Krööda juttudest mõnda milles ta kohe aru sai, ja mõnda, mida ta kohe ei mõl-

l. munda tuli *O navis, referent in mare te novi'dega*\* imputeerida ja kombineerida, kuni needki asjad ootamatult munaadavaiks välgatasid. Igatahes sai Pallule selgeks, et Annika ja Meuse lugu oli tõesti ühest korrast alguse saanud, milles tema kolme aasta eest peaosaline oli. Aga ükskord, kui Kati-tädi ütles, et «on ikka Issand seda Annikast lapsukest ise talend küll — et saksa isandamehega ja kohe ikka sellele —», kuulis Pall Traani-Krööda jahedalt tähendavat:

«Nah, aga va Siimon seda saksa isandat alguses tahtnud!»

«No mis ta, hull, siis veel pidi tahtma...?» imestas Pall.

«Eks külainimeste meelest ole küll, et mis ta veel pidi tahtma,» seletas Traani-Krööd, «aga või's linnamehele jaoks iga saksa untsantsakas enam hea küll on! Linnamehel enam seda kihku ole, et ükstapuha palju vaab, kui aga tütrehing mõisa alt lahti saab ja veel mõnda prouaks pealekauba... Linnamees on juba omaenda isandamees isegi! Iga pistemaakri sulane paneb kinnalt kuue selga ja ütleb paremale poole «Juut mees» ja pahemale poole «Teen \*\* mark!» ja vaatab, millal ta omaenese poe lahti lööb. Mis siis veel Siimonit taludat Tema on mees kui raudnael. Ei anna enesele ega teistele armu. Suved rühmab linna ja sadama vahet ja aga ta selle pealtki sandisti ei teeni. Aga nii kui meri kätte saab, ajab ta oma Riia- ja Narva-vooridega seda kinnat kokku mis kõliseb! Aga mis sel Meuse-... siis alguses oli?! Tanke ja tühi tasku! Nii et kui seda asja Siimonile rääkima hakkas, siis Siimon jättis käpa lauale ja ütles: «Tüdruk, sa oled mul kaks aastat nunnade juures kooli peal olnud ja viiesajamarpanne kaasavara on sul taga. Ja küigi sa untõiss oled, mis tõss ei ole sa mitte. Nii et see noorsand ei pea teps kinni saama.»»

«Aga siis tuli Issand ise Meuse-isandale nõuks ja laskis...»

\*O, laev, viivad tagasi merre sind uued... (Horatiuse värss.)  
bomme (alamsaksa k.).



«Nojah, eks tema jälle sellega omale tuule tiibadesse saigi, et ta, va terane noorsand, selle maakeele nii selgesti ära oli õppinud.»

«Janäe, teistel läheb ikka siis hästi, kui saksat oskavad visata, aga temal jälle teistpidi tulu taga,» torkas Kati-tädi vahele.

«Linnas öeldakse ju nüüd ammust aega igas kirikus maakeelset jutlust ka. Aga nisuke si tuhteerind mehi, kel maakeel selgesti suus on, annab näppudel lugeda. Ja nii kui see Issanda viis, see katkutõbi — ptüi-ptüi-ptüi! — muilu selle Bocki-härra sealt Olevistest ära viis ja need teised kirikisandad seal kõik kolmekesi koha jao ülespoole said, nii sealt altotsast see kohakene Meuse-härra jaoks priiks jäigi. Sest Jumalalaeke ülemad leidsid kõik, et olgu ta kirikuroht pealegi, kirikhärraks kõlbab küll — noh, tuhteerimise poolest. Eks vana Siimon kuulnud seda rõõmusõnumit ju linna pealt ka isegi, aga ei seda olnud, et ta oleks ka omalt poolt Annikaga võtnud juttu teha, et no nüüd, tütar, oleks teine lugu või niiviisi. Muudkui laskis tütrekese uuesti paluma tulla.»

«Aga siis oli nõus ka...»

«Mis tal siis enam... Siis ütles muidugi, et noh, misugune mees, kellel terve Oleviste matsipihtkond käes on, võib Rissa Siimoni tütre omale saada küll.»

Pall luges küünlavalgel teispool paakil ust:

*Quamvis Pontica pinus,  
Siloae filia nobilis,\**

ja talle tundus, et isa tegi nii, nagu õige mees tegema pidi, kui ta koolmeistrihakatusele liiga heaks arvatud Annikat kirikhärraks tõusnud isandale ise sokutama ei hakanud. Üldse oli Pall keset Annika pulmades lähene-mist äkki niisugusesse ikka jõudnud, kus ta järjest ena-mate asjade ja inimeste kohta heakskiitvaid või laitvaid otsuseid hakkas tegema. Ja härra Frolink, see tähendab Meus, kuulus kindlalt heakskiidetavate esirinda. See oli

\* Nii nagu Pontuse määnd, metsa õilis tütar. (Horatiuse oodist.)

u nõnda olnud kohe sellest päevast peale, kui härra Frolink, see tähendab Meus, talle tumehallist kiltkivist koolitahvilil krihvliga näitas, kuidas kisulisest gooti l-pulgast rööngaskisuline gooti a välja tehakse. Eriti oli Meus aga muidugi sestast Pallu südame võitnud, kui ta selle komejantide loo päris arusaamatul moel isale makimata jättis ja kui nad siis pärast kahe- või õige-muni kolmekesi (sest Annika jooksis ses asjas ka mitut puhku kodu ja koolimaja vahet) seda puudeveo asja klaarisid. Viimaks oli isa Kadakalt kakskümmend koor-mat puid kooli juurde vedanud. Aga neist ei pandud tol kevadel küll enam halgugi ahju. Sest härra Tegelmeis-ter oli pärast pikka torisemist kütmise kategooriliselt ära keelanud. Muidugi sellepärast, et ta ise oli hommi-kuti harilikult tarvisjao külmarohtu hinge alla võtnud. Ja mis poistesse puutub, ütles ta, et neile spartalikust karastusest ainult kasu tulevat. Ja ilm läks varsti ka juba niipalju suviseks, et müüride külmauhk enam nina-sid vesiseks ei ajanudki.

Aga muud oli asi igalahes niikauge, et kaks püha-paeva lagasi kuulutas ei keegi muu kui uus superinten-dendihärra ise oma noore ametivenna Issandas — just nõnda ta oli öelnud —, oma noore ametivenna Issandas Bartholomeus Frolinki neitsi Anna Rüssoga Oleviste kantslist esimest korda maha. Vana Siimon oli oma linnatulekust saadik, nii et juba õndsas Koelli päevist, Pühavaimu koguduses olnud ja seal olid ka kadunud Mallo ja lapsed hingekirjas. Mahakuulutamise eel oli Annika peigmees oma pruudi Oleviste saksapihtkonnas kirja pannud ja mahakuulutamist ennast oli Siimon Oleviste saksateenistusele kuulama tulnud ning ka Pal-lul käskinud kaasa tulla. Ja Pall kuulis hästi, kuidas mahakuulutamissõnade peale kerge kahin läbi kauba-sakste ja antvärgirahva ridade käis. Küllap isagi seda kuulma pidi, sest kõrv oli tal tema üle viiekümne aasta kohta erk kui sälul. Aga märkama ei teinud ta midagi. Ta istus, mustast göttingeni kalevist kirikukuub seljas, ümarik, aga tegelikult kõhnapoolne päevapargane nagu liikumatu, ja vaatas tähelepanekult tolmuebet, mis ta näo kõrgusel päikesekiires hõljus. Kui Pall kahina peale silmad isa poole pööras, paistis talle hetkeks, nagu oleks

taadi mittemidagiütlevalt kitsa suu nurgakeses mõnuge varelus liigahtanud. Aga mine tea, kas sedagi tõeliselt oli.

Kohe järgmisel esmaspäeval juhtus pisike ootamatus, mida Pall ise algul vist ei mõistnud tähelegi panna. Pärast kella kahteteist, kui koolipäeva esimene pool koraaliga lõpetatud oli ja poisid ilusa sügisilmaga kloostriõues vaheaga pidasid, kes, kaivad käes, puterlohhi mängides, kes päevamoona nosides, kes õppetüki kallal konutades, tuli tertsiaan Balzer Vegesack Pallu juurde. See oli tuhkjate juustega, kitsaste hallide silmadega ja kuidagi hallika näoga, peenest sinisest närtsriidest ülikonnas poiss, võrdlemisi kõva pea ja vingeloomuga väänik, kes infimast saadik Palluga ühes klassis oli olnud, aga tertslasse istuma jäi — kuigi ta oli rae liikmete vahmiilist, mida saksa keeles *Ratsverwandter* kutsuti, ja koguni hiljutise bürgermeisteri poeg. Igatahes polnud nad seni Palluga kogu kooliaja jooksul vist mitte ainustki üleliigset sõna vahetanud. Seesama viieteistkümnendaastane *Ratsverwandter* astus nüüd Pallu juurde ja ütles itsitades:

«Kuule sina, *Episkopatsverwandter* \* — kas sa tead, et sa minu piimavend oled?»

Pall toetas puterlohhihika maha ja vaatas teise kitsastesse naervatesse silmadesse. Aga raehärrapoja itsitus oli täitsa sõbralik. Ometi puudutas see Pallu mingil määratlematu moel. Kuski ta puudutatustunde põhjas oli küllap armukadedusevari vaevumäletatava ema pärast, kellele see võõras jöngermann oli kunagi nii ligi olnud, ja ühtlasi sallimatus, võib-olla isegi alaväärsusevirv, et jöngermann sealjuures oli nii peen. Nagu oleks ta juba Pallu ema rinna otsas rippudes sinisest närtsriidest ja karusnaharibase kraega tutserikuues sipelnud.

«Asi ka teada...» ühmas Pall ja oleks lähemale vihi-seva kaltsumuna peaaegu et mööda lasknud. Viimasel silmapilgul jõudis ta oma kaika munale siiski ette keerata. Õnnelik kaikapööre segas ta nõrdimusse võidukust.

\* *Ratsverwandter* (saksa k.) — sõna sõnalt raesugulane, s. o rae liige, *Episkopatsverwandter* — selle analoogial tehtud sõnamäng: umbes piiskopiau- või -ametisugulane

Ta tundis turjaga, et Balzer harkisjalu ta selja taga seisab. Ta ei tahtnud temast ise välja teha, kuid ometi lausa ootas, et teine veel midagi ütleks. Vist kiirgas ta ärritavhele sasipea seda väljakutset piisavalt tugevasti. Sest noorsand Vegesack küsis:

«Aga kas sa seda tead, et sulle minu järgi nimi ka pandi?»

Selles polnud ju õieti midagi. Ja kui ka midagi oli — siis polnud Balzer selles tõesti mitte süüdi. Nii et selle eest Balzerile puterlohhihikaikaga vastu kaela virutada oleks tõesti kohatu olnud. Pall tundis seda hästi — ning oleks ometi meeleldi virutanud. Kuid sealsamas vilksatas ta heleda kulmu all heureka-välgatus. Ta vaatas rae-härrapojale muiates otsa:

«Sinu järgi ikka. Kolmas Hommikumaa tark — see sai ka sinu järginime: Kaspar, Melchior ja Balthasar.»

Mõned sekundaanid turtsatasid — Pallu sõnade peale juhtus seda sageli. Samal silmapilgul möödus keegi tedretäheline primaaniloikam puterlohhihikamängijaist, Cicero käes ja nina raamatus. Harkisjalgne Balzer Vegesack oli tal tee peal ees ja Pallu äsja lausunud *Weise vom Morgenland* kaikus ta pooleldi mujalepööratud kõrvus. Ta tõstis nina raamatust ja ütles Vegesackile primaanlikus rahus:

«Du, *Scheisse vom Morgenland* \* — käi mul tee pealt eest!»

Pärast ei mäletanud keegi, mida ta õieti Vegesackile oli ütelnud. Ei mäletatud üldse, et tema midagi oli ütelnud. Aga *Hommikumaa Pask* jäi rae-härrapojale külge kui sammaspool. Ja juba järgmisel päeval teadis kogu kool, et nimelt Rüsso Pall oli ta niimoodi ära ristinud. Kui keegi läbinägevapilguline oleks seda kõike pealt vaadanud, oleks ta öelda võinud, et see kõik kinnitab ühte: selsamal silmapilgul, kui Issand võtab oma parema käega puudutada inimest tema abaluust, nii et sinna kasvab esimene põidlaotsa-suurune tiivanuki mügarik, selsamal silmapilgul paneb Tema oma pahema käega selle tiivukese tarvis ka tina kasvama.

Aga mis puutub Pallu piima- ja nimevendlusse Balzer

\* Sina, Hommikumaa pask (saksa k.).



Vegesackiga, siis see, nagu ka tema vastusest raehärra-pojale märgata võis, oli Pallul teada küll. Sest kodus oli sellest aastate jooksul ju mitut puhku juttu olnud.

Raasiku mõis oli Padise munkade poolt, kes ta omanikud olid, sellal kaubahärra Vegesackile panti antud. Ja kui Rissa Siimon Kurglalt veerandsaja aasta eest nõuks võttis priiks tegevat linnaõhku hingama minna, oli see raske asi tal selle tõttu hõlpsasti korda läinud, et linna marstalli parajasti voorimehi vajati, kes ühe eest sööksid, aga kolme eest rühmaksid. Härra Vegesack oli tüüaka «omakülamehe» sinna paigale pannud ja suvalsenud rae ees tema heaks sõnakese lausuda. Ja kuigi raesugulasest kaubahärral marstalli voorimehega vähe pistmist oli, jõudis härra Vegesack aja jooksul tähele panna, et Rissa Siimonil polnud mitte ainult tugev turu ja kõva kael, vaid et tal ka see, mis kaela otsas asus, voorimehe kohta suurepäraselt lõikas. Nii et kui see endine marstalli hobusemees ja varsti omil jalul tegutsev ettevõtjahakatus viis aastat hiljem ühel pühapäeval pärast kirikut tema majja ilmus ja luba palus tema pesutüdrukut Mallot ära kosida, oli kaubahärra oma luidra prouaga aru pidanud ja proua oli kosjadega onhetades nõusse jäänud. Ohhetades sellepärast, et Mallo sai küll kõige tublima mehe, aga proua majapidamine jäi kõige tublimast tüdrukust ilma. Ja kui Siimon ning Mallo oma esimese lapse said, oli Vegesacki-proua koguni vaevaks võtnud Annika-põrnikale tinalusika saata. Kui aga Issand mõni hea aasta hiljem kaubaksaksa-prouale pojapõnni kinkis, aga piima unustas rinda anda, juhtus see just nädalapäevad pärast seda, kui Rissa Siimoni Mallo oli Kalamajas pojaväntsuga maha saanud. Ja ehkki Tallinn oli suur ja koletult rahvarohke linn, ulatas see matsirahva lastesaama-asi ometi ka rae-rahva kõrgekelbalise majani. Vegesacki-proua saatis Mallole kutse, käsu ja palve — tulla ja teda tema kehu-ses omast küllusest aidata. Kitsi ei olnud Vegesacki-proua tasumisega ka mitte. Ja pisut nagu vastutasu korras sai voorimehe poeg siis kaubasakste jöngermann järgi natuke kõrgemalennuliselt Balthasariks ristitud. Ema oli nii peene nime suhtes küll kahtlust avaldanud, et kas pole see viimaks nagu Issandale

pealekäimine, et ta lihtnimeste last meeles peaks pidama... Aga isa oli tähendanud:

«Iga nimi on pealekäimine. Ja mis see Mikk või Mats etem on? Kui juba peale käia, siis parem, et ta võtaks teda upitada, kui et ta teda ninapidi mulda vajutaks.»

Ja nüüd, näe, kippuski see voorimehe-Balthasar nina mullast kõrgemale ajama. Sest mida's muud seegi pidi tähendama, et teda nimekaimu poolt piiskopisugulaseks nõogati? Piikenimena ei jäänud see talle küll külge, aga tõsi see oli: nädala pärast pidi Balthasar olema pastorihärra Frolinki nääl. Ta oli juba isegi pastori-härra, see tähendab Meuse uues korteris käinud ja ta oli Meuse poolt isa käest üüritud hobuse ja vankriga Meuse kraami tema vanast väravavahikemmist pastori uude korterisse vedanud, mis nüüd ka noorpaari korteriks pidi jääma.

Muuseas, sellel piiskopisugulaseks hõikamisel oli veel kübeke koguni ootamatut täppiminekumaiku küljes, nagu teinekord sõnakõlksuga juhtub. Mitte küll selles mõttes, et Meusel oleks väljavaatesse tõusnud Tallinna piiskopiks saada. Aga kuna Oleviste õpetajamajad olid mingil segasel kombel kubinal elanikke täis, pidi Jumalalaeka vahendusel üüritama Meusele korter eranimeste majja. Ja juhtus nõnda, et keegi Jumalalaeka isandaist sattus mõnede kaubahärradega malvaasiat rüüpama, ja malvaasia juures juhtus neil see korteriasi jutuks tulema, kui nad kõik parasjagu lähedas tujus olid. Sedamoodi selgus, et kaubahärra Weselouwe hiljuti ostetud toredas majas otse Vana turu ääres oli Jumalalaekale vastuvõetava üüri eest parajasti vaba ruumi. Aga seda maja kutsuti Tallinnas elupõlved Piiskopimajaks, ja mitte ilmaasjata, nagu selliseid nimesid ilal ilmaasjata ei panda: enam kui saja aasta eest oli see maja tõesti piiskopiisanda oma olnud. Nii et kui nad Palluga kahekesi Meuse kaks raamatukasti, kolm järi, riidepambu ja kodinatekirstu olid kolme õuepoolsesse tallidepealsesse tuppa tassinud, istusid nad järidele hinge tõmbama ja Meus ütles vidusilmi vastlubjatud kiviseinur vaadates:

«Noh, Pall — kloostri väravavahist piiskopi kutsarini on see asi meil päris lähedasti korda läinud.»

Kui Balthasar Liviuse oli Meuse kastist endale kätte naianud ja minema läinud ning tühi vanker kolinal kangialusest välja sõitis, tõusis Meus püsti, asetaski käed pihkepidi kukla taha ja kõndis natuke aega ühest madalast ärkliaknaga toast teise...

... Siia tuleb vana Siimoni poolt teha lastud abieluvoodi. Ja siia laud, kus hakatakse lihtsaid söömaaegu sööma ja õhtuti juttu puhuma, ja kogu see tuba lõhnab seda imelist mündilõhna, mille järgi Annika on viimasel ajal lõhnama hakanud... *Kas teie pruut ka saksa keelt räägib...?* oli superintendendihärra küsinud, kui ta Annikat Olevistesse ümber kirjutas... Ja siia seina äärde laseb ta oma kirjutuspuldi panna — vasakult tuleb akna seapõievalgus, just nagu oleks alaline talvehommik... Aga sellel voorimehel on klaasaken... Ja siin puldil hakkavad valmima tema jutlused... Kui mina oleksin ka kelluke, mis heliseb, ja vask, mis kumiseb... *Ja-ja-jaa*, kuulis ta härra Tegelmeisteri häält ja tundis paremas randmes ta pealiskaudset käeraputust, loodame, et te ei rutanud, loodame, et te ei rutanud, kui te kõigist Tallinna lüliast mööda astusite... *Ja-ja-jaa*... Ja selle peale palju tasemini ja hoopis lähemalt: *Teate, ega mina ka selle kooli peale kauaks ei jää. Eil Minul kui rektoril on ju küll laiemalt käes kui teil oli. Aga ikkagi — näljaots. Nii kui Nigulistes mõni kõrvad pea alla paneb, olen ma kantslis kopsti! Ja saksakantslis muidugi!*... Meus kõndis mööda rida-misi asetsevaid madalaid tube ja silmapilguks tundus talle, et ta sammub mööda silda, kuid hoidub üle silla-käsi-puu vaatamast... sest sillatalad kerkivad jõest, mille nime ta ei sõanda nimetada... Aga abieluvoodi tuleb siia. Siia tuleb peaots. Ja siin on padi, mida Annika ise praegu hahasulgedest teeb... Sellel padjal on Annika õnnelik nägu... Ja tema enese õnnelik nägu... *Ja-jaa*, kuulis ta härra Balgeri peaaegusosinat ja vārahtas ta habemetüügaste kõdist oma kõrva juures. *Ärge kartke! Ega teie pole esimenel! Ja viimane ka mitte — he-he-hee. Kui te oleksite koolmeistri-põl-ves sihukese tembu teinud, siis muidugi küll...* Aga pastori-härrana võib seda endale lubada! *Jaa! Ja küllap üks Greifswaldis tuhterinud noorhärja teab, kus kivi*

*all kõige lustakamad lutsud peidus on... he he-hee! Ja ma olen kuulnud: viissada marka?! No olete teie alles mihkel...!* Meus lükkas käisega tolmuse ämbliku-võrgu aknanurgast maha... Aga ikkagi: ärge kartke...? Mispärast ärge kartke? Mis temp see siis õieti oli? Et pastor võttis naiseks tüdruku selle rahva seast, kellele ta ise kolm korda nädalas jutlust ütles ja kelle liikmeid ta ristis ja mattis ja paari pani surmaks ja sigimiseks? Kas see ikka tõesti oli siinmaal temp?

Temp oli see igatahes. Annika võis järeldada seda juba paljalt pilkudest, mis talle Kalamaja õueväravalt järele saadeti, kui ta viimaseil nädalail sügisloikude ümber kaari tehes neist väravaist mööda linna läks või linnast koju tagasi ruttas, raasuke uut õmbluskraami näpus. Ja kui ta kodus, tagumises väikeses neiukambris ehmatavalt laiadele karedast lõuendist linadele valge siidiga suuri okkalisi AF-iseid sisse õmbles, oli tal ajuti küll lausa unenäoline tunne. Kati-tädi ja Traani-Krõõt käisid ükskhaaval või kahekesi korraka kambriuksel midagi seletamas või pärimas — Kati-tädi armastas iga tühja küsida, iga potipesemise jaoks kinnitust saada, natuke tüütult Annika perenaiseseisundit ja linnatargemust rõhutades. Traani-Krõõt jälle käis nõu andmas, kuidas mitmesuguseid majapidamiseasju siin isakodus oleks tegema pidanud, ja eriti, kuidas neid nüüd edaspidi noorpaari kodus tegema peab: «et Meuse-isand ei tunneks, et tema ühte matsikodusse on kukkunud...»

Annika noogutas ja vastas, sageli poolikult ja huupi, sest ta ei suutnud tädide juttu õieti jälgida. Ja kui tädid mõistva naeratusega kambriukselt kadusid, jäi Annika enese ette õhku vahtima, kurgus imelik segu rõõmu ja hirmu: nagu hõljuks ta pilvel, hõljumisest rõõmus ja teadmatusest hirmul — et mis koht see küll võiks olla, kuhu pilv ta maha paneb...

Aeg-ajalt, volksas ka Pall Annika poole sisse. Veel aastapäevad tagasi, kui Annika oma veimevakaga õien-dama hakkas, olid poisid tulekud talle enamasti piinaks olnud. Sest poiss võis esitada kohutavaid küsimusi:



«Eile, hämaras, kui te Meusega Paljassaare poole ütsite ja katarikku ära kadusite — mis te seal tegite?»

Ta ümmargused silmad vahtisid sealjuures Annikat järelejätmatult ning ta uduebemeis huuled avanesid pilkemuigest ja pinevusest. Ja Annika, rumal laps, läks kaelusest juuksejuurteni punaseks kui pohlamari ja sät-satas tumedal ja kimedal häälel: «Ole vait!» Ehkki nad polnud Meusega seal katarikus mitte midagi niisugust teinud. Või peaaegu mitte midagi. Ainult suud oli Meus talle andnud mitu-mitu-mitu korda, seda küll...

Aga viimasel ajal oli Pall tema nõokamisest loobunud. Ise ju ikka nolk alles, oli ta Annika vahest koguni oma kaitse alla võtnud. Ja mõnikord nii napilt ja sõnakalt, et pane teist imeks. Näiteks Traani-Krööda uudisnime vastu, mis Pallu enese hiljutistest küsimustest vaat et narrimigi võis olla. Et:

«Kuule, Annika! — ütle, misuke see Meuse-isand paistab ka olema? Et kas ta on ka seokest hakkajamat sorli? Või on seda va venimusemat tõugu? Ja kumb see'nd jumalasulasele sündsam peaks olemagi?»

Aga enne kui Annika talle midagi vastata jõudis, ütles Pall, kes juhtus seal juures olema:

«Kellega siis Annika teda sinu arust peaks võrrelda võima? Ah?»

Ja ta hääles oli äkitselt mingi korralekutsuv ja käskiv heli, mingi ootamatult alistuma sundiv noot, mida Annika varem polnud märganud ja mida ta vist praegugi alles pooliti tajus. Igatahes lõi Krööd oma muidu nii tuulekindlad hallid silmad põrandale ja ühmas tasa: «No ega ma siis sedasamast, et...» ning läks nohisedes kolde juurde talitama. Ja see oli üpris tähelepanuväärt asi.

Ni. et Annika vaatas rõõmsate roheliste silmadega oma palakailt üles, kui Pall praegu täismehetorinaga tuppa tuli:

«Lugeda ei lasta inimest...»

Ta pistis Liviuse «*Ab urbe condita*» Annika kaasa-varakirstu kaane alla ja ütles:

«Lähme. Isa ootab.»

«Kuhu?»

«Linna. Kimmelpenningi juurde.»

Annika pani palaka kokku, heitis sinise pühapäevahõlsti õlule ja oli silmapilk õhinal valmis. Isa lükkas peretoas oma vana töökübara pähe, andis kaks rulli-keeratud lõuendist kotti Pallule kaenla alla ja nad hakkasid kolmekesi mööda eeslinnatänavat minema.

Vana Siimon läks oma tõtakal sammul ees ja lapsed tulid ta kannul. Nad tegid suurte loikude vahel haake ja hüppasid vähemaist üle, nii et hallid püksid ja sinine seelik üle sügiseste taevalappide välkusid. Kui tänav enne Kõismäge tasapisi tõusma hakkas ja kuivemaks läks, nihkus Pall isa kõrvale.

«Taat, mis mees see Kimmelpenning on?»

«Pistemaaker.»

«Aga veel...?»

«Mis veel?»

«Ma olen temast nagu enne midagi kuulnud...»

«Misasja?»

«Ei mäleta. Sa ise vist kunagi rääkisid...» Sa tunned teda ammu?»

«...Varsti kolmkümmend aastat.» Siimon hoobas end pika sammuga üle järgmise suurema loigu, ootas, kuni Pall ta kõrvale oli jõudnud, ja ütles edasi minnes:

«Kimmelpenning on Tallinna hallide seas kõige kõvem kivi.»

«Kõige rikkam või?»

«Eee... ei, seda vaevalt.»

«Mispidi siis?»

Nad läksid natuke maad vaikides edasi. Siis ütles Siimon:

«Mõnekümne aasta eest oli teistmoodi aeg kui praegu. Siis, kui see Wullenwever Lüübekis märulit tegi — oled kuulnud? —, siis oli meilgi siin tuult tunda. Just mõni aasta enne seda, kui sina ilma tulid... Noh, siis saatis raad näiteks Plettenbergi-härrale enesele kirja, et mis talupoegadesse puutub, olgu tal teada, et need olid ennevanasti kõik vabad ja olid veel Taani ajal vabad ja tulid vabadena Taani alt ordu alla ja et üleüldse pole nende orjus ei taeva ega maa õiguses üles pandud...»

«Ja raad kirjutas tõtt?»

«Tõtt muidugi.»

«Aga nüüd?» küsis Pall.

Nad olid sadamast Suurde Rannavärasse viivale kiviteele välja jõudnud ja raesündikus härra Clodt tuli neile sadama poole minnes kahe raesõduri saatel vastu. Pall ei olnud enam kvartaanihakatus nagu kunagi ammu, ja Siimonil polnud kombeks võõraid härraseid teretada, olgu need kui toredad tahes. Härra Clodtil igatahes oli mustast sametist ja sulega ludumüts punakatel juustel ja ta tumelillast kalevist peleriinil oli pruunist läikivaokkalisest kopranahast äär. Ning raesõdureil oli kästad käia temast viis sammu tagapool — et nende trampimine ei pritsiks ta põdranahkseile saabastele pori.

«Nüüd,» ütles Siimon, kui sündikus oli neist möödunud, «pole nad enam seda nägu, et nad kellelegi niisugust kirja võiksid kirjutada.»

«Aga Kimmelpenning? Mis temaga oli?» küsis Pall.

«Ah Jakobiga? Jaa. Tema läks selsamal tuulisel ajal pistemaakrite õiguste pärast raega vägikaigast vedama. Pistemaakrid olid ju juba siis suuremalt jaolt maamehed puha. No ja raad oli ordumeistrile maameeste asjus ilusa kirja saatnud küll. Aga Wullenweveril raiuti Lüübekis pea maha ja meie härradel pöörasid ka meeled vanale poole. Ja siis nad hakkasid pistemaakreid pitsitama ja nende poeüürisid tõstma ja nõudma, et nad sakslasi ka pidid oma hulka vastu võtma. Jakob hakkas siis nende eest protsessima ja pidas neile Olevi gildimajas kõne. Seal oli peale pistemaakrite eneste veel oma paarsada linna halli koos — ja ma olin ise seal juures, kui ta lõi pistemaakrite ametisaua kõmmdi vastu lauda ja hüüdis: «Kõik sakslased on koerad! Ja mingit järeleandmist ei ole!»

«Ütles? Olevi gildimajas? Et... on koerad?... Ja siis?»

«Kutsuti rae ette välja ja küsiti, et kas on ikka kõik sakslased koerad? Jakob ütles, et Saksamaal võib-olla ei ole, aga Liivimaal on küll. Sest ühed teevad siin maa-  
ranva kallal koeratempe ja need, kes ka ise ei tee, need vaatavad pealt ja on nõus. Nii et koerad on kõik. Siis ütlesid raehärrad, et mingi koju ja otsigu sada marka kokku ja maksku raele ära trahviks sakslaste laimamise eest. Aga Jakob võttis sealsamas oma püksilaka

lahti, tiris rahakoti pükstest välja ja ladus sada Riia hõbetükki lauale. Härrad ütlesid, et kraamigu raha kotti tagasi ja viigu kemmereisse ära. Aga Jakob pani püksilaka kinni ja ütles, et olgu kemmereisse või kemmergusse — seda võib raeteener ka teha, ja tuli tulema.»

Suurde raesaali oli Pall saanud sisse piiluda küll — kui primaanid seal härra Tegelmani juhtimisel Plautust mängisid. Nii et ta teadis hästi, kuidas seal välja näeb, kui sada viiskümmend vahaküünalt sirab ja kõik need imelised kujud, Saalomoni ja kes nad seal olid, seinavaipadelt alla vaatavad, ja kui hulk raeisandaid muskuse- ja lavendli- ja muskaadilõhna pilves kõrgeil toolidel koos on ja vahivad sulle otsa ja sa pead seal midagi ütleva, ja sul on tunne, et häält pole sul ollagi, sest kõri on kuiva saepuru täis... Seda, selgemini kujutles ta Jakob Kimmelpenningit raelaua ees häbematu rahakotiga õiendamas. Ja imetusjudin ja naer tulid talle korraga peale.

Kui nad Saiakangi kaudu turule olid jõudnud, läksid nad Raekoja ja turupoodide vahelt läbi ja pöördusid vasakule. Siin, otse vastu Väike-Rataskaevu tänava nurgamaja seina seisis madal, kümne küünra pikkune lõhaspoolikuist, aga naljakal kombel kivikatusega kuur. Selle kaks laia raudpõnaliste luukidega akent, üks lahti ja teine luugiga suletud, vaatasid üle platsi Raekoja poole nagu kaks midagi mõista-andvat silma — üks kohtlaselt pulkas, aga teine kavalalt kinni pigistatud.

Turuaeg oli tänaseks lõppenud, müügilauad kokku pandud ja ära viidud ning maamehed oma puuteljelistel vankritel käginal-klobinal minema sõitnud. Turusulased pühkisid suurte luuakontsudega õlgi, prahti ja sõnnikut kokku ning ka turupoodide kauplemisaeg oli õieti juba läbi. Aga seda ei võetud ülemäära täpselt. Siimon koputas poekuuri uksele ja nad hõigati sõbralikult sisse. Kuid vilajas noor pügipea, kes neile sees vastu tuli, polnud ilmsesti peremees, vaid üks vana Jakobi kolmest poesulasest, ning see palus neid lahkesti ringi vaadata ja kaupa valida, kuni peremees tuleb.

Seestpoolt oli Kimmelpenningi pood kuidagi märksa avaram, kui väljast arvata võis. Põrandalt, milleks oli



seesama turuplatsi munakaprügitis, tõusid vaiad lakke ja vaiade vahel jooksis kolm lavatsimoodi riiulit ümber kogu poe. Ning riiulitel oli hunnikuis kõige harilikumaid ja üpris äraarvamatuid asju. Siimon võttis jämedal tallanaharullil istet ja ütles Annikale:

«Noh, vali nüüd välja. Aga pea mõõtu, sa tead.»

Ja samal ajal kui Pall poe naljakas küllusehunnikus esialgu võõrastades ringi vaatas, asus Annika ootamata asjalikult tegutsema. Ta leidis otsemaid riiuliotsa, kus kasetohust karpides olid tosinakaupa niidile aetud vähemad ja suuremad luunööbid. Ta tõstis mõned karbid aknavalgele lähemale, võttis nööpe välja ja pani tagasi ning päris pügipealt poesulaselt keskmiste ja kõige tillemate hindu. Ja Pallule turgatas pähe, et Annika tegi seda kõike täitsa pastorinooriku moodi. Ning selles tähelepanekus oli midagi kehutavat, teadagi, ja midagi kurvastavat kuidagi ka. Aga riiuleil ja riiulite all poepõrandal oli muidugi imeväärt kraami. Annika valis helmeid ja kudruseid, nōelu ja nōelatoose, vööpandlaid ja messingketikesi. Ta pani ka mõned pad'apüürid kõrvale ja seisatas mähkmetevirna juures silmapilgu, aga taipas siis, mis lapid need on, ja läks punastades edasi ning hakkas vaagima vaigu- ja mündilõhnalisi seebitükke. Pall silmitses sel ajal teisi riiuleid. Seal oli tosinate kaupa seanahkseid labakuid ja koerannahkseid sõrmikuid, oli jänese- ja vasika- ja lambannahkseid kõrvikuid, oli rullides kollaseid hollandi nahku ja punakaide vene omi, mõned kirjude väljaõmmeldud lil- lede ja lindudega, oli messingnaastulisi püksirihmu panna- ldega ja ilma, oli toredaid ühe, kahe ja kolme rüssa pikkuse teraga puu- ja luupidemetega pusse naastulistes nahktuppedes, oli katlaid, panne, padasid, kirveid, naelu, küünlajalgu ja adrateri, oli kõiksugu suuruses tina- kausse, taldrikuid, liudasid ja kanne, oli tabalukke, tšillukesi, mis rahalaekale parajad, ja hiiglamürakaid, mis vähemale aidale liiad. Aga põrandal olid heeringa- tünnid ja parknahkade kimbud ja vakad sibula- ja por- gandiseemnega.

Pall püüdis ajaviiteks umbkaudu hinnata, mis see poetäis kraami maksta võiks, ja jõudis just otsusele, et hārā *arithmeticus* Mōnninkil endal läheks selle klaari-

miseks vist nädalapäevad aega — kui peremees koha.e jõudis.

Jakob Kimmelpenning oli keskmist kasvu vanamees. Ta kapaga põetud hallisegune juus hoidus ümber pea- nupu nagu tagurpidi kooldunud ja hõredaks kulunud pintsel. Roostekarva habemetüükaga ja lõkendavate põsenukkidega näost vaatasid vilkad sinised, pisut punetavate äärtega silmad ning ta jämedal väikesel ninal oli imelikult terav ots. Tal oli praegugi päris kenake kõht ees, aga hall vammus rippus ta laiadelt längus õlgadelt nii, nagu oleks ta hiljaaegu kõvasti kõhnemaks jäänud.

«Jumalime, Siimon —» ta sirutas isale käe, milles välgatas jäme kuldsõrmus. «Ja see on siis see tulevane piiskopiproua —» Ta patsutas Annikat pihale, tõmbas ta akna alla ja vaatas talle naljakalt suud muigutades otsa. Aknavalgel olid ta väikesed silmad nagu kaks sinist emailnööpi: «Einoh, sel pastoripoisil on mekki! Selgel!» Ise oli ta samal ajal juba Pallu poole pöördu- nud: «Ja see on siis see Siimoni pojapõrnikas? Kuule — see on ju mehehakatus valmis?! Ja tal oli üks väga tark nimi — oot-oot-oot —» Ta venitas alumise huule välja, vahtis enese ette õhku ja laskis sõrmega nipsu, aga nimi ei tulnud meelde.

«Balthasar —» ütles Pall.

«Oigus!» hüüdis Kimmelpenning, «ja koolis pidi temal habemata hästi minema?»

Pall muigas veidi piinlikult ja liigutas vasakut õla- nukki.

«Ei ole siinamaale häbi teinud,» ütles Siimon, ja lisas: «Kõike tühja need kaubasaksad ka kuulevad...»

«Misasja ma siis muidu siin turu ääre peal kükitan! Kaubakohas peab kuulma. — Noh, kas Annika-neitsil on kribu-krabu käes? Lähme vaatame siis korraks alla- poole ka.»

Kimmelpenning lükkas riiulite vahel kivimüüris väi- kese tagaukse lahti ja kõik neli astusid mõneastmelisest trepist alla madala võlvitud laega ja võretatud aknaga poolkeldrisse, mis oli juba hoopis peenematest kaupa- dest pungil. Peremees pilgutas Annikale silma, kergitas suurel rautatud kirstul kaane üles, tõstis kirstust punase

riiderulli otsapidi Annika õlale ja laskis kanga tal vuhh! üle rinna varvaseni langeda. Riie voolas üle Annika potisinise hõlsti ja seeliku kui juga sillerdavat tume-punast veini. Annika ütles ainult: «Oooo...» ja vaatas isale vaimustatud silmil otsa.

Pal. pani tähele: isa oli juba ligemale astumas, et riidet näpuga katsuda, aga viis oma raskuse varvastelt kandadele tagasi ja ütles ainult: «Mmmm...», ootas natuke ja küsis siis nagu möödaminnes: «Mis see siis ka maksab...?»

«See on Prabandimaa taft ja pistemaakritel ei luba need raelontrused niisugust ülepea müüa. Ja kui Wese-louwel seda parajasti sees oleks — aga tal ei ole, ma tean —, küsiks ta sellest kolm marka küünrast. Minu juures maksab ta siis kaks ja pool. Aga vana sõber saab tütre pulmadeks kahega kätte.»

«Liig,» ütles Siimon ja raputas pead.

«Noh, kuidas tunned. Aga ma arvasin, et egas Kuuse Kreegor tohiks nii palju kangem mees olla kui sina...»

«See rätsep või? ... Mispärast tema?»

«Tema käristas oma Kärdule pulmadeks kümme küünart välja.»

«Mmmm... poolteiseaga annad ära,» ütles Siimon kuidagi keldriaknast õue ja küsis huvitatult: «Ah nad kuradid ei luba teil siis ikka paremaid kangaid müüa?»

«Marga ja kolme färdingiga,» ütles Kimmelpenning nagu mauseas. «Teadagi, et ei luba.»

Rõõmust hõõgivate kõrvadega valis Annika Meusele tupsude, helmeste ja kellukestega vilttuhvleid. Kimmelpenning istus, tahtirull süles, kirstukaanele ja Pall pani äkitselt tähele, et ta kortsus nägu lõkendavate põsenukide ümber oli päris kahvatu ja ta laial otsaesisel halli kirju juuksetuka juures helkisid hikipiisad.

«Ja nüüd nad tahavad meil kõri päriselt kinni pigistada,» ütles ta.

«Nonoh?»

«Jaa. Raad on otsustanud Saksamaalt pudipadipoodnikud Tallinna kutsuda. Ja kui need kohal on, siis meile enam kauplemiseluba ei anta.»

«Mmmm... Kuule, Jakob — mis sul viga on?»

Kimmelpenning ähkis natuke, mudis sõrmustatud

käega oma vasakut külge ja pistis sealtsamast riiulilt väikesest napast mingi musta asja suhu: «...Käib nisuke vahk aeg-ajalt südame kallal...»

«Mmmm... Selle vastu võta halli kassi verd leige õllega.»

«Ei aita. Mulle aitab kuivatatud konnakoib...»

«Jah, see öeldakse ka hea olevat... Aga mispärast see õieti on, et raesaksad pistemaakritega nii kui tuli ja vesi on?»

Kimmelpenningi lõtvunud näkku hakkas veri tagasi tulema ja ta sinised silmad välgatasid:

«Sellepärast, et sakslane või friislane, või kes ta olgu võib Harju- ja Järva- ja Virumaa külad läbi sõita ja kaubelda, nii kuidas oskab, ja tuleb ikka tühja sekiga tagasi. Aga kui pistemaaker oma sulastega sellesama tuuri teeb, tuleb ta kolmekordse noosiga linna. Sest sakslase sulastel koorib maamees naha maha või näitab neile hoopis perset, aga pistemaakrile on ta süda lahti.»

«Aga kas pistemaaker maamehele odavamalt ka teeb?»

«Noh... pistemaaker võtab, mis antakse. Mispärast tema peaks ingel olema!»

«Mmmm... Ja kuidas nende sakslaste tulekuga nüüd siis on?»

«Raad otsustas, et isand Clodt kirjutab Saksamaale Warburgi linnale kirja — sinna, kust ta ise isa poolt pärit on —, et Warburg saadaks meile kakskümmend pudupoodnikku. Kui need siin on, tahab raad meid koertega poodidest välja ajada.»

«Mmmm... Ja teie?»

Jakobi sinised silmad tõmbusid kissi: «Meie peame ka väikest plaani...» Äkitselt jäid ta kisis silmad Pallul peatuma ja muutusid ootamatult ümmarguseks:

«Kuule, Ballhasar, kas sina oskad seda lõuna poolt saksa keelt ka? Seda, mis neil Luterusest saadik enamasti raamatus seisab — või oskad sa ainult seda põhja poolt pladinat, mis meil siin pruugis on?»

«Mõlemat.»

«Ja kust sa seda lõunapoolset õppinud oled?»

Pall liigutas vasakut õlanukki, aga Siimon tähendas:

«Temale jäävad need asjad nagu iseenesest külge...»



Kimmelpenning pani taftirulli sülest, tõmbas Siimoni keldriakna juurde ja küsis talt tasa:

«Ütle, kas ta sul lõugu pidada oskab?»

«... Peaks olema viss poiss... Mis siis?»

Aga selle peale Kimmelpenning ei vastanud. Ta mõõtis ruttu ja sahinat kümme küünart tafti välja, hõikas eespoest pügipca sealse arvega kohale, lüts peast Meuse tuhvlid ja Annika valitud idaindia sitsi arvele juurde, sai kolmkümmend üks ja poo. marka, sültas ja tegi arve kolmekümne peale um narguseks, laskis asjad Pallu kaenlas olnud kottidesse toppida, luges Siimonilt saadud raha üle ja ütles: «Jäta mulle see Balthasar nüüd natukeseks siia.»

«Soo? Tahad poodi tööle võtta?»

«Ee-ei. Selletarvis, on ta vist vähe aeglane. Aga — eks näe.»

Kui Siimon oli Annika ja ühe pudipadikotiga minema läinud — teise pidi Pall koju kaasa võtma —, pani Kimmelpenning keldriukse seestpoolt hoolega kinni ja küsis Pallult:

«Sa kuulsid seda Warburgi poodnikkude asja?»

«Kuulsin.»

«Hea küll. Ma seletan edasi. Kuula.» Ta võltis uuesti riidekirstul istet ja jätkas, ise tasakesi oma vasakut külge mudides: «Oli meil siin Kuninga tänavas kingsepp Schröder. Sakslane ja — pane tähele — Warburgi linnast pärit. Temal on seal vend kraameriks. Nii. Aga tema ise, see kingsepp Schröder, oli siin juba aastapäevad pödur. Korra või kaks laskis ta kellelgi skriibal oma etteütlemise järgi vennale kirja kirjutada ja tunaeile — nii kui Issanda kingitus — pani ta kõrvad pea alla. Aga oma surmaeelses kirjas — selle peal on tunaeiline päev — laskis ta kirjutada, tead sa, mida?»

«Mida?»

«No umbes nii, et... meie linnas on uudist niipalju, et linn plaanitseb teilt Warburgist kraamereid Tallinna kutsuda ja Clodti-Jodocus, kes meil sündikuseks on, tead küll, see Jobsti-nolk, vana Heinrichi pojapoeg, selle, kes seal viljahangeldamisega rikkaks läks, see Jodocus saab siin rae käest iga Warburgi kraameri pealt kakskümmend marka. Aga sina, vend, ole tark ja

ära mitte hakka siia tulema ega selle hangeldajapoja kukrut täitma, sest see on üks väga sant mees ja siin on ka sant linn ja sant maa. Ja ma olen päris rõõmus, et ma oma pödurusest tunnen, et Issand minu üsna varsti siit oma juurde ära võtab ja et minu silm seda enam nägema ei pea, kuidas see kole moskvalane selle maa kõige lähemal ajal üle tallab ja tuhaks ja põrmuks teeb ja tema rahvad — sakslased kõige ees — raudus ära saadab Sarmaatiasse pakase ja huntide närida...»

«Noh, kui selle Schröderi vend seal vähegi lugupeetud mees on...» ütles Pall.

«Ta on! Ma tean!» hüüdis Kimmelpenning.

«... Siis ei tule Warburgist siia ühtegi poodnikuhingel!»

«Selle kirja pärast?»

«Selle kirja pärast jah.»

«Mina mõtlen sedasama,» ütles Kimmelpenning ja pigistas silmad päris kitsaks, «... ainult...»

«?»

«Seda kirja veel ei ole.»

«???»

«Kui see kiri olemas oleks, siis poleks meil ju häda midagi. Sest Warburgi kraamerid jääksid tulemata, nagu sa isegi aru saad. Aga seda kirja ei ole. Schröder ei kirjutanud mingit surmaeelse kirja. Aga meil on seda kirja vaja.»

«... Kuidas...? Schröder on ju surnud ja —»

«Ja sellepärast peabki keegi teine selle kirja valmis kirjutama.»

«... Kes?»

«Meil ei ole paremat meest kui sina.»

Pall ehmatas nii, et talle alles hiljem meelde tuli: Kimmelpenning oli nimetanud teda meheks...

«... Aga mina...»

«Sina oskad seda lõuna poolt saksa keelt ka ja Schröderid on sealtpoolt mehed. Ja kui sa ka mõne vea sisse teed, siis paneb tema vend selle ilusti siitkandi kirjutaja arvele.»

«... Aga kas — kas niisugust asja — tohib siis teha?»

«Aaa... Selle küsimuse pead sa endale enne klaariks tegema küll. Noh, mõtle siis järele —» Kimmelpenning

pistis endale uue konnakoiva suhu ja jätkas seda järe-  
des: «Sa tead: pistemaakri amet on Tallinna linnas  
ainuke enam-vähem rahalisem ots, mida siiaaani ka  
mittesakslastel on pidada lastud. Ilma et neilt oleks  
nõutud — nagu antvarkmeisteri või gildikaupmehe ameti  
korral —, et nad oma isa ja ema maha salgaksid ja  
saksa keelt hakkaksid purssima ja tont teab kust joodi-  
kutelt hingekarjastelt õllelaari või oinakintsu eest vale-  
paberid tooksid, et nad saksa vanematest sündinud on.  
Aga nüüd tahavad nad ka selle ameti meie käest ära  
võtta. Ütle, kas niisugust asja tohib teha?»

Pall nohises ega teadnud, mida vastata. Kimmelpen-  
ning rääkis muidugi selget tõtt. Aga ikkagi... Issand  
Jumal, kelle ette nemad igal koolihommikul pinkide koli-  
nas maha heitsid ja kelle poole tema õhtuti nii sageli  
hoopis unustas palvetada, kui ta oma noore väsimuse  
laine all oma õlgkotile vajus, Issand Jumal kiriku- ja  
kooliõpetajate sõnasuitsu tagant tabamatu pilguga —  
kas võis tema niisuguse asja heaks kiita...? Ja see  
imelikult eemaletõukav ja ligitõmbav vanamees, kes  
musta konnakoiva keelega hammaste vahelt nähtavale  
lökkas ja oma punetavast silmanurgast Balthasari sil-  
mitses — kas ei tahtnud viimaks Kurat teda selle vana-  
mehe läbi kiusata...?

Kimmelpenning tõmbas konnakintsu huultega suhu  
tagasi: «Hea küll. Täna teevad nad seda pistemaakritega  
ja sina pesed oma käed sellest puhtaks. Aga niipea, kui  
see neil korda on läinud, tulevad nad sinu isa juurde ja  
kisuvad tema tallivärvavad maha ja võtavad tema hobu-  
sed ja vankrid ja reed ja rakmed ära ja ütlevad: Siimon,  
voorimehe amet on siitmaalt liiga hea amet siitmaa-  
meeste jaoks! Kärumees lubame sul ehk veel edasi olla,  
aga selleks, et hobuseid pidada ja kaubavoorides käia,  
peab nüüdsest peale mitte Harjumaal, vaid Saksamaal  
sündinud olema. Jaal Balthasar: kui me midagi ette ei  
võta, kisuvad nad meil kõik käest ära ja topivad kõik  
kohad oma sakslasi täis!»

Mõlemad olid silmapilgu vait.

«Noh,» küsis Kimmelpenning, «kas sa kirjutad selle  
kirja?»

«Jah. Kui ma oskan,» vastas Balthasar tasa.

Ta kirjutas selle kirja sealsamas konarlikul laua-  
kokatsil Kimmelpenningi antud karedale hallile pabe-  
rile. Ja peab tunnistama: kui ta oli MEIN LIEBER  
BRUDER ära kirjutanud ja vanamehe etteütlemise järgi  
asja juurde asus, sünnitas see talle isegi teatud mõnu.  
Ja see mõnu kasvas rida-realt. Ta kõrv kuulas vana-  
mehe sõnu ja mõte tõlkis neid ja käsi pani kribulisi tähti  
paberile. Aga vaimusilma ees nägi ta Warburgi kraa-  
mereid seda kirja tõsiste nägudega lugemas ja ehmu-  
nud silmil üksteisele otsa vaatamas ja päid vangutades  
ning rutates kodudesse laiali minemas juba kokkupan-  
dud reisipaunu jälle lahti pakkima... Kui ta oli kõik  
larviliku kirja pannud, küsis Kimmelpenning:

«Noh, kuidas me lõpetame?»

Pall tundis, et ta peaks ootama, kuni vanamees ise  
oma küsimusele vastab. Aga üks väikene rõõmus  
komelitängimise-kurivaim vedas ta kätt, nii et ta kir-  
jutas etteütlemist ära ootamata NII TÕESTI KUI  
MINA OLEN SINU VARSTI — ta tahtis kirjutada  
ISSANDA ETTE ASTUJA, aga loobus siiski Issanda  
nimest ja kirjutas SIIT ILMAST ARAMINEJA VEND —

«Ja kuidas tema nimi oli?»

«Claus.»

Ja Pall kirjutas CLAUS. «Valmis.»

Kui Pall oli kirja veel kord algusest lõpuni Kimmelpenningile maakeeles ette lugenud, mälus vanamees  
natuke aega oma konnakintsu ja ütles siis:

«Mnjaa... Seal oli mitu kohta hoopis ilusamini öel-  
dud, kui mina sulle ütelda oskasin... Kuidas sul koo-  
liga on? Kolme-nelja aasta pärast oled valmis?»

«Peaksin olema.»

«Kas sa... kas sa Saksamaale kõrgekooli peale mine-  
misest oled mõelnud?»

«Miks ei ole... Aga isa ütleb, et tema ikkagi ei jõua  
seda maksta...»

«Mnjaa...» mõõnis Kimmelpenning, «see on muidugi  
kallis. Kallim kui paradiisi värvavaraha...» Siis astus  
ta äkitselt Pallu ette, pani käe talle õlale ja ütles: «Õpi.  
Õpi nagu müüri lõhkuja. Ja kui asi niikaugel on — too  
Siimon minu juurde. Peame kolmekesi nõu.»

Pall tundis, et ta peaks aitäh ütlema. Ja ühtlasi tundis



ta, et asi oli selleks kuidagi liiga ebamäärane ja liiga suur. Nii et ta paljalt noogutas ja küsis siis:

«Kas ma sellest kirjast... isale rääkida tohin?»

«Aaa... Tahad isale rääkida?»

«Parem oleks.»

«Tubli. Isale tohid. Aga ainult talle.»

Paari päeva pärast oli Pallul juhus heinte kojuveol isaga koos olla, ja kui nad mööda Telliskopli metsaäärt kõrvuti koorma järel kõndisid, rääkis Pall juhtunu vanale Siimonile ära. Siimon kuulas heinakõrt nārides ja ütles ainult: «Mmmm.» Ja kui Pall küsis, et kuidas selle Moskva asega on, et kas see oli paljas Kimmelpenningi lora või kipub moskvalane tõesti Liivimaale peale tulema, oli isa hulk aega vait. «Mine teda tea,» ütles ta siis aeglāselt, «aga eks sealt hommiku poolt ikka nagu pilve vea.» Ja siis rääkis Pall ka selle viimase asja ära.

«Ja kas tead — Kimmelpenning lubas mulle Saksa-  
maale kõrgekooli peale pääsemisel abiks olla. Ei tea...  
kas selle peale maksab loota ka?»

«Küllap ehk maksab ka,» ütles Siimon. «Tema on ju niisugune mees... Kas sa Susi Hanssu mäletad? Tühja sa mäletad. Tema suri aasta viie eest katku ära. Oli mündriku poeg ja ka linnakooli poiss ja hakkas koguduse jaoks lauluraamatut maakeelde panema ja tegi vist ise ka mõned laulud juurde. Nii et oleks esimene maakeelne laulutegija tulnud... kui poleks tulnud see samune... Noh: temale maksis vana Jakob ka toetust. Ma küsisin ükskord, et mispärast sa talle õieti raha annad. Jakob mõtles natuke, hakkas naerda mügistama ja ütles: «Tead sa, kui see lauluraamat tal ära trükitakse, siis läheb mõnigi poiss või tüdruk maakeelsesse leeri, kes muidu oleks saksa leeri trüginud. Aga kes saksa leeris on käinud, need ostavad pärast oma kraami gildikaupmeeste juurest, aga maaleeri omad tulevad ja ostavad Kimmelpenningilt.»»

**Neljas peatükk,** milles üks poiss, kes juba vaat et noormees on, avastab kõige hallima ja harilikumais paigas imelisi asju ja maid, mida ta peab vaheldumisi põrguks ja taevaks, kuna teine poiss, kellega me jõudumööda samuti tegeleme, sel ajal maa peal rõõmsalt vahest sehvoti teeb.

Jaa, need kaks poissi, kes sel nigulapäeva hommikul Vanalt turult Viru tänavale tulid ning alles harvadest vastutulijatest möödudes linnavärava poole sammusid, olid õieti juba noormehed küll. Vähemalt too pikem ja turjakam ja vähemalt selja tagant vaadates. Tema juuste ruskav nisupahmakas oli endiselt mahasalgamatu. Ta natuke lāngus, aga laiad õlad panid halli tõlbi õlaõmblused naksuma, ja randmed, mis käistest tublisti välja ulatusid, polnud enam jõnglase, vaid juba paraja töömehe omad. Kāmmaldest rāākimata. Ning mõned linnahärraste teenijatüdrukud ja Kruveli saunapiigad, kes neile sel varajasel tunnil vastu tulid ja volksti üles ta ümmargustesse hallidesse silmadesse vaatasid, võisid tähele panna, et vasekarva habemeude oli ta päevitunud lõualt peaaegu märkamatuks kõõbitud. Lühem poiss, too, kes selja tagant märksa poisima mulje jättis, oli näo poolt vaadates neist kahest ilmsasti vanem. Vāheldane, nurgelise helevalge peaga ja terava lõuaga, oli Mārtēn ju nüüd ka tõesti juba pisut üle kahekümne vana. Ja teatud varatark korts ta kitsa suu nurgas oli eksimatult nende nāgude oma, mis kahe-

kümneselt neljakümnesed tunduvad oleval ja kuuekümnene peaaegu muutumatuks jäävad.

Poistel olid kerged moonasekid õlal ja kuigi ainult nahksed linnatossud jalas, osutas nende rühikas, kuid rututa samm, et neil oli pikem teekond jalge alla võetud.

Nad möödusid haigutavast linnavahist, kes torises kahe näruse ja aupakliku tänavapuhkijaga, ning läksid Viru värava raske ja tõntsi võlvi alt läbi. Nüüd olid nad kitsas ja pisut kõmisevas müüridevahes, mis oli nagu piklik kivilaegas, peavärv taga ja celvärav eespool, nurkadel tornid ja üleval, müüride siseservil tõrvatud puust kaitserõdud. Vasakul kaitserõdul õiendasid vöödliste pakste ja ahkete vunts dega landsknehtid. Nad olid kolme küünra pikkase pronksist kindlusepüssi tornist rõdule vedanud ja üks puhastas harjaga püssioõni. Suhkat-suhkat-suhkat-suhkat käis hari edasi-tagasi ja läbi hommikupäikese längas pünaste kiirte tuprus rõduäärel püssirohunõe kirbeõnnaline pilv.

Kui poisid väravatevahe keskpäika jõudsid, aeglustas Pall silmapilguks sammu ja sültas, pöördus sülla maa pärast tagasi ja sültas veel kord samasse kohta münakatele, nagu poleks ta esimesel korral tabanud täpselt sinna, kuhu vaja.

«Misasja sa sültasid?»

«... Niisama.»

«Noh — ütle ära?»

«... Verekivi.»

«Mis vere?»

«Ükskülli.»

«Loll! See on ju hoopis Vanas väravas. Mis kinni on müüritud.»

«Ma tean. Sealt kõrvalt torni kaudu pääseb sinna väravatevahe sisse. Ma käisin seda ükskord vaatamas. Tumepunane. Ja rist on peal.»

«Misasja sa siis sin sültasid, kui ta seal on?»

«... Niisama... Ma mõtlesin ta siia...»

Nad läksid eelväravast välja, kõrge valli vahelt läbi ja tühisevaist sildadest üle ning jõudsid kraavitaguste aedade ja pillirootiikide vahele kruusatatud tee. Nende aedade kohal olid mõnekümne aasta eest kükitä-

mad väikesed eeslinnamajad oma õuede japeenramadega. Kui hütid järjekordsel sõjahirmul kisa ja vastumisu peale vaatamata maha lasti kiskuda, haarasid linna kaupmeheisandid vabanenud maad oma aedade alla. Majaasemete ümber istutati allesjäänud uibuigekukkudele toredaid raapli- ja käsperipuid juurde, sirelid võrsusid seal omapead edasi, ja kui seekordne sõjakartus jälle ära taganes, hakkasid kaupmehesaksad siia linna vanadele aluskividele kergeid suviseid lustmaju püsti panema. Need tohtisid sinna kerkida küll ja neid oli pungadest tumerohelistes aedades üsna mitmeid maha. Sest nende ehitajad ise neid linna kaitsmise kärke ja keeldusid andsid ja võtsid. Mitte hallid, kes oma uute ja taas vanaks saanud hüttidega olid nüüd sinna Kivisilla ümbrusse tõmbunud, kus Karja- ja Viru värava teed kokku said ja üle Härjapea jõe läksid.

Sinnapoole sammusid ka Pall ja Märten. Sest päris Narva teed mööda, mis vasakule kaldus ja kahesaja sammu järel mere ääres väljas oli, nii vara kevadel ei käidud: isegi haokubudega täitmisest polnud seal praegusel aastajal abi. Põhjatuulega ujutas kõrgvesi mereäärse tee ja teetärguse lodu alatihti üle ja siis võis peaaegu et uskuda kulupeade juttu, et iid-ammu, siis, kui lohekõhuga hansakoged haruharva Tallinna juhtusid ja oma randade laevad olid kerged kui ännid, kergemad kui nüüdne mündrikupaat, oli sadam seal sellel lodul asunudki. Aga maa muudkui kergitas siin pikkamööda oma laia turja merest ja võõramaa laevad nõudsid sügavat istumist. Ning sadam nihkus müüridest aina kaugemale, esmalt sinna Väikese Rannavärava taha, kus praegu kalameeste paadid maale tulid, ja edasi sinna Roosiaia poole järsemasse kaldasse, kus need päris-pollvärgid laevadega nüüd paistma hakkasid ja jälle kaugenesid.

Poisid läksid üle Kivisilla, mille all hall kevadine vesi oli kahel sillakaarel vaat et kulmu-kõrgusel. Nad sammusid läbi sillaümbruse majadekobara, läbisid Seegi eeslinna, möödusid Seegikirikust ja seegi enese kivi- ja puuhooneist, plankudest ja tarandikest (seal, selles pisut omaette seisvas majas, mille lõmmulaudadest katus üle kõrge plangu näha oli, elasid linna viimased



uhksateist p.d.a.tõbist) Seegi tagant jõe äärest tõi hommikune tuul parkahoja, vänget lehka ja püssirohuveski tampide tasast mudinat ning rohumeister Jürgeni kisa. Tema röökis oma töömeeste peale olgu hommikul või öhtul ja tema kohta raagiti, et kui ta peotäie püssirohtu suu juurde tostab ja sellele peale kärgatab, pidi see tuld votma mis kärinal.

Teispool seeki läks tee järsult sandimaks, ja kui poisid sinnamaale jõudsid, kus ta Lasnamäkke üles hakkas venima, oli neil sulaveest renniliseks uhutud lausliivas ukerdamist enam kui tarvis.

Üleval, kas tee läbi paepanga terava serva tungis, oli ta hoopis narristi järsk. Kahel pool nitis paekihtide vane rohkat, külma uhkavat vett. Paremalts kostis jahu- ja vaseveski hoonete takka veskioja kevadist mühinat. Põhjatulis kohtades kargasid poisid teetäite haokubudel ja kõige järsumas kohas lookles kapjade tambitud vagu saksakis teeservast teeserva nagu suure rästiku seljajult: siit said nobused ainult poolpõiki pervest perveni sõites üles ja alla.

Üleval Lasnamäe veerul pöörasid poisid seljad päikese poole ja vaatasid tagasi. Linn seal all oli siit vaadates otse kahetsustäratavalt väike: mutimullahunniku jagu katuste punakat puru müüride hallis rõngas. Ja lage maa siin ülal oli peaaegu et kõhedust tekitavalt lai. Üldse oli linnast väljumises ja maa-avarusse minekus kübeke kaelamurdva julgustüki hõngu. Alati, kõigil neil küllalt harvadel kordadel, kui Pall oli Kurgtal käinud, oli ta linnast maale minekut nimelt niimoodi tajunud. Tuttavad müürid kaovad äkitse su umbert ära, katuste ja majanurkade tuule- ja päikese- ja vihmavari kaob su pea kohalt, ja niiske paekivi kogu lõhna, tänavate prahi- ja hobusekuse lõhna ning hoovide kemmergu- ja roosilõhnade asemel hõngab tuul su ümber kadakaid ja luuakanarbikku ja mulda ning kevade tulist päikest ja jahedaid vesi... Ning kõhedust tekitavat avarust. Muidugi: küllap toimis selle tunde tekkimisel harjumuslik ajalugu harjumatu avarusega koos. Kuskil sügaval linnahallide ihus ja veres pesitses, isegi mitmenda põlve linlastel, teadmine, aimdus, mälestus — et linnast maale minek on risk. Pall oli ju küll teise põlve linlane, sest

sa oli elanud linnas juba peaaegu terve inimea ja Pall ise Kalamajas ilmavalgustki näinud. Aga temagi teadust olid immutanud pajatused vanaisade ja -emade saatustest ja värskemad ja verivärsked lood, mis puudutasid maasugulasi ja muud võõramat rahvast ja mis kinnitasid aina ühte: kõik rasked asjad juhtusid maal. Kodudest väljaajamised — maal. Inimeste raha eest müümised (ka neid oli juba mõnda põlve ette tulnud) — maal. Inimeste ärakinkimised võõrastesse paikadesse võõraste isandate kätte — maal. Inimeste mahamängimised täringumängus — maal. Inimeste vahetamised ratsahobuste ja linnukoerte ja mägrapenide vastu — maal. Tõsi, maavabadega aadel seda ei teinud. Maavabad olid kehvema aadliga peaaegu et ühel pulgal, aga paljude neid oli... Päris- ja pärustalupoegade tarvis, nende tarvis, kelle hulka kuulus terve Pallu ja Siimoni sugu, seisid aga üle maa kõigis mõisatallides või talliesistel peksupingid, ja polnud maarahva seas vist pooligi, keda eluajal poleks peksupingile aetud ja kes poleks hoopide all huuli veriseks närinud.

Sinihall ja kevadetulvane Ülemiste järv loksutas oma vahusõõna otse teeveereni ja Linda klvi oli rinnuni vees. Kaugel vedasid Mõigu mehed kolme paadiga kiisa- ja ahvenavõrku ja tuuline järvelagedus paistis paatide ümber veel suurem, kui ta tühjana oleks tundunud.

Aga minna ei olnud maamehel kuskile. Sest mõisnik ei lasknud teda liikuma ja kes üle keelu minna sõandas, anti igalt poolt isandale välja ja läks peksu alla ja jalapakku ja keldriseintesse müüritud käeraudadesse. Igalt poolt. Välja arvatud linnast.

«Märten...»

«Mhm?»

«Kas sul on ka nii — et linn on omam kui maa?»

Märten mõtles natuke: «Eee... ei ole.»

«Noo? Ei ole...?»

«Ei. Varblane maal hall ja linnas ka hall. Ja leiab linnas iva ja maal ka.»

Tee pöördus järvest eemale ja nad läksid üle kadakase lageda ja kumiseva pae ning varsakabjakollase mätsmaa silmapiiri suurte soode ja metsade poole.

«Märten — kust mees sinu isa oli?»

«Tallinna mees.»  
 «Maalt linna tulnud?»  
 «Ma ei tea.»  
 «Mis keelt ta rääkis?»  
 «Emaga ikka maakeelt. Niipalju kui ma mäletan. Aga muidu vist rohkem rootsit.»  
 «Mh. — Ja oli laevamees?»  
 «Nojah.»  
 «Küllap seilas kõik mered läbi...?»  
 «Küllap jah.»  
 «Kas sa teda mäletad?»  
 «...Mäletan... habet. Ja lahtist kaelust. Ja sinist jakakat.»  
 «?»  
 «See paistis kaelusest ja ma ei saanud seda naha küljest kätte.»  
 «Jaa, meremeestel on. Rinnal ja käsivartel. Ma olen sadamas näinud. — Ja kus ta sul otsa sai?»  
 «Ema rääkis: sadamakõrtsis oli maha löödud. Kalle linnas.»  
 «Kus see on?»  
 «Ma ei tea. Ema ka ei teadnud.»  
 «Hm. — Ja ema suri katku?»  
 Märten noogutas.  
 «Kui vana sa sel ajal olid?»  
 «Vaestemaja eided ütlesid, et seitsmene.»

Paepealsele sinavate loikudega lagendikule sigisid hallpruunides urbades lepavõserikud ja siin-seal ilmusid võsa vahel harvad märgmustad või roheniisked põllulapid kõrgete hirsaedade taga. Paari küla sammaldunud mutimullalannikud äid kahele poole teed. Poisid läksid labi soojade sõnnikuvinavoogude, mis ümbritsesid Rae mõisa naale laudalagamikke, ja möödusid mõisa aiadest väljatükkidest. Neli kulvimeest sammus seal kauge, kõrvuti paritult, kulimitud puusal, ja heitis nägematut kaeraseemet kruusaklibusesse mulda.

Poisid möödusid tõmbitornilisest Jüri kirikust vasakul künkal remmelga- ja tammesalus ning jõudsid jõe äärde. Igerik käsipuuta purre viis siit üle ootamatult

lulvase ja tumeda jõe, kuna koolmekoht hobuste jaoks pidi olema kuskil veerand penikoormat allpool.

Pall astus purdeotsale ja peatus. Vaskjala küla seitse suutsu lõsutas hajali teispool jõe keset põllulappe ja vosa ja paepealset karjamaad. Kolmas vasakult, kõige loepoolsem, oli täpselt niisamasugune kui teised: päratu pikk ligi maaniräästaline tare, kahe tillukese aknaviguga peaaegu silmituna tunduv, täiskelpkatuse all, mille keskelt lõnkus harjal sarikaotsad kohati õlgedest välja vaatasid. See polnud üldsegi mitte mõis, vaid lavaline adramaatalu. Aga toa pool otsas kerkis nende sarikate vahelt üle katuseharja ümberlökkamatult jäme korstnajump. Ja see oli ainus talukorsten, mis Pallule nal silma oli jäänud ja vähemalt Loode-Harjus tõesti alnuke. Siimon oli selle korstna lugu paaril korral Pallule jutustanud, kui nad siit Kurglasse minnes mööda läksid. Aasta viiekümne eest juba oli see imeasi idanema pandud. Ja eks ikka sellega, et Vaskjala Matsi Noor-Juhan, täitsa harilik rüblik nagu kõik teised ka — või ehk vähe terasem, mine sa enam tea —, oli kaupmehesulastest linnasugulaste toel ja abil selleaegsesse Oleviste kooli pääsenud. Selle oli ta läbi teinud ja rae rahaga Saksamaale kõrgetesse koolidesse edasi trüginud. See oli ju kõik veel pimedal paavstiõpetuse ajal. Aga Saksamaal oli ta, nagu räägiti, otse Luteruse enese suust uue ja selge tõe otsa peale saanud. Igatahes: kui ta tagasi tuli, oli ta siiasamasse Jüri kirikusse esimeseks uue õpetuse õpetajaks tulnud ja terve idapoolne Harju oli teda kuulamas käinud ja paavstimeelsete nadlimeestega oli ta vägevasti vaielnud. Aga selle korstna oli ta Matsile püsti lasknud panna, et vana Juhan oma eidega ei pruugiks enam suutsu pärast silmi vesistada, vaid et nad, kui just tahtmäne tuleb, rõõmupisaraid võiksid valada. Kakskümmend viis aastat oli Kuuni-härra, nagu teda nüüd kutsuti, kantslis püsinud, enne kui mõisnikud tema lahti kangutasid ja ta mujale pidi minema. Vana Juhan oli eidega siis ammu kirikaia remmelgate all. Ja kuulu järgi oli Kuuni-härra isegi nüüd juba mõnda aastat oma Issanda juures. Aga korsten oli Matsil alles püsti. Praegugi ajas ta suutsu ja hatune suits purjetas tuulega üle jõe ja võsade edelasse.



«Noh, pelgad minna või?» küsis Märten Pallu selja taga.

«Mina...?!» ühmas Pall. «Narr!... Mina olen ju...» Ta lükkas moonaseki keset selga, et paremini tasakaalu hoida, ja sammus purdele.

Jõgi seal all oli nagu hiiglasuur vudinal kuskile kiirustav sinakashall lambakari. Mida hoolikamalt Pall seda vaatas, seda sügavamale see vajus ja seda arvukamaks sai. Hallide lammaste seas vilksatas siin-seal musti ja valgeid. Purdevaiade taga kogunesid valged troppidesse ja kippusid vau lakkuma, kuni hallide tulvad jälle edasi surus. Siin-seal vilksatas kräsuste selgade voolus pruun või rohendav muruvöö. Ja kus päike villaseid turjasid, puudutas, võttis vill silmapilguks tuld... Või oli see kõik seal hoopis inimeste vool? Päratu hall hulk... ja halli hulga seas härraste mustad ja landšknehtide pruunid kuued ja rohetavad kübaratutid ja orduhärrade valged rüüd lehvimas keskrahvamurdu end püstiajavate ratsude seljas ja päikesehelgid kiiskamas turvistel...? Ning üle lõputu halli voolu imeline kõnd, imeline tiivutu lend ühelt kaldalt teisele...?

Pall oli end oma pool-unenäolisse pildistikku nii sisse mõelnud, et oli tegemist tasakaalu jäämisega, kui ta pilgu tõstis ja tõelusse tagasi tuli ning nägi, et kaldani veel kümme sülda vett jäi. Ehmatuseuhk lahvas ta põles vastu enesecusalduse malmkaant — aga ta sirutas käed kahele poole, lisas sammule kiirust, sai tasakaalu tagasi ja jõudis õnnelikult üle. Märten, kes väikeste rahulike ja keskendunud sammudega ta järel oli tulnud, võttis alles siinpoolisel kaldal edasi astudes ükskõiksel näol pihud vöö vahelt välja.

Kui poisid Jänese küla kahest suitsust mööda said, pöörasid nad suurelt teelt vasakule, jalgrajale, mis Pallul eksimatult meeles oli. See kulges esmalt läbi punava, kohati kassihalli ja kohati hiirekõrvaroheva pajuvõsa ning läks siis üle lagedamate lodude, kus matkameeste ammugi märjad tossud põhjalikult läbi ligunesid, kuni nad need koos tupitsatega hoopis jalast võtsid ja nõõrepidi õlale riputasid. Varsti tihenesid niidu kasejändrikud ja kuusesabad pehmemättaliseks

padrikuks ja rada lookles mööda metsaserva kirdesse, kuna loode pool madalad pruunikad samblasood lahti rullusid.

Nad olid hulga maad vaikides edasi läinud, kui Pall äkitselt paigale tardus. Ta osutas käega ettepoole ja ütles sosinal: «Kriimud!» Kui Märten ta kõrvale jõudis, nägi ka tema: kakskümmend sammu eespool seisis rajal kaks kevadiselt hatust hunti. Isane oli hästi suur ja lita vähe väiksem. Tagumikud olid neil põõsasse pööratud, hännad jalge vahel ja hambad pisut õrevil ning neli liikumatut rohelist silma vahtis poisser. Selge, et neil pidid pojad siinsamas lähedal olema.

«Lähme tagasi,» sosistas Märten. «Lähme suurt teed mõisast ringi —»

Muidugi oleks see kõige targem olnud. Sest pesa kaitse on poolnäljas kevadine hunt nälginud talvisest kurjemgi. Aga siiski oli selg-ees-taandumise, ümberpööramise ja tagasimineku mõte Pallule vastukarva. Seda enam, et kuigi ta tundis põlvedes hirmu ja pinevuse surinat, ei suutnud ta tõsiselt uskuda, et need kaks lumma halli varju võiksid talle lõrinal ja valgete hammaste plaksudes kõrri karata. Nii võis juhtuda metsalugudes ammu, eile, homme ja mujal ning võõrastega — aga ometi milte tema endaga, tõeliselt, praegu, siinsamas... Ta andis vasaku käega Märtenile märku wait olla ja tiris paremaga püksivärvlist lühikese laia teraga noa. Märten tegi ta õla kõrval sedasama. Aga ikkagi poleks ta edasiastumisega võib-olla toime saanud, kui ta mõttetühjaks ehmunud ja siiski palavikuliselt töötavas peas poleks lausa ta enda tahtmise vastu sõlmunud pentsik enesekiusamis-sõlm: *kui sa praegu taganed, taganed sa eluaeg!*

«Hurrjaa-ah!» möirgas Pall mis kõri kandis. Varjud kerkisid just nagu tuule tõukel maast ja maandusid pöördumata kolm küünart tagapool. Pall pani noapea hammaste vahele ja plaksutas käsi. See kajas, nagu oleks kahte lauätükki vastamisi taotud. Hundid ei liigutanud. «Hurrjaa-aahh!» möirgas Pall veel kord ja Märten kajahtas temaga veidi kõrgemalt kaasa. Hundid ei kõssanud. Pall hoidis nuga rinna kõrgusel kõvasti peos ja astus neli sammu nende poole. Loomad ei liikunud

paigast. Pall tõmbas kopsud valusasti õhku täis ja sammus edasi, mõirates ise doktor Luteruse ja kadunud Susi Hansu sõnu, mida nad kirikus ülepühapäeviti laulsid:

«Kuy olex ilm täys kuradeyd,  
kes tahaxit meyd nehlda,  
Äi karda mey' ni väh kahs neyd —»

«—ni väh kahs neyd —»

üürgas Märten talle hilinedes järele. Vaikus. Pall tundis äkitselt, et ta ei tea, kas ta sõandab mõirata:

«Ex Jumal vöy neyd kehlda —»

või on see liiga häbemata valjakutse Jumalale! Ja kuna ta vait jäi, jäi ta ka seisma. Ta oli huntidest viis sammu eemal. Ka hundid olid paigal. Nende rohelistel silmad olid liikumatud, nende koonud kirtsu tõmbunud ja hambad paljad... Eeh... kui mäletaks vanaisa hundihurjutust... Kuudas pagan see käis. ... Kuski tühja mõttemärgi ülemises nurgas vilkusid imelikud sõnad kui tulihänd-oravad rattas: *gelingen* — *apostata* — *susi* — *gelingen* — *apostata* — *susi* — Talle tundus, et isahandi turt oli veel rohkem turti kerkinud ja et see silmapilk hüppab! Sealsamas rõõgatas Märten ta õla juures:

«Uhhuu hunti! Tohhoo tonti!»

ja Pall ühines temaga silmapilk. Nad karjusid koos: «Pagan tagane pajusse! Ei sina näe minust ega mina sinust!» ja läksid kätega vehkides, noad pihus, huntide poole. Kui nad täiesti huntide kohal olid — Pallule näis, et loomade kuum hingeõhk lõi talle vastu silmi —, libisesid soed hääletult mõne sammu tagasi ja poisid hakkasid tagurpidi astudes neist eemalduma. Kahekümne sammu kaugusel teisel pool jätsid nad karjumise järele. Kolmekümne sammu kaugusel pöörasid nad näod minekusuunda, raputasid end: «Uuhh, sa põrguline...!» ja läksid siis sõna lausumata edasi, erutusest higised ja imelisest pääsemisest elevil. Alles hulga maa pärast ütles Pall:

«Ja minu vanaisa hundisõnad tulid sinule enne meelde kui mulle...»

«Sinul nad ladina lademe all —» ütles Märten, ja Pall ei tabanud ära, kas see oli austamisi või nõokamisi öeldud. Või mõlemiti.

Aga enesetunne oli tal sellest hoolimata tiivuline. Mitte et ta oleks just uskunud, et ta nüüd enam elu-ilmast taganeda ei tarvitse. Aga ikkagi: kui nad praegu veel kord hunte kohtaksid, siis... Ja nagu oleks Märten Pallu mõtet lugenud, ütles ta:

«Kui me nüüd veel kord kriimudega kokku satuksime,» ta sülitas kolm korda üle õla, «sa tikuksid neile küll vist karvu kinni...»

«...Narri!» ühmas Pall, hämmeldunud, et teine teda niimoodi läbi nägi, ja siiski võimetu suunurkaade kerkimist alla suruma.

Päike oli suures lõunas, kui Kurgla talu õuekuusk üle madala metsa paistma hakkas ja poisid vastkülvatud põlde piiravaist hirsaedadest möödusid.

«Kummale siin kumma järgi nimi on pandud,» küsis Märten, «kas talule küla või külale talu järgi?»

«Vanaisa rääkis mullu suvel — siis ta oli veel elus — ja ma just pärisin: tema isaisa oli Maardu mõisa kurja Soie alt siia munkade maa peale tühja laande pagenud. Mungad olid selle asja Soiega kuidagi sirgeks teinud ja tema oli siia talu rajanud — kuresood ümberringi. Esiotsa olevat seda Kurkilaks hüütud ja pärastpoole hakatud Kurglaks kutsuma. Kust ja kuidas need teised siia tekkisid, seda ma ei tea. Ja palju's neid ongi — kaks Pärtlit, Küti, Jaagu — viis suitsu ülepea.»

Poisid ei jõudnud veel õieti ringi vaadata — Märten silmas ainult pikka taret ja laudapugerikku ja paargut ja kivirakkelist kaevu —, kui õlgräästa madalast varjust, kus mustas rehealuse uks, jooksis õue tüdruk. Ta tuli hämarast heledasse päevavalgesse ja tõstis käe silmle kaitseks. Teises käes oli tal puust raand või lüpsik ja ilmsesti kiirustas ta kaevule. Kuid äkitselt silmas ta poisse, nõksatas paigale, hüüdis: «Issand! Mõisamehed miskisugused!» ja jooksis rehe alla tagasi.



Pall ei jõudnud tüdrukust rohkem silmata kui halli kõrtsikut ja valget juustesiru ja tihkeid päikesepruune sääri

Lehm kuuldus rehe all valjusti inisevat ja siis tuli Kati-tädi rehealuse uksele. Tal olid vanad töönaamikud seljas, käised üles käänatud ja nägu ähmine peas. Aga poisid tundis ta silmapilk rõõmuga ära:

«Aah, linnaisandad ka platsis! Tere-terel! Teand teid änam oodatagi...» Ta hüüdis rehe alla: «Epp, narr! See ju linna-Pall oma sõbraga. Too nüüd aga ruttu vett!» Ja poistele: «See Uue-Pärtili Epp tuli meile... Meil Küüt poegis just — oli juba õieti üle võsade — ilus mustakirju lehmvasikas — aga niisugusel lolli ajal, et pole poisihingegi majas... Mehed läksid ju kõik Lammassaarde sõõrdu seadma...»

«Mis asjale, me peame siis öla alla lükkama, et poisid hinge vaja on?» küsis Pall. Samal ajal tuli Epp oma raandaga uuesti õue, ja enne kui ta kaevu poole ära pöördus, nägi Pall hetke helehalle kiiskavaid silmi väikeses punases näos ja noogutust, mis tahtis vist teretust olla, ja siis jälle seda palmikut ja neid siredaid pruune sääri, mida kõrtsikuserv ainult sinnamaale varjas, kust sääremari põlveõndla poole ahenema hakkab. Ja millegipärast kuulis ta ainult kuidagi poolikult Kati-tädi kohmetut lauset, et «Ee-ei... kus nüüd teie...». Ning alles kui Epp oli täie ämbri kaevust ilmse hõlbuga välja udjanud ja üles vaatamata rehe alla läinud, küsis Pall:

«Mis asi see siis on, millega sa selle Epuga kahekesi toime ei saa?»

«... Ja näe, on...» ütles Kati-tädi kuidagi kahevahel.

«No räägi ära.»

«... Ega tea... viimaks...»

«Nonoh?»

«S... Seesamune, et lehmvasikas oli ju...»

«Ja siis?»

«Ja tuleva aasta tahaks pullvasikat saada...»

«Ja mis kunstiga seda saab?»

«... Selle kunstiga, et kui mina nüüd Küüdu ternespiima keema panen, et siis üks poisihing läheb ahju peale ja...»

«Ja mis ta seal teeb?»

Tädi Kati vaatas hallikirju juuksekaulu takka korra Pallule otsa ja siis kõrvale ning lõi risti ette:

«Mõriseb seal pulli moodi...»

«Ja see aitab?»

«Aitab.»

«On sul ternes juba tulel?»

«Ei ole. Aga tuli on koldes.»

«Pane aga pott tulele. Selle tembu ma teen sul kohe ära.»

«Ja teedki või?!» lõi tädi Kati käsi kokku.

«Miks ma's ei tee. Lehm hea loom küll, aga härg on talus ikka härg. Oot, me läheme Märteniga kahekesi ja mõrisele sulle kaksikud pullvasikad välja!»

«Eil! Ärge te seda küll tehke! Siis tulevad äbarikud mõlemad!»

Lambanahad olid krobeliselt ahjupealselt alla magamislavatsitele viidud, sest kevad oli niipalju käes, et siin ülal seda talve enam ei magatud. Ja mähklik ahjupealne oli vastu Pallu pisut hämmeldunud rinda ja kõhtu kõva ja jahe nagu suur kivirahn. Suur kivirahn imelikus poolpimedas koopas. Seal all selle rahnu sees prõgises lõke ja rahnu tahmase esiserva tagant tõusis mustade parte poole sinihalli suitsu ja läbi lepahagude vingu tuli hetketi üles küpseva ternespiima magusat lõhna. Toa uks oli lahti ja pajalauad avatud. Pajaaukudest ulatas toapimedusse kaks sirget valgusehirt ja ukseaugust jäme valgusepalk ja suits lehvis neist aeglaselt läbi, nagu oleksid nad pistetud alt üles voolavasse vette. Toahämarast paistis kolme vaksa kõrgune, ühe servaga seinale ja teisega muldpõrandast tõusvaile jalgadele toetuv laud. Ja imelikud kolmjalgseid kõveraist puujändrikest lõhatud järid nagu veidrad, laberikud loomad, mõni poolest kehast püsti sirutunud, tundusid end leetule vabinas liigutavat. Siis nägi Pall, et rehe alla viiya ukse kohalt otspaja eest tõmmati tahmane kaltsutropp rehealuse poole ära. Lehma või vasika või mõlema inin kostis nüüd selgesti tuppa ja see oli Pallule märgiks. Ta pigistas pihud kõvemini ahjupealse

kivimühkudesse, surus kõhu kõvasti nende vastu, nagu oleks ta ise osa sellest mähklikust kivilasust, ja kergitas lõua õhku. Nii. Ta neelas taideusu ja kahtluse ja patuvärina segu koos ahjupealse savi- ja tahmatolmuga alla ning mõrises valjusti:

«Mhüüüh! Mhüü-ööh! Mhüü-öö-öhh!»

Ning läbi mõistusemuige ja nõidusepelju ja teatud murevirve selle pärast, mis arvab küll tema mullikatembust Epp, tundus talle ometi: terve ränkadest põllukividest ahi ümises temaga vaevutajutavalt kaasa, ning ahjuga terve koopataoline maja ja majaalune maa. Äkitselt teadis ta, et see oli silmapilk, mis jääb talle igaveseks meelde. Ta teadis seda juba enne, kui inin lakkas ja lehm rehe all pikalt ja selgesti ammus. See tundus nii otsese vastusena ta mõrinale, et Pall lausa ehmatas. Nagu oleks ta kinnituse saanud, et ta oli näpud üle nõidusevalla värava sirutanud.

Pall kloppis parajasti toa ukse all kuube ahjuprahist puhtaks, kui onu Jakob poja Jürgeniga õue ratsutas. Oma takuses töökuues, pastlapaelttega kohlukistud pükstes ja seeneäärega karvases kübaratohlus paistis ta Siimonist märksa vanemana, kuigi oli isa noorem vend ja koguni kümme aastat noorem. Muidu oli ta Siimoniga üsnagi sarnane, ainult liikuvam ja kitsam, mistõttu ta soonine olek veel rohkem silma paistis. Ning Palgi ei erinenud Jürgenist muu kui tolle kerge linlikkuse võrra, mis Pallule ikkagi oli juba külge jäänud: onupoja nägu oli Pallu omast tuuldunum ja päevitunum ning hää ramedam kui Pallul, kes oli ju saanud küll karedat, kuid siiski märgatavat koori- ja koraalilihvi. Ja onupoja takuse riide kõrval oli Pallu ja Märteni viledaks kulunud vatman ikkagi pärit teisest maailmast. Ent kui Pall selle hetkepikkuse ja poolteadliku vaatluse ja võrdlemise peale Jürgenile terekäe ulatas, tundis ta sarnanemishäbi ja ühtekuulumisrõõmuga, et kämblad olid neil päris ühesugused rängad ja kõvad.

«Kuidas te's nii ruttu tagasi saite?» pani Kati-tädi imeks.

Ja onu Jakob seletas: nad olid hommikul Jürgeni ja sulastega neljakesi hakanud Lammassaarde minema, aga teel oli Küti Jaan neile vastu tulnud ja rääkinud, et Antoniuse-härra olevat kloostrist eile mõisa tulnud. Sellepeale olid Kurgla omad Lammassaarde tõtanud ja muist loomesehunnikuid valmis teinud ja vähemaid puid sõrrumaale laiali veeretanud. Aga Jakob oli kohe otsustanud lõunaks koju tagasi tulla ja mõisa ratsutada. Sest Antoniuse-härraga tahtis ta tingimata rääkida.

Kati-tädi ütles murelikult:

«Parem ära räägi... Muud tolku sest nagunii ei tule, kui et valitsejaisand hakkab veel rohkem kiusama. Vaata, et laseb redelile tõmmata ja keretäie kätte anda! On seda tarvis...!»

Tõtt-öelda ei sisaldanud Kati-tädi sõnad Pallule midagi enneolematut. See oli nii kuuldud asi: ...redelile tõmmatud, pingile pandud, sambasse seotud... pekstud... Aga praegu, kus see — küll ainult võimaluse varjuna — äkitselt riivas toda nii omase näoga meest, kes seisis temast vähem kui kolm küünart eemal, praegu oli Pallul silmapilguks tunne, nagu oleks ta läbi õuemuru ja parkunud nägude ja sealauda ja rohu ja mulla ja suitsuhõngu kuristiku äärele astunud ja vaataks alla... Nagu kunagi luugiservalt üleval Oleviste tornis...

«Ikkagi räägin!» ütles Jakob peaaegu vihaselt. Ja seletuseks lisas ta Pallu ja Märteni poole:

«Uus valitseja nõuab, et me peame oma võiveerandikud temale müüma ja oma rauaraasukese tema käest ostma. Aga Kurglalt on neid asju elupõlved linnas müümas ja ostmas käidud!»

«Paljugi mis...» tahtis Kati-tädi ütelda —

«Meil on õigus!» ütles Jakob läbi hammaste.

«Noh, selles asjas on,» tunnistas Kati-tädi, ja lisas tasa: «Aga Lammassaarde sõõrdu teha jälle ei ole...»

«Või ei ole?!» hüüdis Jakob ägedalt, aga lõi samas käega ning käskis Jürgenil sadulad tuua.

«Ja mis pärast see pead just sina olema, kes kõige küla eest läheb karbatsit teenima?!» tegi Kati-tädi vii-



mase katse. «Ja mispärast sa Jürgeni sinna ka  
vead?»

«Aitab!» ütles Jakob, ning et jutule lõppu teha, läk  
Jürgenile lauta järele.

Ka tädi Kati lõi käega ning tõttas rehe alla tagas. J  
Pall ning Märten vaatasid teineteisele otsa Pall na  
Märteni pilgust, et see tuli tema mõtelega kaas  
... natuke loll tahtida ilma tolguta keset teiste talitu  
ja muret... küllalt ohtlikku muret nahtavasti... vaat  
luusida eemale... võiks vilistada «Ick bin ein luffen  
disch bur, das Leben wird mir sur» võiks vaadata  
kuhu kadus see Epp... aga võib-olla peaks vaatama  
kuidas see lugu seal mõisas laheb... sest selle asja  
sees on vist tõesti tükk ahvarduse mõõgatera... kõig  
targem on muudugi oma nina sinna üldse mitte top  
pida... ei tea, miks Epu põsed niimoodi õhetasid... J  
kas see Antoniuse-härra korralikult maakeelt oskabki  
mismoodi onu Jakob temaga siis... Jakob ja Jürgen  
tulid laudast õue, esimesel kaks rüpa ja teisel sadula  
kotid käes. Onu seisatas korra ja vaatas Pallule otsa,  
nagu tahaks ta midagi ütelda, kuid pani siis rubjad  
maha ja hakkas hobustele õlekotte selga siduma...  
Kõige targem on muudugi üldsegi mitte... Aga mis  
moodi mees see uus valitseja on... vastik arvata  
vasti... aga võib-olla, et...

«Onu Jakob, kas sul minu jaoks setukat on?»

«Mistarvis...?»

«Tuleksin ka mõisa.»

Habemetüügas onu Jakobi suunurgas lõi silmapil  
guks helendama ja Pall sai aru: sedasama oli onu  
Jakob ise talle ette panna tahtnud, aga polnud sõan  
danud.

«Sa viida siin vähe aega,» ütles Pall Märteni poole,  
«või — onu — on sul neljas hobune veel?»

«On küll... aga see on hommikust mõisas...»

«Olgu'nd ikkal Kaua's te ära käite,» lõi Märten  
käega, «ma nuusutan siin niisama Issanda natuuri

Jürgen tõi koplisi ilusa tuhku sälu ja Jakob laudast  
kolmanda rüpa. Ja Pall pani tahele vanamees sõnu  
kasevitstest jalusec kibinal-kibinal rüppade küljest lahti  
ja sidus neile kolmanda rüppaga laudast toodud raad

jalused asemele. Ja kui nad siis Jürgeniga vähekeseks  
oma tarre kadusid ja tagasi tulid, olid neil küll need-  
omad takused püksid jalas, aga seljas olid neil suitsu-  
ja kuunlalõhnalised hallist porukast kirikukuued ja  
lakohil koguni kirikukübar peas.

Kui nad õuest välja ratsutasid, vaatas Pall üle öla  
tagasi ja nägi rehetoa mustava ukse kohal turris räästa-  
pühmaka all Epu punaseid põski ja heledaid silmi väl-  
patamas.

Nad sõitsid põldude vahelt läbi ja ratsutasid mööda  
põlmet sõrajäljelist teed üle jõe poole madalduva karja-  
maa. Pall tõmbas hobuse onu Jakobi õuniku mära kõr-  
vale ja küsis:

«Kuidas see elu ja asi teil siis ka on siin...?»

Vanamees laskis ratsmed üle rübjootsa lõnku, nii et  
aastaarv, mille Pall sinna mullu oli sisse põletanud,  
paistis kahe oheliku vahelt: 1556.

«Kuule... ega meil pole just suurt nuriseda olnud...»

«Noo...?»

Kui me veel Vegesacki-härra käes pantis olime —  
tema tahtis ikka, et kõik asi peab muudkui ülesmäge  
minema —, eks siis läks adrameeste elu allamäge  
küll... Aga pärast maksid mungad pandi imekombel  
maha ja klooster hakkas ise mõisa pidama — sest saab  
muud üle kümne aasta juba —, ja sestast pole tänini  
vaga hullu olnud...»

«Kui suured nüüd sinu orjused näiteks on?»

«Noh, eks ma pean ikka sulase vankri ja hobusega  
mõisa saatma.»

«Mitu päeva aastas?»

«Kakssada päeva.»

«Oi-oi-oi...»

«Aga mul ju ka ligi kaks adramaad käes...»

«...Nojah... kui sa selle kahesaja päeva lisaks  
muud ei pea andma, eks siis ehk ikka kuidagi...»

«Ei noh... eks ikka muud ka...»

«Ah muud ka? Mida?»

«Eks viljahinnust ka ikka...»

Kui palju?»

Kakskümmend vakka.»

Pall vilistas. Aga onu Jakob ütles:

«Ää vilista ühti. Kivilool võtab piiskopi-isand kahe adramaa pealt kolmkümmend. Ja päris parunimõisade tuleb mõnel pool nelikümmend ka.»

«Aga see kakskümmend on siis sinu käest ka kõik?»

«Ei... ega sellepärast's veel muu või viimatu jääda...»

«Mis sul siis veel viia tuleb?»

«Noh... vasika- ja varsakillingid — kaks killingit vasika ja kolm varsa pealt. Ja lambakümnis ja...»

«Iga kümnes lammas?»

«Iga seitsmes.»

«Mis kümnis see siis on, kui iga seitsmes?!»

«...Nojah... aga Anijal ja Vaasel viiakse iga kuues. Nii et...»

«See on siis kõik?»

«...Nojah... niipalju, et siis veel vakulauakraam, kaks korda aastast jagu liha ja mune ja mõned kanad, ja pool marka adramaa pealt joomaraha ja mõdukillingid... Ja siis iga aasta kaksteistkümmend sülda puid, mis valitseja Tallinnas maha müüb, ja neli sülda mõisapuid, ja kolm ehituspalki ja kümme plangupuud. Ja kolm tündrit sütt sepapaja jaoks... Ja siis heinu ka — koorem adramaa pealt. Ja kümme kubu õlgi. Ja nael linast lõnga ja kaks naela humalaid ja nael mett ja kimp kanepit...»

Pall vilistas jälle.

«Sulle ajab muudkui vile peale. Aga parunimõisades on kõik see asi veel kõva kolmandiku krõbedam. Ja rahamaksud on ka suuremad...»

«Ah sa maksad raha ka veel?!»

«Kuidas siis... Maaraha ja sultsuraha. Ja nimeraha ja õueraha. Ja kuus killingit aastast iga sulase pealt...»

«Selle pealt ka, kes sul mõisas teol käib?»

«Ikka selle pealt ka...»

«Ja siis on veel kingiraha ja kaplaniraha ja marssaliraha ja kokaraha... Ja siis on kirikumaksud ka...» ütles Jürgen nende selja tagant.

«Palju seda raha siis kõik kokku tuleb?»

«Kakskümmend viis marka aastast tuleb ära...»

«Ehk viie härja hind...?»

«Nojah...»

Hobused astusid kõrvu lingutades jökke ja sammusid laht vee, mis oli koolmekohal loomadele kõhuni. Pall oli oma lühikru seljas nii hoolega mõttes, et ta vahepeal algapandud tossud ja tupitsad said jääkülmas vees abumärjaks, enne kui ta märkas põlvi kõveraks tõmmata.

Kui hobused tilkudes ja nahka väristades teisel kaldal edasi läksid, küsis ta:

«Aga kui sa, ütleme, teomehe mõisa saatmata jäta?»

«Esimese päeva eest kümme killingit trahvi, teise eest kakskümmend. Kolmanda eest — peremees mõisa ja kere maha.»

«Ja see kõik kokku on ikkagi nii... et pole vigagi?»

«Umberringi on enamasti sandim...»

«Aga mispärast sa nüüd siis seal kaevata tahad?»

«Sellepärast, et see Hasse-isand, kes meil mullu õigusest valitsejaks on, see kipub nüüd kõike just sinna andinale keerama. Nagu oleks meil orjuse poolest harilik parunimõis. Ta sälib seda vähehaaval juba sügist saati. Aga see müümise ja ostmise asi on nüüd enamene suur sähmakas... Ta pakub ju kõige meie kraami eest poole halvemat hinda, kui me linnas saame. Ja adratera eest nõuab kakskümmend killingit. Aga kümnelpenning võtab linnas kaksteist. Ja kui me selle vigivalla praegu alla neelame, paneb Hasse-härra meie elu varsti päris nahka.»

«Ja sa arvad, et see kloostri-isand hakkab valitseja vastu külameeste nõusse?»

«Iks näe...»

Kahe mõisalauda õlgatused olid mitmest kohast kalki ja laudaväravad sagarail ripakil. Kurgla mehed ratsutasid mööda porise kaldaga kogretiigist — võis kindel olla, et suve poole katab seda puutumatu hele-roheline kõnts — ja õunaaia, mille paarkümmend äbarikus pungapurust puud ammu lõikamist ootasid. Valitsejaõue väravas tuli vilasilmaline, natuke kookus poisilask neile vastu:

«Ei — valitsejaisand on väljal kaerakülvi vaatamas. Ja — Antoniuse-härra on mõisas. Valitsejamajas.



Valitsejaisanda kirjutustoas. Muidugi võtab vastu. Miks ta vastu ei peaks võtma...»

Poiss kadus kuskile ära ja Kurgla omad sidusid hobused aiateibasse kinni ning sammusid madala, lõmmulaudadest katusega ja väikeste kalasoomusklaasist akendega valitsejamaja poole.

«Jää sa välja, Me läheme Palluga kahekesi,» ütles onu Jakob Jürgenile. Ja Pall pani tähele, et onu võttis juba õles kübara peast.

«Kas sa seda Antoniuse-härrat tunnend ka?» küsis Pall onult tasa, kui nad läbi poolpimedade eeskoja läksid.

«Korra käisin ta jutul — aasta kolme-nelja eest,» ühmas Jakob.

Hasse-härra kirjutustuba oli madal, väikese aia poole pööratud aknaga ruum. Akna kõrval seisis seinale ääres kirjutuspult ja selle juures rippusid paljal palkseinal mõned pikad määrdunud nahkköites arveraamatud ja paarkümmend mitmesuguse pikkusega kriipsulist arvepulka. Otse lahtise akna all seisis rohmakavõitu, kirvega kuusepuust tehtud sohva ja selle ees paar järi ning väike ümmargune laud. Antoniuse-härra leisis sohval. Ta valge, aga hoopiski mitte kõige uuem tsistertslaserüü oli punetavast kaeluseaugust valla, laiad käised tagasi vajunud ja punakakarvalised käsivarred küünarnukkideni paljad. Ning tilluke valges pärgamentköites raamat oli tal käes. Ta oli umbes nelikümmend aastat vana, ei liiga paks ega liiga kõhn, ja ta ühegi karvademeta ning ühtlaselt õhetav nägu ja punase püगतud juukseparja ning roosa tonsuuriga peanupp võinuksid oma pisut maduvas olemises isegi ohtlikud paista, kui ta näost poleks vahtinud kilavad hallid jõmpsikäsilmad.

Kui Pall ja Jakob koputuse ja hõike peale sisse astusid, ohkas Antoniuse-härra.

«*Schon wieder welche...*» Ning vistrikulise näoga noormehe poole, kes seisis sohva jalutsis lahtise akna all, ütles ta: «*Frag die Kerle, was sie wollen.*» Sealjuures pani ta tillukese valge raamatu käest sohva ees seisvale lauale. Pall märkas laual suurt neljakandilist rohelist pudelit ja rohelist klaaspeekrit ning seda, et pudel oli pooleni tühi.

«Mis teil tarvis?» küsis tõlk. Ja Pall pani imeks, kui

rapult ja selgelt onu Jakob sellele kosta mõistis. Ja kui asjakohaselt ta oma jutule lisas:

«Mois, see tähendab klooster, ei saa sellest mitte loomigi. Aga valitsejahärra kukrusse kõlksub küll. Ja talurahvale toob see suurt rahakahju ja õhutab viha. Seetõttu meil on elupõlved õigus olnud oma jääke linna vabalt müüa ja tarvilikku vabalt osta.»

Kui tõlk oli oma üsna umbmäärase ja seosetu ümbermõeldu lõpetanud, ajas Antoniuse-härra punase kilp-koonnakaela rüü seest õieli ja küsis tüdinult, kuid siiski allatava huviga:

«*Ja worum handelt es sich überhaupt?*» Pallu kõrv tabas sealjuures, et ta ei ütelnud mitte *ü-berhaupt* nagu õige sakslane või ka katersass, vaid ütles *i-berhaupt*. Nii et rahvuse poolest pidi ta olema vist lätlane või poolakas või minetea kes. Tõlk tahtis onu Jakobi juttu üle seletama hakata, aga Pallule paistis, et silmapilk rääkida vahele segada on enam kui käes. Ta ütles:

«*Hochweiser Herr Pater* — kas te lubate, et mina ütlen —»

Antoniuse-härra pungitas pisut silmi ja pani ühe vilkises sokis ning nahksandaalis jala sohvalt põrandale:

«Kes teie olete —?» Ta vaatas esmakordselt Pallule tähelepanelikult otsa.

«Mina olen selle talumehe tõlk.»

Antoniuse-härra hoobas enda istuli, pani ka teise jala põrandale, silmitses Kurgla mehi teraselt ja küsis, ise olemise huulega naerdes, nii et valged hambad helkisid:

«Ja kus on tema kannupoiss? Ja tallipoiss? Ja teenet?»

Pall mõtles silmapilgu pingutatult, mida sihuke jutt pidi tähendama, ja taipas siis, et see oli vintis isanda nägu. Ta kaalus hetke, kas minna naljaga kaasa, kuid loobus sellest — tont teab, kuidas isand seda võtaks — ja ütles lihtsalt:

«Eialgu on kohal paljalt tõlk. Ja lugu, mida ta peab teile tarkusele tõlkima, on see.» Ning ta seletas asja paari klaarilausega ära.

No kena. Ma ütlen Hassele, et ta jätaks selle asja talusiku külades nagu oli,» ütles Antoniuse-härra ja haitas kergelt, «kas sellest aitab?»

«Mm-ma arvan küll...» ühmas Pall.

«Ja mida saaksin ma rohkemat teha?» küsis Antoniuse-härra toonil, mis pidi kinnitama, et ta rohkemat tõesti teha ei saa, ja muigas sealjuures, nagu teeks ta abitus talle nalja. «Ma võin teda ähvardada, et panen ta kirikuvande alla, kui ta mind ei kuula. Isegi kui ta usub, et ma seda võin, sülitab ta selle peale. Kui luterlane. Noh, bene. Aga nüüd ütelge mulle, mis mees teie olete?»

Ta kallast peekrit laual rohelisest pudelist pooleni täis: «Rüübake!» Pall viivitas ning Antoniuse-härra lisas: «Julgesti! Hispaania haigust mul ei ole. Mida sakslased prantsuse omaks kutsuvad. Siinmaal peaks seda õieti saksa haiguseks kutsutama. Eks ole? Ja Moskvas poola haiguseks ja Kaasanis moskva haiguseks ja ikka nõnda edasi. Naabriarmastuse seaduse järgi. Eks ole?» Ta pöördus oma vistrikunäolise tõlgi poole: «Ütle vanamehele, et ta läheks välja ja ootaks!»

Kui Jakob oli toast välja taganenud, käskis Antoniuse-härra Pallul istet võtta ja ütles sellal, kui Pall tõrksalt veinikarika kanda näppis:

«Te pole selle vanamehe poeg. Õigus? Aga tema venna- või õepoeg küll.»

Pall noogutas.

«No nii. *Primum*. Te räägite haritud saksa keelt. Aga te olete liiga noor, et see saaks mujalt kui linnakoolist pärit olla. Õigus?»

Pall noogutas.

«Nii. *Secundum*. Aga ametis ei ole teie mitte kuskil. Õigus? Sest noor ametimees ei tuleks oma matsist onule tõlki mängima. *Tertium*.»

«Ma õpin linnakoolis.»

«Aa. *Primaan*?»

Pall noogutas. Ta oli käe karika küljest ära võtnud ning Antoniuse-härra kallast selle täis ja ütles, sealt väikeste sõõmudega veini rüübates: «Haritud eestlane on nii haruldane asi, et kui ta olemas on, peab ta neetult tark olema.» Sellepeale kummutas ta karika järsku tünjaks, kallast ta nüüd juba ääreni täis ja lükkas Pallu ette tagasi:

«Te teate, et Moskva tahab Liivimaale kallale tulla?»

«...oitakse.»

«Ning et ordumeister Galen on haige?»

«Oli niisugust kumu ka...»

«Aga kes tema asemele saab?»

Kes seda teab... Tallinnas kuuldub, et vahest

...Förbergi härra...»

Õigus. Aga sel juhul hakkab Moskva tingimata

«...tulla.»

Miks?»

«Sest Fürstenberg on Moskva jaoks liiga taanimeelne. Aga mind huvitab teine asi. Ütelge, mis teeb sõja korral eesti talumees? Noh — näiteks see teie onu?»

Pall oli vait.

Kas ta keerab Hassel kaela kahekorra?»

No-no-noh...» tõrjus Pall ehmunult.

«Bene,» ütles Antoniuse-härra naerdes, «ütleme, et ta ei keera. Kui Hassel lubab tal vabalt Tallinna turul käia. Tema on ju ka oma küla jõukamaid mehi. Eks ole? Aga mida teeb aadlimõisade kehvem talumees?»

Pallu vasak õlanukk kippus teadmatust osutades noksalama, nagu tal jõmpsikaeas moeks oli, kuid jäi miski täismehelikult paigale. Ning võib-olla just seda enam hakkas miski temas Antoniuse-härra käskivavõitu osutluse vastu kohuma: mitte ainult umbusk, vaid ka hoids.

Antoniuse-härra ütles: «Moskva kuulutab, et Liivimaa on nimelt tema igiaegne pärus. Taanlane räägib vahe suurema õigusega enesest sedasama. Keiser on meid rootslasele lubanud. Soome Johan tahab meid endale sokutada. Aga ordu on tugev leer neid, kes arvavad, et Poola Sigismund on meie ainuõige päästja. Ütelge, missuguse kuninga alla tahaks eesti talumees minna?»

Pall lausa tajus, kuidas Antoniuse-härra pärimised ta vastu seina surusid. Miks pagana pihta peab ta vastama võõra inimese küsimustele, kui ta nende peale ise eneselegi kosta ei mõista? Miks pagana pihta peab ta laskma seda endale meeldida? Miski ta sisemuses tõukas ta lõuast püsti. Ta ümmarguste silmade välimised nurgad läksid äkitselt teravaks, aga ta hääli oli peaaegu ei kohtlane, kui ta küsis:



«Aga missuguse kuninga alla ihkavad härrad Padis-  
mungad?»

Antoniuse-härra hakkas kõhinal naerma: «Oooh, meie oleme... surnud maja. Meid on seal abtiga kokku veel ainult üksteistkümme munk ja järel. Nii et kelle alla meie tahame, sellel pole mingisugust tähtsust... Hüva. Ma ei raiska rohkem teie aega.» Ta haigutas kergelt, tõstis jalad kausepuust sohvale ja võttis tihkumise kesse valge raamatu uuesti kätte. Enne kui ta raamatu avas, ütles ta naerdes:

«Haritud eestlane on niisama umbusklik kui mats.»

Jakob ootas Pallu valitseja aiavärvavas. Ning Pall oli oma jutu asjassepuutuvat osa Jakobile paari sõnaga ära rääkimas, kui Jürgen nende juurde astus. Ta kuulas Pallu sõnad lõpuni ja ühmas: «Kurat teab, mis sest sapist näüd saab...» Ja siis ta seletas:

Ta oli Pallust ja isast õue jäänud ning neid ootama hakanud. Ta oli kõndinud, käed selja peal, mööda maja esakülge edasi-tagasi. Siis oli ta ka maja otsast mööda astunud ja maja aiapoolse nurga juures seisatanud. Maja tagakülg oli padrikuks kasvanud vaariku varjus ja sealt oli ta kuulnud lahtisest aknast kostmas isa laält. Ta oli põõsaste tagant aknale lähenenud ja siis oli ta näinud: see tema neetud nimekaim, seesama Jürgen see kuradi Ruunapoiss, noh, kes neile ennist värvava vastu tuli ja sinu Hasse juures toapoisi eest on — see oli kikkakil maja seina ääres lahtise akna all ja kuulis, «kuradi nühk, maidugi! ga isa sõna ära!» Kui jutt pärast saksakeelseks läks, hiilis ta aknast eemale ja ajas enese põõsaste vahel sirgu. Sest saksa keelest ei saa ta, pask-näär, aru. Aga isa jutu kannab ta valitsejale muidugi tulistjalu ette. Niipalju on tal oidu küll...

Jakob kuulas poja kipras suul ära, sidus hobuse aiasteibast lahti ja ronis tummalt sadulasse. Ka Pall oli juba sadulas. Jürgen seisis veel hobuse kõrval maas, kui seesama poisiloikam, see Ruunapoiss aiast nende juurde tuli. Ta paistis veel enam kookus olevat kui ennist ja ta lai tedretähneline nägu oli naerukil:

«Noh... ää... kuida peremeestel läks...?»

Jakob keeras hobuse tummalt teisale ja kappas ennema. Pall tabas Ruunapoisi vidupilgu, pööras silmad kõrvale ja mõtles püüdes ebamugavuses: miks püüda pihta mina õieti silmad kõrvale pöörasin...? Ta kuulis ta matsatust ja teivasaiat raginat. Jürgen oli juba sadulas Ruunapoiss lamas poolseljakil aia peal ja hoidis mõlema käega lõugu kinni ning ta sõrmede vahel ilkus verd.

«No seda sa, kurat, kahetsed...» hüüdis ta hobustele

Lookeste laul oli kõrgel teispool hommikuste heinamande udu. Udu ise oli vajumas ja töötas ilusat ilma. Nad sammusid hanereas üle noore külma rohu ja suurtelt juult alles nuppus võilillede: Jakob, Jürgen, mõlemad sulased, Küti Jaak oma eidega, Kati-tädi, Epp, Marten ja Pall. Kõigil olid kirved-kiinid õlal ja moonad seljas ja samm oli neil üsna rutakas, sest sõrdu olid olema kuue või seitsme vakamaa jagu. Pall ja Marten oleksid õigupoolest pidanud eespool, rivi meeste-otsas sammuma, aga Pallul oli harjumus käia tagapool. Taalt oli ülevaade kooskõndijaist kõige täielikum. Ja Marten jäi temaga seltsis maha. Nad nägid siit meeste halle selgi ja kandilisi õlgu ning kahe eide tähnilises tunnus kukalt ja Epu lahtist heledat juust ja kastest läikivaid sääri. Poole penikoorma sees vaatas Epp kaks torda tagasi ja kummalgi korral käis Pallul imelik väike kõhvakas kõhust läbi.

Nad sammusid üle niidu päikeseribade ja süüvisid metsa varju. Ja Pallul unusid aritmeetika ja Augsburgi arvutid. Ta tundis poolteadlikult, kuidas ta tallad läksid kumeraks ja kergeks ja kuidas ta püüdis päkki hääletull maha panna, et ainuski oks ei naksataks... Ning võimatu oluks öelda, kumba oli ses rohkem: kas muumuste laanemaiste esiisade kütiks-käima või Kalamaja-poiste hiljutiste sissimängude mälestust.

Mets näis vahepeal hakkavat päris laaneks kippuma, aga alanes siis jälle rabaseks sabrikuks, kuni madalikust kerkis ilus sangleppade ja kaskedega seljandik.

Seesama see Lammassaar ongi, ütles Epp üle õla hõõnameestele teadmiseks.

Jakob oli kogu tee sõrruliste ees käinud ja rada näidanud. Nüüd, kui nad hakkasid üles seljandikult minema, noogutas vanamees pojale ja laskis teisel tema kannul edasi minna, ise aga pööras sarapiku vahel kurale. Pall ei mõistnud isegi, mis uudishimu see oli, et ta seda märgates Märtenile lõuaga märku andis ning ta käisest paigale tõmbas:

«Oot...»

Epu valge pea kadus hetke pärast teiste kannul põosastesse. Pall viipas Märteni kaasa ja hakkas minema sinna poole, kuhu onu oli pööranud. Ta liskas sammu ja peagi nägid nad onu selga tihniku vahel edasi liikumas. Parajasse kaugusse hoidudes läksid nad talijärele. Sadakonna sammu järel jõudsid nad onu jälle seljandiku lõunapoolse otsa juurde. Üle madalate kuuskede ja hõredate kaskede tõusis siin haraline, nähtavasti mitmest välgust räsitud tamm. Ta oli keset kollakat haljusevinet alles sootumaks must ja alasti. Ainult mulluseid roostekarva lehti oli jändrikku võrasse siin seal puhmati rippu jäänud. Onu Jakob peatus puu juures ja poisid tõmbusid sarapuupõosaste varju. Nad nägid selgesti: onu võttis kübara peast ja pani maha. Siis lükkas ta kuuchõlmad lahti, sõlmis sinisejuti kootud vöö vöölt ja laotas selle enda ette rohule. Nüüd laskus ta põlvili, nii et põlved olid vöö peal. Pall nägi ta mullaseid pastlataldu, mis olid kuidagi liigutaval viisil kandadest laiali ja põidadest koos. Pallule tuli meelde: nagu kaks ehmunud looma, kes sirutavad koonu mulla ja teineteise poole, iga silmapilk valmis kaduma, nii et neid pole olnudki... Siis tõstis onu nõõri, millega tal väike lähker õlal rippus, üle pea, ning ta käte ja õlgade järgi võis aru saada, et ta püsis lähkri naga kallal, kuni sai selle eest ära. Ja Pall kuulis rohu vaikesat sahinat, kui onu lähkri sisu maha kallas. Selle järel pani Jakob lähkri enda kõrvale, lükkas pea aeglaselt kuklasse ja tõstis kobakad käed hallikirjute juuksekalude kõrgusele õhku, käeseljad väljapoole, nii et oli näha, kuidas ta kõverad sõrmed püüdsid end sirgu ajada ja jälle kõveraks vajusid. Ta oli natuke aega liikumatu, pilk suunatud nähtavasti tammetüve mustavasse konarustesse, ja kuidagi hilinedes tajus Pall ta

taast üminat. Aga sõnadest ei saanud ta parimal tahtmisel aru. Ta ei saanud aru, kas ümin üldse sõnadest tuleneb. Siis tõusis vanamees püsti, sidus vöö vööle, pani lähkri kaela tagasi, võttis kübara maast ja eemaldas puu juurest taganedes mõned sammud. Esimeste sarapuhumaste juures pööras ta ümber, pani kübara maha ja hakkas tulnud teed tagasi minema. Poisid heitid põosastesse kõhuli maha ja ta läks üsna nende lähedalt mööda.

Kui ta sarapikku kadunud oli, tõusid nad püsti. Metk pärast viipas Pall Märteni paigale jääma. Võõrastavast imekspanust tõrkudes ja uudishimust pinevil lahenes ta tammele, mille ees onu äsja oli põlvitanud. Tänu rohulible küljes olid siin kahjaõlle valged vahutused ja maast tõusis jahedat haput kesvamärjalõhna. Pall tõstis pilgu mööda krobedat tammetüve üles tõlitanud haralisse võrasse. Ta oleks hea meelega kuulatanud, kas mullused lehed seal ülal kahisevad või ei. Kuid hommikused põosalinnud siutsusid ümberringi nii valjusti, et polnud kuulda ei lehti ega vaikust. Aga kui ta pilk mööda neljamehesülelist tüvemürakat allapoole libises, silmas ta koorekorba pragude ja muhkude ning sõrestunud välgumõlude sees äkitselt nägu: teravat otsustat otsmikuvagu ja kulmumõhna ja mustavat silmanuku ja sügavat kortsu laia ninapurje ning kipras suunuga vahel. Ühe silmapilgu jooksul nägi Pall seda sarapuhkimata selgusega. Ta lõi kokkumisest ja üllatusest ristli ette. Ning oleks ta sõandanud hoolega oma kuuliigutuse taha iseenesesse vaadata, oleks ta näinud, et see oli küll tõrje ja enesekaitse, aga ka austuseavaldus. See oli ta linna-mina ehmatuse kohtumisest kurdiga ja ta magava maa-mina üllatus maajumala olemasolust. Sealsamas kadus nägu tabamatult tammekorpa. Kuidas Pall seda ka ei otsinud, enam ei läinud tal korda seda puukoore mahjadest üles leida. Nähtavasti oli ristimärk ta puusse tagasi peletanud.

Kui nad läbi põosaste onu Jakobile järele ruttasid, küsis Pall poolsosinal — ja ta polnud sugugi kindel, et see oli ainult onu Jakob, kelle pärast ta sosistas:

«Kas sina nägid...?»

«Muidugi.»



«Eee... mida?»  
 «Paganapalvet.»  
 «Ei... Maajumala nägu... puu sees?»  
 «Ei näinud. Kas sina nägid?»  
 «...Jaa... Aga kas sa usud, et nad olemas on...»  
 «Maajumalad? Muidugi on.»  
 «Miks sa arvad...?»  
 «Egas ilmaasjata kõigist kantslitest räägila, et nad ei ole! Kui nii palju räägitakse, et ei ole, siis kindlasti on. Ja sa ju ise praegu nägid ka.»  
 «...Nägin küll... Aga mine tea... ega iga as sellepärast veel olemas ole, et sa teda näed...»

Kui nad onu Jakobi järel mõnisada sammu maha olid käinud ja seljandiku keskel avanevale sõrrumaale jõudsid, olid ülejäänud seal juba käed tööle külge löönud. Mõnekümneaastane kaasik oli paarisaja sammu pikkusel ja peaaegu niisama laiul maatükil kohe pärast lüme minekut maha võetud ja langetatud puud okste puhtaks raiutud. Kahel kolmandikul väljal olid oksad ja maharogitud võsa küünra-paari kõrgustesse pikka desse aunadesse kokku kantud. Hallide, kohati häda urbadest kollakavinelist oksa- ja haorõõnete vahel mustasid haralised kannupägarad ja valendasid ribu radaridades vaksa või kahel jämedused kasetüved. Val mis sõrru ja alles lagakil laasmaa piiril oli Kurgla rahvas töörinde sisse võtnud. Nad lohistasid ja kandsid kasetüüakaid enam-vähem-ridadesse piki välja muu vedasid maharaiutud võsa, oksterädi ja kande auna desse, nii et puud jäid tüveotsi-pidi okste- ja haorõõnete sisse — et nad okste ja risu hõlpsamast tulest hea sünte saaksid ja paremini põleksid.

Pallul oli niigi kübe piinlik, et nad teistest hiljem kohale said, ja see kübe oli seda tuntavam, et ta poleks kellelegi öelda tahtnud, kus nad käinud olid, ja et ta kuidagi ei suutnud kiskuda end valla sellest, mida nad olid näinud... *Maajumalad on siis ikka tõesti olemas...? Aga inimestele, kellel nad on — kas nad on neile ainult salahäda...? Või viimati ka salarikkus...?*  
 Ta asis kopsaka kasetüve pägara poolt otsast olale ja

olale ringi, et näha, kuhu Märten oli jäänud, sest töö mureks oleks ta tahtnud maajumalate küsimust edasi ajutada. Aga Kurgla sulane Paavel, lameda näo ja mupele juustega poisimurakas, oli Märteni endale tänapool puu kallale appi kutsunud ja Märten oli seal juba töö otsast kinni. Pall vedas oma kasetüüaka lähema aumani. See oli parasraske tükk, mis vajutas ta jalad tavaliselt maha ja tuli õõtsuma ja vankuma kippudes üle aumade, nii et rohi ladva all rudises. Kui ta puu õlalt maha lükkas ja toht tolmas, maa mulsatas ja oksad toppesid, nägi ta Eppu teispool auna okstesületäit maha panemas. Puu raskusest vabanenud, oli Pallul silmapilguks tunne, nagu ei kaaluks ta ihu peaaegu mitte midagi, nagu kerkiks ta magusal sisemiselt jõul toot maad pikemaks ja nagu tõuseksid ta jalad iseene- st mättalt lahti.

Kui Pall teise kase järele läks, meenutas ta, mis eile öösel oli juhtunud või öieti seda, et juhtunud polnud mitte kui midagi. Kui nad eile mõisast tagasi tulid, oli Pall Epu järele ringi vaadanud, aga tüdrukut polnud tavaliselt näha. Ja Märten oli rääkinud, et tema oli Epuga olnud mõne sõna juttu puhunud, aga siis läinud küla peale ringi uitama ja pärast polnud ta Eppu enam silmanud. Alles siis, kui Kurgla omad õhtulauda asusid ja too polve kõrgusel laual enne pimedat kiiruga leiba ja odalangu suppi ja värsket ternespiima võeti, oli Epp silmapilguks Pallu vastu laua äärde istuma tulnud ja ühetoa hämaras olid ta heledad silmad paar korda Pallust üle lipsanud. Ja kui lauast tõusti, oli Epp Kati- ladele ütelnud, et aitäh naabriperenaisele ja et tema hakkab nüüd koju minema. Ja siis oli Pall — ta seisis ühetoa ukse ees ja vaatas õue, kus suur kuusk oli vastu vee-pajapunast eha viimse kui musta okkani selgesti näha —, siis oli Pall lasknud Epu enesest mööda ja kui Epp juba õues oli, aga tema möödumise tuuleõhk veel Pallu lõuga kōdidas, oli Pall ütelnud.

«Ara veel mine.»

Lähem küll —» oli Epp õuemurult tasa vastanud.

Miks —?» oli Pall küsinud.

Kardan —» oli Epp ütelnud, temast viie sammu laurusel seisatades.

«Mida...?» oli Pall küsinud. Ja sealjuures täheldanud, et tema enese hääl talle võõras tundus.

«Sind...» oli Epp vaskpajakarva eha taustal vastanud.

«Hmht!» oli ainus, mida Pall oli mõistnud selle peale kosta.

Epp oli peaaegu sosinal ütelnud:

«Nojah. Hunte sa ei pidanud kartma. Siis ajad peale hirmu peale. Et mine tea, kes sa oled.»

Pall oli tajunud: kuskil selles kiirustavas poolsoos veikles piir — ühel pool libahundihirm, mis võib-olla olnudki patt, ja teisel pool edevus, mille nimi on *vanat* ja mis kindlasti patt pidi olema, sest seda oli nii magus tähele panna.

Kui Pall teise ja kolmanda puuga päralt jõudis, olid ka Epp okstega teisel pool auna kohal. Ja mõlemal korral oli Pallul puud olalt tõugates seesama maast lahutõusmise tunne. Ja mõlemal korral vahetasid nad Eppu läbi punakais mullakänkrais kännujuurikate ja vaevu urbades võsarisu imeliku ehmatava ja oodatud pilgu. Kolmandal korral küsis Pall:

«Noh — kas ajan sulle ikka veel hirmu peale?»

«Ei tea...» ütles Epp ja pööras väikese tööst õhutatava näo silmapilguks Pallu poole, «päevavalgel aja...»

Kui Pall neljandat kaske ära tooma läks, märkas ta et ta kuue õlaõmbius oli lõhki. Muidugi, ta oli ju nimme kõige raskemad puud valinud ja neid millegipärast nimme hooletult õlale ja õlalt heitnud. Ta riputas käre senud kuue laasmaa serval kase otsa ja ringutas mõnust. Nahk oli tööst soojaks läinud. Lihased surisesid kareda särgi all. Kaugemal tagapool ragistasid teised Kurgla omad, sealt kostis kiinihoope ja kellegi kõnet. Aga päris siinsamas siutsus üks põõsalind uskumatu valjusti ja hiirekõrvus kaasik lõhnas nagu käärimata mõdu... *Ja hundid taganesid ja nuhkide lõuad tilkusid verd ja maajumalad olid olemas...* Ning mitte enam ehmatava, vaid hädaohumagusa joana tuli Pallu teadvusse, et see, mis siin metsas praegu sündis, oli keelatud asi. Jaa: kui mõni keelekandja mõisa teada annab, et Kurgla Jakob on Lammassaarde salaõõru teinud,

etab mõis sügisel ära kogu selle maalapi saagi. Aga pida enne kui oder, mis siia homme külvatakse, jõuab mullast välja torgata, kästakse Jakobil mõisa tulla ja võtta ta turi verele ja pannakse ta kümneks päevaks valitsejamaja keldrisse vee ja leiva ja kopitama ette. Ja hülurri peale ja lastakse tal pärast veel trahvimuutis mõisa tuua... Tõeliselt pole küll just väga palju, et nõnda sünnib. Sest kui ka mõni lahtise keelega mõisa sellest haisu peaks ninna saama ja mõisa sellest taikima jooksuma, siis ei lähe ta arvatavasti mitte selle ilusse-isanda juurde, vaid annab asjast kõigepealt teada. Aga kupjakuramust käis Jakob mineval talvel altkäepörsaga teretamas... Kuid ikkagi on Kurgla rahva sõrrutöös mingi varjatud rutt, mis näib puhkumööda isegi kasvavat. Aeg-ajalt vaatab ka Pall mõnda poole — et kas pole seal peale maajumalate ehk veel tulnikke paharette luuramas. Ringutades kevadise õhuhommiku mõnust, ringutab ta siiski ka ärevusest. Kurgla ärevus kasvab, nagu märkamatu kasvab töö-  
rutt.

«...Nii et enam sa mind ei karda...?» küsib Pall ja kohendab mahamütsatanud puule oksterisu peale.

«Ei tea...» ütleb Epp ja kohendab oksid omalt poolt. Ja kui Pall vait on, vaatab tüdruk oma valge kätelihtu alt vilksti Pallu poole — ta nägu hõõgub novehkimisest, ta vasak põsk on mullane ja ta juustes lillerdavad tohulibled:

Ma hakkasin sind meelde tuletama... ja siis tuli jalle hirm peale...»

«Nojah — misasja sul siis meelde oli tuletada?»

«Kuidas sa vanataadi matustel olid...»

«Mis seal siis oli?»

«Nagu sa ise ei teaks...»

Aga mullu sügisel vanataadi matustel oli nii, et Pall mõnda asja teab küll, aga mõnda tõesti ei tea.

Oli nii, et kui vanataat surnud oli (kõige vaiksemat ja igapäevasemat vanainimese-surma oma lavatsil lambanaha all, nii et teised seda alles hommikul tähele panti), siis tahtis Kati-tädi, et ta ilusti kirikuaeda maha maetaks. Aga teised arvasid, et mistarvis seda, et kirikuaed on üks tülikas ja kaugel koht ja kirik üks kulukas



ja võõras vark, et tuleks vanataat lihtsalt tasa ära k  
metimäele viia; kuhu siinküla surnud ikka viidud  
välja arvatud Uue-Pärtli Juhan ja veel paar-kolm ne  
remat, kes siit viimasel kümnel aastal kiriku juurde  
mulda viidud. Aga Jakob, kes talus juba mitu aastat  
peremees oli ning peremehe- ja pojaõigusega asja pol  
ära otsustama, leidis, et talle on see õieti ükstepuha,  
et kirikhärraga võib jagelemist tulla, kui seda a  
vanavisi aetakse, ja kui seda kiriklikul kombel tehak  
võib vili ikaldada, ja paha on nii üks kui teine. Ku  
Pall siis linnast vanataadi matustele tuli — Siin  
polnud tulla saanud, sest tema oli selle aasta esime  
vooriga Riia-teel — siis oli Jakob viisi leidnud, kuid  
matuseasja ühele poole saada, nii et sellega kahel po  
enam-vähem rahu oldaks: vanataat viiakse siiasama  
kalmetile esiisade juurde, aga Pall, kes on ju õppinu  
poiss kui mõnigi kirikhärra, loeb talle äraviimisel kri  
likud sõnad peale. Ja Pall oligi lugenud. Ja Pallul tuleb  
meelde:

Vanataat on kambris, kitsas kuuselaudadest pu  
särgikastis, nunn peas. Tema peaotsi on järile tor  
pandud ja torvikus põleb vahaküünal ja vilgub kau  
gesti, sest pajalaud on laht ja pajaaugust tuleb k  
külma viinakuvalgusega tuult ja lamepuru. Ja p  
sargi juures seisab Jakob Kati-tädiga ja Peebust ja  
Taavist on, kes elavad seal kuskil Kodasoo pool,  
nende naised, ja Järgen oide lastega ja naabrirahv  
ja suused ja tüdrukud ja lapsepõnnid, kokku oma po  
sada hinge, ligemad siinsamas kambris ja kaugemad  
toauksel kobaras, ja kambris lõhnavad kuuseoksad  
toas aurb matuseliste tangupuder. Ja siis astub tem  
Pall, vanataadi kõrvale. Oh, ta on seda kõike ju küllal  
palju ja lähedalt näinud — kui ta kvarta ja tertsi  
päeval kantorihärra ja kümne koolipoisiga, kellel selge  
mad haaled olid, matustel laulmas käis. Aga alati on ta  
seal ainult laulnud ja ilal ei ole ta midagi ütelnud  
Tõsi: ka ütelnud on ta ju teinekord — jutlusi ja õnni  
tuse- ja manitsuse- ja küllap vist ka ärasaatmise  
sõnu —, aga ikka ainult kajakatele või rahnudele mere  
ääres või kivikuulidele üleval tallimüüri äärel. Aga  
niiu seisab ta vanataadi kõrval ja vaatab ta

toakümneaastasi kämbraid, mis Kati tädil on taadi  
mele kokku pannud, kiviraskeid ja igaveseks vabane  
ad vaatab neid ega saa silmi nende küljest ära. Aga  
põh alustama, sest poolsada inimest ootab, ja ta  
otab peaaegu sosinal:

«*Mis tean mina, inimeselaps, elust ja surmast...?*»  
Pallul ei tule meelde, mis ta neile rääkis. Aga ta  
otab tunnet, et see oli üks sõnade tähesaju tund.  
«*Ei tule ei tule meelde, mis see oli.*» Aga Epp mäletab  
et esimest korda elus sai kõigest aru, mis nii  
aastoolisel puhul öeldi. Ja Epp mäletab, et ta  
olnud sinakas talvevalguses ja kollakas küünla  
lambes kõigilt avanevailt nägudelt imet, et kõik  
ar. Epp mäletab omaenese hingevärinat.  
Tunnet ajast tuleb see värin alati tagasi, kui ta selle  
peale peale mõtleb.

Mõnugi ei karda Epp seda värinat, oh ei, ta ihkab  
da imesõnadega poiss vanataadi matustelt ei aja  
talle hirmu peale, vaid kisub teda kas või salaja enese  
vitama, kiskus esimesest silmapilgust peale ja  
tõh praegu siin sõrrumaal. Ei hirmuta teda ka poiss,  
ede Kurgla ahju pealt pullimörinat tegi, oh ei, vaid  
mab teda õieti omasena... Aga et see imesõnade-  
poiss ja pullimörinapoiss — ja nagu Märten rääkis, ka  
olse huntide suhu läks ja hundid põõsasse pele-  
on üks ja sama — see ajab Epule tõesti hirmu  
Sest kui imeliselt ta poisi sõnadest vanataadi  
ar. Epp sai — äkitselt ei saa ta üldsegi aru, kus  
poiss kütkestav algab ja ehmatav lõpeb, püha-  
b ja nõiatemp algab...

Aga Pall saab korraga aru... et tõeliselt pole ta  
kui kuum niivõrd puude pärast, mida ta hommiku otsa  
n lobistanud, ega meel ärevil niivõrd salasõõru pärast,  
nada nad siin tühermaal teevad, ega süda võidurõõmu-  
enne huntide pärast, kes tema eest pagesid. Vaid et  
tõeliselt on kõik sellepärast, et siin on see tüdruk.

Nende aunad on valmis. Need lõpevad sammu viis-  
kummend enne puutumatu metsa. Laasmaariba metsa  
dug sõrru vahel on hoolega risust puhtaks tehtud, et  
otus tuul, mis lagedast üle käib, sõrrutuld kasvavaisse  
se edasi ei viuks. Ka tagapool näikse juba haka-

tavat selga sirutama, sest sõrd paistab üleni valge olevat. Ühtlane idakaare vinu on just selline nagu va et homsest külvist vähemalt tosin puhast tera le (põhjatuulega põlenud sõrrul tuleb oder umbrohtu ta. Ja sõrru süütamine peaks ilusasti korda minema mingit tulekahju kaasa tooma. Aga siis kuulukse s takkapoolt hõikeid. Kui Epp ning Pall sinna vaatavad, on onu Jakob käed suule torru seadnud hüüab:

«Oh-oo-ooo! Pidage lõunat ka!»

Siis toob Pall kase otsast oma kuue ja moonaseki. Epp toob pihlakapõõsast leivakoti. Nad istuvad kõrva risuauna varju hallivööt, puutüve peale. Pall loob Epule oma teemoonast järelejäänud linnaleiba maitse ja Epp annab Pallule külaleiba vastu. Nende sil, lähevad karpidest väljavõtmisel segi, nii et enam teagi, missugused on Jõelähtme ja missugused K. maja omad. Ja et Pallul joogipoolist ühes pole, joov nad Epu väikesest kadakapuulõhnaga lähkrist korda mööda jahedat kasemahlakalja. Jahutust nad sell aga ei saa, vaid neil on äkitselt hoopis kuum — nad oieks ühe huultesoe, mida teine samalt punnaugult r bates tunneb, ühe seest teise sisse voolanud ja sa kordseks saanud... Issand ise teab, kust ja kuhu linnapoistele, ka niisugustele, kel ainult vareseka kuued seljas on (ja needki ölaõmblusest lõhki), koledad skolaarivigurid külge hakkavad! Ja mine kas Issand isegi teab, kui erinevad need poolmaal lased linnajõmmanid päris-skolaaridega ja antväre noorsandidega võrreldes siiski on... Üks Kurgla Uu Pärtli plika ei tea sellest muidugi mitte aimugi. Ona kui skolaari-isand või antvärgisell külatüdruku issand sinisekirju taeva all äkitselt sülle asib ja üle musul ja mine tea, mida veel teha mõtleb, ei tähenda see su mitte midagi... Aga mõni poolvillane ja vareseka line hundihirm võib sellega nii tuhises tões ja vaimu hakkama saada, et tal enesel sellest hiljem eluaeg kuu hakkab, külatüdrukust hoopis raakimata. Igatahes lei Epp äkitselt Pallu suured kämblad enda ümbert ja Pall leiab huultega Epu tuli-tulise ja pehme pose ja siis sa millel on kadaka ja kasemahlakalja maik

«Hoo-oo-ooo-oo!» hüüab onu Jakob. «Panerne nüüd kuld!»

Nad hõimuvad teineteisest eemale ja Pall võtab tuluse- ed ja rani ja taelatüki ning moonasekist üle. Lõksad värisevad veidi — see on ilmsesti pool tund töörabamisest. Üldse on ta peaaegu et tagasi tulnud. Ometi märkab ta, et tema tegut korval seisab üks teine, üks veidralt eemal- day minna. Ja kõige kohalolevam ühtlasi. See teine eelab, kuidas õletuust põlema vuhvatab ja tohu- best süttib ja valged tohikud heleda leegi käes nat rulli tõmbuvad. See teine mina peaaegu ei mar- es kuiv risuaun särinal tuld võtab ja leegid edamat hagu nilpavad ja kuiva puu mustav suitsu- ug märjema halli ning aurusega seguneb, ja kuidas koonasugused tuled kuues, seitsmes, kaheksas, kohas ta mülama hakkavad ja suits suureks sädemeliseks tuolluks kokku sulab.

See teine näeb ainult Eppu.

Ja ta hiljem muud palju ei mäletagi kui tõrget ja oleandmist Epu käes. Ja minekut. Tuhahelbeid õhus. aluse maas. Rohututti, mida läbipaistev kollane keel ta nende jalge ees limpsab ja mis väriseb valgeks ja kumalaks. Ja leekide punaseid sabasid suitsus ja hao- unabel karglemas ja kasctüvede tohul tirelit löömas. kukuradeid. Tulcingleid. Ja seda, et *maajumalad on karmid ja nuhkide lõuad tilguvad verd ja hundid põge- ta taevavõtmelist mätast kasvavate kaskede kes- otse taevavõtmete sees Epu tahmast ja tulist ja Epu heledaid silmi, mis on korraga tumesini- ed ja tulioravaid täis. Ja Epu ihu.*

Mal alguse varahommikud on sel aastal üsna kõle- ad ja Vaskjala orasepõldudel on hallavine maas. Aga ja Märtenil on seljad päris kuumad, kui nad üle unilud purde säävad ja linna poole edasi ruttavad. Jah, oder külvatakse homme ilma nendeta Lammassaare nooja tuhka... Sest täna pärast lõunavahet peab Pall loidis olema. Kauemaks tal rektorihärralt külaluba ei ole. Ja sedagi luba poleks ta, muide, hapu härra Tegel-



meisteri käest eluilmast saanud. Too oleks tingimata kirtsutanud ja vesised silmad pungi ajanud jäänud: «Noor inimese! Kui sina linnakooli primaan pead sa teadma, et sul pole sünnis maamatsidega aaleda. Aga kui sul sinu õnnetuseks nende seas ei lasi on, peaksid sa ammugi küllalt tark olema seda — khm — asja ise mitte soojendamas Veto!» — Kuid õnneks oli härra Tegelmani suur plaan hiljuti täide läinud: ta oli nüüd Niguliste Triviaalkooli rektoriks oli saanud märksa laheda Sumi-isand, kes muuseas just pastoriametist kooli peale tulekut vastupidivalikust paremaks oli pidanud. Sõbraliku Sumi-isandaga oli Pallul algusest peale aegu niisamasugune klapp, nagu tal vanasti Meur oli olnud. Nii et täna kell kaksteist on ta koolis vaskkilingiline... Muuseas aga Märtenilgi need lüngid mööda selga maha ei jookse, mis ta kaubaha Kramhuseini laovalitsejalt saab, kui ta täna laenu järele platsis on ning aitab kaubaaitade keldreid puhtada. Räägitakse, et kaubahärra tahvat oma ladu N. vast Tallinna üle tooma hakata. Ise on ta koguni Narvaenärre. Aga Narva raad olevat sõjakuulduste pärast õige rahutu. Seda asja peaks õieti Palluga arutama, aga juttu poistel täna hommikul suurt ei ole. Ei, ei, pole hoopiski mitte pahuksis. Aga — Märten teab midagi kõik. Mis Epusse puutub. Midagi parimat Nahaga. Nagu sõber ikka. Võib-olla on ta vaikimisi ka kübeke kahekordset kiivust: sõbra ja võistleja on. Sest Märten on tõeline sõber. Ja iga poiss on natuke võistleja. Aga see kõik on kõrvaline. Sest Märten meenutab: Epust rääkida ei saa — lõmpsimisi ei sünni ja tõesti on tarbetu. Ja millestki muust rääkida oleks praegu ka narr...

Lehmja tammiku ääres puhkavad nad jalgu ja otsustavad leiba võtta. Kui nad tammejuurikatel istet võtnud, tuleb Pallule korraka meelde: kui nad varasemal külast tulema tulid, seisis Kurgla sulane Paavel rinnuli hirsaijal ja vaatas neid. Nad märkasid teda hilinedes. Pall hüüdis: «Hommikust! Ja jõudu! Ja nägemist!» Aga Paavel oli tumm. Ainult vaatas, muli karva kaabu madalas hõredail valgeil kulmudel,

... ja niimoodi vaatas...? Aga see ei lähe Pallule. Pall paneb äkitselt hoopis tähele, et Märteni... mis linnast tulles õige kõhnuke oli, on nüüd... pungis. Aga ka see ei lähe talle korda. Tal on rõõpasesaamisega küllalt tegemist. Laine... kõrgelt — harjadel maailmavallutaja jõmp... orgudes armetu patutegija põrguhirm, ja val mereudu ja sõõrusuitsu kohal Epu õnnepisarais... vahitida, kahetseda, imetleda... Pall toetab selja... puud ja pigistab silmad kinni. Ta näeb kahte... tumesinist järve, kus ujuvad sõõruleekide... oravad...  
Kui ta silmad avab, on Märten oma moonaseki lahti... ja tirib sealt midagi välja — midagi, mis on... soorutule halliks vaibunud peegeldus — —  
Märten! Mis lummus see on?!  
«Mis Oravanahad. Leivakannikas jäi nende alla...»  
«Kust kohast sa nad said...?»  
«Kui Jaani käest. Kimmelpenning ostab.»  
«Ja mis asja sina seal vahel õiendad?»  
«On asja. Ma teenin kolm penni tükist.»

**Wies peatüft**, milles üks neormees selle rüü-  
 jes jõrrus, et ta löbn negi nehuisele muusutajale tunda en-  
 tsel kumbel satub otse kaset suurte isandate kaardimangutuba-  
 baltab nägema mängu kas panusteks on terived proovim-  
 mängijate selja taga, aga warsti ka lauaja mangulaua-  
 wad - isjand hoidlu - kroonitud pead'

Muidugi polnud selleks suure poliitika kaardimang-  
 toaks see kunagise piiskopimaja kutsari- või pa-  
 siiski vist majameistrikorter, kus Meus ja Annika na-  
 elasid. Ja veel vähem sai selleks olla piiskopi na-  
 meistri kunagine sahver. See ruum asus Meuse  
 Annika kõõgi taga, ja kuigi ta valgeks lubjatud sein-  
 oli kõrgust enam kui tarvis, oli ta vaevalt neli küün-  
 pikk ja umbes niisama lai. Väikese toa võlvlagi oli et-  
 määraselt vildak, sest tegelikult oli see endine salve-  
 lihtsalt kerge telliskivi-vaheseinaga kõõgist eraldat-  
 konku. Ja kui Pall 57-nda aasta sügisel, kui kooli-  
 uuesti lahti läks, Meuse ja Annika juurde elama kol-  
 siis ei sõandanud Annika talle seda kõõgitagust elu-  
 meks pakkudagi, vaid arvas, et ta ikkagi nende suu-  
 tupp peaks oma elamise sisse seadma. Aga Pall  
 tungivalt tahtnud nimelt sesse Meuse väikesevaru-  
 peres lihtsalt kolikambriks alandatud sahvrisse asu-  
 Ja oligi oma tahtmise saanud.

Ahju tema kambri ei olnud. Külmal ajal seisis mad-  
 laudne ronmakai, sepaningedel üks kõõki lahti ja ma-  
 telkorstna-alusest leetulest tuli siia parajasti niipal-  
 sooja, et noore mehel polnud kuigi sageli tarvis koo-

...kasi soojendamas käia. Ja magamislavatsi-  
 ...vanast voorikasukast kõigi külmade  
 ...Lammekonna Meuselt ja Sumi isandalt laena-  
 ...ol ...matu tarvis oli lavatsi peaotsis hõõveldatud  
 ...ruumi küllalt. Ja kitsal lauaköksi-  
 ...Meusega kahekesi puujuppidest sepanaeltega  
 ...pasisid, tulid tema *exercitia styli* lauakonaruste  
 ...alati kõige siledamad välja. Teinekord raputas  
 ...Sum nende puhul küll muiates pead ja leidis nad  
 ...hõõlata lopsakad olevat. Aga hindeks pani ometi

Annika ja Meuse juurde oli Pall kolinud kõigepealt  
 ...sellepärast, et nende korterist oli tal kooliteed  
 ...jalt kolmsada sammu, aga isa juurest Kalamajast  
 ...aegu pool penikoormat. Pealegi oli ta juba teist aas-  
 ...Annika juures lõunakostil nagunii. Kõigele lisaks  
 ...Isakodus viimasel ajal vägagi igavaks kippu-  
 ...Rannatuid võis tarida küll sinnagi, aga maja oli  
 ...Annika äraminekut lihtsalt kuidagi tühi. Seitsme-  
 ...meestlane Truuta-eit, igavene tohe killingiveere-  
 ...kelle isa oli maja pidama palganud, ei muutnud  
 ...kuulgelõmbavaks. Isa ise oli talvel harva linnas.  
 ...Kalamaja noortrahvast peale Märteni siin suurt  
 ...ei käinud. Vahel harva eksisid siia küll mõned  
 ...odivennad. Jaa: kord oli kuue-seitsmemeheline kamp,  
 ...ambasaksapoegadest primaanid, kel mõned nooremad  
 ...mees, koguni Hommikumaa Pask ehk Balzer Vegesack  
 ...seas, Pallu juurde ilmunud ja veininusalad  
 ...sõukataskust lauale löönud. Pall oli olnud üpris eba-  
 ...alt kahevahel, et mis nende sindritega teha...?

...nda külalistele laialt: «Oooo! No-no-noh, võtke  
 ...ist! Võtke aga istet!» ja vanale Truutale pere-  
 ...«Älega! «Hee-ei! Mulle tulid külalised! Lao aga  
 ...lauale!»? Kiusatus oli, peab ütleva, küllalt  
 ...Või ütelda poistele: «Kulla mehed, te ei roni-  
 ...na läbi hangede ju muu kui ainult selle pärast,  
 ...on nii kõrvaline koht ja klunkriutt ei lähe siit  
 ...Sumi-isandale ette. Täna usalduse eest, aga...»?  
 ...is oli vana Siimon ootamatult just sel momendil  
 ...tulnud ja hülgenahkseis püstinalistes viltides  
 ...miksjala keset tuba astunud ning Pallu ehamugavuse



üpris lihtsalt pooleks kärستانд «Koolipoisid? Jaa, tere küll, aga jooma sin ei hakata.» Pallul oli mees, kuidas ta isa poole vaadates silmapilgu oli enesega võidelnud, kas öelda isale «Oot-oot, kuidas näe see noormees on ja Balzer Vegesack...!» Aga oli ometi vait olnud, kuigi tema täismehelikkus kannatada sai, ja närras-skolaarid olid nohinal lüüdnud. Aga vait oli ta olnud, päris omavahel ütelda, tusest, mis võib-olla talle endalegi pariselt selge olnud: kartusest, et kui vana teada saab, et see ju Balzer Vegesack on, tõmbab ta oma toredasti hõõvildid viimaks viisakalt koomale ja ütleb oma kassuuga naeratades: «...Ah soo... No siis... muidugi...» ning et temal, Pallul, oleks naisugusel kord vanamehest kuidagi kahju. Ja iseenesest ka.

Üldse: mingi vaevuaimatav kahjutunne oli teda kogu maja madalate lõnaspoolikult lagede all seirama hõõnud. Miski naisugane, mis õigupoolest oleks pidanud teda erit. selle madala maja kulge kõitma, aga tepe kult just seda enam linna põnevama maailma juurebis. Ja millele järele andes ta tundis end kuldpatustavat. Ja millele ta siiski järele andis.

Vanaga oli see asi üpris ruttu selgeks räägitud:

«Aa Annika juurde...? Kooli ligem? Muidugi...» vaatatas Pallule teraselt otsa ja siis temast mööda lahkus. Üldse ju — varem või hiljem. — Hästi. Ma räägin Meusega, kui palju ta asemepaiga ja täie kosti tahab.»

Meus tsiteeris vanale selle jutu peale parajat kolme Matteuse evangeeliumist: *Ja tema läks ja ajas välja kõik, kes müüsid ja ostsid...* Selle peale hakkas vanamehe suunurk tuksuma ja ta ütles Meusele: «Ta-lä-tä-tä. See on seal pühakojas kohta nümmoodi öeldud...» Pallule: «Nii et sina lähed nüüd jumalamuidu põlv jumalakotta elama? Noh, mis siis ikka.» Rohkem vanamees Meusele raha pakkumisega peale ei käinud, Meus oleks ju võinud ka ümber mõelda, ja asi oli sellega otsustatud.

Ku. korterikusimus klaar oli, lahenes ka korterikusimus ruttu. Sest pastoripaari kõõgitagusel kolikandril oli üks Pallu meelest hunnitu asi: sel ruumil oli

... muus otse Vanale turale avanen aken. See kummatul kombel maja toredas ja paavstiõpete apostlipiltidega kaunistatud eesseinas kogu kohal. Ja kuigi see aken oli vaevalt ruutmeetri suurune ning asus nii paksus müüris, et Pallu ei saanud valjavaatamiseks kivisele aknalauale kõhuli kogu linn siit valjavaatajal otsekui pihu peal. Mitte pihu peal kuidagi kõrgelt ja kaugelt ja ülepea, vaid *pars pro toto* küll, kuid ligi-ligidalt ja ime-lyll.

Pöörata nina paremale: suurem osa neist, kes Raekoja tähele turale lähevad, olgu müüjad, kes Viru tähele kaudu linna tulnud, või ostjad, kes idapoolseist kaudu summa teel on, kõik lähevad üle Vana turu kaudu mööda Läänemäe- ja Ülemiste-taguste tähetel koheldes kobisevais pasteldes ja kägisevail kinnude, nappade ja kottidega, raigavate põrmuagivate lilledega ja mögisevate õhvakes-õhvatavate antvargisellid ja meistrid ja muundad ja Viru ja Munkade ja Karja tänava seelikutes teenijatüdrukud, ja hilisemal poel kaubasaksaprouad, kes siidiseid seelikusabasid õõndud näpuga kõrgel hoides peenikestes ummis-õõmises seerivad õlgede ja prahi ja lemmasõnniku ja õõmulate vahel. Suurelt jaolt voolab see rahvas ot kull ainult läbi ja kaob Pakkhoone nurga taha, aga õõmud ei lähe üldsegi edasi, vaid jäävad siiasamasse akna alla platsile tiirlema ja ajavad oma asjad õõmuseles kraamipoodides aetuks.

Kuid pööra nina vasakule ja lugu on vaat et veelgi kummatum. Seal saabuvad Pakkhoone ette raskete ratas-õõmavankrid sadamast aravamata sisuga tünd-õõmavate ja kastide ja kaubapallidega, mis levi-õõmavad mõnikord hoopis imelisi lõhnu ja mõnikord on õõmavad mündrikupaatides neist ülemühanud lainest. Aga vankrite vahel saalivad higise näoga ja vimmas-õõmavad karmehed oma uskumatult laiade kaubakäru-õõmavate ja Pakkhoone sulased tarivad, kes pääridel, kes õõmavad kotte ja kaste kaarjatest ustest hoone sisemusse õõmavad veerevad kõõminal mööda veerpaide, kandjad ja õõmavankrid hõikleavad, naeravad, kiruvad ja hobused

krõmpsutavad heinu. Aeg-ajalt astuvad mõned lühikeses, peenest pruunist kalevist peleriinis ja mustas saumütsis rae- ja kaubahärrad laokirjutajate saatel kaupade juurde ja takseerivad kaupu ja koormaid. Nende suud liiguvad, kui nad noogutavad või raputavad või vehivad, ja nende suude liikumises läbi turuhäälte aimata nimesid ja koguseid ja hindu

«Danzig...»

«Breemen...»

«Amsterdam...»

«Kahlid...»

«Malvaasia...»

«Tuhat kakssada tükki...»

«Viisteist marka vaat...»

Mõnikord juhtub, et Pakkhoone nurga takka tuleb Karjavärava suunas üle Vana turu rongikäik, mille möödumisel askeldajad oma tehingud ja äri ja oienemise peatavad ja turukära äkitselt vakatab: seal saadavad kohtusulased süngelt ükskõiksust teeseldes mõnivaestpatust tema viimsel teel, ja timukas Brun kõnnib natuke jalalt jalale õõtsudes ta kannul, punane jalg paljal karvasel rinnal lahti, ja vilistab tasa ning heidetururahvale väljakutsuvaid pilke: siisugusel päeval löö ta silmi maha, sest siisugusel päeval on ta omale linnale tarvilik. Vaikusesilmapilgul — ainult hobuseid krõmpsutavad ühtesoodu — võib kuulda eitesid vaestpatuse poole tänitamas: «Oh misuke lojus...!» või tüdrukuid ohkamas: «Oh kui ilus mees...!» — kord naa. Ja siis hakkavad kerjused rahva seas hoogu malt käsi sirutama ja haledamalt mütsi raputama, ja killingeid kõlksatab neile pihku ja mütsi, sest paljapalga masendava eksempli ees ehmuvad linnarahva kukrulojad hõlpsamini paokile

Ohtu poole vaibub askeldus. Taluvankrid sõidavad minema. Poodidele pannakse luugid ette. Kerjused loovad väravaõõnsuste varjus külgi sügades päevateenituse üle ja valguvad laiali, kes kõrtsi, kes seeki, ja oktoobrikuu hallid vihmaagarad peksavad platsi pärtühjaks. Ainult näljased krantsid nuusivad poris turaprahi ja urisevad suuremate suutäite kallal. Aga kui siis sinised lapid jälle taevasse tõusevad ja vilu

... hakkab Suure Gildimaja poort pusside ja lüüsimiste paukumist ja pasunate hüüdmist kostma. Eriti alul Vanal turul hakkavad hooviväravad kolkuma ning uudishimulik teenijarahvas ruttab tänavale ja peitab parinal sinnapoole jooksu. Ja kära kasvab. Seal lallina pasunameestele on seal Haapsalu omaid lüüsi palgatud ja linnakompanii trummidele lossi trummelid Toompealt appi võetud. Siis hakkab ostma hobusekapjade müdinat, nagu oleks mööda viikade tänavat paras ratsalipkond täie ajuga tulemas, ja kloostri poolt ratsutab Vanale turule kõrgeaulise rüütlinoorhärja Diter Kruse ja kõrgeaulise rüütlilõhebet Anrepi pulmarong. Või esmalt õieti pulmarongi peigmehepoolne kogu. Peigmees on vaevalt abekümnene heleda peaga ja vintis silmadega poiss ja soodab toreda kimli seljas oma vaeka härra papa ja vana-mamma, *geborene* Katharina von Tisenhuseni kullakond kõige uhkemiini kuldkeede ja suletutidega ülesmukitud aadlikku rongis nende järel. Ja rongil on kõrged ja rasked täkud ja erksad ratsud, nii-aadlikud kuldkeede ja suletutidega ja igal muul moel ehitatud, istumise all keksimas ja tantsimas, igal loomal enam kui üheksa säilitise rukki hind ja iga loom ei muuks kui paljalt siisuguseks kekutamiseks pruukida. Peigmees on muidugi rõõmsa näoga, nagu peigmees olema peabki. Aga ka peigmehe härra papal on üpris hobus nagu peas, ja see on juba hoopis mõtlemapanev. «Jah, Kruse-härra *senior* — ta on ju küll alles napilt nelikümmend — naerab nii, et valged hambad lätse, veinist õhetavas näos välguvad, ja vahib ablaste hallide silmadega uhkelt ringi, ja ta näost pole üldsegi näha, mis tema kohta räägilakse: et tema'p see on, kes mune nädala pärast piiskop Hermannii saadikute eesotsas hirmus vastutusrikast ülesannet peab täitma Jumala. Tema peab need kuuskümmend tuhat hõbe-... ja Moskvasse viima, millega Liivimaa enesele selle... ja Liivani käest seks korraks jälle Jumala abiga... ostab. Tõsi, need kuuskümmend tuhat ei ole veel... Aga maapäev on otsustanud nad kokku panna, sest Liivimaa hukatust ei ole müidu mitte kuidagi tagasi tõrjuda. Ja eriti raske ei tohiks selle raha kokku-



saamine ka olla. Sest kui üks see pulmarahvas, kelle pruud pool Anrepi preili ja tema vanemate järel nii niisama toredana teispidi üle Vana turu ratsutab ja miga Suure Gildimaja suunas kaugeneb, kui jah pulmarahvas üks oma kaldketid ja kaclavalgused, mused, hõdilad, pärlid, oma kailid raudrüüd, kivid, suled, kannused ja naastud siia platsile hunnikalaoks ja oma hobuste ninna sinna kõrvale paneks, on pool sellest kauekümnest tuhandest julgesti koos.

Parajasti kui Pall nende mõtete veeretamisega ametis oli, kääksatas kõõgiuks ja Meus astus Pallu kambrisse sisse. Ta juhtus siia näalu majjatulekust saadud isna sageli, jah, hoopis sagecam ni, kui Oleviste pastori harrast oleks oletada võinud. See matsipoiss oli tema õpilasest ta nõimlaseks saanud, aga viimasel ajal kippus ta Meusele hõimlasest sõbraks kujunema. Pallile pakkus õemehe sõprus kõigepealt teisalt tulnud näüd ka seisundi poolest teisale kuuluva inimese teist nägija kogemust. Kurglal juurduva koduse päranda ladinakooli ja linnakeskkonna koostoimel oli Pallu siginenud veendumus (mis aeg-ajalt küll sisemisest tõkest tuksatas), et kõik, mis on maarahva tehtud ja mõeldud, võib ju härdaks tegevalt lahedane olla, ja on saksaste asjaga võrreldes ikkagi üks armetu ja Hariduse poole pürgiva maamehe olukorda ja tene kohal rippuvat ühiskondliku ülekohtu pilvelaama, millest peremehetunde päike nii tõrges oli kiikama, aga millest nii sageli langes solvangute välke ning alati tiherdas alanduse seenevihma — seda pilvelaama tundis Pall muidugi omaenese nahaga. Aga et see pil pole tegelikult üldsegi Issanda seatud paratamatu: vaid on nimelt inimeste tehtud ülekohtus, seda kuulis ta nüüd Meuselt peaaegu et veel selgemini, kui ta seda vanalt Siimonilt ilal oli kuulnud. Ja Meuselt kuuldum veinis see teda rohkem. Sest kuigi Kalamaja hütlid, nii sageli kiruti viinatopsidesse ja õllekappadesse sakslaste kitsidust ja kõrkust, juhtus seal ju sedagi, et kegitati ninad kapast ja sõandati küsida: *kellel kuradid neid sakslasi siin Maarjamaal ülepea tarvis on?!* Või

mad hoopis kõrgele üle kappade ja kukut mehe turja toekamaks, laula lahedamaks ja maks kui puistel Põmmen ja Vestfaali saks- Vieterstikini neaastane põmm eeslinnast, mis matsik, et kaestamise kõrval ka hoolega dukamat, antvargistuvat ja pärisaksastuvat hüt, kujundas kuulnud humalaauhkuselugude de rahvushiku iseteadvusemuudi. Triviaalkool t, kes oli saanud kakskümmend üks täis ja mitte ainult Lutherit, Melancthon ja Liviust, Christian Munsteri *«Cosmographia universalis»*, et tema põmmiea lohusmuut oli *hale enese* t, ja loobus sellest natuke valuliselt ja natuke üle- t, mis olid kümme põlve tagasi meie maa- lsa kivilinnade vastu?! Mis on Harju cite de d Ovidiuse heksameteetri kõrval?! Mis on Kala- mbrite kandlekõkats oreli vastu Oleviste kiri-

mae seal tuleb sellesama Oleviste saksla- d pastor kõõgiukse kääksudes tema kambrisse, ja kui ta ükski keeles õemehe poole pöördub: *«Du kommst zu spät die Krusesche Hochzeit zu schaun,»* ütleb see:

«Kaugime maakeelt, tead.»

«Küll,» vastab Balthasar, «sa tahad muudkui ütelda!»

«Harjutada — jah,» ütleb Meus, «aga see on ka ilu- l!»

Balthasari uskumatu pilgu peale tõstab ta näpu makna hallikasse valgusvihku ja ütleb:

«Tõda ometigi: *Kyll onn se yx imeline ilos keel*

h ju otse nagu Pindaros!»

«Is, Pall teab: maamehed on Meuse meelest ka loodanud kui sakslased. Ja Meus arvab, et kui nendepa ausad oldaks, oleksid nad keskeltläbi ka vähemalt võtnud sakslastest ausamad. Ja kui nad nii hästi süüa saaksid ja nii lahedasti elaksid, oleksid nad neist ka tõvemad — katkisi hambaid olevat neil praegugi vähem kui sakslastel. Ja nende lopsakad ja kangevõitu otsukarva juuksed (need, mida Pall omaenese peas posul läbeneb, sest kui ta sakslaste hulgas on, torka- val need otseteed silma) — need juuksed on Meuse

meelest lihtsalt toredad... Muidugi: sest nad on ju proua Anna Frolinki omad. Ja kõik maarahva lapsed omadused ja kõik maarahva väärikus on ka tema oma. Sestap ta seisabki nende eest üpris väga valmis. Ja Pall imeb Meuse tunnustavaid sõnu oma noorustitsismi kiuste januselt endasse.

Muide, oleks liialdus öelda, et Meuse poolt kuue aastast eest tehtud temp on pastorile mingeid suuri sotsiaalseid kondlikke vapustusi kaasa toonud. Nii Oleviste kooliõpetaja härra von Geldern, kullalt unke mees, muuseas, kui ka Niguliste Walther suhtuvad temaga peaaegu et laimamatult. Aga ometi on aeg-a-astalt mingi tõsiseltvõetavuse viimane sammuke jäänud suhtumises astumata. Rääkimata sellest, et mõned perekondlikkudel veinijoomistel, millest ka prouad osa võtsid, toone kuuldis, mida ainult Meuse leebus jaheduseks võis nimetada. Annika reageeris toonidele jälle omamoodi. Kui nad kord Niguliste Waltheri juurde külla olid kutsutud ja seal proua von Geldernit ja tema nelja tütart kohtasid ja proua von Geldern Annika muidugi mitte veatu saksa keele puhtina kirtsu tõmbas, välgatasid Annika rohelised silmad äraarvamatult ja ta kõnetas proua nina all üht tütardest nii, nagu oleks proua von Geldern mitte tüdruku ema, vaid vanaema (ja oleks ta seda siis ka aastase Magdalenaga teinud!, ei — ta valis selle seitsmeteistkümnese Gertrudi...):

«Ach... wollen die Gnädigen mich entschuldigen, wenn ich Ihnen die Unwissenheit meiner Tochter in der deutschen Sprache nicht früher bemerkt habe. Sie ist ja noch sehr jung und hat noch viel zu lernen. Ich werde sie besser unterrichten lassen.»

Proua von Geldern oli Annika vastu sestist ka suurtükitorn. Aga suurtükitorn tummade lükkedele.

Jaa. Annika sai siisugustest asjadest ümber ja hõlpsasti üle ja näis, et prouade poolsed viited ta mõistis päritolule teda rõvama ei küündinud. Ta ei teinud üldsegi märkama ja jäi ka pärast seda, kui ta mõnda aega abieluaastal antud lapsena, suuna see suuna, vaks ja naeratlevaks. Hetketi, kui ta tal korda vaadata teda mitte oma vanema õena, vaid võrd prouana, sai ta aru, et Annika oli muutunud eriliseks ilusaks ja enesekindlaks naiseks.

Meuse hoidis naist ilmselt hullupööra. Aga tema polnud seljuures hoopiski nii enesekindel; aegapidi muutus ta Annika uhkest hoiakust sündivate pingete ja äärmisena enam. Ja see, mida kujunev sõprus Palluga peale esmajoonel pakkus, polnudki muud kui kõigepealt turvaline puhkepaik kestva ja vaevumärgatavas kaitsealises naise väärikuse nährast.

Meuse öeldud: suuri sotsiaalseid vapustusi polnud ka lühing Meusele toonud, aga püstitas siginevaid talle karvu küll. Neid oli ta kõhnadel meelekohtadel mõeldud palju, kui ta nüüd tõstetud näpuga oma naisevenna ees seisis ja tsipake kantslihäälselt

«Herra ometigi: kull onn se ux imeline ilos keel...»

«Sas laskis ta näpu alla langeda ja küsis:

«Ah herra Elert ratsutas poja pulmadega mööda? Nad peavad pulmi ja prassivad ja veeretavad tütareid ja viivitavad nii, et kui see raha neil üksi on, mis nad Moskvasse tahavad viia, on nad juba kahekordseks kasvanud... Jah, Balthasar, ma arvan, et igal juhul tuleb sõda.»

Miks sa seda arvad?»

Herra Krumhusen kirjutas mulle Narvast. Tema on meen kandi mees, Treptow'st pärit. Ta on teinud, mis ta saab, et seda sõda ära hoida. Aga nüüd on ta Moskvas suurvürsti juures ära käinud ja aru saanud, et midagi pole teha. Ja, Balthasar — see sõda on ordu-sõda, sest...»

Kui vait ja mõlemad kuulatasid. Enesekindlalt lähenes läbi linna õhtupoolikurahu ratsu kabialet, jõudis Raekoja platsilt Vanale turule, lähenes raekoja ja peatus maja ees. Ja siis tegi koputi maja ees kolks-kolks-kolks-kolks!

Herra Weselouwe oli suvatsenud just nädala eest oma teise, Rataskaevu tänaval asuvasse majja ümber kolida ja Piiskopimajas polnud peale Frolinkite ja Pallu praegu mitte hingegi.

Mine vaata, kes seal on, ütles Meuse.

Pall sirutas kaela aknasse, kuid ei küündinud nägema, kuidas kui hästitoidetud turkase ratsu tagumikku ja lühja sadulat. Koputaja oli etikul müüripaksuse varjus.



Aga sadulateki mustkuldsest tikandist sai Pall aru, see pidi olema tähtis isand, kellega polnud sünnis üht aknast hõiklema hakata. Pall haaras Meuselt vajalikud võtmed ja ruttas alla. Ta avas väikese tagatuba, mis viis kahe teenijatetoa vahelisse koridori, jõudis tõukadasse väikese kiriku mõõtu suurtuppa, kus seisis veel mõned Weselouwe Hollandist pärit uhkusekapid ja roosiliseks maalitud palklagi peaaegu et peegeldus valge Padise paekivist põrandas. Kolks-kolks-kolks-kolks tegi koputi käskivalt ja Pall avas rutates ukse.

Seal seisis linnafüüsikus *Magister utriusque medicinae* doktor Matthias Friesner. Muidugi — tema see on, see keskmist kasvu, nõtke ja tõmmu, pisut hallikarv oimukohtade ja jahedate hallide silmadega lühikesest mustas peleriinis härra. Aga millegipärast tundis Pall ta vaevalt ära. Ta polnud kunagi tähele pannud, et füüsik seisand on siiski nii mõjusat kasvu ja sealjuures nii lahkelt naerata.

«Aga... härra doktor... siin majas ei ole keegi tõbseks jäänud,» ütles Pall.

«Hoidku Jumal selle eest, noor sõber! Aga siin on selle maja uus peremees.»

Doktor astus kiirel sammul Pallust mööda ja peatu alles suurtoas sandlipuust hollandi lauauues. Siin ta ta vasakul kannal reipa *chaconne*'i-pöörde, kusjuures ta kitsas must habemekiil sooritas hoogsa kolmveerandi ringi, ja vaatas oma tumehallide silmadega naerdes Pallule silma.

«Jaa,» ütles ta ja koputas ratsapiitsa hõbenupuga vastu lauda kop-kop-kop-kop!, nagu tahaks-ta, ehkki ta seisis otse keset maja, end siia veel sisemale koputama. «Ma ostsin selle maja ära.» Ta piitsanupp osutas kappidele ja lauale: «Koos Weselouwe kraamiga, mis siin veel sees on. Ja ma näen,» ta vaatas pealiskaudselt ringi, «siin on kõik nii kenas korras, et homme kolme ma siia sisse. Et kõik valmis oleks, kui minu proua Oke nurmelt linna tuleb. Ta on seal minu mõisas.»

«Ooo...» ümises Pall ehmatuselähedases üllatusega. «...kas meie peame siis... ma mõtlen Frolinkid ja mina — kas meie peame siis uue korteri otsima?»

«Aga eil!» hüüdis doktor peaaegu nõrdinult. «Minu

ja pastorihärra kohta koige paremad andmed. Teda on meenud siin linnas ju tuhanded inimesed. Ja tema tunneb tuhandeid. Mis pole vähem tähtis. Ja tal on nii uus noor proua. Aga teie olete noore proua vend. Ma tean üldse — läki. Ma tahan pastoripaarile oma linnas all terekummarduse teha.»

Ta tõttas Pallu ees hoovitrepist üles, koputas Frolinkite uksele, astus vastust ootamata sisse, suudles Annika kätt, nagu rüütlid maapäeva-pidudel enne püüajamist pidid tegema, teatas möödaminnes, et keda pidi maksab Jumalalaegas Frolinkite üüri temale kui uuele peremehele, ja jäi siis huvitatult Meuse kiriklillude raamatute riiulit silmitsema. Aga kõlteid kätte võtmise ja lehitsema ta ei hakanud. Ta tõmbas valge napuga sups-sups-sups üle paksude raamatuselgade ja valge naha ning ütles ainult: «Jaa-jaa, sügav tarkus, sügav tarkus... Aga kumb siis pastorihärra korter on — kas flatsiaan või melanhtoonlane?» Ning kui Meus vastata jõudis, vaatas doktor talle naerdes otsa ja vastas endale ise: «Melanhtoonlane, muidugi mõista. Ma otsustan lahkete silmade järgi... Oh, need sõjad, need tülid... Ma tean. Ma olen ju Kasseli pärit. Mu jõmpsikapõlv — see oli talupoegade aeg. Ma tean. Mu isa oli Kasselis kaetorkajaks. Lõpmata osava käega mees. Aga doktorit temast ei saanud. Tema ülikoolid eelistavad kaubahärrade poegi, või et kova ladinakool taga. Aga tema isa oli lihtsalt sukaevanduses kümnik. Kuid rikkaks sai mu isa loppude lõpuks ometi. Sest sajast kaehaigest, keda ta torkas, sai kümme tõesti silmavalguse tagasi. Ja kui see Laurenburgi krahv ka nende õnnelikkude hulka pidi, kaldas ta papa Friesneri tänumceles üle. Nii et poeg,» doktor Friesner osutas valge näpuga iseenesele, «üks seitse aastat Marburgis ja Pariisis tuhteerida.»

Ime tal siis kahekordne magister olla ja melanhtoonlaste ning flatsiaanide vahesid jagada...» mõtles Pall peaaegu pisut ebäsõbralikult, ja tundis samas, kuidas doktori must habemekiil tema poole pöördus:

«Ma ei mäleta, kes mulle kõneles... kas mitte teie Balderi-härra — ta oli oma sügelistega minu patient —, see noormees siin peab ju ka viist tuhteerima-

sõitmise plaani, mis? Teoloogiasse, jah? Härra Frohlo kannul? Või viimaks hoopis Hippokratese jälile?»

Kogu doktori juht oli isegi Meuse jaoks liiga vilgas. Pallust hoopis rääkimata, ja sellepärast ei jõudnudki nad enne vastata, kui doktor juba minema pöördudes oma tungiva pilguga ja rutaka naeratusega ütles

«Aga küll me räägime sellest kõigest veel põhjalikult. Kui me oleme juba siin ühe katuse all. Ja kui me oleme sõpradeks saanud.»

Ühe katuse alla saamine sündis nüüd tõepoolest ruttu. Doktori teenijad tulid juba järgmisel päeval, ja see oli pühapäev, otse pärast kirikuaega suure koristamise ja pesemisega majja. Ja majakraam toodi viie või kaues kõrges hobusekoormas esmaspäeva ennelõunal päralt. Doktor ratsutas oma ronkjalt märalt koorkraamikoormatega platsi ja jagas voorimehesulastele Piiskopimaja pühade piltide all üksikasjalised käsud kätte, mida, kuidas ja missugusesse ruumi kanda. Kui Pall lõuna järel koolist koju tuli, peatas doktor ta majade ees vankrite vahel:

«Tore, et te tulite, noor sõber! Teate, Johann — see on minu teener — ja just eile palavikuga pikali maha. Ma palun natuke teie abi, mis?»

«Noh... natuke...»

«Mul on siin mõned õrnad kastid... Ja eriti üks, kaunim, mis on valts võõra sisse lasta vaadata... Vaat, seest... Ma viin selle loka koha ise üles ja siia viin, sest see on kasti. Oodake siin!»

Doktor hakkas aeglaselt kahe jala pikkuse pruuni laka, mille mõned purased lilled peale olid maalitud, ja lükkas sellest kandamas tõtaka sammuga majja.

Pall seisis naja ees voorimehehobuste vahel ja silmitses kraamist tühjaks tõstetavaid vankreid ning piklikku ilustatut kasti, mida tal oli valvata kästud. Mis tont seal sees siis võis olla? Umberringi oli tururahvast seast uudishimulikke seisma ja vahtima jäänud, nagu neid ju igale poole jätkub, ja hobusemehe hõigete saatel sõitis lai heinakoorim Kuninga tänava poole nii ligidalt mööda, et vahtijad deywelitega kõrvale tõmbusid

ja kotred koormast kahinal üle Pallu selja ja kukla laskud. Pall astus kastile veel ligemale ja mõtles veel tungivamalt, mis seal sees küll võiks olla... Kandjad olid nüüd viimased toolid vankritelt maha tarinud — kahetsa imeliste ja imeväärt nikerdustega tammepuust toolid. Mehed tõstsid need endale põhjapidi pähe, et toolilased poriseks ei saaks, ja tassisid niimoodi majja. Kõigi vahtijaist vilistas: «Mis need maksta võivad — need! Need on ju sellesama meister Andrease ja tema õpilaste tehtud, kes mulle Niguliste raetoolid valmis sai. Aga need maksid tuhat kuussada ja kolmkümmend viis senti. Ma tean täpisealt.» Nüüd tulid kaks kandjat tühjalt tagasi ja asisid Pallule valvata jäetud kastist kinni. See kerkis nende käes juba õhku ja pulk, mis mahtavasti üsna lõdvalt oli torgatud kaane servast rippuvasse krampi, libises välja ning kukkus vankrisse. «Oodake, oodake!» hüüdis Pall, «selle me viime doktori kahekesi —» Sulased lasksid kasti nohisedes uuesti vankrisse ja Pall pani käe lahtisele kaaneservale ning võttis teise käega pulga, et seda krambiseplisse tagasi panna. Nii nagu kord ja kohus. Aga magus uudishimu pärast sai last ometi võitu: «Nüüd ma vaatan järele, mis seal sees on...» Kuid sealjuures piilus ta igaks juhuks pead tõstmata ja silmanurgast maja poole — ja nägi tohumatust! doktor seisis kirjutustoa parempoolse lahtise akna juures ja vaatas alla. Pallul oli kindel mulje, et doktori pilk oli suunatud otse ta käele, mis hoidis krambipulka pihus ning oli ühtlasi kergitamas võrastele keelatud kaant. Sujuvusega, mis oleks teda isegi üllatanud, kui ta oleks sellele mõtlema hakanud, lorkas ta pulga seplisse tagasi ja lükkas pihuga mõned heinapebred kastikaanelt ära.

Mõne hetke pärast oli doktor kohal ja nad tassisid mõnekümnenaelase, oma mõõtude kohta mitte kuigi raske kasti suurde kirjutustuppa ülemisel korrusel. Siin ühiselt doktor taskust võtme ning avas loonurgas raudlatud ukse, mille taga oli müüripaksusse mahtuv konku. Punaselilleline laegas oli juba seal ja doktor ütles, et see peab sinna jäämagi. Aga pärast kast selle kõrvale enam ei mahtunud. Niisiis tõstsid nad kasti ühele otsale püsti ja asetasid sedaviisi konkusse seisma.



Kui doktor raudatad ukse lukku keeratud ja võin  
taskust võtta, ütles Pall.

«Mmm...» — Nüüd oli see Pall, kes oma ülla-  
huse mõminaks moondas. Musta riidega vooderdatud  
laadis seisis hallikas peeneliikmeline kontmees ja vaatas  
talle natuke noruspäi hiiglasuurtest tühjadest silma-  
lobastest otsa.

Pallul polnud aimugi, kas tal doktori sümpaatiat ei  
ilmuta või ei. Äheh või mitte. Peab ütleva: ta ei tundnud  
keegi, kes taustas ta võit. Muidegi polnud tal muu-  
geid mõistlikke väiteid, mis kinnitanuksid, et ta nime-  
lülis selle sümpaatia saavutab. Ta ei võtnudki endal  
mahti neid väiteid otsida, saati veel läbi arutada. Mõ-  
tagi teadis ta kui mitte elu, siis koolikogemust, et  
ta peaks nüüd silmad maha lööma, vasaku käe poole  
pisut sissepoole pöörama ja vaikselt lausuma: «A-  
Jesus Siirak ütleb — üheteistkümnendas peatük-  
ühetsandas salmis: «Ara sega ennast mitte võõra asja-  
sisse...»» Kuid ta ei teinud nii. Selle asemel vaatas ta  
oma ümmarguste hallide ja natuke pungis silmadeg-  
otse doktori kitsa sisse tumedaisse silmadesse ja ta  
suunurkade tunneilises vurrurases välgatas isepäini  
müra:

«See oli sellepärast, et ma nägin, et te nägite.»

Doktor astus sammu tagasi ja vaatas talle pika silma-  
pilgu otsa. Nii pika, et kindlasti üks põlvnädal kumma-  
kümneni lugeda. Siis ütles ta väga kuuldavalt:

«Mmm...»

Inimkätumiste asjatundja oleks mõistnud, et viiv-  
mille jooksl doktor Pallu silmitses, oli tema poolt  
üpris pingsat mõtlemist täis. Võib-olla tajus seda  
Pallgi. Igatahes tundus talle, et doktori toon oli kor-  
raga lausa liigagi lahe ja ladus. Ja nii otsemeelne, et  
selle taga paistis nagu midagi muud:

«Tahate teada, mis seal kastis on? Noh, mis siis  
ikka.»

Ta võttis võtme uuesti taskust, lögistas seda rõõm-  
sasti lukuaugus ja tõmbas raudatud konku-ukse rist-  
seliti lahti.

«Teid see vaevalt eriti ullatab. Kmm. Aga ma palun,  
teistele — mitte üht sõna. See tooks mulle tarbetuid  
sekeldusi.»

Doktor võttis püstiasetatud kastil pulga kaanekram-  
mi ja tõmbas kaane nagu kitsa ukse valla.

«Mmmmm...» — Nüüd oli see Pall, kes oma ülla-  
huse mõminaks moondas. Musta riidega vooderdatud  
laadis seisis hallikas peeneliikmeline kontmees ja vaatas  
talle natuke noruspäi hiiglasuurtest tühjadest silma-  
lobastest otsa.

«Liivimaa on muidugi õnnelikult mõistlik maa,» ütles  
doktor oma ärritavalt kerge muigega. «Arusaadav.  
Muu armsal Saksamaal põletatakse mitusada nõida  
õu. Aga siin pole seni mitte ühtegi hinge tuleriidale  
saadetud. Kuid — ka kalleid liivimaalasi ei maksa pro-  
vokeerida. Kui linnas leviks jutt, et mul on siin mu-  
nime võrdlemisi fantastiline asi, erutaks see tublide  
tühulaste meeli siiski ülemäära. Nii et igaks juhaks  
ei kord: ärge sellest kellelegi rääkige.»

«A misjaoks ta teil siis on?»

«Kõigepealt... mitte nõidumiseks. Ta on kõigepealt  
kapitalimahutus. Ta maksab kolmsada taalrit. Ja-jaa.  
Ma lasksin ta omale Kopenhaagenist tuua. Teiseks —  
mulle meeldib, et mul on üks nii haruldane asi. Kolman-  
daks — teda võib mul kunagi asja eest tarvis minna:  
kui mõne patsiendi tervis nõuab, et tema arst talle  
võõra mulje jätaks.» Ta muie süttis hetkeks uuesti  
ning hajus taas. «Neljandaks — selle pealt saab tõesti  
teada, kuidas inimese luud üksteise suhtes täpselt asu-  
vad —» Ta tõstis kontmehe vasaku käe ja liigutas seda  
Pallu nina ees üles-alla. «Ligamendid on hõbetraadist,  
aga luud on tipp-topp oma kohal, kõik kakssada neli-  
kümme kolm tükki.»

«Niisugune... on vist hirmus haruldane asi...  
kui ma kuulnud olen...?» ühmas Pall.

«Väga,» ütles doktor mõnuga, «nagu hindki näitab  
Pariisi arstiteaduskonnal on neid küll kaks tükki, aga  
Marburgi omal pole näiteks ühtegi. — Noh, maga edasi,  
ober,» ütles ta kontmehe poole pöördudes ja salges  
selle järel konku. «Ah jaa — teile teie vaeva  
—» ta surus Pallule terve hõbefärdingi pihku.  
«Minge sööge nüüd kõht täis, proua Froliuk ootab teid  
lõunale, ja pärast, kui teil tahtmist on, tulge mulle  
veel veidi appi.»

Tõtt-ütelda: miks ei pidanuks Pallul tahtmist olema? Muidugi oli tal tahtmist. Ta tuli kohe pärast lõunasööki doktori juurde tagasi. Ta aitas doktoril tema kirjutuspuldi akna juurde kohale seada ja võttis temaga koos tema tosinkonna arstiteaduslikke raamatuid kirstust välja ning paigutas eraldiseisvale lauale kirjutustuppa. Need pidid olema kõik, nagu doktor ütles, erakordselt kallihinnalised köited. Mõne neist lõi ta Pallu nina ees ka lahti. Seal oli näiteks enam kui kuuekümne aasta eest ilmunud «*Hortus sanitatis*» ja pisut uuem «*Libri pestilentialis*» ja veel natuke uuem, 1528. aastal ilmunud «*Haavatohtri sõjaväljaraamat*», kõik imelisi puu gravüüre täis. Ja oli ka peaaegu et ainult puulõikepiltidest koosnev Michäel Hero «*Tervise malemängulaud*». Aga pildid, mida Pall küll ainult vilksamisi vaadata sai, kujutasid veidraid, mõnikord võikavõitu, kuid üpris põnevaid asju. Ühel pildil näiteks saeti kellelgi väikese raamsaega jalga maha. Saetav lamas äraseletatult rahulikult näol tugitoolis, rätt üle silmade, kuna jala kallal õiendas kaks tähtsaimelist meest. Jalg oli juba peaaegu lõpuni läbi saetud, aga suurde verepütti põrandal oli lõikekohast voolanud ainult sõrmkubaratäis verd. Ja õndsaimalise amputeeritava pea kohale õhku oli trükitud sõna *Serratura*. Teisel, odaokkaliste sõjavägede vahel toimuva lahingu taustal, istus keset aasasamasuguses tugitoolis vuutsidega sõjamees. Nägu oli tal peaaegu näljane, naga istuks ta kirikus ja vaatlaks üles kantslisse memagusat jutlast tuleva õpetaja poole. Ja samal ajal, kui välahaavatohtri abimees hoidis tal käsi kergelt õlgadel, tiris tohter ise ta paljaks võetud karvasest rinnast niiglakisulist noelt. Jne. jne. jne.

Ohtupoole otsis Anuka poolt juhutatud Märten Pallu doktori kirjutustoas üles. Nad polnud teineteist mitu päeva näinud, ja sellal kui Pall hiiglasuurte pirnide moodi kusklaase kättenäidatud riivile ritta seadis, ajasid nad tihedat juttu. Kuid kauaks polnud neil doktorist mahti:

«Aaaa — see on ju teie kena famulus... Kus sina tieti tööl oled? (Märteniiga rääkis ta pikemata sina.) Ah Krumhuseni aitades? Mmmm. Noh, kas tema Novgorodi naaritsanahad on juba otsaga siin? Ah esime-

ed loormad tulid eile hommikul? Näed sa. Kuule, kuidas su nimi oli: Märten Bergkam? Jajah. Mmm. Kuule, Märten — mõned färdingid rohkem teenida ei teeks sulle vist üldsegi tuska, mis?»

Nälisugusele asjale ei vaieldud Märten eluilmas vastu. Ja vähem kui poole tunni pärast oli ta Piiskopimaja hoovis kibedasti ametis. Ta juhatas siin kahte Üksnurmelt linna käsutatud külameest, kes pidid maailmatu lastu talvepuid peeneks lõhkuma ja kuuris üles laduma ja Piiskopimaja talli doktori ja tema proua sõidu- ja ratsahobuste tarvis korda seadma. Doktor jagas Märtenile siinsamas ka järgmise ja koguni ülejärgmise ohtupooleliku töö sedamaid kätte: homme puhastada hoov — aga viimse kui nurgani! — prahist ja sügisestest lehtedest ja liivatada peene valge mereliivaga üle. Aga ülehommel panna korda piiskopi-isanda aegadel hoovinurka ehitatud palvekabel — vaat seesama — ja... nühkida kõige peenema liivaga puhtaks kabelis olev valgest kivist, aga ajaga halliks tõmbunud ingliskeelset — näed, see.

Ühesõnaga, mitte ainult Pall, vaid ka Märten oli vabadel tundidel üpris soodsa tasu eest doktori juures rakkes. Majasulane Paap, Üksnurmelt juba mõne aasta eest linna toodud selge aruga, aga tumm mees, oli doktoril küll ka olemas. Ja ka hallipäine ning kollasendoline teener Johann oli nüüd uude majja üle kolitud, aga palavikuhaigus pidas teda ikka veel asemel, nii et doktoril polnud temast abi. Ning lopsakal majamamslil Magdalenal oli köögiga ja pesukirstudega ja doktoripaari baldahhiinsängi linade ning padjapüüridega enam kui küllalt tegemist. Sest kõik pidi tipp-topp korras olema, kui proua Katharina Üksnurmelt linna tuleb. Aga neljandal või viiendal päeval sai doktor mitmete kirjade seas proua käest kirja, kus proua teatas, et ta veel Tallinna ei tulegi. Pallule tekitas see teade isegi tillukese peettumise. Sest temagi oli ju Katharina-proua saabumise suurte ettevalmistuste osaline. Kuid doktorile endale ei teinud see teade nähtavasti üldsegi tuska. Lausa vastupidi. Pall juhtus juures olema, kui doktor proua õunapiukujutisega pitseri lahti murdis ja kirja läbi luges. Ja kui ta siis Pallule tähen-



das, et proua esialgu hoopis Tartusse sõidab, vaatas ta ise aknast välja Vanale turule ja ta peened mustad vurrud näisid rahulolevalt ütlevat: *huvitav, huvitav...*

Õhtul istusid Pall ja Märten üleval Pallu köögitaguses. Oktoobrisadu trummeldas vastu pimedat aknapõli. Märten k'kitas Pallu lavatsi ja imes seasaba, mille Pall talle Annika leemepajast oli õngitsenud. «Aga raha on sel doktorihärral küll nagu raba,» arutas ta sinna juurde. «Kui Krumhuseni aidavalitseja mulle mu ruhmamise eest niisama hästi maksaks nagu doktor selle natukese eest, mis ma tal siin õiendan, siis...»

Pall pani oma kirjandile Marcus Claudius Marcelluse üle võidika hantsulekaatiga punkti. (Mauseas leidis ta seal, et Marcelluse õnn oli siiski varsem kui tema oma. Õnn laskis tal võita kall Virdumarus sõnnussõda, aga ta is ei see tema ennetuse kõrval, mis saats ta võitlusse nii suure mehe vastu nagu Archimedes, kes küll ise langes Marcelluse sõduri käe läbi, aga kelle tapmise häbi jäi igaveseks Marcelluse väejuhi nime külge.)

«Ja miks tal siis raha ei peaks olema!» ütles Pall ja silmitses torushuuli oma *exercitium*'i viimaseid ridu. «Sa mõtle, missugused haiged tal käivad!»

«Missugused?»

«Aina kõige tähtsamad. Ma olen juba mitut raehärrat näinud: Beellolt, Loop, Bado, Vegesack — see peab ta sugulane olema. Ja Clodti-isand on kaks korda kaalunud, ja üks rootslasest laevakapten, puha saarmanahkades. Ja täna hommikul kutsuti ta tulistjalu Toompeale piiskop Mauritiuse enese juurde.»

«Tea, mis tõved neil suurtel sakstel nii korraga kallal on...?»

«Piiskopil pidi vett kõhtu kogunema. Ja Clodt' kohtu käib kõva kumu, et pidi olema kuritõppe jaanud. Teistest ei tea... Aga üksipuha, alla kolme või nelja marka ei liiguta niisugune doktorihärra väikest näppugi. Nii et...»

«Doktor küll, aga napakas on ta ka,» sõnas Märten oma seasaba juurde kaalukalt.

«Mispärast napakas?»

Hm. Kometit teeb, noh. Asja ees, teist taga.»

Mismoodi?»

Lille pealelõunal laseb Magdalenal mu hoovist maha hõigata, et doktor tahab raakida, et mingi ma kirjutustuppa. Ma nühin tossud lubjatolmust puhtaks ja lähen üles ja kirjutustuppa sisse — uks on lahti. Aga doktorit toas ei ole. Ma vahin seal hulk aega, et üks ta peab siis tulema. Aga teda ei tule. Ma tahan juba Magdalenal käest küsima minna, et kuhu ta jäi, kui see raudatud uks, mis tal seal nurgas on, selle uue kahhelidipi taga, — kui see hakkab äkitselt jõleda kriiksumise ja liikuma ja läheb hüigla pikkamööda lahti ja doktor seisab lävel — miskisugune must valgete põikvöötidega hõlst seljas ja hüiglasuured ümmargused mustad pillid näos.»

Ja siis?»

Ja vahib mulle niisuguse näoga otsa, et mul peab tema meelest jube naljakas olema. Mina vaatan, et mis ta tembutab, ja ütlen, et doktorihärra oli kutsuda laskunud... Siis tema hakkab kõhinal naerma ja küsib, et kas mul hirm ei hakanud. Mispärast hirm? Noh, et mine tea, kes siit uksest niimoodi tulla võib. No ütles, mis rõõvel sealt siis päise päeva ajal ikka tuleb? Narr...»

Peab ütleva, et selsamal silmapilgul hõikas Annika Pallu kööki ja palus õhtuseks leesoojaks puid kuurist ules tuua, ja kui Pall tagasi jõudis, oli Märten juba launud. Nii et Pallul oli õigupoolest põhjus täiesti olemas, miks ta Märtenile doktori viguri mõtet ega tema konku saladust ära polnud rääkinud. Kuid ikkagi magas Pall sel ööl salatsemissüüdlase pisut santi und. Ja kui ta hommikul end kaevule pesema läks, meenus talle, et ta oli hommikupalve ära unustanud. Nägu alles külmast veest tulitav, astus ta piiskopi vanasse palvekabelisse (vähemalt palvetamiseks polnud ta siin seni korragi käinud), põlvitas liuhkatallatud paeastmele ja palus Märteni poolt eile valgeks nühitud inglilt oma vaitoleku andeks. Aga töotust, et ta doktori saladuse Märtenile esimesel võimalusel ära räägib, ei andnud ta siiski mitte inglile, vaid ainult iseenesele. Ja ta ei

täitnud seda tepsi, vahetult samast liivimaalustel m...  
Sest iga kord, kui ta sellega rääkida tahtis, tuli doktor  
häälel talle selgesti meelde — see küllalt mahe, ta  
siis\* kuidagi ettevaatust sisendav hääle, et...  
juhiks veel kord — ärge sellist kellelegi tuuk...  
tema poole ja se lepeale rääkida. «Ei, narri del...  
Niisugase, tingimata ei taha ma teie salakasti va...  
data!» Vaid oli ohinal kasti poole vahtinud ja va...  
olnud. *Qui tacet, consentit*\*, Aga doktori usalduse sa...  
vutamisel oli ta selle-eest enese teadmata tähtsa...  
edasi jõudnud.

Mõne päeva pärast andis doktor talle neli või v...  
retsepti ja käskis need apteeker Dycki juurde ära vi...  
nagu see nüüd iga pealelõunal Palla uuesandeks ol...  
jäänud. Aga sel korral ütles doktor enne, kui Pall pe...  
dega kirjutustoast lahkus:

«Muuseas... kas te Pozvoli lepingu üksikasju olete  
kuulnud?»

«Ei... Missuguseid?»

«Noh, meie armas ordumeistri-isand on Poola kunin...  
gaga kaitse- ja pealetungilepingu teinud.»

«Seda oli kuulda. Nii et nüüd ei targe siis Moskva...  
lane meile vist kallale tulla...»

«Aga selles lepingus on klausel sees, et leping jõus...  
tub alles nelja aasta pärast.»

«Soh... Mis see siis tähendab...?»

«Et meie armas ordumeistri-isand rääkis Moskva...  
poole tagumiku, kas unustate teada, et ta raudpüksid...  
lappimisel on. J. et ta tal alles nelja aasta pärast...  
jalga saab.»

«...Nii et nüüd...?»

«Nii et nüüd ei leiaks me enam ühtegi narri, kes meie...  
vastu kihla tahaks vedada, kui me ütleme, et jõuludeks...  
on sõda käes.»

«Moskvalane tuleb peale?»

«Tingimata.»

«...Tea, kas ta just pakaste ajal hakkab tulema...»

«Ihm. Kas teie olete Moskvoovias käinud? Ei ole? Aga...  
mina olen. Venelasel on seal niisugused pakased, et

\* Kes vaikib, nõustub (lad. k.).

liivimaal on talle täitsa parajad käsi soojendada. Nii...  
tun Narva jõgi ja Peipsi kandi sood kaane peale saa...  
vul, on nad platsis.»

«Aga need kuuskümmend tuhat, millega rahu pid...

«...eid pole ju meie kitsipungadel ikka veel koosl»

«Mis siis teie arvates sünnib, kui sõda lahti läheb?»

Moskvalane võtab Liivimaa üpris hõlpsa vaevaga...  
«Kui me mitte väljastpoolt kõvasti toetust ei saa...  
laenu, sõjariistu ja vägesid. Ja selle kõige läbi vastu...  
panuvaimu. Sellest on meil õieti kõige suurem puudus.»

«Ja kelle käest me võiksime seda kõike saada?»

«See sõltub teatud määral ka meist endist, eks ole...  
hellest, kelle peale me mängime. Noh, mina olen siin...  
nii ütelda võõras. Aga teie kui sündinud liivimaa...  
me — kelle käest teie abi küsiksite?»

«Liivimaa on nii haraline asi. Ordu, piiskopid...  
tuttekonnad, linnad... Ja mis liivimaalane mina...  
olen... Millal on eestlasi liivimaalasteks loetud?!...  
tallinlane — see on veel iseasi.»

«Siis teie kui tallinlane.»

«Eks me ole siin ju aupärast Saksa keisririigi pära...  
maa. Palume siis keiser Ferdinandi.»

Tema on sultaniga hädas, ja oma saksa riigivürsti...  
dega veel hullemini. Nii et temalt pole kröömigi loota.»

«Siis Preisi hertsogit — kui Saksa ordu pärijat.»

Hertsog Albrecht on paljalt Poola kuninga lääni...  
mees. Tema ei otsusta midagi. Kui ta üldse mingit poliit...  
ikat teeb, siis intrigeerib ta salaja Poola vastu. See...  
on kõik. Ja peale selle jagaleb ta oma riikate teoloogi...  
dega — Osiandrite ja Funkedega ja kes nad tal...  
seal on.»

«...jaab veel Hansa...»

Liivimaaga kui tervikuga pole Hansal pistmist. Aga...  
tallinn on kõigil Venemaaga kaubitsenud hansalinna...  
del liiga kaua pinnuks silmas olnud, et nüüd hakata...  
tema pärast näppe kõrvetama.»

«Siis Taani Christian. Fürstenbergi lootused pidid ju...  
ka rohkem tema kui Poola peal olema.»

«Oigus. Aga Christianil on vähek. Ma tean. Tal on...  
Bornholmi kasekäsna dega kaheksa aastat hinge sees



hoitud. Aga ta on poliitikaga niisama ettevaatlik kui toiduga. Ma olen kindel: tema ei võta mitte midagi ette. Noh, siis jääb veel Poola, eks ole. Või pigem Leedu kes on Liivimaale ligemal. Aga Sigismund ei astu enne nelja aastat ühtki tegelikku sammu. Sellest me ju nimeli lähtusime. Ja muidugi põhimõtte, *præmissum semper*\* peaks arvestama ka seda, et me otsime praegu mitte ainult orduriigi võimalikku abistajat, vaid ka tema võimalikku pärijat. Kas te ei tahaksite, et kato liiklik Poola päriks luterliku Liivimaa?»

«... Ei... seda küll mitte... Siis ma eelistaksin vist näiteks luterlikku Taanit... või...»

«Või?»

«... Või Rootsit...»

«Aaa...»

«Aga see on ju tühi jutt. Sest minust ei sõltu se mitte kõige pisemalgi määral.»

«Vale! Te võite öelda, et see ei sõltu teist kuigi suurel määral. Aga mingil määral saab igaüks oma variandile kaasa aidata. Kui ta oma variandi on valinud. Nii. Minge nüüd. Muidu ei jõua härra Dych täna rohtudega valmis. Muidugi — te ei hakka ju aptee gis ega mujal jutustama, et te otsite koos doktor Fries neriga Liivimaale uut peremeest. Eks ole. See oli meil lihtsalt jälle üks väike — luukerevaatamise jutt.»

Vahepeal jõudis 57-nda aasta varane lumi maha tulla ja korra katsed teha halli pori kujul loikude põhja ja prahilademeisse ja munakate vahele taas ära kaduda. Aga enne sai talv tal turjast kinni ja tõmbas ta kiire vooti selja tulikülma kämbelaga kõvaks ning siledaks, nii et punetavate ninadega ja kõntikippuvate kätega inimesed muudkui libisesid ja kukkusid üleöö tekkinud kiilasjäakonarail sün ja mats ja põnts! Doktor Fries nergi sai sellest ülelinnalibedast mõned patsiendid juurde, aga siiski vähem, kui oleks võinud arvata. Sest millegipärast olid luumurrud ja liikmenikastused enam- jaolt vaesema rahva hädaks. Ja vaesem rahvas tohter-

\* Eeldus on alati õige (lad. k)

te ei tulnud teadagi soolapuhujale, saunanaiste ja habeme- rajajate pool. Kuid mis puutub doktor Friesnerisse, siis tema ise liikus kiilasjäämügarais tänavail üldse mitte osavalt. Kui Pall temaga mõnel peale- loodud famuluse eest kaasas käis, oli tal doktori kannul pidutsusega lausa tegemist. Ja muuseas, kui nad mõni korral tuljem järgmise omavahelisema jutuni jõudsid, jutuud Pallul hõlpsam doktori mõttelennuga kaasas joosta:

Nu et «Traktaat aadrilaskmisest» on teil juba läbi loetud? Tubli! Väga tubli! Võtke nüüd Vesalius ka lauale. «*De humani corporis fabrica*». See on kogu arsti- teaduse alus. Kevadeks on teil kool valmis ja anatoo- mial põhi all. Siis veel aastapäevad minu juures prak- tika ja mõned head raamatud — ja Marburgi mediti- niin tuhteerima, marss! Niisuguse põhjaga ei lähe teil ka üle kolme aasta. Ma annan teile rektor Phrygiuse jaoks kirjad kaasa. Ja professor Braunsteini juurde paneme teid elama. Kuidas? Oh, lapsemäng... Ah kes maksab? Aga kes selle eest maksab, kui te ütlete Greifs- waldis teoloogiat tuhteerite? Muuseas — te võite ju üks ajaks ka pisut isiklikku raha teenida. Mil viisil? Noh... mitmeti.»

Suuna nende jutt seekord jälle jäi. Aga nädalapäevad tulpen, kui Pall ühel pühapäeval enne lõunat pärast pühalateenistust doktoriga kirjutustoas nelja silma all oli, kandus see jälle hoopis poliitikale.

Rohekate laineliste tinaraamidest aknaruutude taga valas ta rahulikku lund. Doktor, punased kipsenahk- ed tuhvlid jalas ja naariisarahkse aarega punane toa- lamb üll, seisis akna juures, tõstis oma haigete kuse- klaasi vastu valgust, silmitses neid ja tegi puldil ole- misse raamatusse sissekandeid. Kissis silmil läbi linna- linnaste uriini lumesadu vaadates ütles ta:

Noh, minu proua kirjutab Tartust, et meie saadikud on sealt tunaeile viimaks Moskva poole teele läinud, kruse ja Hörner ja teised.»

«Tumal tänatud,» ütles Pall, «siis nad hoiavad selle a seekord ikka ära.»

Vastupidi. Nad valavad nüüd viimase sähmaka õli tulle!»

«Kuidas na? Nad viivad need livani nõutud kümme tuhat talle kätte ja —»

«Just seda nad ei vi! See pole veel üldiselt teada, aga minu proua kirjutab konfidentsiaalselt: püüab Hermann on nad ilma rahata Tartust teele saatnud. Sest seda raha ei saadud ikkagi kokku. Ergo: sõda veel ainult päevade küsinas. See võib puhkeda, kui saatkond Moskvasse jõuab ja kui selgub, et nad sinna tühja kotiga lobisema saadetud. See puhutakse nad sinna pantvaang. Kui neil õnne on. Kui paremal puhul juhtub sõda kohe pärast nende tagajätmist.»

Ta pani järjekordest kollasepõhjalise klaaspirni laua ja vaatas Pallule otsa:

«Non, kas te olete oma partei ära valinud? Seda läh nüüd õige varsti vaja.»

Pall naeratas pisut kohtlaselt. «...Jah... Ma olen selle üle mõelnud... Aga mis te arvate, kui Issanda on ette määratud, et moskvalane selle maa tõesti võtab, kas peame meie siin looma vega selle viis seisma? Ja kas see üldse on vega, kui nad on...?»

«Ilma,» ütles doktor, «muidugi: moskvalane määrab teid määrat ka sügava vacnu peale maarahva ja seadustandate vahel. Nii et kui ta küllalt tark on, siis ei tarvis ta teile kui eestlasele talumatut olla. Isegi kui arvatakse livani kaudu järgi küll pöörast karakterit. Aga teile kui liivimaalasele, kui Augsburgi alkast joonud kristlasele, kui Tallinna kodanikule,» doktor tõstis veikleva kuldse loksega klaaspirni uuesti õhku. «kui Maaburgi arstiteaduse doktorile in spe oleks see ikkagi Ohtumaa hukatus! — Nii, et...?»

Jan, Pall oli asja üle vahepeal tõesti mõtteid mölgutanud. Ja tõtt ütelda polnudki see ju esimest korda. Kuigi ta nimelt pärast eelmist jutuaajamist doktoriga oli esimest korda püüdnud anda endale Liivimaa tulevaste peremeeste vastuvõetavuse küsimuses selget vastust. Ja muuseas — tähele pannud, et ebaselgel kujul oli see vastus olnud tal ammu valmis. Sellepärast ta vist oligi tockord doktorile vastates ringiga keisrist ja Preisist peale hakanud ja Rootsit alles viimasena nime

... ja palus, et polnud ju siin majas moeks asju valla rääkida... Aga kui ta eneselt päris, Rootsi eelistama oli kaldunud, oli tal neeneelegi selgesti kosta

... ta jaks kuidagi üsna häguselt Saksa keisri ja Poola hertsogi ebamäärast kaugust ja samal ajal nende üldmoodi ebameeldivat lähedust. Mingit halvava ohuse ja tumma vihakisa ja roostese turvistekrigina lakkonda nende nimede taga. Küllap see oli nende taluse oletatav sarnasus siinsete sakste kurjasti kogeldatavusega. Pall tajus umbmääraselt võõrapärasuse ja kerkluse, kõrkuse ja viiruki lõhna Poola nime järel. Mis see muud oli kui Poola paavstiusklikkus, mis niimoodi lõhnas. Taani tundus talle olevat tulevate võimaluste seas kõige ilmetum. Mine tea, miks ta kuidagi siiski ebameeldiv. Võib-olla sellepärast, et Jürstenbergi-härra ordule just sealtpoolt abi pidi tootma. Aga võib-olla hoopis sellepärast, et Taani linnagad — seda teadis siin iga laps — selle maa kord üheksateistkümmet tuhande hõbemarga eest ordule maha müünud. See oli küll enam kui kaheksa aasta eest sündunud ega olnud sel praegu enam mingit tähendust, mis ole. Aga ikkagi...

Nonda. Kuid mille poolest oli Rootsi neist teistest parem?

Isamajoones vist ei muu kui selle poolest, et rootslased olid sakslaste kõrval ainsad, kellega Pallul oli mingi isiklik kogemus. Ja tema sakslaste-kogemusest rääkides hoopis erinev.

Rootslane oli ju siinlinnas kõigepealt antvärk. Kingsepp, laudsepp, tündersepp või mis tahes. Kõige toreloomal korral ka veel kullassepp. Ja muide: isegi niisuguste härrasrootslaste kohta oli ordumeister mõned head ajad tagasi raele hoiatuskirja saatnud, et ärge üld ülemäära suurel arvul linnakodanikkudeks vastu võetagu... See oli muidugi natuke lähedam lagu kui eestlaste pärine tagasiõrjumine. Aga ikkagi kasvatas Saksa kaubahärrade ja orduisandate umbusk ja tõrjus Tallinnas eestlaste ja rootslaste ühtekuuluvustunnet. Seda enam, et suuremalt osalt oligi ju sinne rootslane paljalt mündrik või voorimees või lausa laosulane



või maa turjaga-teenijaga. Enamjaolt oli ta halli-  
 usna omasugune latus klues töopargaste kämmade  
 või paaditõrvaste pakstega esumnaelanik. Ja en-  
 jaolt tõnkas ta päris aenakesti maakeeltki rääkida  
 kui ta seda ka ei mõistnud, taalatas ta ometi nusi-  
 nikkadi-näkkadi maakeelega segatud sprooki, et esma-  
 silmapilgul võis teda kuulates naer peale tulla, a-  
 usna varsti sai temast ladusasti aru. Muidugi, ta  
 Stured ja Banérid ja teised, kes kuuldusid seal m-  
 taga Stokholmi linnas Rootsi riigi ülemise otsa tulla  
 seisvat, need olid ju isandad puha nagu ülemise ot-  
 mehed igal pool — ja tööparga või paaditõr-  
 tavast kirbest lõhnast polnud nende tumber m-  
 nuuskugi... Aga Kalamaja ja Pleekmäe tatis- ja p-  
 rootsakad olid ikkagi peaaegu et omad, ja nende p-  
 väntsmanud ja plikanääpsud, kõik need krumul-  
 tedretähnilised puna- või linapäised Jõnsid ja Matsid  
 Birgitid olid tükk Pallu enese jõmpsikapõlve. Kõige  
 hinnakooli kvartas ning veel tertsiaske ehk kirjutam-  
 seaduseks, et Jõnsid ja Matsid mittesaksa poiste  
 sakslaste vastu kampa löid, kui lõõnaks juhtus minema.  
 Alles sekundas tuli ka rootsi-saksa vägedeühinem-  
 ette. Ning alles priimas oleksid need mitesaksa poist-  
 vastu ehk tavaliseks muutunud — kui mittesaksa poist-  
 ise seal veel mingit rolli oleksid etendanud. Nõnda  
 Ja ka Märteni vanamees, kes ilmanum seal ka l-  
 tundmatu Kalle linna sadamakõrtsis aiaha oli loodu-  
 oli rootslane olnud... Ja Märten ei mäletanud tema  
 muud kui punast kräsuhabet ja suust kajakatõveerhi-  
 gut, mida ei saanud ta rinna pealt kätte. Ja rakk-  
 (või just sellepärast) tikkis nagu araandmine olime-  
 taanlast või poolakat või keda tahes rootslasest e-  
 maks arvata... Ja muidugi, oli ka Kalamaja mu-  
 Pleekmäe soomlastel Rootsi kuninga võimu ja v-  
 omasemaks vahendam sel oma osa. Kõik need Häma-  
 lased ja Nylanderid, keda virmastel aastatel ohtr-  
 oli Soomest siamaale asunud, kirusid ju Rootsi rüki-  
 värki galaks omast vaatevinklist küll ja küll — ka-  
 mide sõja- ja eratuemuste pärast, kõrgete maksude,  
 kehvade põlumaade ja sõgedate linna- ja kaubasea-  
 duste pärast, aga ühte ei saanud keegi neist salata: oli-

meesandad kui hullud nad kuskil olid — m a a r a h-  
 oli lerves Rootsis ja Soomes isiklikult ometi  
 ometi puul

Ja see kuramuse ordu võim oli ju Maarjamaal põlvest  
 ju üks põlatud võim olnud. Ja muuseas: isa Siimon  
 dund ei Plettenbergile, Brüggeneile ega Fürstenber-  
 tle kordagi truudusevannet vandunud, sest ordumeist-  
 le Tallinnas käimiste ajal oli ta alati juhtunud voo-  
 r- ja valjas olema, Pallust, mis vandesse puutub, hoo-  
 t- ja h- mala...

Nii et... noh — siis vist Rootsi abi...?»  
 «Tubli.» Doktor pani pirni käest ja hakkas mööda  
 tulla edasi-tagasi kõndima: «Arutame läbi, missugused  
 need Rootsil on. Kõigepealt kuningas. Mitte liivani  
 poolmeelne, vaid vana, kaalukas ja väga ette-  
 vaatlik mees. Muide, liivan sõimab teda küll rasvakaup-  
 mehe pojaks, aga tegelikult on Vasad põlvne rootsi  
 kuningas. Ja mis tema ettevaatusse puutub — tõsi, see on  
 tema niisama kammitsev kui Christiani oma, aga  
 tema asjade ajajaks on tal õieti ju tema noorem  
 poeg, Jaa. Johan. Kes on mullust Turus Soome hertsog-  
 Noor. Tark. Selge peaga. Krapsakas isand. Ja  
 appude lõpuks Tallinna kõige ligem naaber. Ja üldse  
 üldiselt rohkem ühel valitsusel ühel maal oma rahvast on,  
 kui ühel õigem see valitsus seal ju on. Muidugi, sedamööda  
 meil siin küll eesti kuningad olema,» doktor  
 ütles, «aga ma räägin tõsiselt: sakslased on tõesta-  
 nud, et nad ei tule selle maa valitsemisega enam toime.  
 Kellel on siin siis — arvu järgi — kõige enam õigust?  
 Venelasi on Tallinnas viis või kuus hinge, poolakaid  
 umbes palju, taanlasi paarkümmend. Aga Jõns Mats-  
 son või Mats Jönsson tuleb teile igal tänavanurgal  
 vastu. Jaa. Rootsi suuremates linnades elab ju nii palju  
 sakslasi ja taanlasi, et rootslaste arvu järgi on Tallinn  
 kolmas rootslaste linn. Stokholmi ja Visby järel. Ja  
 peale selle ümberkaudsed rootslaste maad — pool Hiit  
 ja pool Läänemaad ja vanad Lodede maad Harjus ja  
 Hälsed. Ja kui me hertsog Johani alamate järgi ka-  
 rime, siis on ju üks seal teie  
 Kalamajas mõned kenad sajad —; siis on Johanil siin  
 veel et veerand jagu oma rahvast ees. Ja, Balthasar,

maarahvas ju päriselt prii...»

Pall kuulas doktori kõnet suure hoolega ja oli, sageli, ta mõttele järelejõudmisega hädas. Usna l meeli küsis ta doktori kõnepausi, ise ette taibat küsimus on ilmselt lapsik:

«... Kas te seda hertsog Johanit tunnete ka...»

Doktor oli juba silmapilgu eest oma edasi-tagasi l dimise katkestanud, kahhelahju juures peatunud seija vastu soojt rohelist potiõõnsusi seadnud. N lükkas ta oma terava musta habeme äkitseft ett ütles:

«Jaa. Väga hästi.»

Ta nautis natuke aega Pallu üllatust, enne kui kas: «Ma olin muflu terve juulikuu koos proua K rinaga tema juures Turu lossis. Teda ravitsemas olid kollase sapi ja flegma tasakaalu haired. Aga on ta täiesti terve. Ma saadan talle nüüd vahetevah Tallinnast vaadi kreeklaste *vino santo*'t kollase ülekaalu vastu ja Padise võipirne. Ja tema omalt poolt ta tasub nende väikeste teenete eest... üüü üllatavalt hästi. Aga —» Sealjuures sirutas dokt vasaku käe välja ja koputas vastu ahjunurga ta seisvat rautatud konku-ust kop-kop-kop-kop ning vaatas ise Pallule peaaegu niisamasuguse m gega otsa nagu tunaeile kaasprimaan Wenzel Pepermann, kui Pall talle sel silmapilgul peale sattus, kui Wenzel just plikaga «Rohelisest Konnast» välja N nade tänavale astus. Pall ei teadnud õieti, missugut nagu teha ei Pepermanni puhul tunaeile ega doktor punu praegu. Õnneks ilmus kollasenäoline Joha parajasti uksele (palavikuhaigus lubas tal nüüd juba vähehaaval teenriülesannete juurde asuda) ja ütles, piiskop on doktorile järele saatnud, tal olevat halvem hakanud. Doktor laskis Pallu minema, kusjuures ta mitte just ilma euevusetä ütles: «Näete, misugune se vaese arstist inimese elu on. hertsogid sin ja piisko pid seal... Noh, me ajame teiega veel palju juttu...» Aga nii pea nad ohtramale jutusoonele ei jõudnud Jõulud tulid kätte ja Oleviste ja Niguliste, Toompea ja Põhavaimu, Seegi ja Kalamaja ning poole tosina linna-

ali kellad helisesid mitmel päeval lumiste katuste tal, ja siis hakkasid jõulupraadide suitsud korstnaist vaese lõusma ja õhtupimedas tantsisid lõkendavate veenirõõmsad pürjelid Rackoja ees ümber maal põleva kuuse, nii et lumine munakiviplats alus Uus aasta tuli, ja tuttavad kodanikud soovisid tlebele tänavailt pühitud hangede ja härmas müü- de vahel head tuhande viiesaja viiekümne kaheksan- dat. Ja Meus ning Annika käisid koos Palluga e sedasama soovimas, nagu hea komme maja- be suhtes nõudis. Doktor laskis neile klaretti de ja seal kuulsid nad ka Meisseni Jürgenist ttavat. Esimene, kes temast Tallinna kirjutas, oligi doktoriproua, kes muuseas oli vahepeal Tartust Riiga ast sõitnud — nädalaks või paariks sugulaste poole, nagu doktor tähendas. Aga Meisseni Jürgeni kohta oli Katharina-proua kirjast niipalju lugeda olnud, et see pöörduse pilguga ja tulipunase habemega paljasjalgne tulvel ajas esimese hooga vaatajad igal pool naerma. luid nagu enne Meemelis ja Miitavis ja mujal, nii oli ka Riias Jaani kiriku platsil oma kuulajatele varsti udusejudinad peale ajanud, kui ta kord kõmiseval, and kiledal häälel tervele Liivimaale saatana käest lloobi paiseid ja vaenlase käest sõjakoledusi kaela kuulutas. Muist platsile kogunenud rahvast oli hirmu tust poole pealt kirikusse palvele jooksnud, proua tühjama nähtavasti nende seas, ja sellepärast polnud Jürgeni ettekuulutusi lõpuni kuulnudki.

Ent ettekuulutatu algus oli selletagi varsti käes.



**Siues peatüff**, millest selgesti näha on, et daamid mis hiljem lantafie rühade elulugudesse kui suurte võõraste laotuste tõusude või languste sarni või jurma igal juhul võõrvalamise — algused, et niisugused daamid võivad äkitselt olla kõige otsesemas mõttes saatuspäevade või väikeste ühikunime eluloos, kus, kui teda satub vedama rus, kerglus, juhus mudishimu või kellegi niiditõmme tagantõuge või weendumas või vajadas või see, mida ta kujutleb ühes või teises — või kõigi nende ja veel paljude muude asjade *maxima summa* millel vähemalt neil asjadel kus me vaatlaste tunnivad polevad paremat nime kui need.

Laupäeva, 22. jaanuari pärastlõunal laskus hämatu aeglaselt üle pakases aurava linna. Külma tõttu oli turuaskeldus Piiskopimaja akende all varakult vuhinud ja kella viie paiku, kui platsiaarsete majade katusel või põis- või õlipaberakende taga esimesed küünlad võrkuma pandi, tõttas veel ainult mõni üksik külmakühma kodanik ninasoojaks pihku hingates või põsenukke nühkides üle platsi.

Pall seisis doktor Friesneri kirjutustoas, lühike kaheksa seljas ja koeranahkne kõrvik käes, nurgas ootas doktor, niisamuti juba riides, oli läinud teisest toast võtta midagi võtma, siis pidid nad koos Vegesackide jaund ruttama raadama oli kõige perega kuumatõve kuu pikali maas, Hommikumaas Pask kaasa arvatud.

Pall kuulis, kuidas Tumm-Paap saapataldade lumel kriuksudes ouest väravasse läks, kuidas kangialuse värav avanen ja kääksudes jälle sulgus. Ja siis kuulis Pall äkitselt lähenevat ratsut. Ning millegipärast tuli doktor, sõigisepe siia majja saabumine talle ime-elavalt meelde see pealelõunaväikus ja valjenev kabjaplaani Raekoja platsi poolt ja imelikult kohe silmapilk ette koputust. Kuigi ratsu lähenes läbi hääletuks raugenud

poolt niiid hoopis teisiti kui tookord, üldsegi mitte kooli, vaid hoopis Karjavärava poolt, ja üldsegi kinnade plagisedes margadel kividel, vaid vabitud lumel tulunud kompsades, ja mis augu, mitte enesekindla ja rahuliku rutuga, vaid hirmsa kiiruga kapates. Ning nagu ju selliseid ju teinekord ette tuntakse, peatus ratsanik tõesti Piiskopimaja ees. Pall astus akna juurde ja nägi poolhämamustast mustavate sapsudega tuhkrut hobust ja saduralli mehekogu, kes väravas seisva Paabuga nähtavalt midagi rääkida püüdis. Siis peoras mees hobuse ja Pall kuulis, kuidas puristav hobune kompamp labi kangialuse hoovi seitis. Selle peale sammast hõikeid, samme trepil ja doktorit looti. Natukese aja pärast tuli doktor ootamatult kiirel sammul kirjutustuppa tagasi. Tal oli põlev küünal ühes ja lahine kiri teises käes. Ja Pallule paistis, et ta hamedavõitu põsed kergelt õhetasid. Ta ütles: «Ma hommikul läks lahti.»

«Mis asi?»

«Minu proua on jälle Tartus ja saatis seal sõna. Kui koidu ajal tuli moskvalane mitte vähema kui ühe unnetuhandelise vaega Petšora kloostri suunast Liivimaa piiri. Jaa. Ja tungis kahe penikoorma hirmselt hirmsasti rüüstates ja põletades läbi stifti lattu poole edasi. Peameheks on ta vael vististi endine Adrahani khaan Zig-Alei. Teate, see, kelle riigi Iivan ara võttis, aga kes ise Iivani poole üle läks. Stiftis ei olnud mingit sõjalist vastupanu. Tartus oli hommikul hirmus paanika ja kõik kohad põgenikke kubinal täis. Kallharina püüdis täna lõuna paiku üle Põltsamaa ja Palde Tallinna poole pääseda.»

«Kuidas see nii kiiresti...» alustas Pall, aga doktor lüüdis

«Kiiresti? Ma ootasin juba kaks kuud!»

«I... ma mõtlesin: kuidas see teade nii kiiresti Tartusse ja siia jõudis, kui alles täna koidu ajal...?»

«Hästi makstud ratsanik teeb kuus miili tunnis»

«Aga komtuur ega raad ei tea siin vist veel midagi...»

«Raad — nähtavasti mitte. Ja komtuur —» doktor pöördus täiesti Pallu poole ja ütles mõnuleva halvaks-

panuga: «Te ju teate, kuidas orda asjad on. kull purjus, kaerad müüdnud, pätsed madad. Kuid olgu nende asi. Meie asi on, et...» Doktor peatus, trummas sõrmega vastu lauda ja mõõtis Pallu pika pilgu. «Marik, alles sügavamalt liigestumata, hakatusenägu, võidi arritav oma teenistusvalmiduse potentsiaalse trotslikkuse seguga, hallid, vina... krõllis, kuid kahtlemata erksad silmad, pisut... väärne üle ja tuhm juuksepahmakas, nii noore mehe kohta õige kogukas, ja laiaõlgne kere pikkadel loel... matslikult harkis jälgadel. Hm. Doktor, kull... iaksid pingale ja ta peened sõõrmed värahtasid... näha ja rousufada see... une vastutusriika... pilgu jooksti läbi. Aga ta enda kaelarätikust tõusv... muskulöhnas küündisid Baltasari vaiguhõng... samast Kimmelpennangi seebist, mida proua Frobot... tarvitas) ja hobusetali uits (joppkasukas isa Siimo... vanast vooritumapist tehtud) kull vaevalt doktori pigi... vaistrikku sõõrmetevarinasse. Pealegi oli doktori ot... juba tehtud.

«Balthasar, kas kaheksaltist margast piisab teie esimesteks kuudeks Marburgis?»

«... Kuidas?»

Doktor kordas küsimast ja lisas: «Kasjuures see poleks kelleitki laenatud, vaid täiesti teie enese raha.»

«Mu'dug, piisaks.» («Narr, ma ajaksin sellega seel pool aastat läbi.»)

«Teenige siis kakskümmeend marka.»

«Kuidas?»

«Teete mõne haisele asjale ühe kiire teene ja muidugi vastutate oma ümmarguse peaga, et sellel peale Issanda Jumala enda keegi teada ei saa.»

«Nimeit?»

«Viskame kasukad sejast. Vegesack'idel tuleb oodata Vötke istet.»

Nad võtsid kasukad maha ja doktor viipas Palu meister Andrease rükerdatud toolile istama. Ise jätti oma kirjutuspuldi ja rüde seisma ja alles sõrmega vastupulti takki lüües:

«Te võtate kirja, mille ma kohe kirjutan. Võtate kaks nobast ja ree. Paap tuleb teie küidimeheks. Ta tunneb

...ad te tänna, otsekõne, silmapilk üle mere... ja viite mu kirja isiklikult hertsogi kätte.»

...da rullus kogu ettepanek Pallust nii ootama... limesti üle, et ta ei jõudnud seda kaugeltki ter... libimotlemise vesikolusse toppida. Ta tajus... ettevõtte läikekohti: suurt seiklust, usalda... siselivootavuse tunnet, kergilavat ja kõhevile... let kokkupuutest hertsogiga, ja muidugi Mar... Seda tõtt-õelda kõigepealt.

...utles ta peaaegu nagu endastmõistetava jutu... otval häälel, «kui te hoolet kannate, et Sumi... oolt pahandust ei teki. Ja Frolinkite jaoks sele... de See võtab ju vähemalt kolm-neli päeva

...m m hoolet. Ja vaikimisvaanet ma teilt piibli peal... hakka. Eks ole. Arukas mune teab naguni... on igal pool.»

...minuti pärast läks Paap, kaks doktori paremat... otshikuga laga, meister Lytke juurde Seppade... otshobefarding hilise tühtamise lisatasuks taskus, ... otshobuste esikapjadelt vanad rauad maha võtta... otshoned teravanasalised jääravad ana lüüa. Vähe... otshda, kui Suur Rannavärv kella seitse ajal... otshsuleti, sõitsid Pall ja Paap sealt jäätanud tõste... otshnomsedes välja, üks hobune ees ja varuloom järel... otshnuned pikad lauadükid, pootshaagid ja labidad... otshpuluks reel. Enestel olid neil doktorilt saadud... otshreisikasukad üle joppkasukate seljas. Pallul... otshlauning kune all doktori pitsiriga kiri mis kahtis... otshi

*... haulisele ja Kõrgestisundunud Vurstide ja Isan... dale Härra Johanile Rootsi Kuningrugi Parus... urstile ja Hertsogile Soomes minu Armulisele... Hurrale.*

... teises taskus oli Pallul doktor Friesneri pitsatsõr... otshleisik. Hertsogi enese juurde ta muidugi koheteed... otshpase. Aga tema usaldusmehe härra Henrik Hornini... otshPall läbi murdma ja sellele sõrmuse ette näitama... otsholi doktor kinnitanud, võtab hertsog ta otsesemad... otshi



Pakane püsis taies jous. Kui hobused sadamasse kuval teel kiret sõitu tegid, löid nende värsked teerõusast paljaks sõidetud kivil kolmal suusädemeid. Sest kuu oli alles tõusmata ja pimedus Paap pööras hobuse enne sadamat vasakule, Kalamajale, ja ammu enne Kalamaja uuesti paremale. Kõni lumetunud kivirahn poleks pimedas mööda libunud ja regi mõnest nähtamatust jäärunnist kaldale kergelt võntsunud, poleks nad üldse tähele pannud, kuidas nad merejääle välja said.

Linn nende selja taga oli üleni pimedusse kadunud. Amult sadama suunast pollvärgitagusest vahitornist Kalamaja kaldalt viikusid mõnede tulede hundisilmad. Merejää kohal oli hõre ja pimeduses rohekana aimatav külmatomu, aga taevast ülal pidi olema täiesti pakane selge. Sest hoolega vaadates olid suuremad tähed ommetavalt nähtavad. Pall tahtis Paabu käest küsida, kas ta nende tähtede järgi sõidabki — ta pöördus juba selles pärima, kui talle meenus, et jutukaaslast talle Paabust paraku pole. Aga Paabu õlga oli siiski päris meeldiv selles kõhedust tekitavas tühjuses enda kord tunda. Ja kui tähelepanelikult vaadata, oli ju Paabu kõrvikmütski siisamas vastu tumehalli lumehelendust selgesti näha. Isegi hobuse kõrvad paistsid põhjataeva tühjuse tumedusel päris mastadena ära. Ning hobuse rahulikus sõrgisammus ja vedaja sammu reele-kandumise kindlais ning sujuvais tõmbeis oli midagi usaldusväärset ja julgustavat mahajäetustunde sööstis vastu mis jääkõrbe poolt talles Pallust üle uhkas. Pall mõtles: Issand Jumal, anna meie teekonnale kordaminekut et sellest linnale tõesti tuge ja turvet tuleks sel rängal ajal, mis nüüd küll meie uksest paistab sisse murduvat. Pall koguni liigutas end juba, et suuri koeranahkseid labakuid käest võtta ja käsi kareda saaniteki all kokku panna, kuid tundis selle siiski tarbetu olevat — siin pimedas ja otse nende küll ähmaste, kuid siiski ärapaistvate tähtede all.

Ei tea, kas kõnelusest Issandaga või sellest, et kagus nende selja taga oli kuu nähtavasti silmapiiri külmaudusse tõusmas, aga taevast oli nüüd märgatavalt heledam ning juba üsna kaugel taevavarannal kerkis

kuu varjavast hamupimedast. Oleviste kuuvanhelki valgustatud noel. Ka eespool polnud pimedus enam täielik: linnast ootamatult paistsid hoolsamal vahtimisel hobuse silmapiiride jäljed ja siin-seal seletas silm lumele jäänud prahti. Oige: esialgu sõitsid nad ju Nairisast linnast linna tuleval puuveoteel, mida mööda alles mõnda aega eest selle aasta kakssada koormat kütust linna oli veetud.

Kulmast ahtaks tõmbunud täiskuu oli oma sinakas taevast täiesti taevasse tõusnud. Külmasonn jää kohal muutus kuupaistest piimaselt kumavaks ja jää ise magaduste varjudest vöödiliseks. Seal pidas Paap hobuse äkitselt kinni ja koputas endale kindaga otsa. Ette ilmselt pidi see tähendama, et ta on midagi unustanud. Ta heitis kindad käest, kobas oma teepaunast varase napa esile, tonkas Pallu küünarnukiga ja tõmbas endal pihuga üle näo. Selge: nägu külma vastu hõõrääsiga kokku määrada. Pall ajas pakasest tahkevõlli ja traanihaisulist rasva põskedele laiali ning arutas mõninga murega, kus ta küll koha leiab, et seda laupäeva enne hertsogi juurde minekut maha pesta. Samal ajal vaatas ta, kuidas Paap ka enese sisse võid. Paabu suur kondine, kuupaistel rohekas nagu hõbedaselt läikuna ja kämbelaga tõski nükkides tõus ta paratult kõrgemalt tõuga paremale ja vasakule. Ta silukesed, hästi sugaval istuvad silmad kinnimõeldud ta meele hambaid naku ei löö, olgu kui üksikas tahes. Siis surus Paap ohjad Pallule pinku ja tegi põhja poole, sinna, kus Nairisaare metsatriip silmapaistlikult mustas, mingisuguseid sillakaarte-taolisi liigutusi, vaanas enese reel küliti ja vehkis uuesti silmapiiri poole. Pall laskis seda kõike endale veel korra ette teha ja siis oli asi talle selge: Nairisaarde pidi olema kahe või kolme tunni tee, selle teeosa sõitku Pall, kuna Paap sellal magab. Edasi, Soome randa, on seitse või kaheksa tundi, siis sõidab Paap ja Pall keeraku end saaniteki alla rõngasse. Ning juba oligi ta teki endale üle näo tõmmanud, ja selle alt hakkas vist veel enne norskamist kostma, kui Pall jõudis hobuse liikuma tõmmata.

Rasvavõidest hoolimata naksas külm põskedest pika-peale kinni ja Pall tõmbas kohlaka tulupikrae aeg-ajalt

nina ees kokka ning hingas sinna sooja pahu. Hobused olid nagu valget nõelapuru täis ja rahk, lumi ning siin-seal tuule paljaks puhutud altus rudasid ja kiunusid nende sammust aina heledamalt. A Nairisaare metsavööt oli vasakul juba üsna lähedal tulnud. Sel rannal, pisut salapärasel nagu kõik saared, polnud Pall veel kunagi jalga maha saanud. Aga talapsepõlve tallipealsesse mängupaika oli Nairisaare mets alati ära paistnud. Ja jutte oli selle kohta kuulnud mitmesuguseid. Mets kaldavõhmal kerkis nüüd tasase merejääst juba ootamatult lähedal. Ja seal kuskil selle metsas see muuseas asuski: isa Siimoni ammused jutust meeldejäänud Taani kuninga aed. Aeda ei pidanud seal küll olema enam mitte mingit. Aga majasaad oli isale hulga aastate eest nädatud, kui ta veel ma talli voorimees oli ja saarelt ehituspäike linna vedas. Aast kaheksa eest oli juba jargi Taani tont teab kumb s Nunt või Magnus oma lihase õe siia maapalka saatnud. Ja printsess oli mitu aastat seal metsas elanud. Mõned, kes Nairisaart ka Naissaareks kutsusid, pidid rääkima, et Naissaar juba sest ajast saare õe nimi olevatki. Aga saart selle printsessi pärast Naissaareks ristida oli küll nagu vähe põbrast. Esiteks ei elanud ta seal kugi kaua — vist pidas kuninglik vedas saart maapaopaganana ebakindlaks, sest printsess olevat saadetud odasi Kärkna kloostrisse, mida sakslased hiljaksenauks kutsusid, ja sinna olevat ta ka surnud ja maetud. Ning teiseks — kui Pau künne arstid eest isa kaest küsis, mille eest sis kuningas oma õe saarele vangistada, ütles isa, et «...kes neid kuningate tükkide teab...» ja tegi tist juttu. Alles hulga hiljem, kui surnukõne arstid arstid juba look maha lina asjad teada olid, kuuls Pall, et see Nairisaare printsess olevat naise armast ja olnud ja kangenaks karistuseks selle jõleduse eest Kärkna mungakloostriks saadetudki. Võtõesti, kes neid kuningate tükkide teab. Sest nende talituse ja tegemised on temekord nii jõledasti sassis, et paistab, nagu ajaks kurat nende meeli veel hoopis hullemini segi kui lihtinimeste omi. Olgu eksempliks kas voi see Moskva livangi, kes nüüd Tartu all märatseb ja keda ju kõiges maailmas sodomiidiks hüüfakse,

onni aga Tallinna kaubasaks ja antvärkmeister kinnitab. Muidugi, terve aruga kuningad ja vürstid ja teoloogid on ka ikka olemas. Ja ühe niisuguse poole on ka Siimoni Pall nüüd siin Nairisaare idaranna jääde vahel kõige ootamatul kombel teel.

Polnud küll kuidagi arvata, et hertsog talle homme kolleegipärast kallale kargab. Vastupidi: võis uskuda, et talle isand on nii kiire teate eest teda kindlasti huvitav soja puhkemise kohta koguni üpris tänulik. Polnud võimatu, ei — oli isegi loomulik, et ta lisab doktori lubatud kahekümnele margale omalt poolt midagi juurde. Niisugusel juhul oleks Pallu esimene Marburgi-amester juba peaaegu et hooletu, ilma et tal tarvitseks isa rahakotti eriti kergendada või Kimmelpenningilt loatust küsida. Kuid ikkagi oli Pallul pisut kõhe end ol mõnusasti libisevast reest homseks välja võõrastesse muumidesse, võõraste härraste pilgu alla ja eitenägematutesse olukordadesse kujutleda. Aga nüüd polnud selles enam pääsu.

Ta oli randa suunduvat puuveoteelt saare kagunuka juures paremale pööranud ja paarisaja sammu kaugusel kaldast mööda üksikut reejälge hulga maad põhja poole edasi sõitnud. Kuu hakkas taas loojuma ja hämar valgus avarus aina enam. Kuid samal ajal oli õhk võrra selgemaks läinud, et nii Viimsi tipp kui Salme-äär ja nende vaheline Wulffi väin ehk Olevisalm, nagu unarahvas seda tänini kutsus, enam-vähem ära paistsid. Alles seal, kus reejälg järsult vasakule Nairisaarde ääri pööras, pidas Pall hobuse kinni. Paap ajas enese silmapilk saaniteki alt üles, laskis oma tillukestel silmadel korra ringi käia, taipas ilmsesti otsemaid, kus nad viibivad, ja ajas huuled rahulolevalt torru. Ta laskis hobustel natuke lund lakkuda ja kaeru krompsutada, liris viinalähkri põhkudest välja, võttis ise ja andis Pallule külmarohuks, ning poole tunni pärast sõitsid nad, ohjad nüüd jälle Paabu pihus, põhja poole edasi.

Ei tea, kuidas ma homme hertsogi juures hakkama saan... mõtles Pall saaniteki all und otsides. Noh, kuidagi peab juba saama... Ja ei tea, kas avalahel, kuhu me nüüd välja jõuame, pragusid ja lahvandusi ka peaks olema... Vaevalt küll — selle tuuletu pakasega... Ja



küllap Paap teab, mis siis teha. Ja mina isegi pean  
ju mõistma üle pragude pääseda... Mina olen ju r  
banud... sedasamast... Küll ma tean... Parr-purr  
parr-purr — parr purr... nüüd, kui Paap hobus  
ümber vahetas, krudiseb hobuste samm veel rohkem

Nairisaar oli taga vasakul pimedusse vajunud, l  
loojunud ja taevast kõlekirkaid tähekillingeid täis  
vedajahobuse mustav kõrvapaar liikus silmapäri p  
nagu teravatipuline antkva M Marr parr Marr  
purr — Marr-burr — Marr burrg

Kella nelja paiku hommikul jõustid nad saarisaar  
meste lõunapoolsete lajamugarate juurde. Aga Pa  
ärkas alles siis, kui tegi ronsakironsaki mees  
neemerinnakut mees nendide sõltus. Isimese hooga  
pani ta imeks, et siin olid kõik kohad kinnulkeeratud  
ja lummetuisanud kalapaate täis, mõned päris laeva  
suurused. Aga siis sai ta aru, et ainult ahumised, kõige  
jää-äärsemad olid kalapaadid, kana kõrgemat looke  
tee lumetunud kaljumõhnade vahel. Kuski hakkas d  
koerad kilades haukuma ja tähevalgel nägi Pall neeme  
rinnakul kahte tillukest puukirikut ja kolme- või nelja  
kümme madalat palkmaja ning kümnekoona maja  
alles sarikateta seinu või katmata sarikaid. Ühte kõrge  
püstaiaga puratud õue kase- ja kuusetukas, kus koerad  
eriti valjusti haukusid, pööras Paap sisse. Ta tagus  
pikalt madala palkmaja uksele. Viimaks ilmus lävele  
kandilise näoga ja valgete takujuustega mees, vana  
sõdurivammus särgile visatud. Paap oli talle ilmselt  
tuttav, mis juba sellest ära paistis, et ta tervitas k  
sõnu ei raisanud, vaid varased külalised tummalt tappa  
katsus. Nad võtsid kuumaks köetud tares küünlavalgel  
kliruga oma moonakotist einet, kuni soomlane valgas  
nende paraskoonulised ja surmvasinud hobused talle  
viis ja uued asemele andis. Pall päris vahepeal Paabult,  
kui palju neil siit veel Turusse maad jääb ja kui palju  
sai ida poole Helsingisse peaks olema. Sest kuskil  
nende kahe paiga vahel pidid nad ja olema randa tul  
nad. Aga enne kui ta Paabu vehkimisest tolku sai, tuli  
soomlane tagasi ja Pall küsis oma Kalamaja õuedel  
õpitud soome keele prooviks temalt sedasama.

«Turusse... miili kolmkümme. Helsingisse? Tal-

linna saksad teevad nalja. Helsingis ju ollaksegi.»

Seesama keskmise küla ohgi siis linn, mida kunin  
gas Gustav siin kaheksandat aastat Tallinna surnuks-  
vaustlejaks ehitada laskis. Ei linnamaju, ei kivikirikuid,  
lõualst, müüridest ja tornidest rääkimata... Rootsi  
kuninga vägevus polnud selle järgi küll vist taevast teab  
kui suur... Aga maad oli tal jälle õige laialt käes,  
kui üsna hõreda rahvaga. See sai Pallule järgmise  
kümne tunniga enam kui selgeks. Sest kolmekümnel  
müürl, mis nad päeva kella kolmeni maha sõitsid, viis  
tee neid ju küll läbi mitmete külade, aga ainult läbi  
kahe suurema kirikuküla. Ja muuseas olid kirikud siin  
olge imelikud. Esiteks selle poolest, et nad olid ilma  
lõualst, sest tornid olid neil katustelt hoopis maha  
lõdetud ja kirikute kõrvale püsti pandud. Aga enam  
veel selle poolest, et müürid polnud neil üldsegi mitte  
valdusväärselt tumehallist paest ega rahulikult ja rõht-  
valt laotud, nagu kirikumüürid Pallu meelest pidid  
olema, vaid justkui meie maalt kokkukorjatud karja-  
muakividest ja rannarahnudest valge mördiga tehtud  
ja hallipunavalgelaigulised nagu kirjud lehmad. Kiri-  
kulliste saanid ja rakendid paistsid ka kuidagi isevärki  
olevat, keskeltläbi nagu kirevamad kui kodumail. Aga  
hobused kirikuesiseil lasipuul ja inimesed, niipalju kui  
neid jutluseaegses ennelõunavalges liikuma juhtus, olid  
küll üsna niisamasugused kui meil.

Pakane oli järsult järele andnud, aga läänetuul hak-  
kas neile parajat tuisku näkku lõõtsuma ja sellepärast  
lindus ilm veel jäisem olevat. Tuul ajas silmi kissi-  
tama, ja Pallu silmad olid nagnii selle maa lumisest  
metsa- ja kaljuderägist kirjud. Ta hoidis Paabuga  
vaheldumisi ohje ning oli oma tegevusetustundidel  
kahevahel, kas on targem tukkuda või just une vastu  
võidelda, et õigel ajal hästi virge olla ja hertsogi küsi-  
mustele selgesti vastata ning kõik, mis kõrge isand  
ütleb, doktori jaoks täpselt meelde jätta. Aga paari  
tuuni jagu pärast seda, kui nad Salol, jälle ühes Paabul  
leada olnud majas, olid värsked hobused saanud ning  
anna sõidetavamal kroonuteel lääne poole edasi uhanud,  
näitas Paap ühel kõrgemal mäeveerul ettepoole. Ja Pall  
nägi kaugel lumiseid majakobaraid ja nende kohal

vastu valendavat taevavarda ja tumedaid metsavõr-  
kaarte päratu suurt kivihoonemürakat - kirikut ja lossi.  
Vastu pöördus suur talitee rinnakust alla ja suundus  
jõeäärsele ning mööda jääd sõitsidki nad linna sisse. Linnas  
algas jõeäärsete kalurionnidega ja kaldale tõmmatud  
paatidega. Siis vilksatas kummalgi pühapäevarahuse-  
kaldal ilmsesti antvärgirahvale kuuluvate palkmajade  
ridu, kuid peagi pöördus jõgi otse kivimajade kobara-  
künka alla, mille keskel seisis äkitselt uskumata suu-  
reks kasvanud kirik. Majad polnud Tallinnast tulnu si-  
male ei toredad ega kõrged ja linna müürideta ja ka-  
lseta olek oli Pallu meelest pisut püksatu. Ning tänavate  
kitsus tundus talle, ses lahtises linnas päris mõttetu-  
olevat. Ometi tõusis Rootsi kuningriigi ja Soome heit-  
sogkonna au ta silmis tänu kirikule taas väga tundu-  
valt. Kirik oli küll tõrnilt madalam ja kajult rohkem  
kui Oleviste, mida Pall ju Meuse kaudu pisut nagu oma  
isiklikuks kirikuks pidas, kuid mõõtudelt ja kaalukalt  
muljelt lõi seesinane siin tema isikliku kiriku mõne-  
võrra vist isegi üle. Hertsogilossini tuli aga veel kir-  
kust mööda, silla alt läbi ning veerand miili allajõe ja  
tegelikult tükk maad linnast välja sõita. Ning Tallinna  
Toompea omaga võrreldes jättis loss Pallule jälle kau-  
nikesti keskpärase mulje. See tõusis jõe madalal  
suudmenukal otse jääplirilt nagu üldiselt nelinurkne,  
kuid pikuti vähe kõver kivikastide lagamik, kolm kitsast  
ja kõrget kast, külgepidi üksteise kõrval ja mõned  
madalamad kastid nelinurgas nende kes, kõik müürid  
siitmaa müüride moodi lehmalaigulised ja lähemalt  
vaadates häbemata paksud.

Enne kui nad jõe paremale kaldale välja soitsid,  
pidas Pall hobuse kinni ja nuhkis kaldapöösaste varjus-  
hülgerasvase näo lamega noolsasti üle. Nägu sai küll  
enam-vähem puhtaks, kuid värskustunde asemel, mida  
ta lootnud oli, hakkas ta õieti ainult külm, seda enam,  
et suur tükk lund krae vahele sattus ja särgikaelusesse  
sulama jäi.

Pall peatas hobuse lossi linnapoolses väravas kõrgete  
palgivirnade kõrval, viskas tulupi rekke, jättis Paabu  
hobuse juurde ootama, küsis landsknehti moodi sõdu-  
rilt, kes talle kõmisevas väravaaluses vastu tuli, kus

ta vahituba, leidis selle sealsamas kätte ja marssis  
sinna pikemalt mõtlemata sisse. Vahituba oli raskete  
volvidega, kuid ootamatult hele ruum. Seinad olid look-  
ivate lillemustritega ja veidrate isandate ning eman-  
date pillidega kaetud, nurkades seisis vastu seinamaale  
toetatud hellebardiid ja keset tuba mängis neli-viis vahi-  
konuril laua ümber kaarte. Pall teretas ja ütles, et tahab  
vahtkonnaülemaga rääkida. Sõdurid vaatasid talle ni-  
inguse näoga otsa, et ta pidi mõistma: ta ei sisenda  
mele jumala eest kuigi suurt aukartust. Ja Pall tundis,  
et tal jääb üle kas vihastada või pelglikuks lüüa. Esi-  
musest poleks olnud tolku ja viimast ei tohtinud ta  
endale lubada, vähemalt kohe esimeste sammude juures  
mõtte. Niisiis kõrgendas ta lihtsalt parasjagu häält:

«Kas mu soome keel pole küllalt selge? Ma ütlen teile  
«Hä! rootsi keeles: ma palun vahtkonna ülem, siia kut-  
tuda. Ma tulen Tallinnast ja mul on kiire.» See tuli  
tegi kavatsust tähtsamalt välja, võib-olla nende nee-  
ma kalmade piiskade pärast, mis tal ikka veel mööda  
linna nirisesid. Kuid talle endalegi ootamatult oli ta  
õnnel äkitselt mõju. Üks vahisõdureist vaatas talle  
teraselt otsa, pistis oma kaardid puhvkäise kätisest  
välja ja läks loivates ruumi tagaukse poole:

«Hm. Ma vaatan...»

Hetke pärast tuli sõdur tagasi ja viipas Pallu kõrval-  
ruumi. Pärkpunnase ihukaaluga ja õitsvate põskedega  
allohvitseriisand istus seal väikese laua taga ja sõi-  
lounat, s. o. nāris seakintsu, ajas puulusikaga tangu-  
põtru oma punasest vuntsipuhmast sisse ja kallast savi-  
kruusist õlut peale. Läbi ülemäära suure pudrusuutäie  
kõsis ta ootamatult valjusti ja selges saksa keeles:

«Tallinnast? Mis sul vaja?»

Ma soovin härra Horniga kokku saada.»

«Soo? Kes sind saadab?»

Doktor oli ütelnud: *te saate, aru — mida vähem te  
mind mainite, olgu siin või seal, seda parem.* Ja Pall  
alles kaalus, kas tulla siin dokoriga lagedale või mitte,  
kui vahtkonnaülem küsis, mine tea, kas lihtsalt sellest,  
et mullusuvine Tallinna-saks talle ehk meelde tuli, või  
soovist näidata oma paljuteadmist:

«Kas — doktor või?»



«...Noo... mnjaa...»

«Mis asjas?»

«...Mmm... rohtudega. Hertsogi jaoks.»

«Küüdimees on väljas?»

«Väravas...»

«Birger! Hei!» kõmistas vahtkonnaülem eesruumi ja Pallust teatamas käinud sõdur ilmus nüüd juba õig krapsakana uksele.

«Tema küüdimehe ja hobuse eest hoolt kanda. Tema ise lipnik Boije juurde viia. Marss!»

Pall kõndis sõduri kannul läbi eelkindluse suure õue. Tee peakindluse väravani oli kuli lage hõitnud, kuid üldiselt valitses eesõues suur segadus ja rüga. Muist müüre oli siin tellinguis, muist sootu maha kistud ja osalt oli ülakorra fassaadidesse uusi aknaavasid sisse murtud. Õuel seisid lumes kivihunnikud ja palgivirnad ja tuul keerutas lund ning kirvelaaste segi. Talv oli siin lalaldasele ehitustööle rinnutsi peale tulnud.

Pärislossi kõrgeist väravast paistis hetkeks tagumisel õuel niisamasugust suurejoonelist pooleliolekut, tellim guid ja ootamatult lai aknaid, mida ääristasid värvi lised krohvile maalitud mustrid. Läbi hämara koridori läksid nad kaheksa asjase vahitoaga üsna sarnasesse võlvitud ruumi ja sattusid otse keset tuba seisvale lipnikule. Sellal, kui sõdur talle Pallust ette kandis, silmitses Pall lipniku-noorsandi lähemalt. Eemaltki oli ilmne, et see pidi olema üks siitmaa suuraadli võsusid: ta oli ju Pallust veel oma kolm-neli aastat noorem, aga nii noorelt ilma tähtsa nimeta lipnikuks ei saada. Ta jaki must kalev ja valged krookätised mõjusid oma tiptopsuses kuidagi vihastavalt, aga ta hõre valkjas vurru-udemik oli siiski päris lahke. Ja kui Pall oli seletanud, et ta tuleb Tallinnast ning et tal on läkitus doktor Friesnerilt härra Horni kaudu hertsogile enesele, noogutas noorsand pikema uudishimuga:

«Oota. Need isandad lähevad enne. Siis sina.»

«Need isandad» olid viis või kuus linnapürjeli vurhvi või lähemalt vaadates keskmise gildikaupmehe mõõtu meest, kes istusid siinsamas kahel pikal puupingil. Rohkem pikke ruumis ei olnudki ja üks pingipool oli parasjagu tühi. Pall kaalus silmapilgu, kas sobib, ja

istus siis tühjale pingiotsale. Isand, kelle kõrvale ta sattus, tundus olevat ootajaist kõige härrasmehelikum. Ja mis tema juures otsemaid silma torkas: ta luges lillukest breviaari moodi märkmikku, arvatavasti mingid isiklikke notiitse, kuid luges neid läbi silmaklaaside, mille taolisi Tallinnaski mõned kaubahärrad tarvutama pidid, aga mida Pall nii ligidalt veel kordagi nägema polnud juhtunud: kaks suure hõbetaalri mõõtu kumerat klaasi kahes — noh, paraja päevakoera jämeduses mustas rõngas, keskelt traadiga koos ja traatnõugupidi kõrvade taga kinni. Pall silmitses neid asjandusi vist nii tungivalt, et isand pööras oma roosaka ja juuklaaside tõttu imelikult öökullitaolise näo tema poole ja ütles kuidagi veidrakõlalises soome keeles:

«Kui mu kõrvad mind ei petnud — Tallinnast? Jajah. Kuidas siis ka Tallinna kaubasaksad elavad? Ah vana elisi. No muidugi. Neil seal ju kõiksugu priiused käes. Keda te neist seal ise ka tunnete? Kas näiteks Weselouwet? Jah? No mis sa ütled, kui pisikeseks see nüüdse aja kaubandusevärk selle Issanda maailma teeb! Kuulge, siis te teate ehk mulle ütelda, kuidas teil seal tuleval aastal või hindadega paistab tulevat? Mis?»

«Praegu on muidugi nii, kuidas te ostate,» seletas Pall, «kas marga või punna või kaaluga. Ja kui suurtes püttides. Naela hind käib sedamööda kolmest killingist kuueni. Aga kevade kohta on seekord küll hoopis raske midagi arvata...»

«Härra Horn laseb gildieestseisust paluda,» ütles uksele ilmunud lipnik. Pallu naaber hüppas püsti ja võttis klaasid ruttu eest ära, vaatas Pallule vilgaste pruunide silmadega otsa ja ütles viisakalt:

«Näete, kutsutakse... Teie olete kaubavärgis nii kodus, et teie käest oleks Tallinna asjus mõndagi küsida tahtnud... No ega midagi... Tervitage härra Weselouwet minu poolt, kui Tallinnas tagasi olete. Ütelge, et kaupmees Kyrö saadab tervisi.»

Gildi-isandad läksid rutates minema ja Pall võitles ligemale tunni aega ärevuse ja unega, enne kui lipnik Boije tagasi tuli:

«Läki. Härra Horn ootab.»

Nad läksid mitmeist treppidest üles ja läbi koridori, mille seina ääres tellinguil seisis värvises ürbis maalermeisterid, kes maalisid pikkade peenikeste pintslitega krohvile neid imelisi õunapuid ja õunapuukstesse linde ja daame ja härrasid. Ning poolvalmis daamid ja härrad vaatasid üllatusega ja tundus, et mõninga hirmuga suurtest koridoriakendest tulevat kumedit tuisuvalgust.

Lipnik juhatas Pallu härra Horni töötuppa ja sulges tema taga ukse. Ja peab ütlema, et ruum ei vastanud küll hoopiski Pallu — muidugi doktorilt pärinevale — teadmisele, et sellest toast toimus tegelikult terve Soomemaa haldamine. See oli küllalt väike, raske võlvlaega ja lagedate lubjavalgete seintega tuba. Kuigi Pallu tähelepanu oli õigupoolest suunatud mehele, kelle ette ta ilmus, jäid ka ta vaatevälja äärealad talle küllalt selgesti meelde. Nagu alati. Kuid ka mees, kes istus seal kõrgekorjulisel mustal toolil pika laua ääres otse ta vaatevälja keskel, ei jätnud niisuguse mehe muljet, kes on kakskümmend aastat kuninga läheduses liikunud ja hiljuti ülendatud tema lemmikpojaks oleva hertsogi peanoonikuks ja riigisuuruse provintsi mõjukaimaks meheks. Härra Henrik Claesson Horn oli umbes neljakümne viie aastane ja peaaegu niisama sooniline mees nagu isa Siimon, ainult et märgatavalt kitsama kerega, ja tal oli üpris tavaline, peaaegu maamehelik nägu: rahulikud, pisut ehk uudishimulikud hallid silmad, hele nudiks püगतud juus ja natuke ruuge kipparihabe. Ta mustast kalevist kuub ja kitsas valge krookkrae oleksid peaaegu pastorliku mulje jätanud, kui tal poleks olnud hõbenaastulist mõõgavööd vööl. Pall jäi nooniku tooli ette seisma ja püüdis teha napi, kuid viisaka kummarduse, ent tundis, et see tuli tal kohmakas välja. Nagu alati.

«Kelle poolt sa tuled?»

«Doktor Friesneri poolt.» Pall ulatas Horni-härrale doktori sõrmuse. Too võttis selle näpu vahele ja silmitses seda pisut vanamehelikul viisil hoolikalt, kuid eemalt.

«No nii. Pange tasku. Teil on kiri hertsogile? Andke see minu kätte.»

«Doktor palus, et ma annaksin selle otse hertsogile kätte.»

Pall taipas alles siis, kui see ära oli öeldud, et see oli juba mingil määral usaldamatuseavaldus hertsogi nooniku vastu, ja lisas sellepärast ruttu: «Ning sellega on erakordselt kiire.»

«Nonoh. Kas teil on selle kirja sisu teada?»

Ma arvan, et kõige olulisemas punktis küll.»

Mis seal siis on?»

Eile koidu ajal tungis moskvalase vägi Llivimaale

Umbes nelikümmend tuhat meest.»

Härra Horn tõusis püsti. «Kas Narva suunalt?»

«Ei. Vastseliina ja Tartu suunalt.»

Et sissetung oli toimunud lõunast, näis olevat härra Hornile teatud kergenduseks. Aga istet ta siiski enam ei võlnud.

«Andke see kiri siia.»

See oli öeldud küll rahulikult, kuid nii endastmõistetavalt sõnakuulmist eeldaval toonil, et Pallul polnud enam võimalust haakuda doktori sõnadesse isiklikult hertsogi kätte. Ja see oleks ju pentsik olnudki.

Härra Horn võttis kirja ja viipas Pallu enda järel oma töötoast välja:

«Oodake siin. Ma viin kirja otsekohe hertsogi kätte. Kui tal küsimusi on, laseb ta teid kutsuda.» Ning ta laks kõrgeist tammetahveldisega küljeuksest välja.

Pall kõndis edasi-tagasi mööda tuisuvalguses koridori kivipõrandat ja ta kärsik vari kõndis temaga mööda lubjatud seina kaasa.

... Muidugi, hiljem, kodus, osutuda hertsogi pool ärakäinuks ja hertsogiga vestelnuks... lastelastele pajatada... Hm... Ja isegi siis, kui see igavesti ainult ta enese teada jääks, oleks seda mõnus mõelda... Aga ikkagi oleks hõlp, kui Horn nüüd tuleks ja ütleks: võid minna, hertsogil pole ühtegi küsimust... Kuid jällegi — olla juba siin ja mitte näha, mis sugune ta on... Ja kui korda läheb talle hästi vastata, viskab ta küll vist oma kakskümmend marka, ehk veel kenad kuud Marburgi... Ei tea, kas Tartu on juba sisse piiratud... Neil pidi seal paksult suurtükke olema, aga vallidele polevat vaevaks võetud kohti teha, kuhu neid üles



panna... Imelik — mu vari praegu siin lubjatud muu-  
ril... Ja Tartu on ehk juba sisse puratud...

Tammepuust uks läks lahti ja mustas ülikonnas te-  
ner astus lävele:

«Tema kõrgus hertsog palub härrat enda juurde  
tulla.»

Pallul õnnestus pidurdada ümbervaatomisliigutusi,  
mida ta tahtis teha, et palutavale herrale pilku heita.  
Kuidagi ootamata sujuvalt sulatas ta oma ehmatuse ja  
pealetikkuva muige läbipaistmatult tõsiseks ilmeks: kui  
herra on palutud hertsogi juurde, ei saa ta sinna teist  
suguse näoga minna.

Väljas hämardus juba, kuid suurte akende tõttu oli  
eesruum, kahu nad astusid, ootamatult hele. Pall jõudis  
parajasti mõelda, et ei tea, kas herra nägu sai hülge-  
rasvast ikka enam-vähem puhtaks, kui teener lükkas  
järjekordse tammepuust ukse lahti.

Hertsogi töötuba oli väikese saali suurune ruum.  
Lubjatud müüris haigutas kaks päratu suurt, peaaegu  
ruudukujulist lumevarelate klaasidega akent ja võlvi-  
tud lage ei olnud siin imelikul kombel üldsegi mitte,  
vaid oli täiesti sile ja just nagu labakindamustriga  
tammepuust lagi. Akende vahetkohaast mõni samm sinu  
pool oli kollakal laudpõrandal must karunahk maas.  
Karunahal seisis heledast treitunud puust kõrgekorjuline  
tool ja selle kõrval väheldane neliurkne laud. Hertsog,  
neledamast ja tumedamast pruunist sametist ülikond  
seijas, istus toolil, küünarnukk lauale toetatud ja dok-  
tori kiri käes. Pall vaatas teda hoolega. Tal oli roosakas  
noormehenägu — pagana pihta: ta oli ju Pallust ilm-  
sesti aasta või teise nooremgi, natuke häbematu  
ümarmargused halli- ja pruunisegused silmad ja pehmed  
punakad jõmpsikavurrud. Herra Horn seisis hertsogi  
laua juures ja hertsogi selja taga kahe akna vahel rip-  
pus sein. mitme setme ruutküünra suurune maal kul-  
latud loorberilehedega raamis: kõikaskoivaline, aasta-  
test ja jooksvast kühmus, kuid toredas mustas samet-  
ruudes vanamees, liuhklaup, linnunokanina ja pikk habe  
peaaegu sedamoodi nagu kuningas Gustavil hõbedaste  
Rootsi riigitaalrite peal. Alles pärast selle kõige tähele-  
panemist tuli Pallule kummardus meelde ning ta kum-

mardas nüüd päris pikalt. Seda enam, et kui ta juba  
kummardunult maha vaatas ja põrandalaudade pool-  
telseküünrast laiust imeks pani, turgatas talle meelde,  
et hiiglasuur vanamees seinal polnud taalrite-vana-  
mehega mitte ainult sarnane, vaid oli muidugi tema ise.  
«Tulge siia,» ütles herra Horn. «Hertsogihärral on  
teile paar küsimust.»

Pall andis endale tarviliku tõuke — kuigi tugevat  
polnud tal selleks enam vaja —, astus üle põranda ja  
jal härradest nelja sammu kaugusel seisma. Muuseas  
pani ta oma imestuseks tähele, et ta unetuse ja tühja  
kõhu tunne oli täiesti kadunud. Ta klikas huvitatult  
suurt maakaarti, mis kattis poole hertsogi lauda, kuid  
ei saanud selle tagurpidisuse tõttu aru, mis maid see  
kujutas (ja mine tea, kas ta sellest õigetpidigi aru oleks  
saanud). *Igatahes huvitav, mis nad temast tahtsid.* Ta  
lõstis pilgu ja vaatas otse hertsogi pealekäivasse  
ümarmargustesse silmadesse, ja kui herra Hornil oleks  
olnud huvi võrdlevaid tähelepanekuid teha, oleks ta  
nõutida võinud, et pilgus oli neil poistel hetkeks mingi  
sarnasus.

«See punkt, kus moskvalane üle Liivimaa piiri tuli,  
on siit Turust — kui kaugel?»

Hertsog küsis seda võrdlemisi korralikus alamsaksa  
keeles. Aga ta häälest tundus Pallule, et miski pole  
siiski nagu korras. Pall arvutas kiiresti: piirist Tartuni  
kümme miili (see oli tal isa Pihkvas-käigu-juttudest  
kindlalt meeles), Tartust Tallinna kolmkümmend (seda  
teadis igaüks), Tallinnast Helsingi kolmteist (selle oli  
ta enne sõitu Paabult välja klaarinud) ja Helsingist  
Turgu kolmkümmend (nagu soomlane Helsingis ütles).

«Kaheksakümmend kolm miili.»

Hertsog pöördus Horni poole ja ütles rootsi keeles:  
«Siin seisab, et sissetung toimus eile koidu ajal. Tähen-  
dab, teade pidi jõudma siia napilt kolmekümne tunniga!  
Ma ei usu seda!»

«Aga kiri on kindlasti ehtne,» ütles herra Horn.

«See oleks ju võimalik ainult siis, kui doktoril oleksid  
isiklikud kiirkorrelid ja vahetushobused igal pool ootel.»

«Arge kahelge, hertsog, kiri on ehtne,» kordas Horn.

«Kõike võib võltsida!» ütles hertsog mõrudalt ja elu-

targalt. Ja Pall tundis, et nüüd peab ta härradele vahet  
rääkima. Sest hertsogi kahtlus oli mitte ainult nari,  
vaid mine tea — viimaks isegi ohtlik. Ta sõnas:

«Kui ma tohin ütelda — mis korrelitesse ja hobus  
tesse puutub...» ja märkas keset oma lauset, et hert  
sog heitis talle ja Hornile pisut ehmunud pilgu ning ei  
kerge puna tõusis ta hertsoglikkude näkku. See tuli mul  
dagi sellest, et Pall oli endalegi märkamatuks hakanud  
«õnelema» rootsi keeles ning hertsog nägi oma kahtlu  
sed olevat võõrale paljastatud. Kuid pöörat teha polnud  
Pallul enam kuskile ning ta jätkas: «... mis korrelitesse  
ja hobustesse puutub, oligi asi peaaegu nii. Doktor  
proua oli nimelt Tartus ja saatis meile silmapilk ratsa  
mehega sõna. See jõudis eile kella viie ajal Tallinna.  
Ja enne seitset sõitsime Tallinnast siia poole teele. Ja  
sõitsime oõ läbi. Hommikul kell neli olime Helsingis ja  
kella üheteliskümne ajal Salol. Seal vahetasime viima  
sed hobused ja - »

Pall jäi vaik, sest uus ilme, mis oli hertsoglikkude  
noornärranäkkude siginenud, tihenes seal üha ning tegi  
edasirääkimise mitte ainult tarbetuks, vaid lausa liig  
seks: nämmeldunud, ulakal, süüdlasel ja rõõmsal ilmel  
pomises, tähendas ja küsis hertsog:

«... Aaa. Nii et need teated, mis doktor mulle saa  
dab, need on siis... Ecce... No, aa, siis on teine asi...  
Mmm. Kuidas siis Katharina-proua seal elab...?»

«Ta on juba mitu kuud Tallinnast ära. Algul oli ta  
Tartus, siis Riias, ja nüüd jälle Tartus —» Pall vaagis  
silmapilgu tõe ja vale arvatava suhet sellest, mida ta  
kavatses lisada otsustas, et valetamistöenaosus pole  
kuigi suur, ja ütles rõhuga «Hertsogi huvides  
Ning Isas pärast pausi «Proua pid, pöödma eile nom  
mikul u. Põltsamaa ja Paide Tallinna poole pääseda»

«No, ma loodan, et see läks tal korda. Nii kaugel  
põhja pool, ei tohiks moskvalast ju ikka veel hulkumas  
olla. Mis sina arvad?» Hertsog vaatas Pallule otsa ja  
ta ümmargustes silmades oli hetkeks ilmne mure — ei  
tea, kas Katharina või Liivimaa või mõlema pärast.

«Ainult sel juhul ei läinud see proual korda, kui  
moskvalane Tartu ümber piiras, ja kui proua enne lin  
nast välja ei pääsenud»

«Nästi. Me võtame doktoriga ühenduse ja ootame  
kõnalt teateid.» Hertsog tõusis püsti ja härra Horn  
... laua juurest eemale, et koos Palluga lahkuda, kui  
hertsog ütles «Uks hetk.»

Hertsog avas oma kuningliku isa pildi all seina müüritud  
... kapi, sobras seal silmapilgu, sulges selle taas,  
... Pallu juurde ja ulatas talle kahe rüssa pikkuse  
kuldristi peenikese keti otsas. Selle keskkohal viie  
kõvera kuldtihvti haardes oli paraja pähkli suurune  
... hravast punasest kalliskivist süda.

«Las doktor riputab selle Katharina minule poolt  
knela.»

Sealjuures vaatas hertsog ise volksti härra Horni  
poole ja ütles naerdes:

«*Intersit tamen crux mea inter eos!*» \*

Siis pöördus ta Pallu poole ja küsis:

«*Intellexistine haec quoque?*» \*\*

Pall lõi pilgu maha. Ta püüdis välkkiirelt kaaluda  
... võimalikke tagajärgi ning eituse valeks paljas  
... ohtu, ja mida enam ta kaalutluste valgusidid  
... otusetuks puntraks põimusid, seda selgemini tundis  
... ühtlasi, et edevusetus pole siiski ta tugevaim kül  
... löstis peaaegu vihased pulkas silmad hertsogile ja  
... ütles nii valjusti, et see teda ennastki üllatas:

«*Verba quidem, sed non sententiam.*» \*\*\*

Kui nad Horni tuppa tagasi jõudsid, viipas nõuniku  
härra Pallu istet võtna ja küsis:

«Midagi teie arvates olulist enam lisada pole?»

Pall raputas pead

Härra Horn avas väikese rautatud kirstu oma selja  
taga pingil ja luges ühest kirstu laekavahest endale  
kumme margast hõbemünti pihu peale. Sel ajal, kui ta  
neid luges, heitis Pall pilgu lauale ja nägi selle kauge  
mal otsal tinast küünlaajala taga kaupmees Kyrö silma

\* Olgu vähemalt mu rist nende vahelt (Ladina k.)

\*\* Kas said sellest ka aru? (Ladina k.)

\*\*\* Sõnadest küll, tähendusest mitte. (Ladina k.)



klaase Ilmsesti oli kaupmeheisand need siia unustanud.

«Aga mis mees te ise olete?» päris härra Horn. «Sakslane või rootslane või...?»

«...Tallinlane...» Pall võttis silmapilgu hoogu ja sooritas iseeneses selle lühikese duelli aususe ja paremakspürgimise vahel, mis talle sellesama küsimuse ees ammugi tuttav oli. «Tähendab... eestlane Tallinna linna-  
nast.»

«Ameti poolest?»

«Triviaalkooli primaan.»

«Jaa-a-hah?» Härra Horni hääles oli millegipärast üllatus ja ta silmitses Pallu ülevalt alla ning alt üles:

«Kas teil on seal palju — sihukesti?»

«Kaheksa tükki. Präegu.»

«Ah kaheksa tükki?!» Härra Horn puhkes muginal naerma ja samal hetkel koputati uksele. Härra Horn pistis müntidega käe tasku ja ütles: «Sissel!»

Lipnik Boije seisis lävel: «Andke andeks, härra nõunik, see Rodenborg ütleb, et ta on oma prillid teie juurde unustanud. Nojah, seal nad on —» Lipnik astus laua äärde ja võttis Kyrö-härra silmaklaasid laualt. Pall tundis need eksimatult ära: ümber vasaku sangatraadi oli halli lõnga mässitud, nähtavasti oli sang sealt katki.

«Härra lipnik, andeks... need on küll kaupmees Kyrö prillid.»

Lipnik vaatas Pallu kõrgele kergitatud punakate kulmude alt: «Nojah. Need on ju needsamad —» ning väljus, prillid käed, naksakal sammul toast.

«Needsamad, jah,» ütles härra Horn Pallu arusamatule pilgu peale. «Kust teie seda Kyrö tunnete?»

«Siin all ajasime sõna juttu. Kui teie juurde pääsemist ootasime.»

«Aaa. Nojah. Tema on ju õieti Rodenborg. Saksamaa sakslane Rodenborg. Hamburgist või kust ta sealt on. Aga meie Soome hertsogi all meeldib talle nüüd nii, et ta on siin päris soomlaseks hakanud. Rodenborgi nimegi ei armasta enam kuulda, vaid laseb ennast Kyröks kutsuda. Siin on mõned niisugused veel.»

Härra Horn tõmbas käe, kus tal kümme marka pihus

kust välja ja heitis pilgu rahale. Ta oli aastatega harjus oma kitsiduskuulsa kuninga kombed üle võtta ja need koguni teatud provintsliku täiuseni arendanud. Ta heitis Pallule silmanurgast vilkstipilgu ja mõistis, et igast saamarõõmuavaldusest oleks talle piisavalt, et hertsogi ja kuninga huvides kümme marka hoida. Ent kuigi küsimus, kuidas härra Horn talle pakkus Pallule tühist huvi, püsis ta pilk tammisel lamal, seal, kus olid lebanud Kyrö-härra prillid, ning ta mõtles: *siin tahavad sakslased soomlasteks saada, sellal kui meie maal... ja kui ma isegi... iga kord, kui muld küsitakse, pean enne...* Härra Horn aga tundis, et kauemini viivitada ei sünni. Kahetsuse ja mõnutunde seguga kõhatas ta khm-khm ja luges endale kirstust veel kümme marka vasakule pihule:

«Sähke. Ja loodame, et me veel kokku saame. Hertsogi huvides. Ja et see kõva läänetuul,» ta heitis pilgu taistuisanud tinaraamidega aknasse, «pole jaäd praguks puhunud.»

**Seitsmes peatükk**, milles mõnevõrra meenutatakse küll ka reisimeeste raskesti koduteel üle karded lahe, aga peamiselt vaadeldakse hoopis suuremaid ohvrisid, mis hallekivad n-riisema üht piffamööda lumivalge kõrvatagustega primaar-otse tema enese kodus, ja mis on seda hirmsamad, et nad mu- lummaliselt põimuvad ja segunevad maailmalõpuendeliste juu- mustega, mis varsti taas veeleavad üle maa, ja et mõ- neist mu kiusatuslikult lõhnab hea ja kurja tundmise puu õndsust andivate ja õnnetusttegevate villide järele.

Sellest, kuidas kellegi mälusari põimitud on, sõltub tema iseloom veel hoopis suuremal määral, kui üldiselt arvatakse. Ehk teisiti: mälusarja põime ongi vast suure- osas inimese iseloom. Kusjuures näidetamisväärsel ja unustatava lahki sõelamise, sõel ise imelisel kombel vormib aganaid ivadeks ja vastupidi.

Oma kontumist hertsogiga võinuks Pall mäletada ku- tolmuveeme ilmumist küünla valgusringi ja taaskadu- mist hämarusse. Või kui aadeldavat osanemishetke suure maailma politikast. Kuid nähtavasti poleks ta ei sel ega tol juhul olnud tema ise. Sest ta ei tundnud end pärast seda hoopiski mitte maade saatuse suure niidi- tõmbajana. Kuid tolmukübemena, mis oli silmapilgu hertsoglikus kiirguses särahtanud, tundis ta end õigu- poolest veelgi vähem. Hoolimata selgest teadmisest, et nad muidugi kahest hoopis erinevast maailmast päri- on, tajus ta end nende kohtumises hertsogiga täitsa ühepikkusena, temast isegi pool pead pikemana, nagu ta hertsogitõa suures veneetsia peeglis sel silmapilgul selgesti oli olnudki, kui hertsog talle Katharina jaoks kuldristi ulatas. Aga et ta oma retkega polnud soorita- nud midagi taevas teab kui tähtsat, imnes juba sellest, et hertsogi poolt ei järgnenud mingit asjade käiku sek- kumist

Ja mis puutub teekenda tagasi, siis võinuks ju seegi talle mitmeti mällu jääda. Poolest lahest alates pöörase- rindmisena tuisus ja pragudest jääle tõusnud merevees. Nairisaarest põhja pool oli läänetorm jäävälja- plaad sisse murdnud ning jäälaamad ida poole liikuma- puhunud. Esialgu oli see küll Paap, kes selle itta-aju- ra aimas ning hobuse koonu parasjagu lääne- poole pooras, et mitte Salmesaarde või mine tea kuhu- lada. Aga pärast, kui nad, lähimärjad ja poolkülmu- ol, tuisumuldis üle ragisevate revanduste ja läbi pani- sevate jaapealsete oiarde sõites ka veel hämara kätte- pand, oli see siiski vist rohkem nende rajajas ruun, kes nad pimenevast hahkjast möllust Nairisaare põhjapool- sele nemetirbile välja tõi. Täpipealt selle tormidest mustaks luitunud kadakapuust risti alla, mis seal kivide vahel lumes seisis ja mille küljes oli Nairisaare- tootslaste keeles *fattigbyssa*'ks ehk väetilackaks kutsu- tud karp — merhädast pääsnuile tänuohvrit sisse poe- lada.

Paap sai sellest Issanda näpunäitamisest otsemaid- tu ning läks pingutusest ja pootshaagiga hobuse ees- käimisest alles värisevate põlvedega karbi juurde, ja- sellal, kui ta märjad kaltsad vinge läänetuule käes- kõvaks kahutasid, mõmises ta seal mõne sündsa palve- moodi tänusõna ja pistis terve hõbedase färdingi karbi- pilust sisse. Pall jäi ree juurde ja kaalus. Raha oli tal- peale teadaoleva kahekümne marga ainult kaks dokto- rill saadud hõbedast margalist. Peenemaga oli ta Turu- villa juures kõrtsis Paabu ja enese kõvad lõunasöömad- ja õllekannud kinni maksnud, nii et ainult mõni killing- järele jäi. Ja tervet marka siia kasti torgata — mine tea, kes ja kunas seda ülepea tühjendamas käib ja kas need- veeringud siit ilmas Oleviste vaestelaekasse satuvadki, nagu küll ette oli nähtud... Ei, tervet marka, olgu- doktori kahest või ta enda kahekümnest, siia karpi tuul- duma jätta oleks liig mis liig... Ta võttis reest kaera- tõrbiku, astus ruuna juurde ja surus oma erutusest ning- magamatusest nüüd jälle kuumaks tõmbuva näo silma- pilguks vastu hobuse vudisevat lumist kõrva. See oli pigem küll tunne kui mõte, mis tal ihust pähe tuhises, ja poleks vist leidunud paremat sõna seda hõlmama kui



tanu: suur, soe, võidukas — ja vaimus sinna selja taha pimedusse pikka nina näitav tänu, mis juba selle viimase tõttu oli valdavas osas ruunale ning ainult eelmõnes pidulikumas pealispinnajudinas Issandale määratud. Siis võttis ta kasukapõuest poole leivapätsi, murdis selle neljaks, poetas tüki tõrbikusse kaetud sekka ja toppis tõrbiku hobusele pähe.

Pärast Nairisaare Lõunakülas rootslasest karameelu juures oodatud kolme ööpaeva pääsesid nad viimaks kahekümne kaheksanda jaanuari hommikul üle lääne tormis pragunenud ja taas külmunud väina ning sõitsid keskpäeval hoolega ringi vahtides alt rannast üle. Suure Rannavärava sinipunakuldse ja lumerätimase ristivapi poole. Aga ranna, sadama ja värava vahemaalt polnud küll midagi näha, mis sõjateate linnajõudmisele oleks osutanud. Kümme-kond Tallinna, Viiburi ja Danzigi härrade koget ning mõned pordingud ja bojerid seisid rahulikult pollvärgi ääres jääs, mastid taglasest paljad ja mitmeküünrased nanged pardal. Rõugemaja korsten tossas kõige igapäevasemal kombel suitsu ja Roosi ala hangedesse kaduvas põõsastes rabistasid külmakohlus varblased. Aga Rannaväravast paremal, vaalikraavil, Gertrudi kabeli lammutamisest jäänud lameda künka all askeldas kraavijääl neli meest. Neljal lumest puhtaks pühitud hallil jääplatsil raiusid nad rattamata jääd ja tuurad kõiksusi niisuguses rahus, nagu tehtaks siin maailma kõige tähtsamat tegemist.

Parajasti kui regi jääl koogutavaist raiujaist viiekümne sammu pealt mööda sõitis, ajas üks meestest enese sirgu, hakkas tuuraga vehkima ja hüüdis ree poole joostes:

«Heil Paa-aall!»

Pall pidas hobuse kinni ja mees jõudis ree kõrvale. «...Märten? Mis sa siin muttad?»

«Häh. Raad laskis mullu haugid kraavi. Nüüd kästi hingamiseaugud raiuda. Kõlks ja killing. Muidu kõngeb kakssada haugipraadi ära. Kus selle kahju ots. Aga miks sa Üksnurmelt siit-värava kaudu linna sõidad?»

Doktor oli Palluga kokku leppinud, et Frolinkite ja looll ja kõigi jaoks oli Pall sõitnud Üksnurmele kuivkonna käes vaevlevale valitsejale rohtusid viima ja tuba korral seal ehk päeva-paar valitseja tervise järele vaatama. Tähendab, Märten oli vahepeal tema järele jäänud ja doktorilt või Meuselt või Annikalt seda Üksnurme juttu kuulnud... Nojah. Nüüd pidi juba sama lühia mööda edasi laskma...

«Ma käisin tagasi tulles isa poolt Kalamajast läbi.»

«...valitsejasaks pani kõrvad pea alla või?»

«Ei. Miks sa seda arvad?»

«Või on sul sõja pärast nii turkane nägu peas?»

«Jah. Ma kuulsin seda sõja asja ka...»

«Kust sa kuulsid?»

«Keila «Musta Ingli» kõrtsis räägiti.»

«Mallal?»

«...Noh... täna hommikul.»

«Jah. Pidi lõuna pool Tartut hirmsasti rüüstama. Ja Narva alt olevat ka üle tulnud.»

«Narva alt ka? Seda ma pole kuulnud. On muud uudist veel või?»

«Mis siin muud ikka on.»

Paus

«...Märten —»

Märten vaatas laiguti karvutuks kulunud koerakohkse läkiläki alt teravate heledate silmadega Pallule otsa. «Mh?»

«Ma tulen täna õhtul sinu poole. Praegu on kiire tegemist.»

Pall tõmbas ohja ja sõitis vuhinal ristivapi alt läbi ulg linna koduste ja kaitsvate, kuid hetkeks äkitselt ka nagu koormavate müüride vahele sisse.

Oieti ainus, mis linnas vahepeal tajutavalt oli muutunud, oli see — aga see oli vähemalt Piiskopimaja jaoks küllalt oluline muutus —, et proua Katharina oli saabunud. Teener Johann, kes Paabu äraoleku tõttu oli pandud õue lumest puhtaks rookima, ütles seda neile ülipea, kui regi talli ees peatus. Ja nii kui Pall oma teisikasuka Paabu kätte rekke oli jätnud ja maja õue-

poolse ukse lahti tõmbas, tajus ta vaevutuntavat, kenneolematut lõhna. Suurtoas, trepil ja ulakorruse rõdul ning ülakorratubade vahekäigus tihenes see mõistatuslikumaks. Pall koputas ja seisis nuusulade kirjutustoa ukse taga. Sest doktori «Jaal» laskis silmapilgu oodata. Kui Pall sisse astus, seisis doktor seljaga vastu kirjutustoa lumist akent ja proua Katharina istus kirjutuspuldi juures kolmnurksel jänil, silmad davat merevaigukarva siidkleit seljas, jalg üle põlve mitme sõrmusega käed põlvel risti, ja muigas. Sealjuures vaatas üle põlve heidetud ja helepunane kleit kleidiserva alt lapsiku ja kõiketeadva ninaga välja, see king oli millegipärast esimene asi, mida Pall proua juures tähele pani. Alles pärast seda registreeris ta järgmised üksikasjad. Et proua oli päris ilus ja märksa noorem kui doktor, kindlasti alla kolmekümne. Et ta oli mahlakas punapruun, otsaesisel sile ja kukla pooltoredaks puhvsoenguks sätitud juus. Et ta silmad olid piklikud ja nii tumehallid, et tundusid olevat peaaegu mustad, kuigi ta istus näoga vastu valgust. Et ta kumud olid tumedad ja kaarjad, just nagu maalitud. Et ta kitsas nägu polnud punakasse kalduvate pruunpead sageli õitsvapõsist, kuid kahvatut ja tedretähele värv, vaid ühtlaselt hõõguv-roosakas. Ja et ta naerimissuu näis luiskavat, et selle aasta murelid on juba valmis. Ning et kahe peale kokku oli doktori ja proua Katharina nägudel midagi, millest Pall ei saanud täpselt aru, kas toas oli äsja armatsetud või riieldud.

«Ahaa — olete tagasi! Noh?» hüüdis doktor ja seletas prouale: «See ongi see Balthasari-noorsand. Ta tuleb otse hertsogi juurest.»

Proua pööras oma piklike silmade pilgu Pallule. Ja ta silmad olid äkitselt rõõmsasti ümmargused, kui ta ütles:

«Täpselt nii ma kujutasingi teda endale ette.» Proua oli imeväärselt mahe ja kodune hääl.

«Noh?» kordas doktor Pallu poole pöördudes, ja Pall jutustas oma reisiloo paari lausega ära.

«Ahaa,» ütles doktor, «ja hertsog tundus suhtuvat meisse hästi? M's? Ta oli teiega armastusväärne?»

Jaa. Mulle paistab, et ühe hertsogi kohta küllal-

«It. Proua Katharina naeris kumedalt.

«Ja ta maksis teile ka midagi?» küsis doktor.

«Mitte otse tema. Seda tegi härra Horn»

«Kui palju? Kümme marka?»

«Ei. Kaks-kümmend.»

«Oool! See on härra Horni kohta erakordne. Aga te olite ka vist väga tubli. Ja mina ei taha olla härra Horni kõrval kitsipung.»

Sa mõtle, Matthias, missuguse tormiga nad tagasi tulid,» ütles proua Katharina.

Doktor pööras rautatud konku-ukse lukust lahti ja astus konkusse. Pall vaatas prouale otsa ja tundis end mekipärast punastavat. Võib-olla sellepärast, et ta proua lahke lause peale omapoolset sündsat jätku otsis, et seda muidugi ei leidnud. Püüdliku mõtteis-ringituhumuse peale ütles ta:

«Ega proual see Tartust tulekki vist päris lihtne tund...?»

Proua naeris. «Minu moodi arga nahka prouasid kogunes tosinkond voori. Ja härrasid muidugi ka... Natuke nalja ikka sai...»

Ta ütles seda kõike kuidagi uskumata plikalik-kerget ja koduselt. Nagu poleks ta hoopiski esmakordselt Pallauga kõnelev uhke proua, vaid ammune Kalamaja ühe-tuhatmatalüdruk. Siis pööras ta oma peaaegu-mustad silmad Pallule ja ütles hoopis teisel toonil, otse ehmunud poolsosinal:

«Aga teie olite merel küll vist sürmaga silmitsi...?»

Pall lõi suurejooneliselt käega ja samal silmapilgul tuli doktor konkust tagasi. Ning kuigi ta oli konku-ukse enda järel kokku tõmmanud, oli Pall uksepraost märgata jõudnud, et see oli nimelt luukerekasti kõrval seisev punalilleline laegas, kust ta endale hõbedat tasku ammutas. Nüüd luges ta Pallule kaks-kümmend viis marka kirjutuspuldi nurgale virna. Ja Pall pühkis selle endale hoolikalt vasakusse pihku. Sealjuures puudutas ta pilk proua Katharina helepunast kinga ja teda ennast puudutas mõte, et mõnus oleks seda raha üldsegi mitte võtta. Kuid samal ajal arvutas ta oma Marburgi-kapi-



tali kokku ja ta kas. poetas raha kõlmal taskusse ka see kõlin oli kõrvale mõnus.

«Ja siis on mul veel üks asi hertsogi poolt»

Oigupoolest tundus Pallule, et oleks ehk parem, kui ta annaks hertsogi risti doktorile alles hiljem niisilma all üle. Otsustagu doktor ise, kas ja millal ta naisele kaela riputab või sellest üldse naisele raagib. et see, olgu keti või sõnaga, nende vahel ripuks. A risti üleandmisega viivitamiseks pidi leiduma mõni põhjus. Ei sunni ju seda nimele nelja silma all doktorile pihku pista ja ütelda: «Ma ei tahtnud, eile te proua juuresolekul, saate aru...» Ei-ei, homme võid ainult ütelda, et rist läks tal eile lihtsalt meelest. Aga niisugune rist maksis ju juba kulla pärast terve väikese varanduse. Kui kvarter kulla maksab kümme marka, pidi rist kaalu järgi küll vähemalt viiskümne väärt olema, pünane kivi veel peale selle. Ja niisuguse saadetise unustamist ei usuks doktor eluilmas. Ikka aimaks ta ära, et Pall ei tahtnud risti proua ees lo anda, ning et ta järelikult teab rohkem, kui oli viisak teada... Seda esiteks. Teiseks... Jah: Pall vaatas kõvalt proua Katharina nõtkelt kuklasse heidetud pead punast lapsesuud ja tahmaklaasikarva silmi, mis nüüd akna lumemustreid uurisid ning tundis end tahkva et proua Katharina teaks, et Pall teab. Et Pall mitte teab. Väga jumala meelepärane polnud see tahtmine küll vist mitte. Aga väga jõletult palune ei võinud ju ka mitte olla. Sest Pall ju teadis: ta oli kuulnud hertsogi ladinakeelset lauset ja näinud ta pilku ja näeratust...

«Selle palub hertsog doktorihärral oma ilusal prouale kaela riputada.»

Pall hämmeldus ehmatusest, et ta prouat hertsog nimel oli sõandanud ilusaks nimetada. Kuid ähmahetkiuste pani ta tähele, et arvatavasti oli ta üldse eksinud. Mitte selles, et proua oli ilus. Vaid selles, et tal hertsogiga midagi pidi olnud olema. Sest doktori ilmes polnud vähimatki ebamugavuse varju. Vastupidi: ta kitsad silmad särahtasid, kui ta risti Pallult pihku haaras, ja ta hüüdis kõige rõõmsamal toonil:

«Kati — näe — ta saadab sulle kuldristi ja ristil oma

rubinist. — Tõeline rüütel, mis?! — See ütle üksi maksab sada markat!»

Pall punastas küll, kui ta «Ooo»-hüüdega doktori suust kuulis ja, silmad helenenud ning hiilgamas ja meeled üllatuspaokil, doktorilt risti haaras ja seda valetas: vahtis ja keti otsas õhus võnkuda laskis. Aga kui ta põsil oli ilmsesti hele rõõmupuna ning ei üld-  
gi mitte tume patuteadlik õhetus.

Pall hüüdis ta edev-elevalt, «tee siis, mis meie meele kasib —» ning ajas kauni kaela õieli ja sirutas oma saleda keha ja üllatavalt pringi rinna naerdes ette. «A doktor avas ristiketi haagi ning pani keti proua Katharinale kahelt poolt ümber kaela ja kukla tagant kinni, nii et rist jäi hehkima täpselt sinna, kus rinna-  
luuteruste vahe kadus madala ja sirge kaeluseserva vahele. Ja siis — oh kurat neid Saksa- ja Prantsusmaa kommelega härraseid: nad lubavad endile asju, et, sa ei tea, kuhu sa oma silmad pead panema! —, siis võttis doktor proua ümbert kinni (kergitada polnud tal teda sealjuures suurt vajagi, sest proua oli doktorist ainult pisut lühem) ja suudles teda pikalt otse suu peale. Proua poleks toas kõrvalise inimese varjugi. Pall vaatas selle hämmelduses lihtsalt maha. Aga kui ta juba mõtles või viie südamelöögi jao maha oli vahtinud, vahtis ta uuesti üles. Doktor oli pisut pöördunud. Ta seisis Pallu poole peaaegu seljaga ja surus proua Katharina meelike tõstetud nägu oma nää vastu ja üle doktori õla nagu Pall proua Katharina vasakut silma. Algul oli see kuni. Aga siis avanes pikaripsmeline laug aeglaselt ja mehe vaatas mehe põsenuki tagant Pallule sūrja silma otsesse. Ja ta vaade oli äkitselt nii meeletumust ja turkane tume, et Pallul jäi millegipärast hing silmapilguks kinni.

Kui doktor Katharina lahti laskis — ja see sündis vist üllalt ruttu —, ütles proua kõige harilikumal, «see tähendab, tol oma üsna ebaharilikult kodusel moel:

«Aga, Matthias — kutsume härra Balthasari ometi lõunale. Ta tõi meile niisuguse kingituse. Ja Magdalenal on hanepraad varsti küps.»

«Muidugi,» ütles doktor ülilahkesti. «Peske reisirahm maha ja tulge tingimata.»

Pall kohmas tänada ning oli teatud võorastuspe-  
kiuste tulekuvalmis — ta ütles endale koigepealt  
pärast, et kust mujalt kui siit võis saada kõige  
malt teada, kuidas olid sõjasündmused siinpaan-  
nenud.

Lõunat söödi suurtoas väikese ümmarguse,  
Weselowelt pärit hollandi laua ääres ja istuli-  
juures meister Andrease tuntud toolidel. Neljandak-  
lauas hallipäine, lai ja punetav raehärra Beel-  
lühike hallikasroheline nirginahkse servaga keep-  
tal vammusel ja mitu jämedat kuldsõrmust sõ-  
Pallu teada oli temal lihasöömine doktori poolt  
neeruhäda tõttu keelatud ja ta käis oma ha-  
pärast iga nädal doktori juures ja doktor vahel  
juures ka. Aga praegu järas raehärra otse doktori  
all hanepraekamakat, mille doktor pealegi ise oli  
lahti lõiganud.

Pall oli enda Annika vaiguseebiga hoolsasti puht-  
pesnud ja mustast göttingeni kalevist ülikond-  
kirikukuuest vihmasteks jõuludeks tehtud ja kevad-  
koolilõpetamise puhuks ette mõeldud — oli tal sel-  
Kuid ikkagi tundis ta end pagana ebamugavalt. Se-  
laua polnud mitte ainult valge linane palakas (nii-  
guse pealt olid Kalamajas ka Annika pulmasöö-  
söödud ja Meuse majas söödi selle pealt vähem pidu-  
kudelgi juhtudel) ja lauad polnud mitte ainult  
hõbedased nõud (niisuguseid, kuigi rohmakamaid, ei  
mitte sugugi kergemaid oli isalgi omajagu kap-  
li.) — ei, häda oli siin selles, et kogu sööma-  
kuidagi harjumatult peen ja Pall oli nelja sööja se-  
kuidagi eriliselt nähtaval, ja mis peaasi: Magdalen-  
mamsli lauale taritud hane söödi nende neetud riis-  
puudega, mis olid nagu väikesed hõbedast sõnnikuha-  
gid või Neptunuse kolmpiid, mida saksa keeles *gaf-  
fel*iteks kutsuti ja millel maakeeles nime polnudki. Ta  
peab ütleva: alles siis läks Pallul märksa kergemaks  
kui ka raehärra Beelholt oma hõbehargi vaevahigi-  
näoga lauale pani ja hanetagumiku tõsisel siilmä-  
moel kahe käega oma isukale hammasveskile ette-  
tõstis.

Doktor oli Pallu Turus-käigu raehärrale kohe Pallu  
mõistatunisel mõninga uhkusega ära rääkinud: rae-  
dada oli neis asjus ilmsesti oma mees, kuigi, nagu  
mõnus, doktorist liikumatum ja ettevaatlikum. Ta  
Pallule vesistest sinistest silmadest pooliti  
mõeldav, pooliti tunnustava pilgu ja ütles, selle  
ajal ise veel *gaffel*'i otsast haneliha hammus-  
des.

«Munh. Pole paha. Seda parem, mida varem hertsog  
tub, et tal Fürstenbergile nüüd kiiresti laenu tuleb

Pärastpoole, kui raehärra oli rüübanud ära kaks  
pooldekvardist peekritäit reinveini ja kolmanda malva-  
alat — proua Katharina kallast ta peekri iga kord jälle  
mõttelades täis — ja kui ta ka haneprae, nagu öel-  
dad, kodusemal kombel pihta hakkas panema, selgus ta  
mõnest veel mõndagi. Vaenlane oli üleeile ka Ivangoro-  
dal väljunud ning öösel lõuna pool Narvat üle jõejää-  
tulund ja Jõhvi kihelkonnas hulga külasid ja mõisu-  
maha põletanud. Aga lõunast stifti tunginud väed pol-  
nud, niipalju kui teada, Tartut piirama asunud. Need  
kõik need edasi stifti maid, osalt küll juba Tartust põhja-  
poolt, kui isand Beelholt ka neljas peeker hinge all  
olejäänud lõunalised olid seks ajaks parasjagu  
valmese tühjaks rüübanud —, rääkis ta alahuult põlgu-  
sest loru ajades:

«Kujutage ette — Tartu piiskop saatis alles kahe  
päeva eest ordumeistrile kirja, et ärgu see sõttavaru-  
tuga ilma asjata rutaku. No ütlege, kuradi  
kõnal, mis moodi seda maad niisuguste ülemuste  
all ülepea kaitstama peab?! Ordumeister on ju kõik ette-  
valmistused nagunii kõige lubamatumal kombel  
maha maganud... Praegu on ta muuseas teel Võnnust  
Viljandisse. Ja sinna on orduväel kästud kiiresti kogu-  
neda. Aga nende kiirust me ju teame...»

Pärast seda laskis isand Beelholt Pallul endale veel  
lord jutustada, kuidas härra Horn sõjateate vastu oli  
võtnud:

«Ütelge, mis näo ta ikkagi tegi?»

Noh... nii... ei midagi... Ainult et tõusis  
pusti.»



«No näete,» ütles doktor võidukalt.

«Jaa!» hüüdis härra Beelholt, «selle peale tõus nad kõik seal püsti, Horn ja hertsog ja vana Grika... Noh, annaks Jumal! Aga kuidas hertsog ik paistis olevat?»

«Hertsog paistis olevat tõsisel mures... Liivlaste pärast...» ütles Pall ja vaatas proua Katharina poole, kohtas ta kummalist mahetumemat ja võõraskohtu pilku — ning jättis ütlema: *ja proua Katharina püüdis niisamuti.*

Samal silmapilgul astus teener Johann kõhale doktorile ja teatas naljakal, kogu suurtuba tähtsosal: «

«Härra linnasündikus suvatsevad...»

Pall heitis pilgu härra Beelholtile, kes istus talle vastas, ja nägi, kuidas see pigistas oma lihava nägu ebamugavuses kitsaks lüüsi-otsaliseks kriipsuks. Doktor aga kergitas parema kulmu silmapilguks kõrgelt ainult silmapilguks, hüüdis siis «Ooo...» aga muidugi ning läks naeratusest särades sündikusele vastu. Härra Beelholt vahitis pahuralt oma tühja peekrisse. Ja samal tundis Pall, naga nuusutaks väike toakoer söögilaual all ta vasakut jalga. Ta jõudis just mõelda, et doktor majas koera ju ei ole, kui ta äkitselt tundis tasast, kuid küllalt märgatavat vajutust labajalal — ja kui ta ühelt vee arusaamatuses oma hõbetaldrikule jäänud hantliivakonti silmitses, tajus ta survet vastu säärt. Vajutus polnud ei tuline ega tugev. See algas pahkluu juurest ja ulatus õieti ainult põlveni, aga millegipärast tungis see tal ometi läbi reie ja kubeme ja südame ning püüas ta üllatusest võpatama. Ta vaatas proua Katharina otsa. Proua püüdis ta pilgu oma just nagu kelmidele ja siiski ärevasse silmadesse ja volksatas nendega ilma et ta pead oleks liigutanud, sinnapoole, kust härra Clodt doktori saatel juba lauale lähenes. Samal ajal tõusis proua õunapuupitserisõrmusega nimetissõrmuse hetkeks ta punasele, just nagu ehmatusel paotunud ja ettesirutunud suule:

«Tssss...»

Pall muigutas Katharina poole kriipsu võrra huult märgiks, et ta sai aru — ja sealsamas oli ka Clodti-

... kohal. Poolel laudatulekuteel heitis ta oma tumeda peleriinkasuka Johannile ning astus pikkade hammetega naeratades proua Katharina kätt suudlema — muidugi: Tallinna ainuke riigikunstide asjatundja ja kõige paremini kasvatatud pürjel... Kust ta selle kuuluse õieti võttis, polnud päriselt arusaadav. Sest mehed seda üldiselt ei sallinud. Hallid teadsid ammugi, ja Pall ühes nendega, et sündikus oli kõrgimat sorti saks, kes allus alamrahva suhtes nii üleolevalt, et isegi pärisõpetajate seas talle selles asjas vähe võrdseid leidis. Need antvarkmeistrid ja heeringamüüjad kuuldusid ta kull kangesti kavalaks kiitma. Aga tähtsamate aadlühärrade seas peeti teda õpetatud tõusikuks ja tarbimiseks: poegade suu kaudu oli kool laste suhtumised Pallile ammugi selgeks teinud. Ning et härra Clodt ei olnud naistele meeldida võinud, see polnud küll ka kuidagi võimalik: ta oli pikk ja kõrendlik, suurenenaline ja tühjalaheline punapea. Ta kapaga lõigatud ruske lühikarv oli viimaste aastatega rohkesti halli sisse saanud, kuid ta paistis see eriti ära, ja kuigi ta põdranahksed kingad olid aina veel piinlikpuhtad ning ta pruunist karv ei olnud veel kuhugi kulunud mulje. Võib-olla nägi Pall ka Clodti küll tõelisest pisut sandimas valguses. Sest tutvuse ja juhuse läbi oli Pallul teada: sellesama kuue töötaja oli härra Clodtil Kuuse Kreegorile, rätsepa-ameti vanemmeistrile, kolmandat kuud võlgu. Ning ta ei kavatsetudki seda ära maksma hakata. Kusjuures siiski pidi ta tunnistama: rahva seas levinud jutud Clodti-härra kuritöödest olid ometi valed. Lööve, mis ta otsaesisel mõne aasta eest oli tekkinud, polnud *corona veneris*, vaid tavatu sөөthiir, ja doktor oli selle soolaga juba peaaegu märkamatuks ravinud. Oleks see hullhüda ise olnud, poleks ta ju sündikuse-isanda puhul guajakipuu laaste pruukimata jätnud. Jah, selle jutuga tehti sündikusele ülekohut. Kuid ikkagi: oma vankumatu naeratuse, kõigile üleküllandiva musta habemekiu ja rohelisest lombardia kinnistist uhkuseülikonnaga oli just doktor sündikuse kõrval peenus ise.

Poolid lükati ümber väheldase laua koomale — proua Katharina oli äkitselt päris Pallu kõrval — ja härra

Clodt paigutati peremehe paremale käele. Proua Katharina tahtis haneprae tema jaoks kõõgist tagasi lasta, kuid sündikuse-isand keeldus tänuga, ja siis läks Magdalena martsipani lauale. Doktor ei pidanud paljaks seletada, et see oli tema enese tellimisel apteker Dycki poolt mage- ja mõrumandlitest ning keemilisest valgemast nisujahust suhkru ja roosiveega tehtud. Lilledkimbutaolisteks õielisteks ja pärjalisteks pätsikeks oli mõnussitke püdelik valatud vanades ja kallikes hõbeplekist vormides, mis olid veel õndsas ja kuulsas Michel Sittowi enese töö.

Ning martsipanile rikkalikult malvaasiat peale rätibates hakkas härra Clodt lobisema kõiksugu maailmas asjust, neisse asjadesse aeg-ajalt tähtsamaid või tohemaid küsimuskaari põimides. Ta jutustas isesuguse eemaloleval, ülelibiseval ja kõrvaltvaataval moel sellest, et Meissenis Jürgen oli oma Hiiohi-kuulutustega nüüd Pärnu linna jõudnud, päris doktorilt, kes ja tema mees on Pall — aga vastust, et see on doktori õpilane ja abiline ning varstine Hippokratese-jünger Marburgis, ei paistnud ta üldse teatavaks võtvat. Kuigi ta selles peale jutustas mõned ramedavõitu skolaarinaljad. Seal samas päris ta juba, mis doktor senistest sõjasündmustest arvab, aga vastust ära ei oodanud, vaid küsis kolle ja taas täiesti möödaminnes, kas hertsog Johan soos puhkemisest doktori arvates juba teab või ei. See polnud ehmatus, vaid pigem teatud põnevustardumus, mida Pall silmapilguks tundis. Ja samal ajal vuhvatas kogu ta vasak ihupool imelikku magusat õhka täis, sest proua Katharina surus oma parema jala kõvasti vastu ta vasakut säärt. Doktor täitis parajasti kahekvardi, sest hõbekannust sündikuse peekrit, aga tõstis küsimuse peale pilgu ja vaatas (samal ajal kallamist jätkates) sündikusele otse silma sisse ning ütles issanda rahus:

«Vaevalt. Kust ta ikka nii kiiresti...» Ta ei kallanud sealjuures piiskagi ei üle ega mööda, vaid küsis, peker juba triiki, aga kann alles käes:

«Kas sündikus arvab, et peaks talle teatama? Ma saadan talle ju aeg-ajalt rohtusid,» ta pani kannu aeglaselt lauale, «ma võiksin ju saata hertsogile teate ütleme, meie raesündikuse soovil, mis?»

... ütles härra Clodt kergelt muiates, «mis siis Beelholt sellest arvab?»

Beelholt polnud endale niisuguse küsimusele mingit uut mõtet varunud ja ütles sedasama, mis juba enne Clodti tulekut oli öelnud: «Seda parem, kui varem hertsog teab, et ta nüüd Fürstenbergile peab andma —» ning tõmbas endal nagu magusalt lakkudes keelega üle suu: saite nüüd! Sest see oli juba lukorras ilus ümmargune ordumeelne vastus, mida paras Clodtile maigutada. Ent samas läks Beelholti silmine silm arusaamatusest krõlli. Sest isand Clodt läks läbi malvaasialonksu oma pealiskaudsel ja püüdnud moel:

«Muidugi küsib Fürstenberg hertsogilt laenu. Aga Fürstenberg seda saab. Kuni hertsogil kakssada tuhat koos on — kakssada tuhat tahavad nad küsida —, hah parasjagu aega. Ning pole kindel, et härra Fürstenberg on siis veel meie isand...»

Doktor puhkes naerma: «Sündikus teeb nalja!...»

«... aga, ma arvan —» Sündikus neelas suu martsipanist tühjaks: «Te usute, hertsog pistab Liivimaa enne tasku, kui tal tarvitseb minu andagi?»

«Ha-ha-ha-haa,» naeris doktor. «Seda ma küll ei usu!»

«Ha-ha-ha-haa,» naeris sündikus, «mina ka mitte!»

«... tähendab: härra Fürstenberg on tubli mees. Tingimata. Aga ordu vajab veel tublimat.»

«Ja kes see on?» küsis proua Katharina hertsogi märgides.

«Mujaa...» ütles härra Clodt ja volksatas veinist ümeltama hakanud silmavalgetega Katharina poole, «... proua ise küsib...» ta haaras üle laua Katharina käe ja suudles peekrite kohale koogutades ta sõrmi, «... kui proua ise küsib, pean ma ju ütlema. — Kas te härra Kettlerist olete kuulnud?»

Nagu — ei,» ütles proua Katharina.

«Oot oot oot,» hüüdis doktor. «see on ju see vestfaal... kes valiti paari aasta eest — kelleks ta valitigi?»

«... lõi sõrmedega nipsu ja meenutas, kuid kvart... häiris ta muidu nii oivalist mälu.»

«Mina pole kuulnud,» ühmas härra Beelholt,



«Dünaburgi komtuuriks. Viiekümne neljandal,»  
 Pall. Pagan teab, kust see tal äkitselt meelde turg.  
 «No näete,» ütles härra Clodt hetkeks Pallu  
 vaadates, «imevate laste suust ja need teised...»  
 Nagu evangelist Matteus ütleb ja doktor Malt  
 varsti hakkab ütlema: härra Kettler saab kõige läh  
 ajal Viljandi komtuuriks ja arukad mehed pan  
 oma taalri nüüd tema kaardile. Muuseas: ma tal  
 teid just tema sekretäriaga kokku viia. Ma palu  
 täna õhtuks teile. Oks Henning, Weimarist. Voorin  
 poeg küll, aga kolmes ülikoolis õppinud ja tark p  
 isegi eesnimi on Salomon. Vahel harva tuleb ka p  
 hulgas ette.»

Vein oli otsa saanud ja proua Katharina hõikas  
 Johanni, aga see ei kuulnud ilal, ja siis Magdale  
 aga selle oli ta, kui Magdalena küünlad lauale tõl  
 üles Frolinkite juurde saatnud pastoriprouale väik  
 kannuga lonksukest viima.

«Tulge siis, teie mulle appi veini tooma,» ütles proua  
 Pallule.

Ta haaras tühja hõbekannu laualt, ning et üks ka  
 line pidi veel juurde tulema, riistakapist teise, and  
 kannud Pallule, võttis tinakandelaabrist põleva küünl  
 ning läks Pallu ees kõöki ja kõögi madalast küljeuks  
 keldritreppi mööda alla. Ning Pall kõndis äkitselt ta  
 tajutud nelgi- ja roosilõhnapiives ta kannul. Katharina  
 laskus nõtkel sammul trepist, küünal paremas käes  
 vasakuga kleidisaba kergitades, et see talle järskude  
 paeastmetel jalgu ei jääks. Ole madala krobeline ta  
 võlvi liikus ta juuste päratu tuulepesavari.

Veinivaate kõhutas keldri seina ääres kahekordse  
 riivileil kümme kond. Pall tõmbas osutatud ülemise riiv  
 vaadil prundi eest ja püüdis heleda hapuka päikeselõh  
 nalise reinveinihoa hõbedasse kannu

«Teise võtame malvaasiat. See on siin!»

Malvaasiavaat asus alumisel, lausa põrandale pan  
 dud riivilil ja kõrge kolmekvartidene kann ei mahtunud  
 prundi alla ära. Aga proua Katharina oli ilmselti nult  
 kas naine.

«Keerake vaati natuke, nii et prunt kerkib.»

Muidugi oleks nõnda väga lihtne olnud. Ja veel liht-

oleks kann natuke kaldu prundi alla lükata. Aga  
 pärast pani Pall tühja kannu paepõrandale  
 isis sajakvartidisel tammevaadil kummastki uur  
 kuni ja tostis selle lupsti tühjale kohale ülemisel  
 riivilil. Lihtsalt niisama. Ta kuulis, kuidas ta koolilõpe  
 tantskuue õlaõmblus, ragises. Proua Katharina hüüa  
 tas «O...» Ja malvaasiajoa vurtsine muinasjutulõhn  
 juba proua nelgi- ja roosilõhnaga ja ühe kauge kaasiku  
 laulmata mõdu lõhnaga segi... Proua Katharina kõn  
 lis meest ees ja Pall järgnes talle, triiki täis veinikann  
 kummaski käes. Proua soengu tuulepesavari liikus taas  
 üle võlvide ja ta punane king välgatas trepiastmeil  
 rögukarva seeliku varjust. Poolel trepil pöördus  
 Katharina äkitselt ümber. Ta seisis kaks astet Pallust  
 tagemal ja oli talt nõnda isegi kubeke pikem. Ta hoi  
 talt rinna kohal ja ta silmad olid täiesti mustad  
 mõlemas helendas küünalalcek, mis vabises Pallu  
 käest. Katharina astus tuhvi Pallule ligemale  
 ta oli temast nüüd pool pead lähem ja puhus küünla  
 alla. Pall püüdis vankuma kippuvas pimeduses veini  
 kausid otse hoida. Ta tundis, et veini loksus trepile.  
 tunde, palutunde, uskumatuse, rõõmu ja arusaama  
 ase soost pani ta kaed värisema. Siis tundis ta Katha  
 rina sõrmi oma näol ja juustes, tuline küünal, see oli  
 küünal veel pihus, libises üle Pallu vasaku kõrva  
 Katharina tulised huuled libisesid üle Pallu hinge  
 tava suu. Sealsamas jooksis Katharina pimeduses  
 trepist üles ning kadus kõögiukse heledaks avanevasse  
 keldritreppi. Kui Pall kõöki jõudis, oli proua juba suur  
 tons ja lervitas uut külalist.

Härra Salomon Henning oli saabunud.

Pall tuli suurtuppa ja asetaski veinikannud lauale. Ta  
 andanud hulgal ajal Katharina poole vaadata. Ta  
 võttis küll proua kõrval istet, nägi ta sõrmustega  
 käsi — Issand Jumal, neidsamu, mis äsja... — siin  
 amas laua kohal lendlemas ja uuele külalisele peekrit  
 eadmas ning kuulis ta mahedat ja rõõmsat häält, aga  
 muult häält ning mitte sõnu. Ja uue külalisega võttis ta  
 üm alles natukese aja pärast kirbule.

Härra Henning oli sakslase kohta õige ruuge peaga  
 kolmekümneaastane mees. Tal oli pehmevõitu ümarik

nägu ja taltsas ning teenistusvalmis helehall pilk, iseka lõikega ja natuke vingus suu. Riietuseks oli tagasihoidlik tumesinisest kalevist ülikond, selle all leest asus ta kuskil Pallu ja ülejäänud seltskonna val ning Pallule koguni ligemal kui muile. Ja parema keskmise sõrm oli tal pöidla poolt küljest tindine. A viisist, kuidas ta rääkides vasaku käe korduvalt pu juurde õhku asetab ning alles siis pisut kobamisi pa pani, oli näha, et ta oli harjunud teadma seal mõõka.

Härra Henning istus otse Pallu vastas ja oli do riga juba suurde juttu sattunud. Ja kuigi Pall nua jälle Katharina poole julges vaadata ja kuigi Katha säravad pruunid juuksed polnud Pallu näost viit va sagi eemal, hakkas Pall pikkamööda ka härra Hennin ja doktori kõnelust tähele panema. Aeg ajalt tõu Katharinast ta sõõrmeisse soojad roosi- ja nelgide puhangud. Need panid ta südame hetketi nii valjust lööma, et ta poleks imestanud, kui peekrid ja kannud oleksid sellega kaasa tinisenud. Kuid puhangute vahet hakkas ta kuulma härra Henningi natuke tüütult raba likku häält:

«Minu isand ütles meie härra ordumeistrile juhi 6. detsembril 54. aastal, et tema arvates on Poolaga tar vis accommodateerida.» — «Minu isand arvab, et härra Radziwiłł on kuningriigi kõige mõjukam mees. Mitte ainult Leedumaa suurmarssal ja kuninga kants ler, vaid — ärge unustage — ka kuninganna vend.» «Kui minu isand Lüübeki teel Klingenbergi võõraste majas 7. juunil 53. aastal...» — «Kui minu isand tunamullu 8. aprillil Dünamündest valeriides —»

«Kuidas need kuupäevad tell meeles püsivad?» küsis doktor.

«Ma kirjutan nad alati üles.»

«Ooo...? Mistarvis?»

«Ma kirjutan oma isanda tegude kroonikat.»

«Ordumeistrite kroonikad — jaa, need on olemas,» tähendas härra Clodt. «Teie oma tuleks siis esimene komtuurikroonika, mis?»

Härra Henning pistis lillelise martsipankaku oma natuke isekasse suhu ja tõmbas vilkuvad hallid silmad kinni:

«Mmm... vaevalt... Minu isand on alles neliküm-  
mend aastat vana.»

«Nii et,» härra Beelholt venitas seda ilmse irooniaga. «nagu landsknehtid ütlevad — kell kaheksa knecht, ell kaksteist kapten —?»

Pall ei kuulnudki enam, kuidas härra Henning selle tale vastas. Sest kella mainimisel heitis ta pilgu dok- tubrile seinakellale ja nägi, et selle kisuline nool kerkkest rooma kuuest juba jupi maad seitsme poole onnud. Aga kell seitse pandi linnaväravad kinni, ja onud, kus vaenlane maal, jalgväravad ka. Ning Mar- toul ees sõna pidada oli Pallule korraga aärmiselt talus. Ta pomises seltskonnale lahkumisvabanduse. Doktor noogutas naeratades: «Siis homme pärast di.» Ta hääli oli lahkem kui lahke, aga muutus siis lohutatult selgeks: «Ja meie Uksnurme valitsejal on kael veel kõvasti paistes.» Proua Katharina püüdis Pallu pilgu oma kümne küünlaleegiga silmadesse ja pidas seda pikalt kinni, enne kui ta näo ära pööras, et härra Beelholtile veini kallata.

Meus oli kummargil raamatutega koormatud kirju- tult pildi kohal. Annika istus kudumisvarrastega ta vas- ta kolmnurksel järil. Üks ja sama küünal valgustas kummagi tööd ja vudises tuuleõhust, mis põisakna ette voolatud koeranaha tasa liikuma pani.

ad vaatasid Pallu tulles üles ja Pallule näis, et Annika küsimus polnud pilkest päriselt prii:

«Kust see's nüüd korraga tuli, et nad su lõunale kutsusid?»

«Noh... käisin tema palvel seal...» pomises Pall kasukat selga ajades, «...seal Uksnurmel ja...»

«Kas valitseja on rängasti tõbine?» päris Annika.

«...Noh... kael kõvasti paistes teisel...»

«Kas see on neil seal ka suur mõis?» küsis Meus.

«Noh... jah...» ühmas Pall, «või mis sa seal lumega nru saad...» Aga nüüd ma lähen Märteni juurde. Nägin teda päeval ja lubasin.»

«Hm —» ühmas Meus ja tahtis pilgu uuesti raama- lusse pöörata, aga ütles ometi:



«Sul läheb ju koolis küll hästi. Ma tean. Härra...»  
der kiitis sind just hiljuti. Aga sul on lõpuni vähem  
pool aastat. Kas sa ei arva, et... et sina pead  
ikka õppima? *Tu quoque*, nagu härra Sum sulle üll

«Küll ma jõuan...» kohmas Pall ja tahtis juba  
nud olla, kui Annika hüüdis teda tagasi: «Kuule, ku  
nagunii Kalamajja lähed — ja ööseks pead sa  
jääma —, astuksid kodust läbi, on ehk midagi kuuld  
Isa pidi ju olema Narvast tulemas, aga nüüd...»

«Isa...? — Jah. Tingimata.»

Harvad aknakumalaigud mustades müürides  
katusevõlvide varjud pilvede vahel tähekirjaks tooma  
val taeval näitasid Pallule suunda. Aga kõige en  
küll jalgadesse ja meelde harjunud kogemus. Ta pol  
siin viimse kui müüriukani tuttavas südalinnas  
ka kottpimedas suurt viltu läinud. Et enne väravate  
gemist linnast välja saada, ruttas ta lühemat teed  
pimeda Uue turu, kus tuul Raekoja umbetuisanud  
süliteid kriiksutas, ning läbi Väike-Rataskaevu tänav  
hobusekuseste hangede, ja jõudis Nunnavärvasse para  
jasti siis, kui jalgvärvav veel lahti oli, aga lukustaja po  
väravale rasket riivpalki ähkides ette tiris.

Värvavatagusel teel oleks pakase ja tuule peale va  
tamata ka Toompäa aknasilmade abita ära aimat  
olnud, kuspool mägi asus: vasakult, mäe alt tõi tuisu  
iil seal suviti porri ja talviti lumme valguva roeladen  
lehka. Siis põikas tuul loodesse ja puhus Kõismäe pool  
puhtal ja laial vuhinal Pallule otse vastu ja Pall hinga  
seda täie rinnaga. Kuid sammu ta siiski aeglasemak  
ei lasknud. Sest pimedus ei eksitanud teda ka siin. L  
Kõismäe Koplisse suunduv puu- ja heinaveotee ja sel  
lelt paremale Kalamajja keerav reetee ning jalgraja  
songerdus püsis tal kindlalt jalge all. Aga viimast  
päevade nõiavärklikud sündmused paistsid siin kesel  
pimedust eriti ebatõelistena. Pealegi oli ta täna rohkem  
veini rüübanud kui ilal varem. (Kus oleks tal selleks  
varem juhust olnudki — isakodus joodi ainult õlut,  
sedagi üksnes pidulikel puhkudel, aga veini mitte ilal.  
Ja kui Meusel tilluke ploomiveinipuntriik nurgas sel-

...olid nad sealt õemehe ja õega ainult jõulu esi  
meel pühal ja uusaastahommikul pisikese tinatopsiga  
...võtnud.) Kuid siiski polnud need ju tänased  
...peekritäied, mis teda praegu tagant tõukasid. Mui  
...oleks võinud selle asemel ka üsna lihtsalt minna  
...õnusele pihtida. Ükskõik, kas nii nagu endisele kool  
...õntrile või praegusele hõimule või hingekarjasele.  
...iluvitav, kas doktori vaikimiskäsk pidas ka hingekar  
...õnnele pihtimist silmas...?) Aga imelikul moel tegi  
...kõigi nende pöördumisvõimaluste üheaegne olemasolu  
...vastastikku tühjaks. Pealegi: kõik kolm Meust olek  
...id igaüks omal viisil hakanud õpetama, tänitama,  
...kantseldama, head soovima... Tingimata. Samal ajal  
...hul mureliku pilguga ja vara hallinevate oimukohtadega  
Meus oli Pallu tundmist mööda talle viimasel ajal nii  
hõimuluse kui seisuse mõttes seevõrra lähenenud, et tema  
autoriteetsus vägisi murenes... Uldse: miks pagana  
põua oli maailmas Pallu jaoks ainult kahte liiki inimesi  
...need, keda ta, olgu kõvemini või kergemini (üldiselt  
...oma kergelt, aga ometi), kadestas, ja need, keda ta  
monikord õige sügavasti (harilikult küll pealiskaudselt,  
kuld siiski) kahetses? Ja miks olid Meus ning  
Annika ta teadvuses viimasel ajal, jumal paraku, libi  
...armas esimesest liigist teise? Kas Meuse vähenõudliku  
ettevaatlikkuse pärast — hoopis lennukamate maailma  
...luaramiste kõrval, mille olemasolu Pall oli aimama  
hakanud? Kas Meuse ja Annika kasepuust küünlalühi  
...pärast — altkorra tinakandelaabrite kõrval? Kas ült  
...alva pisikese tinapitsi pärast suurtoa hõbepeekrite  
kõrval, mis tinisesid Pallu südamelöökidest...? Jah:  
kõik viimaste päevade võoras ja võimatu, millesse Pall  
oll sattunud, sai Katharina imetabasest ja mootsikust  
...teost sootuks uskumatu näo. Mida ta suudlus tähen  
das?

Pall kõndis koeranahksete mütsikõrvade lennates,  
njns huuled pimedas torru ja puhus enesest tulist mul  
...likadevust vastutuult välja. Ja tuul puhus selle jahu  
...latud veinilõhna talle näkku tagasi... Kes see naine  
oli? Kas ingel? Kas kurat? Või paljalt kunnatu nais  
...pool, lirva, kelletaolisi on leidunud Plautuse päevist  
...lanapäevani ja kes ei küsi abielusakramendist ega aust?

Kalamaja hüttide hundisihnad õõtsusid hangede kaudu rutusti ligemale — ja Pall mõtles: ... Aga mõned nad ei ole, et mõned neist olevat mõnikord järginud süda häält ... Võtke kas või sellesamase apteeker Dycki keldi juures Pall ülepäeviti käib doktori asju ajanud. Kogu linn teab, et see kõhetu kollaste vuntsidega martsipanimeister ja kõharohukeetja tuli mõne aastaga eest Tartust apteekriameti pealt tulema, sest tema poolt oli tema juurest tema enese apteekriselli Oldekopi keldi lase läinud. Ja ühed teadsid rääkida, et proua ka pidi oma kiriklikku ärahäbistamist oli ütelnud, et ta on südame häälele truuks tahab jääda. Aga teised ütlesid, et irditades, et kõik oli proua kangest veinimaiusest alguse saanud. Oldekop oli igatahes apteekrita jäinud Tartus omandanud küll kahtlase nime, kuid siiski tulin ameti. Ent ikkagi tundis Pall, kuidas tal ennast apteekriselli asemele kujutledes põsenukid tuules õhetama hakkasid. Sest olgu see doktor, mis ta on, aga Pall ei teadnud kedagi, kellele ta halba oleks teinud — ja Pall oli ta teinud ainult head. Ning kavatses seda talle veel hulgani teha. Just. Ja Pall surus eneses hoopis tummalt häbematu küsimuse, mis oleks sündinud siis, kui tal seal trepil neid neetud veinikannusid käes poleks olnud. Sest päris sügavas südamepõnjas tundis ta: küsimus polnud mitte ainult häbematu, vaid ka võlts, ning muudugi poleks seal trepil ka ilma nende kannudeta midagi rohkemat juhtunud — jumaluke, võõral keldritrepi lahtiste uste ja peremehe ja külalistega ... Vähemalt tema poolt mitte. Ei-ei-ei. Tema pole mingi apteekriselli Oldekop ... Aga mine sa ikkagi tea ... Käed oleksid ta ehk Katharinale ometi sõandanud ümber panna, kui nad oleksid vabad olnud, ja siis ... Ei-ei ... Aga ikkagi on magus teada, et niisugune ilus ja tähtis ja lõhnav proua temaga niiviisi ... ja ikkagi on erutav ja pöörane mõelda, mis sellest edaspidi saama peab. Aga ei-ei-ei ... Ja milleks ta seda tegi ...? Igatahes, Märtenile räägib Pall ka selle asja südame peal ära.

Mündrik-Matsi koeralõmmard hakkas eemalt lõrinal haukuma, kuid tundis Pallu lõhna ometi pea ära ja tuli talle koonu kindasse pistma. Aga Pall ei läinudki münd-

riku juurde taresse sisse, vaid pani põigiti üle laastu-  
muna hangede alla piha nurka ja pörutas saunauksele.

»  
Pall koogutas enese kääksuvast uksest sisse, astus  
koobalaudahaisuse saunavaja, kus Mündrik-Matsi  
pimedas häälitsema hakkasid, ning pugest  
lõhnusest madalast uksest piirivalgesse ja nõgimusta  
sauna sisse.

Märten, vana kasukatükk palja takuse särgi peal ja  
kõlunud koeranahkseis kottades, ajas enese just  
rabelemisi suure laastu- ja puuprahihunniku juu-  
rele järele ules. Piirg põles aknalaua pilakus ning  
ilma all pikal pingil olid näha mõned uhiuult  
murtatud puukausid ja silevalged kadakapuust lusikad  
ning mõned krobedapealised kauritsad, kõmmeldid ja  
nõud. Pingi ees muldpõrandal vedelesid suuremad ja  
vähemad kohati saetud ja voolitud puutükid.

»Muudkui meisterdad ...?»

»... See järaiumine või kividevedu — see ju korde-  
löö, ega see veel võhma välja võta ... Siis õhtuti kõõ-  
litsen vähe ...»

»Kimmelpenning võtab ära?»

»Noh ...»

Ja akitselt tuli Pallule ta esimene, Kimmelpenningi  
kõrkokatsil nelja aasta eest sündinud poliitikatege-  
meelde — ja see, kuidas ta siis Kimmelpenningilt  
kusinud: «Kas ma sellest ... isale rääkida  
tule?» ja see, et isa talle mõeldava meeletlaari-  
miskuulajana nüüd meelde polnud tulnudki. Osalt  
muudugi sellepärast, et vana polnud arvatavasti üldse  
mööne linnas. Aga kas osalt ehk mitte sellepärast, et ka  
oma tõkatiste saabastega ja hobusehigihaisuse  
etükiga ning järjest luitunumate ja vanemate silma-  
de, — järjest luitunuma ja vanema kaabuloti serva all —  
ka isa, kui rääkida kadestatavate ja kahetsetavate  
kõrkest suurest leerist, oli viimasel ajal Pallu teadvuse  
tagamail, jumal paraku, libisemas viimaste hulka ...?  
Kuid Märten — kes nüüd jälle oli järil istet võtnud ja  
valgete kulmude alt Pallu teraselt silmitses? Tema oli  
aegu nagu alati seal, kus ikka teatud määralt kahet-  
setavate seas. Selge. Ja siiski mitte üleni. Mingi taba-



matu üleoleku tõttu, mis temas oli ühtaegu äärmiselt vabaks tegev. Ning Pall alustas järsult, et ta mõn käigul mahti poleks isa juurde tagasi pöörduda.

«Kas sa seda korda mäletad, kui doktor sulle oma konku-uksel mardisanti mängis ja küsis, et sul hirm ei hakanudki?»

«Miks ei mäleta.»

Ots oli lahti ja Pall rääkis kogu luukereloo Martenile ära. Ja kogu sellest siginenud usaldusekasvust ja doktori vahel. Ja järgnenud «luukerevaatamist» Pozvoli lepingust ja sõjast ja Liivimaa tulevast peremeestest. Nagu ette teada, oli Märten suumalt jaolt vait, ja kõik, mis ta sekka ütles, oli ainult «ahah» ja «mhmh» ja «soohoh». Ja kui Pall oma oma Soomes-käigu lugu alustamas, pidas ta natuke vahet ja sirutas pingiservast suurema kippumise kintsu, lükkas vildikuninaga puutükki maas, tõstis selle õhku ja ütles: «Ohoh... Sa'p teegi paljalt lusikaid?» Sest kolmnurksel altpoolt teravaks vestetud puutükil oli kitsakoonulise ja kihvuse looma nägu.

«Oh sa püha kurat,» ütles Pall natuke kohkunult, «hunt mis hunt... Kus sa neid nii vahtinud oled, et...?»

«Eks selsamal korral kui sinagi...»

«Näe, kus sinder... Nojah...» Ja siis jutustas Pall ka oma Soome seikluse ära, siin-seal inimesi ja kogum nähtud ruume paari kriipsuga kirjeldades. Kui ta jutuga hertsogi töötoas oli ja uhket peeglit nimetas, sattus ta silm pihupesasuurusele murdunud peeglitükile, mis seisis serviti akna kõrval tahmasel seinapalgil, toredasti lihvitud servalõik piirivalgel helkimas.

«Kust sa selle said...?»

«Krumhuseni keldrist prahi seest.»

«Ahah.» Ja siis rääkis Pall oma Soome-loo lõpuni: «No ja täna hommikul tuleme tagasi. Ja enne kui me Rannavärvast sisse saime, olid sa juba jaol...»

«Oota natuke,» ütles Märten, tõmbas kasukahõlmad kokku ja läks välja.

Pall sirutas jalgu, ringutas ja tundis, kuidas ebatavaliste ja keelualuste asjade koorem, mis ta õlul ühele mehele äkitselt liiaks kippus, kahe õlule jagatult hoopis

arvatakse sai. Ta teadis ette: kui Märten tagasi tuleb, tuleb ta istet ja on tüki aega vait. Siis teeb ta kolme korda «th, th, th», nagu oleks tal heinapeber kurku ja nõksutab sealjuures oma kõhna kõhtu, nagu oleks ta, käed endal millegagi kinni, kirpu kõhult ära vappama ehmatada. Ja siis ütleb ta midagi nappi ja nappakat, mida ei tarvitsegi igakord mõnus kuulata olla, ja millel on kindlasti kübe tõtt sees. Vaatab volksti alla kalevist kuube, väristab kitsaid sõormeid ja torub. «Sul endal ka juba päris hertsogite hais küljes...» ol. «Ah see tohter on siis persekiikar ja riigitegelane!» Mhnh.» Või — nojah, proua Katharina kohta ütleks ka mõndagi, ainult et ta neid asju veel ei tea. Sest hertsogi risti oli Pall oma loost esialgu välja jätnud, et seda kõike ilusti ühte keesse lükkida, kui Märten nüüd tuleb... Muuseas on tal siin saunas üsna jahe, Peaks talle korraliku tule ahju panema. Lee ees on halud muukus ja siinsamas on kuhi kuiva laastu läiteks. Eeldetaval puhub sauna tagant lee uks lahti ja suits on ruttu väljas ka... Pall kummardus ja haaras laastukuhja pooliti sülle, kuid lõi sõrmenukid laastude all vastu mingit ronti marraskile, ühmas: «Oh sa pagana!» laskis laastud põrandale tagasi ja tiris rondi laastude seest välja.

See oli kasepuust. Ja see oli inimese pea. Päris inimese nägu. Nähtavasti alles pooliti voolitud. Aga selgesti aratuntav: kitsas, teravalõualine, siinsamas muld-põrandal lebavale hundipeale imelikult sarnane — ja omelti täpipealt Märten mis Märten. Tema järsud kulmud ja põsenukid, tema natuke kibe ja natuke pilges nägu. Ootamatuse, puidususe ja piirivalguse kiuste oli «arnasus rabav.

Pall heitis pilgu üle laastukuhja ja nägi seinapalgile pandud peeglitükis omaenese punetavat ja hämmeldunud nägu. Siinsamas istudes ja siitsamast üle laastude oma peeglitükki vahtides ning peegli järgi puuronti kitsedes oli Märten oma näo sellest välja või sellesse sisse voolinud... Ja äkki tuli Pallule meelde, kui Märten ta tulekul kuidagi rutuga oli laastuhunniku lakka püsti kohmanud... Jaa: sellal, kui Pall tuli tema juurde oma imelikke hingekoormaid ära rääkima, oli

Märten oma kasepuust näo tema eest nimme la-  
desse ära peitnud.

Ta kuulis Märtenit saunavajas kobistamas. See-  
mas tuli Märten lammaste määgimisest ja kääksu-  
uksest sauna tagasi, tema kohta haruldaselt muhe me-  
ees ja suur õllekapp käes:

«Sa oled täna küll sakste veini täis, aga rüüpa all  
Mündrik-Matsi ristsetest.»

Ta andis kapa Pallule, võttis istet, turtsatas kuu-  
neli korda «th-th-th» (nagu oleks tal heinapeber kuu-  
länud), ega pannud üldse tähele, et Pall hoidis kappi-  
sealt rüüpamata käes, vaid ütles:

«Th. See hertsog pole siis arukas midagi»

«Sooh! Kust sina tead?»

«Th. Oleks arukas, oleks midagi arukat öelnud ka  
Noh, joo-joo.»

Pall võttis tõrksa viltsakuslonksu ja siis neli-  
sügavat janusöömu. Mündrik-Matsi õlu oli doktori mu-  
vaasia peale just paraskibe ja parastahe rüübata.

«Noh, lase edasi,» ütles Märten.

«Ongi kõik.»

«Soo-oh? Ma mõtlesin, et... Nojah. - Kas sa do-  
toriprouat ka nägid?»

«... Nägin küll»

«See on vist igavene peenike lehtsaba?»

«Pole ta mõõtu võtnud. — Kuule, ma hakkas  
minema.» Pall pani kapa pingile.

«Noh?! Justkui oleks Matsi õllel hulluputke sees  
Kuhu sa's tormad?»

«Ma lähen vaatan, kas vana on koju tulnud. Ta pol-  
Narvast tulemas olema. Aga täna räägiti doktori pool-  
et moskvalane on Alutaha ka sisse tunginud...»

«Olevat, jah... No siis jah... Tartu all pidi ta küll  
sakslasi jõledamalt pitsitama kui maarahvast. Aga  
nojah: ega talle jaigu jääda ei ihkaks.»

Pall noogutas hüvastijätuks ja ronis saunast õue-  
kaskil põuepõhjas kübe pettumust ka sellepärast, et  
tema kiire lahkumine nii endastmõistetava seletuse sa-  
Aga kui ta mündriku õuest tänavale astus ja pimedat  
hangedes paari ähmase aknasilma juhil mere poole  
eeslinna põhjatippu hakkas satmuma, ängistas teda

hämme pärast äkitselt tõsine mure. Sest praeguses  
olukorras võis Narva kandi maanteedel juhtuda tõesti  
niisuguseid asju. Muidugi: sinnaminekutee oli Siimonil  
küllap veel sekeldusteta korda läinud. Niipalju kui Pall  
teadis, oli vana läinud viie voorisulase ja kaheksa  
tohmaga ja küllap oli temaga teisigi vuurmanne voori  
lõpetanud. Ning koormaks oli neil kõigil olnud kõige-  
võimsamalt nisku, mis mõnedel Tallinna kaubahärradel oli  
olnud väljamaaladungitest aitade nurka maha jäänud,  
mida Narva kaubasaksad nüüd hea meelega nõus  
oma ostma ja oma ladudesse seisma panema. Sest  
tallinlastel kui Krumhuseni-härra ja veel mõnedki tema  
sõprade peenemad nahad ja muud uhkuse-  
sümbolid sõjahirmul Tallinna saatsid, ostsid nad igapäe-  
vase tarbekraami ja säilivamat toidumooni praegu  
tõenäoliselt kokku Selge, mispärast: kui tuleb sõda, tuleb  
kiiresti toetada. Ja igapäevase tarbekraami  
hinnad, viljahinnad näiteks, tõusevad mõne nädalaga  
kolme- või koguni neljakordseks. Viimasel hetkel  
oli Siimonile veel ka pakiline kroonusaadetis reeotsale  
saadetud: härra Franz von Segenhagen, Tallinna kom-  
mandant, keda tema oskuse pärast toredasti viiet lasta ka  
Kuldnohaks kutsuti, saatis Narva foogtile härra Schnel-  
lenbergile vaadi püssirohtu. Niisugune kraam oleks  
mugupoolest pidanud küll kroonuküüdiga minema. Aga  
illegipärast leidsid Kuldnoka kumpanid selleks viima-  
isel minutil eravoori peal reeotsa.

Pallul polnud muidugi kinnitust, et vana õnnelikult  
Narva jõudis, kuid selles polnud erilist põhjust kahelda.  
Tallinnast üle Valkla, Rakvere ja Jõhvi oli sinna ammu  
tulnud neljapäevateel. Reedel, kahekümne esimesel oli  
ta kohale jõudnud. Ja tühjalt tagasi tulla polnud tal  
muidugi plaanis. Seda enam, et Narva isandad, nagu  
õeldud, oma varasid hoolega Tallinna poole kindla-  
masse kohta toimetasid. Sest kaubahärradel oli hea nina,  
ja niisuguseid, kes Tartu piiskopi kombel arvanud olek-  
sid, et on liiga vara ennast sõja vastu valmistada, pol-  
nud nende seas vististi leida. Muidu olid ju ka vaimuli-  
kud mehed oma hurdahaistmise poolest kuulsad, nii et  
lõusa imelik, mis Beelholti-härra sellist Tartu piiskopist  
täna rääkis... Nojah. Aga just kallima kraamiga, mida



Siimoni vooriregedel tagasiteel oletada vois, oleks riisujale magus suutäis olnud. Ja just kahekümne jaas oli kõige varasem ja järelikut ka kõige tõenäolisem päev, mil ta üle Jõhvi Tallinna poole teel võis olla. Tema oli kombeks oma koormad ühe päevaga jätta saada ja pikka pidu ega puhkust ei lubanud ta ei hooltele, meestele ega iseenesele. Ikka veel mitte. Kuid ka siis ju nüüd juba — Pall pidi natuke meenutama arvutamaks — käis viiekümne kaheksandat aastat.

Pall nägi juba eemalt, et voorimehed olid just praegu tagasi jõudnud. Sest voorisulane Madis õiendas tulelondiga mööda õue ja Juhan ning Taavet võtsid teed sealt lahti, aga Käsper, Mikk ja vana Siimon ise läksid kraamiregesid õuest sara alla. Nad olid linnasamaga ilmsesti niipalju hilja peale jäänud, et värav enam sisse ei pääsenud ja täite koormatega koju õõbunud tulli.

Pall oli parajasti varbaia kohale jõudnud ja tal õues õiendajaid hõikama hakata, kui ta nägi: vana Truuta tuli tarest õue, tormilatern käes, tegi tare otse asuva aida lukust lahti ja lükkas aidaukse parajasti Samal ajal astus Juhan, päärid kaenlas, viimase eest jäänud ree juurde ja pani päärid ree kõrvale lumes maha. Ning isaga kahekesi tõtsid nad reelt plüüsi kompsu pääridele ja viisid lahtisest aidauksest sealt Madis tuli neile tulelondiga järele ja kustutas lund enne aita astumist lumes ära. Ja kui Siimon ning Juhan oma kandamiga Truutast mööda aita astusid, lõi vana Truuta ristide ette.

«Mis asja te siin nüüd peidate?» küsis Pall tehtud käredalt ning astus pimedusest Truuta tormilaterni valgussõõri.

«Püha Jeesus... sa ehmatad ju inimese surnuks», kõhvas Truuta, «nagu sellest juba küllalt poleks. Kust sina siia said?»

«Tulin. Mis siin sünnib?»

«Isa tuli voorist tagasi. Peep löödi tee peal maha...»

Truuta oli sauna kütnud ja soe jahulõrr ning soolane seaihakänts värske leivaga olid voorimeeste ja Pallu

laual. See igavene tohe ja killingiveeretaja vana Truuta oli vist siiski päris tubli tükk maja pidama — ega ürgune poleks vana Siimoni juures neljat aastat elukünni saanudki. Nii et tema saun oli tuline ja sulamine meeste suud pikkamööda lahti. Vähehaaval, keset ööde matsumist, ja laua ääres, keset lusikate kobinat, Siimon Narva-tee-loo Pallule ära ja sulased poolelöödud seal sõna sekka.

Truuta oli neil tõesti libedasti korda läinud. Ainult et tema oli kõva. Aga seda paremini reed ju libisesid. Juba juba Narvas olid seekord alanud sekeldused. Hiljuti hilja, kui Siimoni koormad olid kõik ammu üles laetud ja reed homseks tagasisõiduks uues koormas Jõhvi sara all seisis, käratati Siimon öömajaõlgedelt ei kuskile mujale kui lossi — ja purjus Schnellenbergi-härra laskis ta seal esimese hooga vaat et raudu panna. Selgus, et lossis peeti Paavli-ümbertööramise-päeva pidu. Aga kui selle tarvis oli hakatud tulevärki tegema ja tulevargi jaoks Siimoni poolt päeval toodud vaadist (sest see vedeles alles lossiõue võlvkäigus, kuna muud varu Hermannitorni keldris hoiti), kui jah Siimoni toodud vaadist püssirohtu võtma hakati, selgus, et Siimon oli toonud Tallinnast sada naela natuke mullaga segatud nõge. Ja Siimon pääses sellest loost ainult õnnekombel ilma vangiraudu ja vaat et hullemat maitsta saamata. Pääses tänu sellele, et Schnellenbergi-härra peokülaliste seas juhtus olema ka rae-härra Krumhusen ning et see Siimonile ammust tuttavat juhtus peale sattuma, kui Siimon kahe mõõka-dega piiritsa vahel peosaali kõrvalkambrisse toodi ja kui loogti-härra seal parajasti tema peale karjus. Aga karjus ta ei vähemat ega rohkemat kui seda, et Siimon olevat püssirohu Ivangorodi moskoviitidele maha müünud ja ordufoogtile tahtnud vaaditait kuivatatud lamba-õli keldrisse sokutada!

Härra Krumhusen rahustas viinavihas isanda mõnuga vaevaga enam-vähem maha. Ta kinnitas, et tundub Siimonit kaksikümne aastat ning et Siimon on talle alati krõõmi pealt selle kauba kätte toonud, mis laskitaja poolt temaga teele saadeti. Selle peale hakkas Schnellenbergi-härra vägimehelik vurrugarjas tõmb-

lema ning ta sulitas kuusnurkseist paeplaatidest poolele tõelise lossihärraläraka ja ütles, et küllap seatembi nangis taie, jah, see kuradi Kuldne!  
«Uhe vana tudrukuteloo pärast...» lisas ta hõimuhärrale silma kissitades, «aga küll ta mul eest veel vilistab!»

Siimoni igatahes laskis ta sealsamas tulema ja viis mees asus oma meestega järgmisel varahommikul Tallinna poole teele. Kange tuisu pärast oli edasisaamine aeglane ja õhtupoolik käes, kui nad Jõhvi voorihoo jõudsid, kirjast veerand miili Tallinna pool.

Õoranu oli juba valitsemas, mitukümmend mõlemat suunas teel olevat koormarege lahtirakendatult saadud hobused põhku krompsutamas ja voorimeestel õhtuleemed keedetud ja leib võetud (küllap Peep nälis viimast viilukat nagu alati), kui värava taga prõnnamine ja võõrakeelne kisa lahti läks. Ning neli- või viiskümmend tatarlast, kes ratsudel värava taga transisid ja karjusid ja väravale kirveste ja saablitega plahandasid, oleksid arvatavasti oma tahtmise saanud, kui voorihoois poleks parajasti olnud tosinat landsknehti, kes Rakvere Huini-härra käsul Narva Schnellenburgi isanda käe alla olid minemas, et Liivimaa piir Moskva viia vastu kindlam oleks või nõndamoodi... Sest kuni need kisa peale jalule said, olid nad õue kõrge palkide varjus siski päris käbedad mehed. Neli-viis tatarlast, kes, pistodad hammaste vahel ja saablid käes, üle õue kargasid, et väravat seestpoolt lahti teha, sattusid enne, kui nad riivpalgile ligi said, nende hellebardide otsa. Ja kui landsknehtjao kaks harkpüssimeest on torud voorimaja lakas viimaks laetud said ja labakäatuse lömmulaudade pistsid ning otse värava ette ratsameestesumma kaks kārakat ära andsid, kuuldus värava takka läbisegi nii vandumist, oigamist kui hõlgamist, ja röövlite ratsud kadusid pimedusse niisama ruttu, nagu nad olid ilmunud. Alles siis oli voorihooalistel mahti tähele panna, et ümberkaudsest pimedusest nelja-viie küla või mõisa põlemine nende tara peale maha paistis. Ning alles siis pandi tähele, et tatarlaste kehades, mis olid verisel õuelumel kāgaras, lebas ka kakas voorihooi meest. Üks oli keegi Narva voorimees, kael

tatarlaste saablilöögist pooleni läbi lõigatud ja hing õue isanda juures. Aga teine oli Siimoni voorisulane Peep. Lemal oli verise teraga puulõhkumiskirves veel õue - nüüd mäletati küll, et mõned voorimehed olid landsknehtidele väravaesisesse kähmlusse appi jooksnud, aga vammuse rinnast ulatus tal ammunoole õue poolteise jala pikkuselt välja. Mõni hoovitarale kuulnud tatarlane pidi olema noole sealt kähmluse ajal alla õue ambunud.

Siimoni mehed kandsid Peebu tarre ja panid ta õlgedele maha ning piirivalgel lõigati ta vammusehõlm nurga lohki. Pooleldi hammustatud leivaviil oli tal veel kinni all ja nool oli läbi leivaviiluka otse südamelehe kaudu servast sisse läinud. Aga eluraasuke oli Peep veel eliski veel sees. Siimon võttis verest raskeks imbutatud leiva noole ümbert nii ettevaatlikult ära, kui ta rändajad käed vähegi lubasid. Siis lõikas ta Peebu sārgi pooli, tegi südame kõvaks, pigistas oma tillukesed valgeid silmad peaaegu kinni ja tõmbas noole haavast välja. Aga selle peale hakkas sealt lahinal verd voolama ja ükski palakas ei pidanud seda kinni. Tunni aja pärast oli Peep surnud.

Nad sidusid ta hommikul teele asudes reele ja hoidsid röövlite asjus kirved ja kirkad käepärast. Ka kolm viikilitera võtsid Siimoni mehed voorihooist kaasa ja viisid need enne nõoriga parajate teivaste otsa. Muistest oleks sellest kõigest vähe kasu olnud, kui rüüstajad neile teel tõesti oleksid kaela sadanud. Aga voorihoo oli hommikul sõna toodud, et tatarlaste jõugud on juba öösel ida poole tagasi hajunud, ja Tallinna ümber Rakvere voorid, kokku paarkümmend meest ja koormat, targesid teele asuda ning saidki õhtuks terveid Rakverre päralt. Ja nüüd oli Peep siin aias lautsil.

Pall pani tormilaterna põlema ja läks aita.

Ta mäletas Peebu, niikaua kui ta üldse midagi mäletas. Imelikke alguseta ja lõputa laule, mida Peep ümberlaulus, kui ta vahel harva suurema sõõmu oli pühadeõlut rüübanud. Kirjusid ning haralisi pulkadest veiseid, mida ta Pallule oli meisterdanud, suuremaid, kui keegi teine oleks talle teha viitsis. Ja kohmakaid pookstahve hark-



jalgseist A-dest nurgeliste O-deni, mida ta hiljem Palli käe all oli söetükiga kasetohule sehkendama õppinud. A ja O. Alfa ja Omega. Algas ja Ots.

Pall asetas laterna lautsile ning astus, madala lae tõttu veidi kummargil, surnu juurde. Truuta ei juba ära pesnud ja talle puhta takuse hame selguinud. Ta pleekinud ja igavesti turris juuksetutt oli lael kummaliselt ludus ja teravate põsenukkide tülid olid sügavad mustad varjud. Pall pani käed kokku, sellal, kui ta huuled Issameiet lugesid, tulid hoopis Kurgla teel kohatud hundid talle meelde — ja see ei oleks tunne, et praegu, siin, mulle ei saa nad ju omad kõrri karata... Aga näe: nüüd ulgus sõjahunt Liivimaa südames, ja kuigi ta luusis siit alles laante ja lund taga, olid ta hambad ometi otse Pallu isakodusse klibendunud...

Alfa ja Omega. Algas ja Ots... Algas on käes, ta see Algas on juba Ots nii mõnegi jaoks... Kas ei ole see viimati otsaks väga paljudele? Nagu Meissen'i Jõgengi on kuulutanud...?

Ta astus aйдast õue ja silmitses kummalise, hirmutava kuid külmatekitava kõheduse ja selgusega vaevata aimatavaid majakõkse ja hangedes aedu tuulises plimides... Nädala eest Tartu all, tunaeile Jõhvi taga. Millal on moskvalane Tallinna müüride all? Millal võivad tatarlased huilates läbi põleva Kalamaja Pleekmäe ja Seegiküla...?

Kui Pall tuppa tagasi tuli, olid sulased söömise lõpetanud ja ära läinud ning isa oli tooli kustuva lee eest pööranud ning vahtis igritsevasse tulle. Nad olid tülis aega vait. Siis ütles vana:

«...Noh — voorivedudele on seks korraks lõpp. Ehitamine ainult Riiga veel...» Ja pärast uut vaikust: «Sa pidi ju sel tohtril nüüd suur semu olema. Mis targemad pendid sest sõja-asjast ka arvavad?»

Pall tajus neis *targemais päis* nii hellitust kui ka eemalenihutamist. Natuke uhkuseseguse hellituse peale oleks ta tahtnud ära rääkida kõik, mis ta teadis. Tunnistav ja võõraks tunnistav eemalelükkamine — isegi endast ehk üldsegi mitte ebasõbralik, vaid pigem kurb — pani ta sisemiselt võpatama. Ta silmitses isa uskuma

...muri paljaid ja nukilisi ning sütelõoma paistel...  
...jalg, ta natuke rangis sääri tumehallides...  
...st kaltsades, mida lechelk veel valgustas, ta vimmakat kogu ja ümarikku pead, mis oli pimeduses ainult...  
...lav, ja nägu, millest muud näha polnud kui raud...  
...habemetüüka helendus. Ja äkitselt tundis ta ime...  
...angi, nagu lasuks ta südamele midagi päratu ras...  
...nagu lasuks seal terve süllapaksune linnamüür, ...  
...väljaspool asusid, sõjahuntide ulgumise ja tule...  
...hude ja riisumishirmu käes, hallid, eeslinlased, voori...  
...ad ja surnud Peep ja isa, aga seespool tema, Pall, ...  
...ja rachärradega martsipani peale malvaasiat ning ...  
...ja kuninglikke ja hertsoglikke asju...

Ta ütles üsna tasa: «...Mis nad ikka... Räägivad, et Tartut pole piirama hakanud. Et rüüstab niisama...»

**Stahel'sas peatüft,** milles furuga ratsutatatje la laguneiva raha ja taas süttiva sõja ajalootunete fündinu et jõuda nende eel, vahel ja jarel Rho öökullisilmale se märkamatuks jäänud pisikestade juurde, millest mõningad ed pidi osutuvad ühe tõrjalt targeneiva noore mehe elulugul. Wajagi ol iliste's, ühed küll üpris ettenähtaval, aga teised selle eest hoopis ootamatul moel.

Pühapäeva, neljateistkümnenda mai hommikul te nistusel oli Niguliste kirik vaat et puupüsti inimesi to lsegi raenarrade, Suure Gildi ja mustpeade toolidel et rahvast päris tihedasti, tagapoolseil pinkidel seda enam, ja püstiseisjaidki jätkus kiriku istmeteta uksepoolel veel maailmatu jagu. Sest täna oli koolilaskapäev. Koolipoisid seisisid kaugemal gildipinkide selja taga sum mas, aga mitte kõik, sest primaanid istusid ja kogun üsna ees kooriruumis, altariist paremal otse raepinkid selja taga seina ääres. Nad olid tihedasti kahele pu gile ära mahutatud, esimeses reas needsinatsed kaheksa poissi, kes täna teise *prima*-aastaga, aga see tähenda Tallinna suuskooliga ülepea, jumalaga jatsid.

Väike orel lõpetas sissemängu. Kobinal-kõbinal tõu sis kogudas palveks püsti ja istus pinkidesse tagasi. Siis laskis Pall suurel oreil enesest üle mühiseda ja silmitses sealjuures ruumi ja rahvast.

Kõrgete värviliste kaarakende sinipunane valgus lai netas võlvide all ja kollakasvalgeil seintel sedamööda kuidas päike õues pilvedest välja tuli ja taas nende varju läks. Sedamööda süttisid ja kustusid valgushelgu päratul messingist lühtril, mis seisis kantli kõrval

nepti seitsmeharuline ja kuue küünra kõrgune imemoel nõtuma hakanud osjakuusk, kord päikesehelkidest õisi naha pillates, kord uuesti õide minnes. Sedamööda -ollisid ja mahenesid hõbedahelgid laelühtritel ja altarikarikail ning kahe küünra kõrgusel Ryssenberchi monstrantsil, mis paistis altari kõrvalt raudvõre ja taba luluga orvast. Ja sedamööda taandusid mahedasse varju või tõusid punakuldsesse särasse kõik altari viis- val kuuskümmend puust pühameest ja -naist oma voldi- tade, kroonide, embleemide ja baldahhiinidega, apparihabemetega ja Lüübeki pesunaste nõbininadega. Kuid see kahtlane ja paavstiaegne toredus oli siin muu- mult selle tõttu alles, et sel ajaloolisel päeval, kui Tallinnas suur kirikutepuhastus (mida nüüd juba mõnel pool ka pildirüüstamiseks nimetati) lahti läks, sel suu- tel kristlikul kirve- ja luuapruukimise päeval oli Nigu- lde diakon hirmuga nii palju armulauaveini rüübanud, et ta, sindrinahk, tõesti julgeks sai ja kiriku-uste luku- and parajal ajal sulatina täis valas. Nii et valepüha- lde luuamehed, kellele võtmed nende nõudmise peale olid välja anti, ometi pühakotta sisse ei pääsenud. Vanepeal jahtus vaga õhin omajao — ja nüüd teenisid need kahtlased toredused seda õige Augsburgi vaimu templit, kuigi Ryssenberchi monstrants oli muidugi võre ja tabaluku taga. Aga tosina aasta eest (Pallgi nagu mäletas seda veel) oli ta ju hoopiski käärkambris kogu- dose silma alt kõrval olnud. ... Muuseas: kuidas oli tepea õige? Muidugi nii, nagu praegu oli... Või ehk siiski veel kuidagi teisiti? ... Monstrantsid kõigis kirikuis... Issanda ihu hoidlad... kõige pühamad riis- lad... Paljud põrmu heidetud, puruks tallatud, ümber valatud... Ja see seal — imekombel ära pääsenud, käärkambris nurgas rämpsus sisse topitud, taas auorva lostetud, aga raudvõre taha... Kuid mis on hea ja mis on halb? Mis on vale ja mis on õige? Mis on selle Issanda meele pärast, kelle ihu hoidmise riista ümber need võitlemised olid käinud? Pall pööras pilgu raehär- rade kukaldele ja mõtles: vaevalt seda nendeltki mõtet on küsida...

Ta tundis selja tagant ära härra Hoyer ja Beelholti ja Lühri ja Vegesacki ja mõlemad Boissmannid, isa ja



poja, kes viimane uhkes väljamaa sõjamehekuues hiljuti kodulinna käima tulnud. Raeprouade poole istusid siidis ja sametis nimetatute naised, enam natusid ülesöönud ja siiski juba närtsinud emandad, nende taga gildiprouad just niisamasuguste nägudega ja nende vahel natusid tagapool. Katharina nagu õunapöösasse sattunud murehõis. Sealsamas istusid suurtükitorni-taoline proua von Geldern oma nelja trega, ja isegi oma seitsmeaastasele Magdalenale ühe pisikese lauluraamatu pihku pistnud, et kõik näeksid kui tark laps see on. Ja lugeda oskas see sitikas, tööpoolest, aga raamatut käes hoida veel teps mitte juba kolmandat korda pillas ta selle palveks püstloomisel põrandale.

Aga et proua von Geldern nii esinduslikult platoon oli, tuli sellest, et see polnudki kortsusnäoline ja kadav Niguliste Walther, kes siin täna jutlust üles, vaid pastorite omavahelist vahetust mööda hoopis see oli ja natusid puise olekuga Oleviste Gelderni-härra. See kõrge kasvu, laia kondi ja helehalli pilguga isand pidas õigupoolest sealt kuskilt Hollandi poolt pärit olema ja võis, nagu Pallul Meuse käest teada oli, hea veinikannu ja mõnusa jutu juures vägagi hoogsaks ning lustikalt sulada. Ja kuigi tal seal ülval kantli ääre peal veinikarikat ei olnud, oli selge, et ta selletagi mõnu ja lõunuga rääkida mõistis. Oma jutluse nurgakiviks oli ta täna üpris päevakohaselt pannud Esimese Saamueli raamatu kahekümne viienda peatuki kaheksanda sõnu. *Küsi oma poiste käest, küll nemad sulle kuulutavad, et need noored mehed armu leiaksid su meelest, sest meie oleme heal päeval tulnud...*

Poiste kaudu sidus härra Geldern oma jutu koolilõpetajatega, sest ka neid olid raehärrad ja Niguliste õpetajad eile küsinud ja nad olid oma teadmisi kuulutanud. Pall ja Luhri-noorhärre olid raesalis põrulanud kahekesi peast maha terve Terentiuse ANDRIA esimese vaatuse ja Pall oli lugenud selle ette veel proloogi:

*Poeta quam primum animum ad scribendum adpulsi  
Id sibi negoti credidit solum dari,  
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.*

Niisug et need noored mehed armu leiaksid Issanda ees, seegi käis üpris sobilikult koolilõpetajate kohta. Niisama nagu see, et nad täna tõesti heal päeval tema ette istusid... Sest mis viga oli niisugust päeva heaks päevaks kuulutada, nagu tänane pidupäev seda oli, sealegi kui sõjapalangud Liivimaal jälle enam-vähem kustunud olid ja moskvalane juba veebruari lõpust oma püüdesse tagasi oli läinud. (Kuigi nüüd jälle Narva lugu midagi kuuludus susisevat.)

Aga siis rääkis härra Geldern seal ka halvast mehest Nabalist, kes oli väga rikas ja kel oli kolm tuhat lammast ja tuhat kilsc, aga kes leps ei täitnud oma kohust laaveti vastu. Ja kui Pall teda doktorimaja juttude jälgimisest teritunud kõrvaga kuulama jäi, paistis talle, et halb mees Nabal võis tähendada ka halbu maaisantid Neid, kes Volmari maapäeva märtsikuu otsust kahekümne tuhande marga kokkupanemisest ordu-meistri jaoks, millega moskvalaselt ometi lõplik rahu pidi osletama, nii jõledasti olid täitmast venitanud, et see raha alles praegu õeldi Moskva poole teel olevat. Ja härra Geldern rääkis ka halva Nabali ilusast ja targast naisest Abigailist, kes *ruttas ja võttis kakssada leiba ja kaks kruusi viina ja viis valmistatud lammast ja sada rosinakobarat ja kakssada viigimarja kakku ja pani kõik eeslile selga ja sõitis Taavetile vastu — aga oma mehele Nabalile ei andnud ta seda mitte teada...*

Pall katsus endale halba Nabalit ette kujutada — ja see ei olnudki üks tõmmu mees kitsaste hallide silmadega ja musta habemekiiluga, vaid oli äraaimamatu näoga ja laia kollaka otsaesisega mees. Aga saja rosinakobaraga Abigail oli Katharina mis Katharina.

Ja siis rääkis härra Geldern sealt ülalt, et Jehoova karistas Nabalit ja Nabal suri ära ja et Taavet kosis naise Abigaili endale veel enne, kui ta kuningaks sai... Ent kui Pall hakkas endale Taavetit ette kujutama, siis kippus seegi taas olema üks äraaimamatu silmnäoga mees laia kollaka otsaesisega, võib-olla kuningakrooni ottekuulutuseks — aga siis oli see äkitselt hoopis üks äärmarguste silmadega ja nisukarva juuksepahmaga poiss... ja kui Pall tema ära tundis, vaatas ta krampelikult maha kooripõranda hauakividele ja tajus, kuidas

ta nägu kuumaks läks, ja mõtles: Issand, ära lase mul ometi niisuguseid mõtteid pähe tulla - vähemalt Sinu pühakojas mitte...

Ei, ta ei armastanud seda kirikut. Ja mitte sellepärast, et see eesti hallide Pühavaimu ja saksa rootsi-eesti antvarkide Oleviste kõrval oli peamiselt saksa kaubahärraste kirik. Ta ei teadnud isegi, miks tal lapsea kinnisunenägu jutluse ajal varisevaist võltsimust alati just Nigulistest oli aset leidnud. Aga et altari parempoolne tiivamaal püha Viktori martüürium, teda ammugi vaevas ja paelus, see oli tal selgesti teada.

Altari paremad tiivad olid parasjagu paakil ja Püha nägi seda pilti siit praegugi selgesti: eest keskelt võltsimust lab ranuliku lookega jõgi kaugele linnakraavi, kus pildid ujuvad müüride ja kirikutornide ees. Esiplaanil vasakul kaldal on kaks veidrat nukumängukujude talle list timukasulast püha Viktori peata keha jõkke heitmas, keha ripub nende käte vahel, ja päris ees muud on pühameha naeratavanäoline pea. Kümme sammu allajõe seisab paremal kaldal kolm ingliti: kaks neid hoiab pühameha peata keha pooltiidakil püsti, kolmas hoiab pühameha pead rinna kõrgusel, nähtavasti, et seda kaela otsa tagasi panna, aga pea on ikka alles ta käes ja kael on ikka alles peata. Pall mäletab seda pilti pärast kaua, nii kaua, kui igauhe jaoks on kestnud tema enese kolmveerandelu, — ja ikka ootab pühameha verine kael oma pead. Ja ses maalija pörgulikus trik kujutada kaht teineteisele järgnevat sündmust niimoodi kõrvuti, järgnev eelnevast kümme sammu allajõe selles on midagi tabamatut, midagi enamat, kui seal õieti peab olema. Nagu oleks üldse ainult tarvis vaadata ümber nurga ja kõik, mis on taga ja ees, oleks ühekorraga näha: peata jõkke heidetavad, jõe kantavad ja ärapääsletavad, timukasulased ja ingliti... *aga püha ret, nagu paistab, et olegi... kait, mis tiivutuid lenda jaid üle jõe vuks, et olegi...* Kooliõpilased, koolilõpetajad, elluastujad... «Elluastujad!» kordab härra Geldern üleval kantslis, ja oreli murtlained hakkavad kirikus uuesti mühama ja kogudus laulab ebakindlalt *Uht kindlat linna* ja päikesesära on akendest kadunud, ja kui väike orel kirikut välja hakkab mängima, on vli-

maad punasinised täpid võlvidelt kustunud, lühtrid tuusevad hallis hämaruses väljujate ja ukse ette umb-  
sada takerdujate peade kohal ja kirikaia kiviplaati-  
dele väljas pladiseb valge vihm.

Kui ukse ees küllalt on oodatud, aga sadu ei mõtlegi järele jääda, hakkab vihma kätte ruttavaid julgeid ikka tolkeni signema. Härra Geldern tuleb käärkambrist ja talivasumm annab talle aupaklikult teed, ja kellamees, kes ta kannul käib, sirutab juba kiriku sees kahe pilli-  
nookepi vahele kinnitatud musta vihmavarju ta kohale lahli. Härra Geldern viipab hapunäolise kalleeg Tegelmeistri ja ikka laheda Sumi-härra lahkesti oma kahele kaelale ja need mahuvad ka veel enam-vähem varju alla. Härra Geldern naljatab: «Noh, doktor Luthergi olevat ütelnud: Ja kui ka pussnuge peaks sadama...» ning liikumatu näoga kellamees tõstab krae üles — ja nad astuvad vahvasti välja vihma kätte. Olejäänud koolmeistrid kergitavad mantleid ja tõmbavad barette sügavamale pähe ja järgnevad neile ning sada viis-kümmeend poissi voolab neile järele. Sest mis see siis poistele ikka ära teeb, kui neil turi või pükski läbimär-

peaks kastelama! Rongikäik sammub üle kirikaia  
noliste tänavale välja ja pöörab mööda konarlikku  
mumakivisillutist allapoole tulema. Majaustel ja kangi-  
aluselisel seisab inimesi troppis ja vaatab möödujaid  
ja siin-seal pillatakse poistele läbi soliseva vihmakar-  
dina märkusi ja tervitusi. Poisid tahaksid rutemini  
minna, sest koolini on veel paras tükk maad, ning härra  
Balder ja teised tahaksid teadagi sammu kiirendada,  
sest õpetajatele on koolis söömalaud kaetud, aga varju-  
alused isandad eesotsas määravad sammu ja tagapool-  
sed turjad hakkavad peagi mustama, läikima ja nõre-  
tama. Siis pöörab härra Sum enese rongikäigu poole ja  
hüüab tagurpidi kõndides: «Laulamel!» ning teebki  
algust. Ja siis laulavad nad nii hästi-halvasti, kui see  
just läheb, seda Sumi-härra enese tehtud laulu, mida  
nad palju harjutanud on: «*Erhalt uns Gott, bei deinem  
Wort...*» Kui nad alla Uuele turule on jõudnud ja  
rongikäigu esimene ots juba kaagi ja Raekoja vahelt  
läbi on ning lauldes apteegi poole alla hakkab keerama,  
lookseb äkitselt raeteener kuube endale pähe kergitades



platsile välja, tõttab härra Gelderni juurde ja ütleb midagi. Must vihmavari jääb nõksatades ja õõtsu paigale. Rongikäik, mis talle järgneb, voolab pool pakases iseenese sisse, laul laguneb, ja sada kümme inimest seisab arusaamatuses ja vilu. Härra Geldern hõikab:

«Purjermeister on käskinud meid sinu oodata!»

Tegelmeisteri-härra vaatab kississilmi ja mõeld nagu ikka üles viimasattu, pöörab nina oma märk krookkraesse ning on vait. Härra Balder ühmab: «Mida jama see on...?!» Keegi ütleb: «...Midagi peab olema!» Poisid seisavad, õlanukid püsti, vihaselt vaitsitades, ja härra Sum ütleb: «Lähme siis vahemal kaarkäigu varjul» \*

Rongikäigusumm voolab kaaristu võlvide alla, ja nad seal seisavad ja hõlmadelt vett raputavad, sood Toompea poolt Väike-Rataskaevu tänava kaudu plit kolm kihutavat ratsanikku. Neil on sajast märjad turvised seljas ja esimesel valge, aga vihmamärjalt laperd ordumantel üle turvise, nagu tahaks ta sada kätt pidulikult turniirile sõita. Ta noor, aga pilvine nägu tuntakse otsemaid ära: see on Kuldnokk ise. Ratsanikud kargavad Raekoja ees hobustelt, üks raesõdur on valge vihma kätte jooksnud ja seob nende ratsud lasku külge. Ja kui häärad sajuvarju tõmbunud koolipoiste mooduvad, kuulab Paul, kuidas üks neist tähendab.

«Näe — lipkond võtta missugune!»

Aga teine ütleb: «Kümnest üheksa on tattninad.»

Ning härra Segenhagen pistab läbi hammaste «Mitte hullemad kui Schnellenbergi omad!»

Siis läheb härra Sum neile Raekotta järele, et selgitada, milles asi on. Ta tuleb üllatavalt ruttu tagasi ja ta nagu on n'isugune, et võlvialune jääb silmapilg vakka. Ja härra Sum ütleb ootamatult kõrgena tunduval häälel vihma pladinasse:

«Raad käsib meie koolilaskepäeva söömaaja hästi vaikselt ära süüa ja laiali minna. Sest ületunaeile on moskvalane Narva linna põlema lasknud ning ära võtnud.»

Selle ununematu koolilaskepäeva paduvihm läks muidugi üle ja viiekümne kaheksanda aasta suvepäike hakkas põuaselt lõõskama. Kuid ometi oli kõigil tunne, nagu lõõskaks ta läbi aina mustemate pilvede. Ordu vanaal mõõgal, mille peaks ja käepidemeks oli Tallinn ja mille kaheks teraks olid kindlad lossid — põhja pool Kilu, Toolse, Kalvi, Edise, ja lõunas Paide, Porkuni, Kõrve ja Vasknarva —, sel roostes, kuid ikkagi vägeval mõõgal oli Narva langemisega tipp äkitselt murtud. Ja oleks see tippki siis väärikalt võideldes murdunud... Selgus, et vägilasevuntsidega Schnellenbergi-härra oli Narvast juba nädal enne linna langemist jalga lasknud! Aga selgus ka, et Narva kaubahärrade seas oli mitmeid, kes leidsid, et suurvürst poleks neile sugugi vastuvõtmatuks isandaks. Ja selgus koguni, et see lõputute juttude järgi liivan-kõige-ilma-hirmutis, pärusvaenlane ja sodomit, oli Narva kaubanduse vanad privileegid silmapilk ja puutumatu kinnitanud ning hulga uusi juurde lubanud! Aga see oli kõik muidugiteada paljas sõõt, mille peale Liivimaal juba ükski ausa südamega hing ei lähe... Tõsi, need Narva kaubahärrad, kes selle peale siiski läksid, olid ju kõik ka ausa südamega liivimaalased... vähemalt eile või tunaeile või nädala või kuu aja eest... Ja need vahvad sõjamehed, komtuurid ja foogtid ja Virumaa rüütlid, kes 7. juunil Purtse jõe äärest koletu vaenlase eest robinal Rakveresse taganesid, selle asemel et ordumeistri käsku mööda ammu Venemaal sõdimas olla, need olid ju kõik veelgi ausamad liivimaalased... Kui liigutava kirjanad Rakverest omas südamehädas Fürstenbergile kirjutasid...:

«...aga meie olime sunnitud ennast vaenlase koletu vägivõimu eest tagasi tõmbama, sest umbkaudu kolm valu aegu tuli vaenlane meie vahipostidele peale ja lõi ühe maha ja võttis teise vangi, ja et kisa meie leeri ja kõrva ulatas, panime meie endid silmapilk lahingukorda ning asusime alarmi ajaks ettenähtud paikadesse, ja läksid Christopher von Monninkhusen ja Hinrich Yxküll viiekümne ratsamehega üle jõe vaenlase poole vaatama, mis tema vastu ette võtta annaks, ja nägid nõnda suurt hulka püssimehi ja lip-

pluud ja nii paljut väge kolmes parves peale tulema. et nad selgesti aru said, et kõige meie jõuga selle vastu pidamist ega hoopiski mitte tagasitõrjumist olla ei või, et aga meie oma alarmipaikade poole mõndapidi temast raasuke soodsamini seisime, pidi siime meie neid paiku selle peale vaatamata tüki aja täies korras enese käes ja ootasime, et kas vaenlane meile oma suure väega mitte kallale kippuma ei peaks, aga sel ajal jõudis meie kätte teatus, et vaenlane on nüüdsama Vasknarvast, mis tunaeile härra Steinku käest tema kätte langes, suurel hulgal välja läinud ja tahab meie vanasse Sembrukeni leeri tunginud, plaanitsedes meile nõndaviisi kahelt poolt korraga poolt langeda, misjärel meie peetud nõu mööda kõige paremaks arvasime nõnda hästi, kui inimlikus võimu seis, ennast kuni Teie Armuliku Vürstliku Kõrguse uute käskudeni Rakveresse tagasi tõmmata, sellepärast et vaenlane ju mitte ainult sel ühelainsamal korral, vaid päevast päeva oma suurt väge ja tugevust näitab ning, nagu räägitakse, veel neil päevil hulga talupoegi Purtse jõelt enese juurde on viinud, mõningaid vägivallaga, aga enamat jagu heaga oma poolt tõmmates, meie aga, keda meid ülepea vaevalt viis sada ratsameest ja kakssada landsknehti on, nii suurele väele vastu seisma, veel vähem seda tõrjuma, liiga väetud oleme...»

Nagu doktoril kolme päeva pärast täpselt teada oli, seisis neid väetikesi Purtse leeri Segenhageni, Monninkhuseni ja Schmerteni juhtimisel kuussada ratsa- ja nelisada jalameest, peamiselt Virumaa aadlilipkonna mehed, rikkaliku voori ja kuuteistkümmne suurtükiga, kaks tuhat enam-vähem relvastatud talupoega peale selle. Üks ordu skriiba, kes Purtse alt laganemisest ise oli osa võtnud ja sealjuures taganejate hobustest talu lada saanud, käis oma muljutuste pärast doktor Friesneri juurest läbi ja tema neid üksikasju rääkiski. Kui Pall ajas selle tuimavõitu, kuid tõsise mehega mõne sõna juttu ja sai muuseas teada, et see oli Breemeni mees ja Paide Schmerteni-härra kirjutaja, Johann Renner nimi.

Nojah, orduväge polnud ju Purtse jõel kõik kokku

lülil Issand teab kui ülemäära palju. Aga teispool jõge seisis venelasi — ei vähem ega rohkem kui nelisada meest. Ja orduvägi taganes, ilma et tema kuusteistkümmend suurtükki oleks teinud ühtainukest pauku!

Ja see kõik oli ainult vapustava sündmusteahela algus. Sest järgneva kolmekümne päevaga juhtus Liivimaa rohkem arusaamatuid asju, kui neid viimase kolmekümne aastaga oli juhtunud. 15. juunil kihutas härra von Segenhagen Rakvere leerist koos Christoph von Monninkhuseniga äkitselt Tallinna. Kuhu Monninkhusen läks, polnud teada, aga Segenhageni-noorhärri ihuus vahus hobusel doktor Friesneri majja ja palus teda nelja silma all: tunnistagu doktor, kui seda tarvis peaks tulema, et temal, Segenhagenil, olid Purtsest laganemise eel ning ajal hirmsad sapikivivalud. Mis doktor Friesner talle selle peale ütles, seda ta Pallule ei jutustanud ja Pall polnud sõندانud seda doktorilt ka küsida. Kuid Pallule tundus, et pärast komtuuriga loimunud nelja-silma-juttu kõmahtas doktori punaste roosidega laegas kaane kinnilangemisel senisest veelgi vaekamalt.

17. juunil tuli maapäev Tartusse kokku ja saatis Fürstenbergi pealekäimisel Taani Christianile abipalve. Doktor Friesner näppis selle peale oma kitsast musta habemekiilu ning tähendas: «Pole viga. Seda oli oodata. Ja ootame veel veidi.» Ning oodata ei tulnud mitte nädalatki: 23. juunil saatis ordumeister abipalve hertsog Johanile Turusse. Doktor Friesner laskis õhtulaua hõbedaga katta, lõi oma reinveinikarika Katharina ja Pallu omaga kokku, andis naisele Pallu silma all musi ja ütles: «Asi edeneb. Aga omavahel: ma pole siiski veel kindel, kui kiiresti kõik nüüd sünnib.» Ja selsamal nädalal langesid Virus kindlustatud punktid üksteise järel venelase kätte. Ja selsamal nädalal loovutas härra von Yxküll mõninga võitlemise järel venelasele vägeva Vastseliina lossi — pärast seda kui lossi oli piiskop Hermann teadmisel päris võitluseta katsutud venelase kätte mängida. Ja selsamal nädalal taganes Fürstenberg soodsast Kirumpää leerist ilma võitluseta ja vürst Suiski kuuekümmnetuhandeline vägi liikus kagust ja lõunast takistamatult Tartu poole...



«Mis see on?» küsis doktor 13. juulil lõunalauas ja koputas *gaffel*iga vastu tinataldrikut, mis pidupäeval hõbEDA taas oli kappi tõrjunud. «Kas see on totrus? Või halvatus? Või reetmine?»

Ja kuna ta sealjuures asja ees, teist taga tungivalt üle laua Pallule otsa vaatas, ütles Pall:

«... Mis see's ikka on... Vanadus.»

«Kuidas nii? Segenhagen näiteks pole ju kolmekümnetki täis.»

«Mitte tema. Või mõni teine. Ordu ülepea.»

«Soo... Hm... Kuidas te seda mõtlete?»

«Noh... niisugune asi nagu ordu — või riik või see on nagu hobune. Või koer. Või — hunt. Saab vanal ja enam ei tõuse. Lohistab jalgu järel ja losutab maa pole tal au ega asja. Ainult õgima on ablas, kuni hing sees...»

«Ha-ha-ha-haa... Mnjaa. Teate, see on teil siiski rohkem sealt Aisopose poole pealt. — Aga mina arvan et juhtum Purtse jõel pälvib täit tähelepanu. Mina arvan, et orduhärrade halvatus taga polnud seal midagi muud kui hirm —»

«Nojah — hirm neljasaja venelase ees!»

«Ei, mitte ainult. Selles asja nael ongi. Hirm neljasaja venelase ja kahe tuhande talupoja ees. Me lugesime koos seda kirja. Mäletate: moskvalased võidavad talupoegi hea enda poole. Ja sellest on ka mujalt teateid tulnud. Seda head ei pruugi ju kuigi palju olla, eks ole, et talupoegadele mõjuda. Aga kujutage ette, kui Segenhagen oleks andnud moskvalasele lahingu — ta on muidugi nolk, aga ikkagi mitte tola, ja tal võis olla tähelepanekuid, mida meie ei tea ja mida ta ei sõandanud panna ka sellesse kirja —, jah: kui ta oleks andnud lahingu ja tema kaks tuhat talupoega oleksid pööranud lahingu ajal otsad ümber...! Mis siis? Aga talupoegade üksused on kõigi ordu vägede juures.»

Pall oli vait. Tõtt öelda polnud tal talupojaüksuste löögijõusse erilist usku. Vähemalt mitte nende võitluses ordu vaenlaste vastu. Orduväge enese vastu — see võis ehk tõesti olla midagi muud...

«Balthasar, teie tunnete neid paremini kui keegi teine,

ütelge ausalt: eesti talupoeg valiks ju kas või venelase, kui see teeb ta rüütlite alt priiks? On ju nii?»

«Hm... Oks munk küsis mult aastapäevad tagasi umbes sedasama. Nii et ma olen selle üle mõelnud. Jaa: valiks küll. Miks mitte. Kui isegi pooled Narva kaubahärrad on Moskvaga mestis.»

«Talupoegadest saan ma aru, nemad on nagunii poolt paganad,» ütles proua Katharina ja nuusutas talle hommikul Üksnurme valitseja poolt märja lapi sees saadetud roose, «aga Narva kaubahärradest on see hirmus —»

Doktor naeratas, heitis Pallule niisuguse pilgu, nagu tahaks ta ütelda: ärge pange pahaks — lapsejutt... ning küsis Katharinalt:

«Talupoegadel lubad sa talitada, nagu nad tulusamaks arvavad, jah? Aga miks sa kaubahärradel ei luba?»

«Matthias... see tulusam — see pole ju alati —» Proua Katharina piklikud hallid silmad, mis sel juulipäeval pisut rohekad paistsid, riivasid Pallu ja takerdusid doktori muigest sillerdavaisse mustadesse silmadesse...

«Meie Kati mängib, et tal on inglitiivad! Ha-ha-haal! Kaubahärrad otsivad tulusamat, naised magusamat, ja ongi kõik.»

Katharina hämmeldus ja langetas pilgu lauale. Pallule paistis, nagu oleks ta sire kael pikkamööda õhetama hakanud, ja Pall tundis end temaga vaat et kaasa punastavat.

«Kati,» ütles doktor, «ära unusta: sa oled kakskümend kuus aastat vana. Aga räägid, nagu oleksid sa kuusteist!»

Oi — tegelikult võis Katharina mitte ainult kuuteistkümneaastase juttusid rääkida, vaid ka kuuteistkümneaastase tegusid teha. Või olid just need pigem kahekümne kuuse omad...?

...Niisugused tembud nagu seekord veebruari lõpus... Koolipäev oli läbi ja poisid tulid väikestes

troppides mööda Munkade tänavat üles Vanale turule ja lagunesid seal kes kuhu. Aga kuus-seitse kvartaali jöngermannid hakkas Piiskopimaja ees lumesõda pidama — pärast pikki pakaseid oli mahe poolsulav ilm — ja kui Pall neist möödus ning Piiskopimaja värava poole sammus, lendas parastihke lumepall talle karmatsaki otse krae vahele. Ta pöördus täies primaani väarikuses ümber ja oleks mõne jõnglase krae pihku asinud, kui need lähemal oleksid olnud, kuid kohtu äkitselt proua Katharina tumma ja naerupurskel pilgu Proua tuli üle Vana turu koolipoiste vahelt läbi ja klopis oma peenikest kinnast vastu kasukahõlma lume puhtaks. Võib-olla oli see too karude talveune lõppmise sula, mis Pallu edevaks tegi. Ta ootas, kuni proua ta juurde jõudis, ja küsis peaaegu tõredalt:

«Aga kui ma oleksin nüüd mõnel poisijõmmil kõrvad tuliseks teinud?»

«Eks ma oleksin siis oma kõrva ette keeranud!»

No mis sa mõistad selle peale kosta... Või nüüd sama, tunaeile, kui doktor kahel põhjusel härra Clodti poole kutsuti: tema tütre juurde neitsi maksalutikale pärast, aga sündikuse ja tema proua poole üheskoos peekrit klaretti rüüpama härra Gotthart Kettleri suure edu terviseks. Sest 9. juulil oli maapäev Valgas kokku tulnud ja Kettleri pooldajad olid seal kõik ordu lüüa saamised Fürstenbergi vastu välja mänginud ning Kettleri hea ja kurjaga ordumeistri koadjuutoriks, see tähendab kaasvalitsejaks ja väejuhiks ehk praegusel sõja ajal tegelikult uueks ordumeistriks valinud. Või öieti küll pressinud, nagu doktor Pallule ütles. Ja peale selle ütles ta veel: «Balthasar, ma olen Kettleri kohta vahepeal andmeid kogunud. See on üsna suurt mõõtu aferist. Ja praegu igatahes kindel poolakate poiss. Nii et tema tõus on meie Rootsi asjale niisuguseks hoobiks, et see meie hertsogit üpris väga peaks kannustama. Ainult... nojaa.»

Üldiselt oli doktor Friesner sel puhul kaunikesti sünges tujus. Pall sai sellest tema erilise lõbususe tõttu otsekohe aru. Aga sündikuse küllakutse võttis doktor särava naeratusega vastu, laskis proua Katharina lüüsete liihatega roheline siidkleid selga panna, andis

oma klaaside- ja riistadelaeka Pallu kätte ja käskis tal Clodti juures suu kinni ja silmad lahti hoida. Muide, Clodti-härra tosinast külalisest tema toredas Laia linava majas oli isand Christoph von Monnkhusen illest kõige silmatorkavam. See oli uhkest pruunist sametist ülikonnas vilgaste liigutustega umbes neljakümneaastane härra, päevitunud ja sitke isand, kellel oli nii suur, viltune ja õhuke nina, et Pallule tuli mõte: kui Issand härra Monnkhuseni oli savist valmis teinud, tõukas ta teda vist kogemata, ja kuna härra alles kuivamata oli ja kukkudes lõmmi oleks läinud, haaras Issand tal ehmatusega sealt kinni, kuhu käsi parajasti juhtus, ja litsuski ta nina niisuguseks, nagu see oli. Aga ümber ei kukkunud härra Monnkhusen ei seekord ega hiljem — oli tal kui palju tahes õlut, reinveini või klaretti sees. Ka kõhtu ei paistnud talle sellest kuigi võrd ette kasvavat. Ja mingi harituse hõng — mis teda küll nagu veelgi kõrgimaks tegi, vastupidi nii mõnelegi, kes haridusest nagu lahendamaks muutusid —, mingi harituse keeleteravuse ja ladina sententside hõng jäi talle ka siis külge, kui tema Nissi kiriku torn juba kenkesti kumendas. Võib-olla oli nii see hõng kui see kuma ta joomakarust ja piiskopist Kuressaare-venna järelpeegeldus. Pall tahtis juba imeks panema hakata, mis asjus Monnkhuseni-härra kui Taani leeri kõige kangem tugi täna siin tont-teab-mis-meelse Clodti-isanda juures poolakate Kettleri edu pühitseb, aga siis meenus talle, et doktor oli ju ka siin... Ja muuseas: kui rae- ja gildihärrad prouadega olid hilisööl rõõmsalt õhetades laiali läinud, tahtsid härrad Clodt ja Monnkhusen doktoriga (aga võib-olla ka vastupidi) veel tingimata partii tarokki mängida. Aga Monnkhusenil polnud prouat kaasas, proua Clodt käis haige tütre vahet ja Katharina ütles, et temal on igav ja uni kipub peale. Siis ütles doktor kaardilauast, et saatku Pall proua Katharina koju.

Kui nad kivimüüride jahedusest tänavale astusid, oli kuulikuu öö nende ümber korraka ootamatult pime ja lämbe. Põud oli mitu nädalat ilmamutuust varunud ja nüüd seisis suveõine taevaskohuvraskes lillakashallis pilves. Pimedate akendega majaviilud müstasid põnses



hämaruses ja pärnade mustad võrad õuemüüride kohal lõnnasid just nagu palavikku.

Nad olid paarkümmend sammu mööda konarlikku munakivisillutist kõrvuti kõndinud — tänav oli südaöö järgsel tunnil täiesti tühi —, kui lääne poolt käis üle pilvede tinaste kõhualuste rohekas välkudelahvatus ja Katharina haardus ehmatuses Pallu käsivarde. Ning ta ehmatus polnud mäng: Pall tajus ta haardes mängimatut hirmuvõbinat veel enne, kui ootamatult vabakõmin üle katuste veeres.

«Ärge kartke...»

«Ma ei kardagi.»

Katharina laskis Pallu käsivarrest lahti ja Pall tundis ühtlasi kergendust ja pettumust. Kõmin oli eemal veerenud ja vaibunud. Nende sammude kaja tuli mustadelt müüridelt tagasi ja sumbus äikeseaegses õhus nagu vees.

«Aga teie pelgate mind,» ütles Katharina.

Pall oli vait ja tundis kurgus hirmu- ning rõõmu känkari ühtlasi, sest ta mõistis, et Katharina suunas teda jutuga keelatud ja tundmatusse hea ja kurja tundmise tihnikusse. Ta neelas känkari alla ja küsis üllatavalt asjalikul häälel:

«Mina — teid? Miks —?»

«Sest ma pelgan ennast ise ka.»

«Mispärast siis...?»

Paus.

«Balthasar, kui palju te täna veini jõite?»

«... Poole peekrit.»

«Ainult...? Mina ka...»

Paus.

Nüüd, nüüd, nüüd — peaks talle midagi ütlemas. Peaks olema talle pisutki toeks — ei, tema ei pole tõesti seda vaja — peaks siiski tõukama teda kuidagi takka. Oh ei, oh ei, oh ei, peaks kiiresti rääkima midagi kõrvalist, midagi taipamatut. Hilja (kui veel).

«Balthasar... ma tahaksin rohkem joonud olla.»

«Miks...?»

«... Et teile... rääkida —»

Nüüd, nüüd, nüüd ütelda talle. Aga paraku pole

kumbki meist rohkem joonud. — Ütelda talle: Aga rääkimine on hõbe ja vaikimine kuld — mitte ometi küsida üllatavalt uudishimupinevusest kähedalt:

«Rääkida mulle — mida?»

Nad on Suure Gildi kõrgeist pimedast akendest mööda tulnud ja astuvad pikast kangialusest väikesele platsile Gildimaja ees.

«... Balthasar, teie pole ju ial ära nõiutud olnud, ega?»

«Ha-ha-ha-haa! Mina — ei. Tõesti mitte.»

«Ma tean, Balthasar. Aga ärge öelge seda nii, nagu polekski äranõidumisi olemas!»

«Muidugi on äranõidumised olemas. Ainult...»

Ainult nendega on nõnda, et meiega, praegu, siin ei juhtu. Isegi kui siin kuskil nõidu peaks leiduma... Isegi kui hundid meie tee äärde juhtuksid, ei karta nad ju meile kõrri... Isegi kui see sõda... Aga seda ei saa Katharinale praegu seletada.

«Jaa, Balthasar. Hirmsaid äranõidumisi on olemas.» Katharina jääb pimedas Gildihoone etiku nurgale seisma. Ta on sealjuures Pallust sammu mööda astunud ja pöördub nüüd tema ette. Ta silmad on poolpimedas süsimustad ja ta muidu nii mahekoduses hääles

satab miski nagu söele põlenud oks:

Balthasar, mina olen ära nõiutud.»

«Teie? Sooo...»

Pall näeb pimeduses Katharina suuri ehmatusmusti silmi ja niiskelt mustavat suud, millest ta nii hästi teab, kui punane see on, ja siidkleidi aimatavate liiliate all ta rindade kumerusi, mis on ilmsesti ohtramad, kui üldse arvata võib, ja mille ohtrus ärritab Pallu maailma meeli. Kuid Ovidiuse-austajal temas on Katharina natuke kahju (või mõtleb ta selle kahjutunde enesest vabumaseks päästekõrreks välja?), natuke kahju, et ta pöördub nii võiks isegi ütelda profaanseks üks ne äranõiutud proua ja suur nõid Balthasar... eest.

«Kas... proua tahab ütelda, et mina...?»

«Issand Jumal — ei.»

Katharina seisab otse ta ees. Katharina kuumad käed astuvad üle ta kohmetult allavaatava näo — see on

ühtlasi järelekatsumine ja paitus ja vannutamine.  
«Issand Jumal — ei! Mitte teie! Teie olete hea, nii hea, nii hea!»

«Kes siis...? Kuidas siis...?»

«Oh taevane Jumal — ma ei saa seda ütelda! Kui ma veinijulgustki ihus oleks... Aga mitte teie, mitte teie...»

Katharina istub Pallu kõrval etiku kivipingil ja nutab. Pingi vana paas on päevaleitsest alles soe ja Katharina on tulikuum, ei tea, kas päevast või nõidusest. Ta pisut sassiläänud juuksed on Pallu õlal ja lõhnas nagu meeletu nelgipeenar. Mööda pilveliudade ta põhju katsatab fosforikarva välkudevihk ja Katharina võppub Pallule ligemale. Kõue koletud tunnid veerkohemaid kõminat üle Pühavaimu katuse. Katharina Pallule ligi-ligi ja vabiseb. Kõmina järel valitseb hirm, mattev vaikus ja Pall kuulab, kuidas ta labida- ja kirvarrest ning Kalamaja vikatilööst kare kämmal libistasase raginaga üle Katharina seeliku siidi, kui ta tõmbab Katharina põlved enese vastu. Siis tõstab Katharina pisaraist märja näo ja lööb pisaraist kiiskav silmad lahti ja Pall suudleb teda ja tema suudleb Pallu ja pilvede lillakad tinakausid hakkavad ümber Pühavaimu torni tiirlema ja Pall mõtleb: Kui Issanda vaim meid praegu maha ei löö, siis on see naine tõesti nõiutud ingell! Ja Pall tunneb, kuidas ta voorusest viimane plank ta jalge alt ära vajub — see, mille peal on põletatud doktori viimased sõnad, äsja kui Katharinaga Clodti juurest väljusid, Pallu kogematu kuuldes, sündikusele öelnud: «Tema on tipp-topp pois». Aga siis hakkab Issandal neist kahest patusest omale hale — põrgutule pärast, kuhu nad end heita tahavad ja ta lükkab küünarnukiga pilvekausid Gildimaja-estade kohal uurakile ja läbi lämbe hämara pladiseb juba vihm neile kaela...

Pall tuli tunaeilisest ööst tänasesse lõunaaega tagasi. Ta vaatas oma hõbetaldrikult üles ja Katharina mööda ning ütles doktorile:

«Ma pean nüüd minema»

«Jaa,» oli doktor sedamaid nõus, «muidugi. Vaadake

meie kaaperlaevastik üle ja jutustage mulle, kuidas ta on. Ma saaksin seda ju ka ise teada. Aga teie läbi kuulab see vähem tähelepanu. Ja see laevastik pakub hertsogile üpris suurt huvi.»

Aga veider ikkagi,» ütles Pall, «et Tallinna laevad lähevad nüüd Lüübeki omadele krae kallale... Tallinna laevad emalinna laevadele... selle asemel, et... Hm.»

Tate: kuidas siisuguste ajalooliste perekonnasuhted tegelikult on, see on alati segane. Mulle on siin ka kuulnud, et Tallinn pole üldse mingi Lüübecki või Breezi tütar — ega ka mitte taanlaste rajatud —, vaid oma mittedakslaste linn. Aga tont seda teab. Muud teie võiksite seda ju koguni teadagi. Kuid eelnevalt, et ta on Lüübecki tütar. Ütelge, mis peab tütar tegema, kui ema muudkui läkitab oma laevu Narva moskvalase juurde ja müüb moskvalasele hea kulla eest kassama rauda ja tina ja püssirohtu, millega moskvalased tulrele varsti kosja tuleb? Nüüd, kus Toolse ka juba oma käes on, pole see võib-olla enam kuigi kaugel. Mis siis peab tütar siisuguse emaga tegema? Muidugi, et saan aru: äri on äri. Aga laevade kaaperdamine ka äri, eks ole. Ja kahekordne äri: esiteks — liivan laadist ilma jätta, ja teiseks — mant ise ära lakkuda. Siis meie Schmedemannid ja Bolemannid ja Hochmannid ja leised muidu poleks Fürstenbergilt kaaperdajad luninud! Ja egas nad nüüd muidu oma kallist laeva neisse laevadesse ei taoks!»

«Aga miks see hertsogit nii väga huvitab?»

«Sest Bartholt Buschmanni laevnikud on lobisenud, et kui Lüübecki laevad nüüd nende hirmul hakkavad ringiga mööda Soome rannavesi Narva sõitma, siis ei ole sellel nemad risti ette lüüa, vaid kaaperdavad nad ära või Viiburi suurtükkide suu eest ära. Ja vana Gustav kardab, et kui siisugused lood juhtuma hakkavad, võib see moskvalase Rootsi vastu hirmsasti üles ärritada.»

Ja lõppude lõpuks — mis seegi siis õieti ära oleks? mõtles Pall sadama poole kõmpides. Uus sõda Rootsi ja Vene vahel (alles mullu see viimane neil lõppeski) — see oleks ju ikkagi hoopis loomulikum asi kui Tallinna



ja Lüübeki laevade omavahelised võitlused. Kui segiläinud maailmas nagu praegune üldse veel midagi loomulikuks saab nimetada...

Lillakas meri kiiskas tulises päikesevalus ja Viha ning Salmesaare kohal oli hallikas kuumusehõngu napp kerge püssirohusuits. Ning alles siis, kui Pall jättis Roosiast läbi oli kõndinud ja selle madalast meepoolsest müürist tahtis üle ronima hakata, märkas ta et ta vanal koolijõmmide moel oma sadamateed ei õgvendanud. Ta seisatas madalal bastionitaolisel kivil kal keset lõhnavaid, kusalapuupõõsaid, toetas küünal nukiid müürile ja heitis pilgu üle sadama.

Veepiirini oli siit sada sammu. Ja sealt samast kivi prügitisega kaldaplatsilt sirutas enese Piritä kloo kõrge ja helepunase katuse suunas lahele Tallinna raderite uhkus — nende saja viiekümne sülla pikk munakivist ja palkidest pollvärk. Selle kõrgele väliservale oli hiljuti võrdsete vahemaade taha ehitatud kümmekond paadikuuritaolist laudubrikut, ja Pall teadis: igas ubrikus lesis nüüd rautatud pakkudest alust merele rihitud suurtükk. Pollvärgi siseservas seisid jämedail, madala vee aegu roheliseks tõmbunud palkjalgadel päratu pikk sadamasild ja keset pollvärgilähest eraldatud sadamat kerkis müürepidi otse merele neljakorruseline sakilise katusrödurinnatisega valv torn.

Sadamasillas seisis kümmekond laeva ja nende arvu järgi oleks võinud arvata, et Tallinna merekaubanduse head ajad polnudki veel päriselt möödas. Aga Pall teadis, et eraldi pollvärgi kaugema otsa juures seisvad laevadel polnud, vähemalt praegu, kaubandusega tegemist: kaaperdamine oli ju hoopis vähem merekaubanduse kui mererööv — küll maaisanda poolt heakskiidetud rööv, kuid ikkagi... Nojah, aga mis niisugune ikkagi tähendab...? Kui süllogism selle ikkagi peale üles ehitada, siis tuleks näiteks välja, et meister Brun, kes foogtikohtu otsuseid täites on oma ametiaja sees vähemalt sada inimest mõõga ja köiega Issanda juurde saatnud — meister Brun, jah, oleks selle ikkagi järgi sajakordne mõrtsukas. Ja sõjapealikud, marssalid, hertsogid, kuningad, landsknehtidest rääkimata... kõik

nad oleksid ikkagi... Moosesest Evangeeliumini ikkagi... aina hullemini ikkagi, sest Mooses ütles ainult: Sina ei pea mitte tapma, aga Jeesus ütleb: Sina pead pahema põse ette pöörama, kui nad sind parema peale löövad. Jaa. Aga kõik Vana Testamendi Issandast kärsitud sõdimised ja kõik uue aja õnnistatud ja neetud lapatalgud — mis need on? Kuristik sõnade ja tegude vahel, kuristik sõnades ja tegudes... Või kostab seal mõni sügaval kuristiku põhjas mõõgatärina ja müdina ja higinaisu ja vereleha ja ähkimise sees ometi üks inimene, mis loeb tõe ja vale ja hea ja kurja meele vahelises teadmises lahku... see imelik hää, millest Melanchthon pidi kirjutanud olema, ja mida igaüks kuulda võivat, kes tõesti hoolega kuulama jääb...? Kena, kena. Targutada võib. Aga lõpuni targutada on mottetu. Inimliku aru jaoks on loogiline mõtlemine see sama, mis tema ihu jaoks mõõgavõitlus (Pall oli seda viimasel ajal mõnede noorte mustpeadega nende vennaskonnahoone keldris proovinud), ja see oli ilmselt kasulik asi — teatud piirini harjutada. Aga mitte lõpuni minna. Sest lõpuni minna tähendas tappa või saada tapetud.

Pall hüppas üle müüri, ronis pollvärgile suunduvale kiviteele, läks mööda pollvärki kolmest-neljast tühjaks loositud Rostocki või Wismari laevast mööda, kõndis paarsada sammu sadamasilla kõmavail plankudel, mille pragudest helkis pruun lainelokse, hingas sool-vee, kalarapete, tõrva ja kanepi erutavaid lõhnu, hoo- bas enese üle mõnede kõite, mis kaaperdajate madalapurdalisi bojerteid pollaripalkide küljes pidasid, ja jõudis kapten Bartholt Buschmanni kahekorvilise «Minerva» kõrge ahtrini. Aga toredad malelauaruudulised ahtriaknad olid kaugelt liiga kõrgel, et Pall neist sisse vaatama oleks ulatanud. Ja vaevalt ta oma otsitavat nende uhkete akende tagant oleks leidnudki. Ta läks mööda parrast edasi, leidis sillale rippuva nõõrredeli ja oli silmapilgu pärast tekil.

Vahipidamist ei võetud kaaperlaevadel vähemalt kodusadamas vilbimise aegu väga rangelt. Sest läks lukike aega, enne kui vahimees kõrgelt tagasillalt Pallu lahele pani ja paigale hõikas:

«Seis seall! Mis vaja?»  
«Kas marsenklemmer on laevas?»  
«Mis siis?»  
«Sõber tuli vaatama»

Tekipoiss loivas küsitut otsima ja Pall silmitses alati «Minerva» oli tavaline kahemastiline kaubalaev, on viisteist sülda pikk ja vähemalt viiskümmend aastat vana, aga ikkagi juba kantepidi kokkulastud plankude ja selle tõttu siledate parrastega, nagu uuemaegsed karavellid käisid. Madala keskteki kummassegi parrasse oli värskelt neli ruutjat auku raiutud ja iga auku taga oli tekil hüppevalmis paras kassi- või falkonivolakas. Kuidagimoodi, ilma raadi otseselt asjast segamata, oli härra Blasius Hochgreve need vanad pronksloomad linna suurtükiõuest oma laeva tarvil välja kaubelnud.

«Näe — tere, jumalime.»

Marsenklemmer Mårten Bergkam astus paljajalu, madal ruse tumesinistes puldanpükstes ja omaenese pruunik parkunud ihunahas Pallu juurde. Ta valged turrijuuksed olid otsaest helepunase lapiga veel turrima seotud ja ta vasaku oimu kohal oli helepunasel lapil tumepunane laik.

«Noh, kus siis tulevased tudioosused on olnud ka vahepeal?»

«Kus sa ise oled olnud?»

«Meie käisime siin juba raasuke — naksioonis. Nagi papa Buschmann ütleb.»

«Käisite merd kuulamas?»

«Ei, ikka päris röövi peal väljas.»

«Tssss! Vaata, kui mõni ülemus kuuleb, et sa temale antvärki rööviks nimetad —»

«Sitta nad kuulevad. Aga tule, lähme minu töökoha peale, sealt on paras kõrge alla sülitada.»

Mårten vupsas imekergesti kõrgele reelinguservale ja sibas sealt esimesti kõisredelit pidi üles. Pall oli alles redeli alumistel pulkadel, kui Mårten lükkas end läbi ava mastikorvi põrandas ja oligi korvi kadunud. Kui Pall asjast aru sai, oli temagi viuhki redelist ülal, ainult luugist korvi pääsema oli ta natuke aeglasem. Siis istusid nad kõrgel peenikestest varbadest ja viis-

lul punutises kõrvuti lauastükist istmel, seljad vastu lihtluga tengi, ühed paljad ja ühed nahktossudes jalad kalakaist lubjatud saalingul, ja vaatasid alla ning teineteisele otsa.

Pallu südameetunnistus oli Mårteni suhtes üldse oma-omaga must. Esiteks selle talvise ja ikka veel klaarimata pahaseks-saamise pärast tolle kasepuust näo ärapiituse asjas. Ja teiseks sellepärast, mispärast Pall nüüd oli tulnudki. Ei, ta ei taha, et Mårten talle pimesi jutustaks, kuidas kaaperlaevadel elatakse ja kus need laevad käivad ning veel käia kavatsevad. Mårten peab teadma, milleks see Pallu huvitab. Kui Pall sadama poole kõndis, oli ta arvanud, et laseb Mårtenil lihtsalt pajalada. Aga nüüd Mårteni paljaid tõrvaseid varbaid vaadates otsustas ta äkki, et räägib oma huvi põhjuse Mårtenile ära. Kuid enne kui ta suu lahti sai, küsis Mårten:

Noh, kas doktor tahab teada, mis meie laevastik teeb?»

Pärast üllatuspausi ütles Pall issanda rahulikult — mis muud jäi tal teha:

«Tahab neha.»

Ma räägin sulle siis ära. Niipalju kui ma tean. Aga rääp ma temale küll ei räägiks.»

«Miks siis temale mitte?»

«Larhv ei istu.»

Ja siis jutustas Mårten Pallule kaaperlaevastiku ajast paremini, kui ükski kaubahärra doktorile oleks jutustanud. Et see nelja suurtükiga bojert on Benedictus Bocki ja see samasugune selle ja too parklaev tolle oma. Ja et neil on nii ja nii palju suurtükke peal. Et et eile vahetasid nad Prangli taga ühe Lüübeki omaga mõned kuulid (sel puhul see puukild mastist Mårtenile vastu vahtimist lendaski, nii et oim veel natuke veritseb). Ja homme tahavad nad, kõik seitse laeva, välja sõita ja Suursaarest põhja pool valvesse jääda, sest sealtkaudu olevat Lüübeki omad nüüd peamiselt käima hakanud. Ja moskvalase omad ka. (Sa loota ette, temal on ka juba mõned alused pur-jede all)

«Ja kuidas see elamine siin laevas muudu ka on...?»



«Nagu laevas ikka. Kõik korrapunktid loeti ette, enne kui munsterrolli kirja pandi: ülemuste kuulata, muidu puuakse üles, leiva ja sõõgi ja kohta lõuad pidada, muidu puuakse üles, truusti olla, kes vahis peab olema, muidu puuakse üles. Ja saagist, mida Jumal rohkesti andku, mitte krõõm enesele jätta, muidu puuakse üles.»

«See on ju armas küll...»

«Nagu laevades ikka. Ja kes käest või jalast jääb, sellele laseb härra Hochgreve uue käe või jalga külge kasvatada. Aga kel uut külge ei kasva, see peab tema arvel oma õndsas surmani sepikut ja silku saama nii palju kui süda himustab.»

Mis puutus kaaperlaevade kaugemaisse plaanid, siis nendest ei võinud marsenklemer muidugi paljagi teada.

«Aga kuule, Buschmanni-papa pani ju oma Kaspari omaenese laeva butteleriks. Ja Kaspar oli oma sinu koolivend. Mine aja temaga juttu. Ta on pardi ja pakub sulle õlut ka.»

Selle jutu ajal kostis alt hõikeid ja ohootamist ning sadamasillalt käsklusi ja pollvärgi otsa juurest läbi sadamavalve paat mõlade kolisedes liikvele. Pall ja Märten vaatasid üle mastikorvi serva ja nägid pikka siniste Rootsi vimplitega karavelli, mis täite purjedes Suur Paljassaare tagant välja tuli ja kiiresti sadamale lähenes. Ja kui Pall istus juba all väikeses kambri ja toidulao vahele kilitatud konkus Kaspar Buschmanni koikul ja Kaspar noorte varrude välkudes talle omakamena kahenadalasi mereseiklusi jutustas ja laudseina taga teise kannu õlut täis laskis, nägi Pall läbi lõnga põisruuduga neljakandilise akna: pollvärgi taha mõnda jäänud karavellilt oli suur paat vette lastud ja kaheksa sõudjat tõid selle päris «Minerva» parda alt läbi. Paadivööri seisid kolm meest, kellest kaks olid ilmsesti tüürijad, aga keskmine oma sametbareti, peenelt pügatud valkja habeme ja sametkuuele heidetud lühikese keebiga oli kindlasti tähtis kaubasaks. See oli seda ilmsem, et esimese paadi taga sõudis kaheksa meest veel teine paati, milles suitseidpidi kokkuseotult seisid kolm hobust: kaks lihtsate sadulatega kõrbi ja üks tore

karranaastulise sadulaga raudjas, oma kaaslastest veel silmatorkavamalt erinev kui ta isand esimeses paadis oma teenreist. Siis tõstis isand paadis pilgu ringi vaadates üles, nagu oleks ta tundnud, et teda silmitsetakse. Pallu nägu ühe laevaakna kärisenud põisruudus ta muidugi ei tabanud. Aga Pall tundis tema oma eksimatult ära ja oleks teda üllatusest peaaegu et hõiganud. Sest saabuja polnud keegi muu kui härra Henrik Claesson Horn Turu linnast, hertsog Johani nõunik ja Soomemaa tegelik valitseja.

Paadid sõitsid sadamasilla lähedal otse kruusarihvale välja. Teisest lükati laudluuk maha ja hobused viidi seda kaudu kaldale. Härra Horn oma kahe saatjaga oli juba seal. Kõik kolm istusid sadulasse ja kap-  
pasid linna poole minema.

Pall tahtis esimese hooga koolivenna sinnapaika jätta ja linna kupatada. Sest härra Horni ootamatu saabumise ja doktorimaja vahel olid kindlasti mingid teada-  
saamisväärsed niidid. Aga siis meenus talle, et tal Kaspariga asjalik jutt alles asjalikku lõpuleviimist ootas, ning ta istus taas Kaspari koikule. Ei, Kaspari sees teda avameelsusevajadus ei vaevanud. Üleolekumõnuga (mis võib-olla polnudki päriselt kadedusprii) vedas ta kaptenipoja taas viimaste nädalate juhtumusi pajatama, ja sealt polnud raske oodatavate seikluste juurde jõuda. Tõesti, härra Sum polnud Kasparit asjata ökva *tertia*'sse tagasi läkitanud. Sest Kaspar ei saanud iial selgeks, kes tulid enne, kas kreeklased või roomlased. Aga härra Sum oli veendunud, et vähemalt niisugust asja peab suurkooli primaan ikkagi teadma. «Minerva» buttelerilt seda ei nõutud, ja nii oli Kasparist papa laeva moonajagaja saanudki:

«Kas tead, amet missugune! Võib päev otsa õllekan-  
nus vuntsi leotada. Ainult rohkem maha läigitada ei lohi mina ka, kui tallaga kinni saab katta. Muidu on — färding vaestele, plaks! Aga kui me nüüd päriselt nak-  
siooni läheme, siis hakkab, tead, sa a k jooksmas...  
Finoh —»

«Tahate mere täitsa lukku keerata?»

«Raudselt!»

«Eks ta sealt Soome poolt servast jääb ju ikkagi lahti...?»

«Kas tead, sa ära seda Raekoja kella külge pane tunaeile õhtul olid kõik meie kaptenid Schmedemann «Skylla» peal koos. Minu vanamees on neil, noh admiraliks. Khm. Ja seal otsustati teha nii, nagu tema soovitas: kõik Narva-sõitjad, kellele hammas vähegi peale hakkab, kaaperdatakse ära. Ükspuha, missugustes vetes nad sõidavad. Sõitku või ratastel mööda Soome randa. Nagu vanamees ütles!»

Loojangu punane kuma oli veel kõrgel Kakumäe poolsaare kohal, kui Pall sadamast tulema tuli. Ja kui ta poolefärdingise jootraha eest Suurest Rannavärvast linna sisse sai ning Piiskopimaja poole ruttas, sirutasid majad alt tänavate pruunikast hämarusest nagu hallid kohlakad linnud oma viilude verkjaid nokki verkjavõõd lisse taevasse.

Piiskopimaja aknad olid alles valged ja vapustavad uudised algasid poolel Frolinkite trepil. Muidu nii aeglasevõitu Meus küsis õhtulauast herneleeme juurest enne, kui Pall ukse enda järel kinni sai:

«Oled kuulnud?»

«Mida?»

«Suiski on Tartu ümber piiranud ja pommitab linna.»

«Aga meil omal on hoopis suurem pomm majast!» ütles Annika ja koobitses lühidavarrelise tinalusikaga kausist suppi, sellal kui Meuse lusikas murelikult ja küsivalt kausi kohal õhus seisis.

Meuse teade ei sisaldanud õieti midagi ootamatut. Sest Suiski hiiglasuur vägi (nüüd räägiti juba kaheksakümnest tuhandest mehest) oli nädalapäevad mööda kaitsetuks halvatud stiifti põhja poole liikunud. Kuid ikkagi pani Tartu piiramine Pallu silmapilguks tummalt neelutama. Nagu oleks taas tükk pinda ta jalge alt varisenud. Nagu oleks ta taas vaksa jao neeldunud mingisse päästmatusse liiva. Nagu oleks talle öeldud, et sugulasel, kelle halvenevast tõvest ta iga päev teadis ja mööda püüdis mõelda, on alanud *agoonia*, mis

vanadel kreeklastel heitlust tähendas, aga mille all loitrid, kes tundsid asja, surmaheitlust mõtlesid. Sest doktori andmeil olid ju piiskop Hermann ja ta nõunikud irvamisel, et mida hõlpsamalt Tartu moskvalase kätte langeb, seda tervema naha ja kukruga nad ise ja kõik nende toomhärрад pääsevad.

«Ja mis meil siis omal majas on?» küsis Pall.

«Noh, suur Soomemaa ise- või asevalitseja istub doktori juures õhtulauas. Aga pidi teine sisikonna poolest kangesti haige olema. Ja meie doktor üle mitme maa nii kuulnud, et ennast tohterdama olevat see isand siia tulnudki.»

«...Aaa... ma tean.»

«Juba tead! Hm. Sina tead ka kõik. Aga seda sa ikka veel ei tea, et doktor laskis Johannil apteegist terve mürsiläie rohtusid tuua ja käskis sind ruttu alla tulla, kui sa koju tuled.»

Õhtulaud oli suurtoas veel ohtrasti kaetud, aga õhtu-ööök oli juba lõpetatud ja härra Horn istus doktori kirjutustoas ning ta tervis oli vähemalt ta ettevõtliku ilme järgi otsustades küll kõige paremas korras. Üks ta teenijaist seisis doktori puldi juures ja kirjutas midagi, aga teine, nähtavasti ta ihuteener, tiris tal parajasti saapaid jalast.

«Ahaa — seda noormeest ma mäletan,» ütles härra Horn oma mäluga rahul olles, kui Pall koputuse ja doktori hõike peale sisse astus ja kummardas.

Pallul oleks muidugi ainusünnis olnud viisakalt vaikida. Aga Horni-härra «ahaa» tõukas teda tagant ja Horni-härra pisut naljakas olukord, üks saapas jalas, teine jalast ära, ergutas ta jõmpsikajulgust, ning Horni-härra päevitunud ja üliterve nägu ruuge kippari-hübeme raamis sisendas talle lõbus-häbematu mõtte, et *Kulla onu, sa oled mul ju nii-ütelda pihus...* Ta lausus:

«Ja lähebki täide, mis härra mulle Turus viimatiseks ütles.»

«Mis ma ütlesin?»

«Et me, kui Jumal annab, ehk veel kohtume,» ta pidas lullukese pausi — «hertsogi huvides.»

Nimelt, nimelt, nimelt,» ütles doktor kiiresti. «Balhasar, minge nüüd teie ka veel Dycki juurde ja tooge



meile, ütleme, pool kvarti mitridaatsiumi ja ütelge see et ka see on härra Hornile, kes end Turu linnast maa juurde ravima sõitis. Tähendab: te ei pruugi seda la häälel kuulutada. Aga me ei tee sellest ka saladust. S miks peaksime meie oma kuulsuse maha salgama, t ole: me ei tõsta küünalt otsaette, aga me ei hakka see ka vaka alla panema.»

Kui Pall kirjutustoaast kummardusega lahkus, doktor talle järele ja küsis:

«Mis te kaaperlaevadest kuulsite?» — Ja sealsam trepil rääkis Pall talle Kaspar Buschmanni viima uudise ära, ja sealsamas trepil sai ta doktorilt ka Marburgi-nädalat juurde (sest ta oli välja rehkend nud, et umbes märgaga nädalas pidi seal vististi saama). Aga kui ta apteegist mitridaatsiumiga taga jõudis, pani doktor põletatud savinapa, millesse Dyel kalli püdeliku asetanud, tagasikätt puldinurgale ja ütles aknast pimedusse vaadates:

«Aga nüüd, Balthasar, pange küünal nii vaka alla kui saate. Klaar? Ja viige need kaks kirja ära. Mida märkamatumalt see sünnib, seda parem. See on härra Beelholtile ja see on härra Hans Holsteinile.» Ta lükkas härra Horni poole, kellel nüüd peened püstninalised karvased tuhvlid jalas olid: «Beelholt on hertsogi truu teener, keda te tunnete. Tema on meie side Tallinn raega. Ja Holstein on meie Suure Gildi esimees.»

Pall läks kirjadega teele läbi unne raugenud linna mille prügilademetel öised kassid rohelisi silmi välgu tasid ja mille väravatornides vahimehed vähem nor kasid ja rohkem hellebardidega kolistasid kui sen sest linna landsknehti-lipkondadele oli erilise valvel oleku käsk välja antud. Ning kui asja natuke ümardada, võib öelda, et maale saabunud saatustlike sünd muste tagapõhjal algasid nende kirjade viimise üles andest Pallu senise elu kõige imelikumad nädalad. See mida taive oli kardetud, kuid mis Jumala abiga tule mata jäi, oli nüüd käes: Tartu rabedad punahallid raud ja telliskivimüürid tolmasid Suiski suurtükkide tule. Kaheksakümmend tuhat meest piiras linna. Kakssada meest kaitses seda, aga vähemalt kaks tuhat oleks neid hõlpsasti olla võinud — kui seda õigel ajal oleks tah

tud. Araaetud hobustel, seotud peade ja tahmunud turvislega saabus põgenikke ja sõnumetoojaid Tartu Ombruse mõisadest. Ja Tallinna umbne ärevus kasvas. Kemmerei-ametimehed käisid majast majja raha kogumas kindlustustööde tarvis ja linnast värvatud korde lööliste salgad ehtasid ööd ja päevad Viru värava ette rondeeli. Ning keset kõike seda palavikku istus Piiskopimajas härra Horn ja ravis oma põrna. Apteeker Dyck müüs doktorile aina uusi kimpusid eefe- ning abraunilehti ja ikka jälle imerohtu mitridaatsiumi ning ohtuti viis Pall raehärradele ja Suure ja Kanuti ja Olevi Gildi eestseisjatele uusi kirju ning mitmed neist härradest käisid hilisõhtuil mitmesuguste hädadega doktori pool. Ja üle kõige selle palaviku hõljus äranõiunud Katharina nelgipeenrahõng.

Kui 20-ndal juulil teatavaks sai, et Tartu on langed nud, ütles doktor kergendusega: «Noh, see peaks ka kõige vintskemad nahad pehmeks tegema!»

Kuid ikka veel ei võtnud raad ega gildid vedu. Ikka veel tõrkusid nad härra Horni kaudu palumast, et hertsog Johan nad armulikult (ja muidugi mõista ordumeistri huvides!) oma võimu ja kaitse alla võtaks...

«See on meie kalli sõbra Monninkhuseni töö,» ütles doktor, «ja meie veel kallim sõber Clodt on temaga arusaamatul kombel kampa löönud. Huvitav, kui palju Christian neile nende intriigi eest maksab. Muide, neid tahetakse varsti kui linna saadikuid Christiani juurde saata ja Clodt saab arvatavasti volituse häda korral linna Taani alla pakkuda. Nii et te mõistate: meil tuleb tingimata enne otsustav edu kätte saada...»

Kuid otsustava edu asemel tabas doktori asja peanegu et otsustav kaotus. 25-nda juuli hommikul levis linnas hoopiski imelik teade: sellesama 25-nda koidu ajal oli ordukomtuur Franz von Segenhagen, hüüdnimega Kuldnokk, Toompea lossi väravad lahti teinud ja Saaremaa piiskopi vend ja stiftifoogt Christoph von Monninkhusen oli oma landsknehti-lipkonna eesotsas lossi sisse marssinud. Aga lõuna aegu teadis kogu linn, kohe pärast lossi äravõtmist ratsutasid Monninkhuseni heeroldid pasunaid puhudes Toompealt alla ja tõid Tal-

linna raele Monnikhuseni kirja. Varahommiku ohmused raehärrad lugesid seda ja ehmusid helkavirgeks, kuid ei saanud ikkagi päriselt aru, kas see on uni või tõsi või palavik: härra Monnikhusen teatas, et ta on kuulutanud enese Taani kuninga asevalitseja Eestimaal...

Ja üle kõige selle palaviku — äranõiutud Katharina pöörane nelgipeenrahõng... Katharina, tuttavlik rõõmsate, appihüüdvate mõistmatute silmadega Katharina mamsel Magdalenaga üle majaesise turu kõndimas, et härra Horni jaoks haigele sobivat toitu ostma (porgandeid ja värsket kapsast, jumala pärast mitte kaalikaid! Kõik juurviljamüüjad teadsid, et härra Horn ei tohi kaalikaid süüa) — Katharina majauksel Katharina treppidel — Katharina lõunalauas härra Hornile õunasima kallamas, sest veini härra Horn ei pruukinud, ja Pall ei saanudki selgusele, kas ka see on komet või mitte...

Kuuenda augusti õhtul («Ha-ha-haa: nagu kavatsesin ma kirjutada omaenese tegude kroonikat!») astu Pall välja Piiskopimaja hoovi. Ta oli üleval äsja ära rääkinud, et turul käinud maameeste teateil olevat moskvalase väesalku varsti Tallinna alla oodata. Ning ta oli silmanud Katharinat Friesnerite magamistoalävel, kus proua järele käis vaatamas, kas Magdalena on baldahhinvoodi küllalt pehmesti üles teinud. Sest nimelt seal magas härra Horn oma diplomaatiliste pingutuste väsimust välja.

Ohtu oli pime ja umbne. Ning Pall tundis äkitselt (sellest tundest ta õieti õue oli tulnudki), et tal pole kuskile minna. Frolinkeid polnud kodus: Meus oli kutsutud surija juurde ja Annika oli tõtanud vastsündinut vaatama. Isa oli läinud Narvast kevadel Tallinna pagenud Krumhuseni-härra kraamiga Riia-voori — kui Jumal annab, saab ehk veel tervelt tagasi. Ja Marten oli kadunud kui vits vette: räägiti, et hertsogi laevad olid «Minerva» ja veel ühe kaapri Soome rannas kinni pidanud ja mehed koguni vangis...

«... Imelik, et ma sel uskumata segasel ajal nii vähe olen Issanda peale mõtelnud...»

Pall läks taldadega kivist jalgrada kombates kit-

asse tagumisse hoovikurmu, paotas palvekabeli ukse, sirutas käed välja, puudutas paekivist ingli külmi seelikuvoltte ja istus ingli ning seina vahele kottpimedasse nurka. Kuskil kloostri pool hakkas koer kimedalt ulguma ja jäi äkitselt vait. Kuskil Seegi eeslinna või ülemiste taga kõmises kauge kõu.

«... Issand, mis on sul selle maa ja tema inimestega mõttes? Kas hoiad Sa oma kätt selle Monnikhuseni lembu peal, millest räägitakse, et Taani kuningas ise sellest veel ei teadvatki...? Või tahad Sa meid tõesti moskvalase omaks anda? Ja Rootsi asja siin nii või teisiti eimiskiks teha... kuigi see omäti maarahva jaoks on kõige mõistlikum valik olevat ja mina seda just sellepärast olen teeninud... Issand, ma ei saa Sinuga vaielda: mitte ainult sellepärast... peamiselt sellepärast... hea küll, hea küll — ka sellepärast, Sul on õigus... ja sellepärast, et see puhas Augsburgi õpetust siinmaal kõige paremini kaitseks... Sest kõik need mehed, kes Sinu valgustusel selle õpetuse löid, on omäti ütelnud, et nimelt see on õige... kuigi ma ei tea, kas ta parandatud või parandamata kujul õigem on... Issand, ma tunnen, et mu arutluses on midagi villu... ma tunnen: seal on isegi mingi irvitus sees... aga ma ei taba seda ära... ma olen unine neist rahu- lulest päevadest ja sellest umbsest õhtust... Võib-olla ei peaks ma ülepea kergitama nina küsimuse poole, mis Sina selle maaga kavatsed... Võib-olla peaksin ma ainult alandlikult küsima: mis on Sinul minu enesega mõttes...? Et Sa selle naise oled mu teele saatnud... Ma olen temaga kümme tuhat korda abielu rikkunud oma südames... Sa tead seda... ja mul on hirm, et ma ei pea tema mehe lahkus minu vastu mind enam tagasi... Ütle, kas ma pean siit majast ära minema ja teist rada otsima, et inimeseks saada... ma olen näed kui kõrk... nagu poleks inimesed, kes pole Marburgis õppinud... Kas ma pean? ... Aitäh, aitäh, et Sa nii selgesti ütlesid: *kuula minu häält eneses, aga ära ole narr*... Jaa, ma kuulan Sinu häält... jaa... mis hea ja kurja laiku loeb minu teadmises... jaa...» Naljakas: äsja oli Issandal Kurgla-vanaisa kaheksakümneaastane nägu ja siis selle maajumala nägu, mis



puusse ära kadus, ja ka Issanda nagu kadus pimedusse nagu puusse...

Pall kuulatas — aga mitte Issanda sõnu, vaid kellegi kergeid ja kiireid samme, mis mööda jalgrajakive lähenesid. Siis kääksatas uks paokimale, keegi astus kabinisse ja peatus ärevusest hingeldades teispool paekivi taga inglit. Pimedus oli ühekorraga Katharina nelgilõhnatäis. Pall ahmis seda endasse — ei tea, kas lihtsalt, et seda sisse hingata või et Katharinat hüüda. Igatahes neelas ta hüüde alla, sest sealsamas lähenesid uned sammud mööda rajakive ning olidki juba kabeli pörandal. Doktor küsis tasa:

«Sa oled siin?»

«Ma ütlesin sulle: ma ei saa seda teha,» ütles Katharina sosinal.

«Kallis, sa pead. Sa pead teda nii kaua kinni hoidma, kuni linn on otsustanud. Kui ta läinud on, ei otsusta nad midagi.»

«Ma ei saa seda teha.»

«Kallis — kuidas sa siis hertsogiga said?»

«Just hertsogi pärast ma ei saal!»

«Nonoh...?!»

«Ta räägib ju hertsogile ära!»

«Kallis... kas ma pean arvama, et sina ei tunne mehi?! Me kiitleme üksteise ees oma hooradega. Oma daamidest oleme vait kui haud. Kumb sa talle oled, nii ta teeb.»

«...Ja kes ma sinule olen?»

«Mulle sa oled minu väike Kati. Minu väike Kati. Minu väike Kratt. Nagu alati. Tule, lähme. nüüd. Siin on liiga jahe.»

Nad tõusid ja liikusid pimedas ukse poole. Doktor ütles:

«Sa räägid, et ma olevat su ära nõidunud. Hea küll. Aga sina oled minu ka. Ma olen elanud kolmeteistkümnel maal, aga kuskil pole ma leidnud nii kohutavalt sileda nahaga naist —»

**Üheksas peatükk**, milles jätkatakse mööda ruude ja ühikumeeste elujuhtumusi tulgevast ratsafõitu, mis ohtrate kaadrite pärast eelmise peatükki ära ei mahtunud, aga mis laesolevas kõigi draamatikareeglite järgi peaaegu lõpuni arendatakse, mudugi niivõrd, kui võrd ajalugu ise ehk ütleme lihtsalt elu ise nende reeglite tarandisse maha ei tulla nagu mets-hobuste kari (kui me vaatame asja ajaloo tulev boori küljest).

Novembraevast oli külm ja hall kui kivimüür ja üleval Lasnamäe lagedal vajusid pilved kahele ratsamehele vaat et kübaraisse kinni. Onu Jakob ratsutas õnnikul määral ees ja Pall laenatud tuhkrul ruunal vähe tagapool. Julud olid neil juba eile õhtul Meuse ja Annika köögis aetud ja nüüd mölgutas kumbki omaette.

Pall sõrmitses mõttes hobuse tihket lakka ja tuletas meelde.

Kümnendal päeval pärast kabelis kuulnud kõnelust laskis härra Horn oma karvased tuhvlid reisipauna pakkida ja tõmbas saapad jalga. Kas ja kui palju ta oma põrnaravi eest doktorile maksis, jäi saladuseks. Pallule andis ta «vana tutvuse peale — ja lootuses, et me siiski ehk jälle trehvame» ühe marga. Ja nii otsustamiskiire mehe kohta, nagu ta pidi olema, veeretis ta sedagi marka enne hästi pikalt näpu vahel. Sest samal hommikul oli härra Holstein (kange peavalu ja puhutiste pärast) doktori juurde tulnud ja konfidentsiaalselt rae ja gildide nimel teatanud, et raad ja gildid tänavad hertsogit alandlikult tema armuliku valmisoleku eest nende vanade õiguste kaitse sel ohtlikul ajal enda peale võtta, aga... Ja samal hommikul istusid härra Horn ja ta saatjad Piiskopimaja hoovis hobustele. Doktor ja

Katharina seisid talli juures äraõitsenud roosipeen-  
et teda saata. Enne sadulasse huppamist suudles ta  
Horn Katharina kätt ja Pall, kes seda ülevalt Frolo-  
kite aknast jälgis, ei saanud kõigest püüdmisest hoo-  
mata aru, kas Katharina oli käitunud temaga nii na-  
daam või teisiti. Oh, tunnistagem üles: Pall oli näinud  
kümme päeva selle küsimuse kallal hirmsat vaeva. Kõik  
oli ta õudse otsustavusega tahtnud seda kindlaks teha  
(lipsata näiteks päeval härra Horni magamistuppa ja  
peita end sinna ära, hiilida näiteks hilja õhtul ülakor-  
ridor ja kuulatada uksetagused läbi, ronida näitel  
Frolinkite suurtoa aknast kivikatuse valgeks lubjatud  
harjale ja turnida sealt mööda pulmakasside taevalu-  
teed härra Horni küünlakumaste akendeni). Sealsama  
oli ta oma kõõgitaguse lauakõkatsi ääres röntsti tabu-  
retile istunud, nii et istme tapid raksusid, ning ütelnud  
endale, lõuapärad kõvasti koos: *Mis on minul selle  
hertsogi- ja ta nõunikuhärrade lipakaga tegemist!* Ning  
ta oli asunud tole neetud «*De humani corporis'e*» kal-  
lale — ja tundnud, et jookseb peaga vastu müüri: ta oli  
lugenud ja lugenud ja märganud, et kõik Vesaliuse tar-  
kus niriseb temast üle nagu vesi üle kivi. Ta oli kahet-  
sus- ja heldimusuhaga püsti sööstnud: kes pääslab  
õnnetu Katharina selle koleda doktori, selle nõiadoktori,  
selle habemenoavaheda mõistusega doktori... selle  
minu heategija käest? — ja jälle oma lauakõkatsi taha  
istet võtnud ja enesele ütelnud: *Aga doktor ütles talle  
omelt, et ta peab käituma nagu daam* — Ning ta oli  
sünge muigega oma noores sandisti aetud habemekör-  
res maailmalt küsinud: *Kuid mis tähendus sel sõnal on?*  
*Mis tähendus sel sõnal vähemalt praeguses jõledas  
maailmas on?* Ning taas laua taha istunud ja pigista-  
nud lauaäärt oma ränkade, isa omist mitte põrmu-  
vähemate kämmaldega ja veennud end kuulama Issanda  
häält eneses, aga peaasi: *mitte olema narr*... Ning  
endale märkamata oli ta uuesti Vesaliusse süvenenud  
ja äkitselt tähele pannud, et sellal kui ta omaenese  
*humanum corpus'e* pingile surus ja oma *humanum cor-*  
*Tema* sõnaga seadsasse rütmi käsutas nagu lüüsivärav  
püssirohutambi, hakkasid Vesaliuse tõed ta näljastes  
ajuvagudes uuesti narmasjuuri ajama.

Härra Horn sõitis minema. Doktor sammus ühe õhtu  
suures keskenduses oma töötoas edasi-tagasi ja kirju-  
las hertsogile juhise, kuidas Tallinna härrastele lähe-  
neda tuleks, et need siiski vedu võtaksid. Kaks või kolm  
uudalat ootas ta selle peale vastust. Vahepeal kulges  
elu Piiskopimajas tavalist rada: Katharina kõndis maja-  
sisel turul ja doktoripooles treppidel ja Pall ei saanud  
pauimalgi tahtmisel ütelda, et ta naeratus olnuks seni-  
sest kramplikum või pilk heitlikum või hää petliku-  
kõlasem, kui ta oma relvituks-tegevast kodusel ja semu-  
likul toonil näiteks sõnas:

«Balthasar, tere. Kena, et hoovi juhtusite. Keerake  
mulle palun see talliuks lahti. Võti käib nii raskesti, et  
ma ei jõua, ja ma tahaksin natuke ratsutama sõita.»

Ja Pall hingas sügavasti ja keeras talliluku lahti  
ja läks tummalt minema. Nagu öeldud: elu kulges  
Piiskopimajas tavalist rada. Kaasa arvatud heameeled  
ja ehmatused, mida sõjasuve päevasündmused kaasa-  
tood. Nagu heameel sellest, et hertsog oli Tallinna sood-  
samaks häälestamiseks käskinud tallinnaste kinnipeetud  
laaperlaevad vabaks lasta ning need rikkaliku saagiga  
madamasse jõudsid — tegelikult juba pärast seda, kui  
Tallinn oli Horni-härra kaudu hertsogile korvi andnud.  
Või nagu ehmatused sellest, et moskvalase väed, õieti  
küll väikesed eel- ja maakuulamissalgad äkitselt Seegi-  
ceelinnani välja tungisid. Ja kahtlase väärtusega ker-  
kendus sellest, et nad kiiresti kadusid, kui mõnisada  
linna sõjasulast koos paarikümne mustpeaga neile  
ägeva kirikukellade helistamise saatel linnast peale  
läks.

28-nda augusti hommikul tuli Katharina Piiskopi-  
maja kangi all Pallule vastu. Pall teretas ja Katharina  
ütles kergelt:

«Matthias läheb täna lõuna ajal Turu-teele. Ta peab  
hertsogi juurde sõitma —» Katharina pidas väikese  
pausi ja silmitses Pallu oma aeglaselt piklikest ümmar-  
rusteks muutuvate silmadega, ja Pall tundis lämmata-  
valt selgesti: doktori äraolekul peab tema ja Katharina  
vahel miski nii või teisiti lahenema. Ta küsis natuke  
kähedalt:

«Kui kauaks?»



«Ma ei tea,» ütles Katharina, «kaheks nädalaks v  
kuuks. Ja ta võtab minu kaasa.»

Pallu patune neameelesõost langes niisuguse hoop  
pettumuse kaevu, et ta hetkeline jumal-tämatud-tunne  
läks sellega vihinal kaasa ja kadus. Ta ei mõistnud  
silpigi lausuda. Katharina vaatas Pallule alt üles ol  
Ta pilk oli äkitselt süsimust. Ta ütles imelihtsalt, umb  
nõnda nagu öeldakse *Näe, hakkaski sadama või Onu  
õhtu käes:*

«Mõtelge minu peale, kui ma ära olen. Mul oleks sel  
lest hea.»

Ei saa siiski ütelda, et Pall novembri keskpaig  
muud poleks teinud kui Katharina peale mõelnud. Ta  
hoopiski ei saa ütelda, et tal sellest ainult hea olek  
olnud, kui ta tema peale mõtles.

«Kuule, sa oled hakanud meile nagu kuidagi võõraks  
jääma,» ütles Meus ühel oktoobrialguse pealelõunat  
Pallu sahvriuksel seisatades. «Võib-olla tundub see  
mulle küll ka sellepärast, et mul enesel neil sõjakundel  
rohkem tööd on olnud...» lisas ta nagu oma kurva  
tava tähelepaneku leevenduseks.

Pall tundis, et õemces puudutas ta enesegi sisetunde  
haavakonta, ja oli vait. Meus astus kumardudes mada  
last uksest sisse ja istus Pallu lavatsile:

«Mul polegi, jah, mahti olnud sinuga pikemalt raa  
kida. Pajata, mis eluplaane sa nüüd selle oma dokto  
riga õieti oled pidanud. Seks aastaks on su Saksamaale  
minek muidugi hilinenud»

Pall oli Meusele eluplaanide-teema cest tänulik ja  
võttis sellest heaks-teha-püüdva õhinaga kinni:

«Seks aastaks muidugi. Doktor tahab, et ma veel  
aasta tema käe all oleksin. Ja tema raamatute kallal  
Si's ikka nii, nagu ta on lubanud. Marburgi.»

«Tohtriks tuhterima?» küsis Meus mitte just rahul  
olematult, kuid ometi väikese pettumusvarjundiga

«Noneh.»

«Hm. Sa tead, mina mõtlesin sind Stettini pedago  
gumi saata. Teoloogia peale Magister Wolff'i alla. Tema  
oli mul sõber mees. Mis isa selle tohtriasja kohta  
ütleb?»

«Isa? Ise tead, ise teed.»

«Aga kes maksab?»

«Noh, isa ikka ka. Ja mul on ju enesel ka kogutud.  
Doktorilt.»

«Kui palju?»

«Noh... viiskümmend marka on...»

«Viiskümmend marka...? Hm. Oleviste pastor saab  
kui sada marka aastas ja teeb tööd, nii et ta pea on  
hull, nagu sa näed... Ja sulle on see doktor aastaga  
viiskümmend andnud — selle natukese eest, mis sa tal  
olendad... Rahaga ei mõista ümber käia!»

«Kes?»

«Doktor. — Ja kui palju sa isa käest loodad?»

«Näis. Eks ma tuleval sügisel sõidan oma raha peal  
ma. Seks ajaks peaks mul ehk sada täis olema. Ja  
ma olen välja rehkenanud, et sellega elab kaks aastat  
ma.»

«Mina elasin küll. Aga sul näikse tahtvat... laiem  
joon tulla.»

«Mis laiem või... Ja eks siis isa saada ka midagi.  
Ma ma võin ju igasugust tööd visata, kui ma seal selle  
Pruugiuse juures elan, kuhu doktor mind soovitab. Ma  
on talle midagi ümber kirjutada või korrektuuri teha  
on puid teha või heina teha. Küllap rektoril ikka hobu  
ed ka on. Ehk on tal mõni mõisavärk kuskil. Ütleme,  
kõnni kokku, et künnan kevadel vakamaa põldu üles  
ja kuulan talvel nädala loenguid, või, noh, päevagi  
vakamaa eest. Kuidagi ikka saab.»

Meus oli tahtnud Pallule õieti Aristoteelse *Eetika*  
õpetel leviite lugeda ja eriti *Usalduse* teemat pardu  
da. Aga kui ta soovitus Pallust pisut eemale tõm  
bus (Pall oli ta kõrvale lavatsile istunud) ja pilgu  
meisevanna poole pööras, jäi ta äkitselt vait ning  
lakkas endale märkamatuult muhelema, kui ka ehk  
mitte pealtnäha, siis vähemalt kuskil sisimas. mis ime  
lik rahvas see maarahvas ikkagi on... nagu seegi  
on... see jämedajooneline ümarapäine peaaegu-hiig  
lane... Hariduse poolest jääb ta Tallinnas ainult aka  
demikutele alla ja teadmiste poolest lööb ta mõned  
meist üle... see mitutpidi filosoof ja paljutpidi vaata et  
lõmpsas... ja ta vahib sind oma sinistest krõllsil-

madest mingil peaaegu kohtlasel ja peaaegu kõh-  
mõistval pilgul ja uhkab enesest tont-teab-mida ma-  
siitmaa kerised kuuma, ja pakub ennast Marb-  
rektorile kutsariks või korrektoriks või künnipoisiks.

«Noh, lase kaia... Loodame, et Jumal aitab,  
ütles Meus nüüd nägi ta juba natuke vaeva, et ta  
ratust varjata ja iäks levite lugemata minema.

Ning elu kulges Puskopimajas endiselt. Pererahvas  
ei tulnud ega tulnud. Pererahvas ei saanud mitte ta-  
jagi. Mitmesugused härrad ja prouad käisid aeg-ajalt  
doktorit küsimas, ja harvadest külalistest, kes Meus  
ning Annika poole juntuksid, tundsid mõnedki doka-  
jarele kas vajadust või lihtsalt tema vastu huvi. Meus  
seas ka Oleviste valjuhäälna ülemõpetaja Gelderni, k-  
kora oktoobris koos abikaasaga oma noorema kolleegi-  
majale küllatulekuga au suvatses teha (nähtavasti oli  
sõjaaaja hirmud inimesi sellevõrra lähendanud, et proua  
Geldern Annika kunagi se nipsakuse oli unustada sa-  
nud). Härra Geldern ütles, et tema ristitud talle sel-  
sest lüüde aegu jälle valu hakkavad tegema, ja kahe-  
ses, et doktor veel tagasi pole. Siis jõi ta Frohndor-  
pere ainsa suure hõbekarika lähedasti ploomiver-  
tühjaks ning võttis Fresemanni, selle Harju-Jaani op-  
taja loo käsi: Jah, mõtelge, pidime tema mineva  
nädalal ministeeriumi koosolekul ikkagi ametist taga-  
damal. Kujutage ette: tema oli enese ühest meelesepa-  
jate raamatust rumalaks lugenud. Üks hollandi pro-  
ter, Simons nimi, on selle tunamullu välja andma  
hääbematu pealkirja all: «Ristiusu alusmüüri raamat».  
Kõiksugu sõgedust aetakse seal kokku. Muuseas, et laps  
ei pea ristitama enne kui kõige varem neljateistkümn-  
aastaselt. Fresemann seletas koosolekul, et seesinane  
Simons on mitme aasta eest ka siin Liivimaal käinud ja  
tema on teda Lihulas jutlustamas kuulnud ja juba sel-  
lest ajast lasteristimise asjas kahtlema hakanud, sest  
olevat öeldud, et *kes usub ja keda ristitakse, peab õud-  
saks saama*, aga vastsündinud ei võivat mitte uskuda...  
Kas tema talle ristimiseks loodud lapsi ka nimme rist-  
mata on jätnud, selle peale ta selget vastust ei andnud.  
Nii et nüüd — jõe mõelda! — ei teagi õieti, kas selle  
Fresemanni ristitud lapsed on ikka päriselt ristitud? Kui

härä Geldern oli selle peale ebameeldivuses oma laiu-  
olgu väristanud, kallas ta oma peekri uuesti täis ning  
asus sõjasündmuse läbi võtma: et moskvalane on oma  
väed suuremalt osalt jälle Liivimaalt koju viinud ning  
ainult linnadesse garnisonid jätnud, ning et sõda keva-  
del muidugi jälle lahti läheb, ning et (kujutage ette!) ka  
mõned Tartu kaubahärrad endid suurvürsti all lähedasti  
elama kiitvat ja tallinlasi nende vastupanuplaanide  
pärast narrideks kutsuvat. Ning et koadjuutor, see Kett-  
leri-härä tähendab, stiftis asuvale moskvalasele üpris  
agarasti peale olevat minemas. Rõngu ollagi juba tema  
kätte langenud. Ja siis küsis ta äkitselt:

«Aga see teie ilus Katharina-proua on siis koos oma  
dokoriga kadunud nagu pärl heinakuhja, mh?»

Pall ei mäletanud, milliste sõnadega Annika ja Meus  
talle selle peale vastasid. Ja ta poleks Gelderni-härä  
küsimustki mäletanud. Muidugi mitte. Kui ta poleks  
lahele pannud, kuidas proua Geldern oma mehe  
kuisimusest nõksatas! Aga nojah, jumal nendega...

Tunaeile tuli onu Jakob oma hädaga linna. Ei, neil  
olid hoonenatukesed seni puutumata ja tõprad terved  
ja vili seks aastaks ilusti salve saadud, niipalju kui  
teda endale jäi. Aga häda oli selles, et viimased Padise  
munjad, kes seal veel kloostri elutsema pidid, olid  
Raasiku mõisa ja onu Jakobi koos mõisaga hoopis  
Saaremaa piiskopile pantinud, mine neid tea, mis võl-  
gade kätteks. Isand oli uus — mere ja maade taga —,  
aga valitseja, see kurjavaimu Hasse-äbarik, oli endine.  
Ja kuna Antoniuse-härä mullune käsk tal enam käsi ei  
sidunud, oli ta nüüd oma kiusuga uuesti ja agarasti  
platsis: kõik vili ja asi, mis taludes mõisa- ja muudest  
maksudest üle jääb, müüdagu ainult talle. Ja mis oste-  
takse, ostetagu ainult temalt. Ja linna vahet ärgu üle-  
pea ilma tema loata tõllerdatagu! Raasiku külades teati  
muidugi mõista, et just Kurgla Jakob sellesama asja  
pärast või poolteise eest ära oli klaarinud, ja Raasiku  
mehed palusid Jakobit selgi korral Hasse juurde või  
mujale minna, kuhu vaja, et uued kitsendused niisamuti  
tühjaks tehtaks. Ja nüüd oli onu Jakob linna tulnud



vennapoega endale ja omakandimeestele appi paluma. Kedagi teist kõlvulist neil pole — tulgu tema ja kogu sugu asi Hassele selgeks rääkida. Külamehed on küsunud, Jakob ise on katsunud, aga sellest pole midagi. Hasse on ütelnud, et kui nad temaga selles asjas vaevalt seletama tikuvad, teadku, et tema kannatus on lühike, aga tema karbats pikk...

Kui onu Jakob Raasiku rahva mureloo oli Pallule ära rääkinud, nohises Pall võib-olla oma seni kõige pikema nohina. Aga siis tõmbas ta tossud jalga ja läks Kimmelpenningi poole. Ta polnud seal hulk aega külvunud. Vanamees oli haige ja lesis poe keldriruumi kaubariulite vahele surutud lavatsil. Aga Pallu tundis ta silmapilk ära.

«Näe — tere, Balthasar! Noh, räägi, kus me's olen olnud kõik selle aja...?»

Pall ladus oma asja Kimmelpenningile ette. Ja oma ligikaudse plaani ka. Sest nimelt siinsamas kord Kimmelpenningi jaoks kirjutatud kirjast ja mõnest vanast roomlaste komöödiakatkest ja jumal teab millest ka plaan talle pähe oli tulnudki. Ja peamiselt sellest, muidugi teada, et midagi paremat ta välja mõelda ei osanud.

Kimmelpenning kuulas, muigutas kahvatuid huuli ja ta põletikulistena tunduvad silmanurgad hallikirgjuustepintsli serva all ahenesid: «Noh... teen proovi...»

Ta laskis oma vilajal sellil Pallule paari kõige parimast mustast juhtnahast säärikuid tuua, kobis asemele üles, leidis kuskilt laekast väikese, ainult natuke tõmmunud krookkrae ja teisest rohelise sulega musta baretti. laskis Pallul saapad jalga, krae kaela ja baretti pähe panna, vaatas ta teda enesest natuke eemale lükkades üle, istus lavatsiservale, tiris oma paksu kuldsõrmuse kaest ja toppis Pallule sõrme:

«Niiviisi. Kas sul mõõka on?»

«... Ei ole.»

«Hm. Mul ka pole. Kas isal on?»

«Isal vist mingisugune kuskil oli...»

«Mingisugune ei kõlba. Oot. Sina ju seda va ette ütlemise peale kirjutamist tunnend... Säh,» ta lükkas

Pallule paberilipaka ette, «kirjuta, aga saksa keeli: Tere Kimmelpenningi poolt ja Jumal appi. Saada mulle paariks päevaks see ilus kahe teraga mõõk, mille noor Bolemann tellis, aga ära ei võtnud. On sugu vaja.» Pall kirjutas, Kimmelpenning tegi kolm risti alla, ja vilajas sellis sedeli joostes Harju tänavasse sepameister Lytkele.

Ja nüüd sõitis Pall siin Kurgla rabametsade vahel Raasiku mõisa poole. Kimmelpenningi ilus tuhkur ruun oli tal all ja paar hõbenaastu laenatud sadula küljes helkimas ja laenatud toredus oli tal üll ja ümber ja ulatus lühike vasknupuga mõõk koolilõpetamiskuu eelholma alt kiikamas. Aga kui hobune võsa vahel äkki korsates pea selga ajas, ärkas ta ringi vaatama, et kas on jälle hundid või... kuid taipas siis, et ta oli taas Katharinast ja doktorist ja hertsogist ja Hornist ja iseennest mõtelnud ja seda pundart harutada püüdes hobuse lakakarvad, mis tal pihus olid, vihaga nii punkt-rasse keeranud, et hobune enese valu pärast püsti ei saanud.

«Noh,» ütles onu Jakob ja pidas õuniku kinni, «ma looeran nüüd koju tagasi. Nõu anda ma sulle ei oska. Vnata, kuidas sa saad ja mõistad...»

Pall peatas hobuse otse Jakobi kõrval, silmitses ta murelikku nägu, tahtis lausuda talle mõned julgustavd sõnad, ei leidnud parajaid, patsutas ta õunikut kaelale ja sõitis edasi.

Jaa: nüüd tuli mõelda, kuidas seda asja õieti teha... Aga mis ta seal suurt mõelda mõistiski. Tegelikult jäi tal enam-vähem õnne peale ja esineda tuli, nagu härra Suur ütelda tavatses, *ex improviso*. Ja muidugi tuli loota, et Ruunapoiss Jürgen Pallule valitsejamaajas ette ei satu või kui satub, teda ära ei tunne... Oh, üldse tundis Pall end siin poolporisel ja poolkahutaval teel keset seda halli ja roostevööti tõelist ning alasti sügist oma komejandiriides sandisti ja pentsikult. Kuid tunnistagem: mingi osa temast nautis ometi ka olukorda. Ja muuseas: mitte ainult lootust, et Raasiku talumeestel tema temburst kasu saab olema, vaid — kui asja päris hõlpsalt vaadata — ka lootust, et ta ehk Thaliagi ees päriselt häbisse ei jää...

Kui ta juba mõisalauteade vahele jõudis ja töömehed,

kes siin põhku lakka hangusid, teda hetke ehmuse ümbusklike hallide pilkudega mõõtsid, oli selge, et need ei ole siin polnud nüüd enam midagi. Ta andis hobusele käsu nuseid, traavis valitsejamaa treppi, sidus hobuse teivasaia külge ning läks läbi madala eesruumi kuni Hasse-härra kirjutustuppa välja. Ruunapoissi polnud kuskil. Ja kui Pall üle muhklike põrandalaudade sammus, põntsusid ta uhked juhtnahksed saapad rohkesti, kui ta oli just kavatsenud.

«Kas valitseja Hasse?» Ta toon oli esimese hõlmatuke ramedam kui tarvis.

«Nonoh. Mina küll...»

Pallu sisseastumine oli ilmsesti küllalt mõjuv, vileda pilguga väike mees, peenekaeline, aga hõlmasöödud põldhiire näoga, tõusis robinal püsti. Ta oli tulinud hambaid torkides selsamal kuusepuust sohval, kus Antoniuse-härra mullu oma pärgamentraamatut luges ja veini rüüpas. Nüüd küsis Hasse oma väarikust teist leides:

«... Kellega on mul au...?»

Pall ei hakanud sellele vastama. Sest see — ümbes see —, kellena ta esines, poleks tema meelest Hasse küsimusele vastanud. Võib-olla muidugi, et ta teatud valetamisraskus teda pärssis. Ta võttis kohal nurksel järil kiiresti, kuid kaalukalt ja laiakoivalt ühistet ning pani mõnuga tähele, et Hasse jäi võrdlemisi hämmeldunult seisma. Pall küsis hästi ametlikul häälel:

«Kas siin mõisas on teada, et Tallinnas, Toompäikeselossis, asub nüüd Taani kuninga asevalitseja E. K. maal?»

Enne kui Hasse jõudis vastata, vilksatas Pallul loomänu, kuidas ta vähem kui kahe aasta eest siin teenistusvalmilt Antoniuse-härra ees oli seisnud. Hetke jooksul tajus ta kuidagi eriti selgesti oma mulluse ja tänase rolli erinevust ja muutust iseeneses, mis sellest erinevusest ilmseks sai.

Hasse ütles püüdlukult: «Muidugi mõista. Taani asevalitseja Monninkhusen. See on ju meie auväärt pandihärra — ma mõtlen Saaremaa piiskoppi —, meie auväärt pandihärra lihane vend.»

Pall ütles valjusti — ja vaatas sealjuures läbi rohke

lulasoomusakna välja, sest Hassele otsa vaadata oli tal selle lause ajal siiski kuidagi ebamugav:

«Aga teil pole teada, et Raasiku talupojad on kirjutanud asevalitsejale kaebekirja, et teie neid nende vanade õiguste vastaselt pitsitate.» Alles nüüd pööras ta pilgu Hassele ja nägi, kuidas selle mõtlemismasin töötab: «Kaebekiri? Monninkhusenile? Pole mingeid kogemusi, mis sellest tulla võib... Vaevalt, et üldse midagi... nii segasel ajal... Aga kelle kaudu?... Aaa — muidugi jälle selle, selle, selle... noh, selle kuradi Kurgla Jakobi ja tema linnaugulaste läbi, tal pidid seal mingisugused olema... Kuid tegelikult, pigem pihta —,» ta vaatas Pallule hüplevate pruunide silmadega otsa:

«Aga... kes teie üldse olete...?»

Tõenäosus polnud eriti suur, et Hasse Kurgla Jakobi linnaugulased Palluga identifitseerib. Aga siiski tuli Pallul nüüd vist vastata nii, et kaoks igasugune võimalus teda ka takkajärele Kurgla Jakobi voorimehest venna pojavolaskiks oletada. Ja pealegi tundis ta, kuidas mingi hääletu voog ta sisemusest üles kohus, see sama protestivoog, mis teda mullu Antoniuse-härra ees ainult tõrksaks tegi, muutis ta praegu äkitselt sõjakaks. Jaa, ta teadis: ta peab olema võimalikult häbematu. See oli mitte ainult edu pant. See oli ühtlasi parim enesekaitse. Võib-olla aimas ta ka, et tema ülbuse seikab üksi kümne tuhande alanduse vastu, mida tema lõug päevast päeva kogeb. Võib-olla tajus ta kuskil oma matsi-mina sügavikus tumedat rõõmu sellest, mida ta enese kaudu kümneile tuhandele lubas.

Ta lõi lapiti käega vastu lauda, nii et laud Kimmelpenningi kuldsõrmuse löögist laksus:

«Siin küsin mina ja sina vastad! Mitte ümberpööratult!»

«Härra, te annate talupoegade jutule liiga suure kaalu,» ütles Hasse rahulikumalt, kui Pallule meeldis. Õige: Pall oli härra ega tohtinud anda talupoegade jutule liiga suurt kaalu. Ülepea tundis ta, et oleks õige isegi vägevama mõrseripauguga taganeda — kui ainult leiaks nüüd paraja argumentikäraka, mille tuumaks poleks üldsegi mitte talupoegade kaitse... eeh, oleks



ta ometi vaevaks võtnud oma tulekut ette korraldada läbi mõelda... aga ohoo: Jumala vaim pole teda siin maha jätnud — või oli see hoopis doktorimaja ühe ilmalik mee- ja keelekoolitus... Ta trampis küll vereliselt ja rollitruult teise kättevõidetud rahunatusest üle ja kõmistas:

«Sina ajad oma pisikese isikliku ahnusega need Moskva ninkhuseni truud talupojad ju otseteed Moskva rüppe! Kas sa ei tea, mis ümberringi sünnib? Kas sa ei saa aru, mida hoopis praegune aeg mõisavalitsejate nõuab?!» Ning — nüüd juba puhtast pealeastumise must — pani ta oma rünnakule põlglikult madalalääts punkti: «Idioot!» Tal endal oli selle sõna pärast natuke piinlik, sest ta nägi, kuidas Hasse selle mõjul muutus — mitte nõrdimusest kahvatuks, mitte solvumiseks, ei, sest see oli kõrge asevalitsusametniku sõna ja ergo ilma moraalse omadusteta, kuid ilmsesti oli iliku löögijõuga. Sellepärast muutus Hasse ka ainsaks pisikeseks, lihtsalt, et märklauana väiksem olla. Kuid Pallul oli ikkagi piinlik. Ta tõusis püsti ja lõpetas järsult:

«Talupoegi mitte mingisugusel viisil provotseerida. Sest iga niisugune samm tuleb moskvalasele kasuks. Kui kuninga mõisavalitseja lollusest soodustab mõnda valast, siis hoiatatakse teda. Kui ta hoiatust ei kuula...» — jah, mis temaga siis õieti tehakse, mõtles Pall — aga lause tuli ikkagi lõpetada, ning ta asetas käe oma laenatud mõõga vasknupule, tõmbas tera kott mandiku võrra tupest ja ütles ülisüngelt: «...siis lüüakse tal pea mahal!»

Pallu esinemine pidi olema mõjusam, kui ta julges loota. Sest valitseja sosistas kähinal: «Muidugi, härra nõunik... Ma ei võinud teada, härra nõunik... Selge, härra nõunik...» Siis kogus ta natuke häält ja ütles veidi kuuldavamalt: «Härra nõunik suvatseb lõunale jääda... vardas küpsetatud pörsast ja pumbriveini ja...» Aga härra nõunik laskis mõõga kõlksatusega tuppe tagasi ja marssis toast välja. Alles siis, kui Hasse nägi teda ilusal tuhkrul hobusel valitsejamaja akendest mööda ratsutavat, tuli talle meelde, et niisugust kuramuse tähtsat nolki oleks ju pidanud saanud

minema... Nüüd polnud enam teha midagi. Ta sülitas nõuniku mullastele saapajälgedele põrandal ja ütles minult endale kuuldavalt:

«Noh, kui see Taani valitsus niisugune tuleb, pole ta küll koera kürbagi väärt!»

Vardas küpsetatud pörsast Kurglal seekord ei söödud, pumbriveini pealerüüpamisest rääkimata, aga odraleem värske karaski ja võikaapega maitstes suurepärast ja Pallu natuke kahtlase väärtusega edu ei rikkunud ta isu põrmugi. Perelauas piirivalgel istuti päris omavahel — onu Jakob, Kati-tädi, Jürgen ja Paavlist kuulane, kes oli Kurglal seitse või kaheksa aastat tööd rühkinud ja sedamööda ammu omaks inimeseks võetud. Võõraid kuulajaid polnud Pallu tänasele mõisaskäiguloole tõesti vaja, aga siin jutustas ta selle täpp-täpilt ära. Ja kui ta looga lõpule, see on sinnamaale jõudis, kus ta valitsejaisandat pea mahalöömisega oli ähvardanud, välgatas onu Jakobi habemetüükas hääletu muie, Jürgen neelas koostatäie leent hingedurku ja kuuksus tükk nega läbisegi kõhida ja naerda, Paavel unustas hambad karaskisse, aga ei lausunud musta ega valget, ja Kati-tädi ütles tasa, ehmatusest ja heakskiidust kumedit:

«... Oh sa pimevaim... või kohe nõnna rängasti...»

Ja onu Jakob arvas, et Hasse jätab oma nurjatuse nüüd vist tõesti järele — kui talle ikka Tallinnast kõrge ametimehe poolt nii ägedalt peale karati... Ja talupoegade pitsitamist moskvalasele takka-aitamiseks seletada — see oli igatahes nupumehe mõte küll, praegusel ilma aru ja otsata ajal õige pealegi.

Kui Pallu mõisaskäimalugu ära oli räägitud, tegi kuulane Paavel suu esimest korda lahti ja küsis:

«Tea, kas ma võiks nüüd oma naisenatukese ka siia hüüda või...?»

«Jumaluke,» ütles Kati-tädi, «miks sa's teda ei voi... Tema suu seisab ju veel kõige kindlamini lukus...»

«Hei, kuule, minu majalukk, tule sa'nd ka õige siia-poole!» hüüdis Paavel.

Peretoa ja väikese tagakambri vahelisest madalast

uksest astus toa poolpimedasse naisterahva kogu, mis satas ja tuli siis krapsakal sammul laua juurde:

«Tere.»

Naine astus koos teretusega piirivalgusse — ja Pallu silmad läksid üllatusest suureks:

«Epp —? Sina? ... Kas Paavel on ... sinu abikaasa võtnud ...!?»

Pallul oli silmapilguks tunne, nagu oleks peenelt kuid kisuline nool, mis ta ribide vahel istus ning mõneda peaaegu unustanud oli, sealt äkki tulivalusa pistega välja tõmmatud.

Epp istus lauda, võttis põlle varjust lusika ja tahtis käsi söögipalveks risti panna, aga heitis enne Pallu käre ja piirutulest välgatava piigu ning lausus:

«Miks ta ei võind's mind ära võtta —?»

Siis pani ta lusika lauale ja käed silmapilguks korraks ning hakkas sellejärel asjalikult kausist leent helpma:

«... Ammu või?» küsis Pall natukese aja pärast

«Ammu neh. Mullu suvel,» ütles Epp.

Pallul oli ühtaegu sügavasti kahju ja sügavasti hirmu meel. Ja küllap oli nii, et just ta halvem mina seda kahetses (nagu meil kõigil oma tüdrukute meheleminekuist kanju on) ning ta parem mina sellega kergendunult päri oli (nagu me kõigi oma võlgade kustutamiseks hõlpu tunne). Pall oli ju oma linnaelu askeldades õigust-öelda häbemata harva Epule mõelnud, võib-olla, et viimasel ajal isegi sagedamini, sedamööda kuidas see elu süüvis tal sõja- ja poliitikasündmuste palavikku ja Katnarina koormavalt lõhnavaesse varju. Jah, Epu-taoline tüdruk oleks muidugi pidanud saama kopsakama mehe, vähemalt perepoja, kui mitte alevi antvärgi või koguni maavaba ... Aga teiselt poolt — Uue-Pärli oli teadagi üsna armetu kohakene, kuid Paavel, vaene nagu sulaspõiss kunagi ja küllap ka tunda võitu nagu niisugused enamjaolt, oli samal ajal ikkagi aus ja töökas ja tõtt-öelda päris kobeda olekuga mees, ja kui nad oleksid juhtunud Palluga rinda pistma, siis mine tea, kumb oleks peale jäänud ... Kuid hoolimata nii suurejoonelistest mööndustest Paavli vastu tuli võlatunne Epu suhtes tagasi, haleduse ja ülekohtu tunne, seesama, mis vahetevahel käis Pallu südant

tolumas nagu maailma kaheks jaotava linnamüüri raskus. Ja see maailma lõhkikäristatuse tunne oli praegu eriti terav — haledus tolle rabametsade-taguse sulasenaise pärast, tema igaveseks suletud maailma pärast, võimaluste pärast, mis temas sündimata jäid — ja ülekohtuāng omaenese laenatud kuldsõrmuse pärast, mis piirivalgel tuhmilt läikis, ja kõigi pälvimatute, võõraste ja laenatud asjade pärast iseeneses. Ja kui tal mahti oleks olnud ennast hoolega läbi katsuda, oleks ta tähele pannud, et üsna nähtaval ta kahjutunde taga õhetas nagu loojangulöösk mälestus nende pattulangemisest ... Kui natuke oli juhuslikku siit-sealt juttu räägitud, keeras jutuots vägisi sinna, kuhu mõnede raskus teda sel ajal vedas. Onu Jakob ütles nüüd:

Pole, jah, see tulevik eluilmas nii tume old kui praegu. Mitte ei tea, kes homme su isand võib olla. ...»

Pall ütles, lauasistujaile ridamisi silma vaadates:

Noh, jäägu ka see jutt siia: ma käisin Hasset all taanlasega ähvardamas, aga ega sest taanlasest ei siitmaa isandat saa — kuigi ordu tapid koost lähevad.»

Arvad, et moskvalane paneb käpa peale?» küsis Jürgen.

On veel muidki käpamehi hakkamas —» ütles Pall, ja see kõlas natuke teadjamalt ja salapärasemalt, kui ta õieti siin selles põlvkõrguses ja puhtaks küüritud toas oleks tahtnud.

Keda sa mõtled?» küsis Jakob ja pani leivatüki lauale.

Ma ütlen teile: Soome hertsogihärra lükkab küüned vahele.»

Soo oh? Ei seda juttu ole siinamaale mitte ...» ütles Jakob «... Ja kas see peaks meie ühusele halb või hea olema ...?» Ta vasak pihk tõusis mööda lauda Pallu poole ning peatus servitises lauaalt-asendis nende vahel. «Ma mõtlen maamehi, muidugi mõista ...»

Miks see siis hea ei peaks olema,» ütles Pall, «kui meil on Soomes aadli alt soofumaks prii!»

Seda ma olen kuuld,» ütles Jakob vaikselt, «aga



ei mina usu. Sugu hõlpsam võib ju küll olla, kui aadlikud on, aga...

Kõnelus pöördus mujale ja vaikis natukese aja pärast. Vaikuses oli kuulda, kuidas Epp kausipõhja lüües mest puhtaks kraapis. Siis pani ta lusika kõrvale ja sõnas:

«Kuule, Pall, mul on sinuga üks jutt.»

Pall oli selle omaksvõtva pöördumise eest tänulik ja pani ühtlasi Epu uut enesekindlust imeks.

«Lase tulla...»

«Kas sa seda meie õpetaja asja oled kuulnud?»

«Ah seda Harju-Jaani Fresemanni lugu? Tema ja tema vendad on mennoniidiks hakanud. Tähendab, noh, on üks mees, kes sugune usulahk seal Hollandi pool. Need usuvad, et ristima ei pea mitte lapsi, vaid alles täiskasvanud mehed. Ja see teie Freseman on ka lasteristimise järele jätnud. Nüüd ta võeti ju ametist päriselt maha.»

«Näe, ongi sul kõik teada. Aga... aga mina ei tea, nüüd, kas mu laps on ristitud või ristimata.»

«...Soo... teil on siis laps ka...?»

«Nojah. Aga ma olen kahtlema hakanud, kas see õpetaja teda ülepea ristis.»

«Kas sa ise seal juures polnud?»

«Miks ma ei old. Kange märtsituisuga sai mind seal. Aga seda ma mitte ei mäleta, et ta oleks talle peale piserdanud. Ega ma küll kohe pand seda tähele. Aga kui pärast tema kohta rääkima hakati, siis mul hakkas paistma, et nagu ta poleks jah...»

«Aga ristimisesõnu sa ju ikka kuulsid?»

«Vat mitte ei kuul. Sest maakeelt ta ju suurt ühel ei osanudki ja kui ta seal ka midagi pomises, siis vana ras keeles.»

«Nonoh? Aga Paavel oli ju ka seal juures? Ta vaterid?»

«Need on kõik just niisama targad. Ja sellepärast ma nüüd tahangi, et...»

«Noh?»

«Et ma võiks päris kindel olla, et laps ikka ristitud mune on.»

«Mis sulle siis selle kindluse annaks?»

«Kui sina ta üle ristid.»

«...Jumaluke, mispärast mina? Te viige laps Jõe-  
lühmele või Jürile, see on ju siit ligem, ja las sealt  
õpetaja ristib. Või — enne küsige õpetaja käest järele,  
kas ta seda ülepea tarvilikuks arvabki.»

«Miks me peaks teda sinna vedama. Kui palju sellega  
vaeva on. Ja kulu ka.»

«Nojah. Luterus on küll ütelnud, et iga ristikoguduse  
liige võib seda teha. Aga misjaoks siis just mina...?»

«Sest sina matsid Kurgla taadi ka niimoodi maha, et  
see ei lähe kellelgi eluilmast meelest ära...»

Kui Pall poleks tundnud sisemist vajadust Epule  
lepitusteenet osutada (või pigem just lepitada iseennast  
selle läbi iseenesega), oleks ta vaevalt Epu tahtmist  
hakanud tegema, kuigi Epu lihtsameelne hardus vana-  
isa matuste asjas ta ineelele magus oli. Aga nüüd  
ütles ta:

Noh, kui seda su südamerahuks tarvis on... ja  
kui Paavel vastu ei vaidle.»

«...Ei, mis mina,» ühmas Paavel, «muidu ongi vii-  
maks pisike pagan majas...»

Epp tõi sulaserahvale antud kambrist puhtasse  
palakatükki pistetud lapse. See oli juba paras poisi-  
väntsakas, heleda juukseudemega ja hallide pulkas  
ilmadega nagu lapsed ikka ja Pallu meelest täitsa  
Paavli nägu. Kati-tädi tõi väikese napaga suurest puu-  
pangest ristimisvee. Tema ja onu Jakob ja Jürgen olid  
vaderid ja poisi nimi oli Tiidrik ja Tiidrikuks pidi ta  
jääma. Pall tahtis juba ütelda, et vaat mis peenepoolse  
nime te olete talle välja mõtelnud, aga siis meenus talle  
kiitsikus, mida ta ise ikka oli tundnud, kui ta enese peent  
nime nõõgati, ja ta pidas suu. Ta ei teadnud täpselt,  
kuidas alustada, sest ristitud ei olnud ta seni mitte  
kedagi. Igaks juhuks luges ta tasa, kuid selgesti: «Meie  
Isa, kes sa oled taevas...» Siis võttis ta poisi oma kätte  
ja poiss ei hakanudki sealjuures kisama, vaid vahtis  
teda oma natuke kipras valgete kulmude alt koletõsise  
lumehalli pilguga. Ja Pall kõhatas hääle puhtaks, et  
ütelda nagu niisugusel puhul kord ja kohus: *Ja kui  
sind siamaale ei ole ristitud, siis ristin mina sind...*  
Aga seal meenus talle, et käes, millega ta poisi peale  
ristimisvett pidi piserdama, oli tal Kimmelpenningilt

laenatud sõrmus. Silmapilgu kaalus ta, kas ta ei peaks seda enne sõrmest ära võtma, aga otsustas siis, et oli ausalt mehelt ausaks pettuseks laenatud, ja jättis sõrmuse sõrme ja ütles pidulikumalt, kui ta isegi oleks oodanud:

«... Siis ristin mina sind Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel...»

Ta pistis näpud jahedasse veetilka ja pritsis seda poisi juustepuusse ja poiss hakkas karjuma, nad enamjaolt ikka hakkavad, kui koos lootusega hirmutuse peale tuleb nende südamesse põrguhirmu ärapõrmatu koorem.

Paavel vaatas liikumatu näoga maha, aga Epp sel kinnipigistatud suu ja silmitses küünlaleeki, mille Katt tädil oli laual põlema pannud, ja ta lõug vudises lugevasti. Aga võib-olla tuli see sellest, et küünlaleek nende hingeõhust nii võbises, kui nad lõpuks, Pall ees ja tema sed takkajärele, püüdlisid ja ebamääraselt laulsid:

«Nüüd olen mina ristitud  
ja Isa omaks saanud...»

Kui Pall järgmisel ennelõunal Tallinna jõudis, oli doktoripaar ometi viimaks kohal. Katharinat polnud Pallul juhus silmata, aga doktori üliettevõtlikust näost oli selgesti näha, et tal oli hertsogi juures siiski hästi läinud.

«Jaa,» ütles doktor otsemaid, kui ta Pallu oma kirjutustuppa oli viibanud, «aega meil ju selle peale läks. Meie armulise Isanda sapid olid tallinlaste tõrksuse pärast õieti segi loksunud. Nii et ma pidin neid milu nädalat purgeerima. Aga nüüd on kõik korras. Hertsog kirjutab rade ja kolmele gildile eraldi kannatlikud ja põhjalikud kirjad. See tähendab, ta volitas mind neid tema hertsoglikul nimel kirjutama ja linnaisadega nii moodi juttu ajama, nagu mina ise kõige paremaks pean. Ja me teeme seda natuke paindlikumalt kui härra Horn. Nii et — millest nad otseteed aru ei saanud, see peab nende peadesse vähehaaval sisse kuluma. Nagu öeldakse *gutta cavat lapidem*. Igatahes: hertsog jäi meiega lõpuks üpris rahule. Ja ihnsust pole ma ilal

temale ette võinud heita. Jaa. Aga sealjuures on mul meie kõige ootamatul uudis teile veel ütlemata...»

Ta vaatas silmapilguks Pallule otsa ja siis aknast välja, nagu kaaludes, kas rääkida seda Pallule ära või mitte, otsustas asja jaatavalt, kuid sattus omaenese kujutluste voolu ja ütles enne, pilk uuesti aknast välja suunatud:

«Balthasar... meie avanevad siisugused võimalused, mis teevad hertsogi helduse kolmekordseks... Kui te mulle nüüd hoolega abiks olete, on teie studiumikulud lõpuni kaetud.» Ta pööras pilgu tuppa tagasi ja vaatas Pallule naeruse ja salapäraseva teadjapilguga otsa.

«Mis uudis see teil siis on?» küsis Pall.

«Ma sain täna hommikul kirja. Meie koadjuutorihärra on moskvalasega lahingut lõõnud ja on Elva silla juures (see on kuskil seal edelapoolses stiftis), on seal ometul kombel hobuse seljast kukkunud ja viga saanud — ja on sõjakäigu sügiseks lõpetanud — ja tuleb nüüd siia.»

«Tallinna?»

«Siia. Minu majasse. Ennast ravima.»

«Ooo...»

«Tema majadoomus, kes selle kirja mulle tõi, läks juba ettevalmistusi tegema. Ta tahab üürida siit kõrvalt Buschi maja koadjuutori nõunikude ja ihukaitse ja kõigi tarvis. Aga koadjuutor ise asub oma sekretäriga siia. Meie läheme Katharinaga kolme tagumisse kutusekorra tuppa. Sinna tuleb väkkiirelt ahjud sisse viia. Ma saatsin Johanni juba pottseppmeister Traube järele. Oldse: siin läheb nüüd lähemal ajal neetult elavaks. Saate aru: terve orduriigi juhtimine (olgu see riik kuitahes liga-loga ja omadega lõpul), kogu tema juhtimine kolib siia majja. Sest Fürstenberg on ju legelikult aplaagris, eks ole. Kettler otsustab kõik.»

Ja doktoril oli muidugi õigus: neetult elavaks läks lugu Piiskopimajas otseteed. Ülakorra tagumised, pooli väljaehitamata toad seati kiiresti korda. Pottseppmeister Traube abimehed tassisid puupangedega saue, ühega telliseid ja õlgedest voodriga kastides hollandi kahleid. Pallu abil ja osavõtul kanti doktori riistad ja



raamatud poolvalmis katusetubadesse. Mitmelest pa-  
 jelimajadest toodi doktori suurtuppa seinte veerde pla-  
 nikerdatud seljatugedega pinke: siin pidid lähemal  
 toimuma juhtivate orduhärrade nõupidamised. Apleet  
 Dyck ruttas mitu korda ise kohale ning arutas doktori  
 koadjuutori jaoks tarvilike rohtude ette valmispru-  
 mist. Doktor saatis oma hobused Vegesackide juurde  
 ning tegi oma tallid koadjuutori ratsudele priiks. Katharina  
 kloppis koos mamsel Magdalenaga baldachhiin-  
 voodi padjad ja sulgkotid magamistoa lahti, et  
 aknal hoolega üle — ja sagin oli ümberringi nii suu-  
 et Pallul polnud õieti mahti mõelda kahtluse- ja vaht-  
 ja ehmatuse- ning (andku Issand andeks!) lootuse-  
 maka üle, mis ta sisikonnast läbi käis, kui ta nägi  
 Katharinat nende voodiriiete kohale kummardumas.

Teade koadjuutori eelseisvast tulekust levis muidu-  
 silmapilk ja mitmesugused kaubasaksad hakkasid  
 ilmuma doktori juurde, talle ta kõrge ravaluse jaoks  
 ette teeneid pakkuma. Tähtsamad nendest võttis doktor  
 ise vastu, näiteks need, kes pakkusid elevandiluu-  
 malenuppusid või flandria samettuhvleid või pool-  
 mesiveini, kõrvalisemad, kes rääkisid turviste seplu-  
 misest või puldanist või tallanahast, saatis ta kõrval-  
 majja mustavuntsilise paksu ja lärmaka majordoome  
 Breitkopfi poole. Igatahes oli ilmne, et kogu ordu-  
 viletsuse kiuste oli koadjuutori isikul alles üllatav  
 tõmbejõud. Muidugi: tema «vanem ametivend» Fürst  
 berg laskis end ometi nimetada *Vürstlikuks Kõrguseks*  
 ja *Saksa Ordu meistriks Liivimaal Jumala armu*.  
 Ning Tallinna kaubasaksad olid küll varmad otsi-  
 uusi ostjaid oma nisule ja traanivarudele, kuid kõige-  
 riiklikus, tavandilises või koguni vandega seotud  
 asjas vähemalt väliselt alalhoidlikud kui putukad. Nin-  
 vürstliku kõrguse ja Jumala armu kuma oli nende me-  
 lest ka koadjuutori ümber möödapääsmatult olemas.

22. novembri lõuna ajal sõitis viis-kuus raehärrat  
 paarkümmend paraadmundris mustpeavenda koadjuu-  
 torile Pärnu maantee äärseisse liivamägedesse vastu  
 Vinge idatuul oli selle aasta lumepilvedega parajalt

päralt jõudnud ja vihistas teravat jäist kidu üle kahu-  
 laud maakonarate härrastele näkku. Ning kuigi Rae-  
 koja tornist fanfaare ei puhutud ja raehärradest ainult  
 pooled ning mustpeadest kolmandik kohal olid, oli koad-  
 juutori linnasõit peaaegu niisugune, nagu oleks ordu-  
 meister ise saabuda suvatsenud.

Koadjuutori tõlla ees ja järel sõitis kümme-kond ras-  
 kels turvistes ja valgeis suurte mustade ristidega ordu-  
 mantleis mõõkade ja hellebardidega ratsameest. Tõlda  
 vedas kuus ühtlaselt halli raudjat, aga tõld ise oli väike  
 must õhukestest laudadest, kahe ukse- ja kahe aknaga  
 putka, mis õõtsus nelja kohmaka ja kõrge ratta vahele  
 poimitud rihmutisel. Tõlla saatjate järel tuli koadjuutori  
 isiklik voor poolel tosinal vankril, selle järel neli lands-  
 knehtide ratsalipkonda ja lõpuks tosinkond vankrit  
 ulaste voorikraamiga. Ratsasulased, arvult neli- või  
 viissada, olid kõigis maailma tuultes pargitud sellid,  
 enamjaolt sellest satsist, keda nende pealik Ebert  
 Schlagtodd oli meistri jaoks Braunschweigi hertsogilt  
 palganud. Oma riiete veidruselt ja mitmekesisuselt, nagu  
 ka nägude ametikohaselt kõnekuselt löid nad linna  
 sõjasulased kaugelt üle: oli neid siin turvistes ja vam-  
 mustes, kiivrites ja kübarais, armilisi ja habemikke,  
 peaaegu nolke ja vaat et rauku, paljaspäiseid ja side-  
 meskolbalisi. Aga silmapaistvalt närused nad esialgu  
 tõlt öelda ei olnudki, sest koadjuutor oli hiljuti maks-  
 nud neile hobuse pealt viisteist marka «bestellungit» ja  
 mehe pealt Hollandi kuldna «jooksuraha». Kuid kaela  
 köidetud käed ja seotud pead osutasid, et moskvalaselt  
 lagasivõetud Rõngu oli neile kurjasti maksuma läinud.  
 Ja linnamüüride lähenedes sorusolekust kikki kerkivad  
 vuntsid näitasid kindlat rõõmsa puhkamise kavatsust.

Nii kui Karjaväravast linna oli jõutud, viisid lipkon-  
 dade kortermeistrid oma mehed neile varutud pürjeli-  
 majadesse laiali ja peremehed võtsid nad mööduka  
 lorinaga vastu, sest linnas oli kuulda olnud, et koad-  
 juutori kukrusopid ei pidanud seekord päris tühjad ole-  
 magi. Orduhärrad saatsid Kettleri tõlla Vanale turule  
 ja lagunesid seal omasoodu, kes Buschi või Asse majja,  
 kes linna, tuttavate või sugulaste majadesse. Koadjuu-  
 tori teenrid tõstsid voorivankriit lahtise kändetooli maha

ning asetask selle tõlla kõrvale ja koadjuutor lüüa oma ihuteenri õlale toetudes tõllast välja.

Härra Gotthart Kettler oli lühikeses mustas nahkse äärega keebis isand, üle keskmise kasvu ja teliselt pikakoivaline ning vimmakas. Tal oli suur rik sileda pruuni juuksega pea ja suured kollakad natuke õlised, kuid ootamatult tähelepanelikud ja kivid silmad. Hõredast pruunist vurrust ning pülmähtast valgatas naerune, punane ja valgehambrid suu. Härra Gotthardi vasak jalg oli mähitud rohelisest sidemest ja ta hoidis seda sirgelt tõllakil. Ta lehvitas ümberseisjaile koduselt ja pealiskaudselt patsutas juurdeastuvat doktorit joviaalselt õlale, vaadates käsi ihuteenril ikka ümber kukla, ja kummardas Katharina kätt suudlema, nii et pidi tasakaalu jääma sooritama paremal jalal väikese keksuhüppe, kuid ta käesaudlusega ikkagi galantselt toime. Sealjuures ütles ta Katharinale midagi — Pallu aknasse ei olnud kuulda midagi —, millest ümberseisvad härrad naerma patsutasid. Siis võttis ta kandetoolis istet ja laskis ihuteenril end doktori ja Katharina ees majja sisse kanda.

Kui doktor ja Katharina olid koadjuutorile järele nüüd, kandsid mõõkadega orduteenrid koadjuutori asja rautatud kirstudes neile järele. Siis väljus ümberseisjate summast kaks kerges turvises ja kiivris mees tagumisel sangadega laegas käes ja paberirullid kaela. Nad sammusid etikule asunud valvureist mööda koridori uksest sisse. Esimese tundis Pall eksimatult aru, et oli Kettleri-härra sekretär ja kroonik Salomon Henning. Teisest mehest, ilmselt Henningi abilisest, silmas ta kiivri sarva alt kull ainult punakat põsesarna, mis kummalisel moel tundus seegi talle kuskilt kuuldud moodi tuttav.

Doktor oli arvanud, et täna suvatseb koadjuutor pärast lõunasööki reisiväsimust puhata ning et ravi alustatakse homme, kuid koadjuutor nõudis hakata kohe tohterdamisega otsekohe pihta. Niisiis võtsid peremehe pereproua ja kõrge külaline ainult kiiret einet (suitsutatud põdrasinki ja Danzigi õlut koadjuutori varustusest ning mamsel Magdalena ploomikeedist pannkoogidega, mis oli talle Tallinna klaretiga). Pärast seda käskis

Kettleri-härra doktoril end kohe läbi vaadata ja ära teatada, milles ta vigastus õieti seisab. Niisiis mähiti koadjuutori jalg sealsamas suurtoas sidemest lahti ja doktor leidis ta karvasel reiel kubemeni ulatuva laia poolparanenud muljumishaava. Ta muljus vigastatud jala ettevaatlikult üle (kusjuures härra Gotthart silmad punar korda kinni pigistas ja korra käreatas: «Kuradi lüüa! Andke mulle veinil!», mida talle silmapilk ulatati). Siis saatis doktor Johanni ja Pallu üles ning laskis tuntud kasti suurtuppa kanda ja püsti koadjuutori ette asetada. Pidulik-lohakat viisist, millega doktor selle avas, sai Pall otsemaid aru, et siin oli tegemist nihtumiga, kus arst oli otsustanud jätta patsiendile sügava mulje. Doktor tõstis kontmehe kastist välja ning laskis kasti eemale viia — ja Niguliste jubedavõitu Surmatantsult allaastunud Isand seisis kummaliselt haprana ja tõelisena keset tuba ning vaatas natuke lõugus päi koadjuutorihärrale otsa. Pall nägi selgesti ohimatust, mis härra Gotthardi ümarduvaist silmadest välja kiikas ja mille kõrge isand jõuga endasse tagasi tiris. Doktor tegi näo, nagu poleks ta midagi märganud, aga kui ta Surma kõrvale astus, et koadjuutorile tema vigastuse kohta loengut alustada, ei saanud Pall kuidagi lahti muljest, et sügaval doktori ülitõsise ilme all helkis võidukas naeratus: Ole kas või vürstlik kõrgus Jumala armust — situatsiooni peremees olen mina... Siis hakkas doktor kõnelema ja kasutas skeletti enda kõrval *exempli causa*, aeg-ajalt selle vasakule reieluule koputades või põlvekedraga manipuleerides. Aga tema lüüa, kuigi ladina terminitega küllastatud, oli lihtne ja selge: luumurdu koadjuutoril pole, aga reielihase laheline rebend on olemas ning haava on halva ravi tagajärjel tekkinud mõningane palavik, mille paranemine võtab aega. Kõigepealt tuleb aga lihestunud põlvekeder paigale panna, ja doktor on otsustanud teha seda otsekohe ning ilma valuta.

Härra Dyck oli vajalike rohtudega juba ootamas ja kutsuti nüüd sisse. Doktor käskis tal võtta oma kandelaekast oopiumi, maruheina seemneid, alraunilehti, tooreid mooruspuu marju, maikellukest, surmaputke, eefeud ja näsiniline seemneid. Härra Dyck segas kõik need



rohud väikesesse vaskmüüsrisesse kokku ja pani peale mütsuma, nii et vunts püüdlikkusest vudises. Siis kallas ta rohtudest tambitud püdeliku läbi õhukese sõela. Doktor seadis pikal pingil lebavale koadjuutorile pea alla ning pani kurnatises leotatud käsna ta ninale ja suule.

«Nüüd, Kõrgus — sügavasti ja rahulikult hingata. Sügavasti ja rahulikult hingata. Kümne minuti pärast võtab Morpheus teid oma rüppe ja kui te ärkate, on teie põlv paigal.»

Ta käsutas pilguga Johanni toast välja ning palus närra Dyckil ja koguni sekretär Henningil lahkuda. Kui Pall neile järgneda tahtis, ütles doktor:

«Teie jääge siia. Keegi peab tema... Tema Kõrgus jalga kinni hoidma.» Ise võttis ta istet kolmnurksel järil koadjuutori peaotsis, nii et see teda ei näinud. Koadjuutor vahtis natuke aega Surma tumedaid silmi, koopaide, mis talle ülalt alla otsa vaatasid, ja pani nende eest pääsemiseks silmad kinni. Doktor ütles aeglaselt:

«Üsna pea, üsna pea saab Kõrgus anda jälle kogu oma jõu meie kalli Liivimaa hüveks. Nagu juba kakskümmend aastat... Kakskümmend aastat, ei ole?»

«Kakskümmend kaks,» ütles koadjuutor parandades tegi silmad lahti ja sulges nad taas.

«Kakskümmend kaks aastat...» jätkas doktor pisut häält tasandades, «kakskümmend kaks aastat... pühil semispäeva orelimängust Riia lossikirikus... kakskümmend kaks aastat... valget ristirüüd ja õnnistatud mõõka... käsutäitmise aastad... käsutamise aastad... kakskümmend kaks aastat tõusu... Alguses te olite...?»

«Dobleni foogi —» ütles härra Gotthart juba kauni masinlikult.

«Ja selle järel tõusite...?»

«Ordu šaffneriks...» ütles härra Gotthart pominal.

«Kelle hoida olid tegelikult kõik meistri varad... eks ole?»

«...Kõik varad...» ütles härra Gotthart kinnisilmi, mõnunaeratusiga ja veelgi tasemini.

«Ja selle järel tõusite...?»

«Dünaburgi komtuuriks...»

«Ja sealjuures ordu kõige tähtsamaks sidemetesead- jaks Euroopa valitsejaõuedel, eks ole?»

«... Umbes nii...» ütles härra Gotthart natukese aja pärast veelgi tasemini.

«Ja tunamullu Viljandi komtuuriks...» jätkas doktor, «ja see on ordu kolmas mees...?»

«...Tõusin...» ütles härra Gotthart peaaegu sosinal.

«Aga praegu on teil hea ja kerge olla, eks ole? Te just nagu hõljute, just nagu tõusete...»

«Mmm... jaa... tõsijutt...»

«Ja siis te tõusite koadjuutoriks...» jätkas doktor niisama tasa, «ja siis, tuleval aastal, te tõusete meist- riks — seda pole ju enam kuigi palju...?»

«...Ei... seda pole enam palju,» ütles härra Gott- hart sosinal.

«Aga mis see on,» sosistas doktor, «milleni te vii- maks tõusta tahate...?»

Koadjuutori silmad olid kinni. Ta nägu oli kahvatuks muutunud, nii et tumedad häbematud kulmukaared eriti esile tõusid. Laial otsaesisel päriendas peenepiisa- line higi ja novembri kaame loojang pillas sinna lume- pilvede vahelt kollase valguslaigu, ning Pallule näis korraga, et ta on seda nägu tingimata juba näinud. Siis meenus talle ka, kus see oli Taaveti nägu tema kujut- lusest, kui ta koolilaskepäeval kuulas jutlust ilusast Abigailist... Taaveti, kes kosis ilusa Abigaili veel enne, kui ta kuningaks sai, Taaveti, kelle laial otsaesisel oli kuningakrooni kollakas aimdus. Ning justkui oleks nõiadoktor juhtinud niitepidi Pallu ja koadjuutori mõt- leid nagu itaalia komejandid Püha Gertrudi platsil lunamullu oma nukkusid, vastas koadjuutor doktorile pingsal katkendlikul sosinal:

«... See... milleni ma... tõusta tahan... see on... Liivimaa... kuningakroon...»

Doktor tõusis võiduka naeratusiga püsti ja viipas Pallu ligi. Koadjuutori põlvekeder oli kahe minutiga paigale pandud — isand ainult ootas korra läbi une. Doktor võidis ta reiehaava palsamiga sisse, laskis Pal- lul teenrid kutsuda ning magav käskija kanti üles ja pandi baldahhiinvoodisse toibuma.

Järgmisel hommikul oli härra Gotthart reibas ja

tegutsemistahet täis, kuigi jäi doktori käsul voodis. Ta kurtis doktorile naerdes, et pole oma neetud haava pärast kaks nädalat saanud tüdrukut sülle võtta — doktor lohutas teda: «Kõrgus, minu palsam teeb, et loo haav teid selles asjas juba tunahomme enam sega...»

Kaks päeva vooris koadjuutori haigetuppa ettekandjaid, korralduste saajaid ning oma sõnakuulelikku kinnitajaid. Kahekümne neljanda öhtul ütles doktor Pallule:

«Homme keskpäeval tõmbab isand Brun Jeruusalemma mäel kaks talumeest neljaks. Sinna koguneb laialt vahtijaid. Ma tahaksin, et te läheksite sinna ja paneksite tähele, kuidas rahvas selle asja peale vaatab.»

«Ja mis need talumehed teinud on?»

«Venelase kasuks teateid kogunud. Nii. Aga nüüd ma lähen ja kirjutan hertsogile koadjuutori saabumisest.

Doktor läks üles oma praegusse katusetuppa ja kirjutas hertsogile järgmise kirja:

Üliauväärne Kõrgestisündinud Vürst ja kõige armulikum Isand! Minu kõige alandlikumad ja truimad teened on alati Teie pärast ja ma tahan kõige alandlikumal viisil Teie ees mitte saladuses hoida: Coadjutori-härra on üheksandal päeval pärast Rõngu lossi tagasivallutamist moskvalastele nende suures leeris peale läinud, kus neil üle kaheteistkümnepuhande väge oli, ja need sealt välja löönud ja neid üle kolme miili taga ajanud ja põgenemise peal üle kolmessa maha löönud ja kaks bojaari vangi võtnud. Ühte neist naavas Coadjutori-härra isiklikult püssikuuliga ja võttis tema vangi. Muuseas: seesinane oskab hästi prantsuse, itaalia ja ladina keelt. Selles kähmluses kukkus Coadjutori-härra oma ruunaga ja rebestas end vasakul pool *circa pudenda*, mida üpris väga peab kahetsema. Sel põhjusel siirdus ta rüütlite ja sõjastlaste nõul ja tahtel 22. novembril minu majasse (kus tema ka praegusel silmapilgul suvatseb viibida), et ennast siin terveks ravitseda, mida Jumala abiga kolme nädala jooksul loota on. 23. novembril nõudis Coadjutor au-, elu- ja varaka-

tuse ähvardusel kõigilt sulastelt ja rüütlitelt, nii aadlist kui mitteaadlist, kes aga sündinud liivimaalased on, et nemad end Tallinna lossi isehakanud isandast Monninkhusenist lahti ütleksid ja selsamal päeval ilmus neid sõnakuulelikul kombel ka enam kui sada ja viis tükki. Ta laskis ka kõiki aadlimehi, mõisavalitsejaid ning talupoegi, kes Tallinna lossi alla kuulusid, käskida, et keegi nendest sedasinast ei pea teenima ega varustama, vaid peavad kõik temaenese Viljandi lossi viima kuni edaspidise korralduseni, mis ka nõnda on sündinud. Mis edasi sünnib, teatan Teie Vürstlikule Kõrgusele alandlikult kõige kiiremas korras.

Teie Vürstliku Kõrguse püüdlik alam  
Matthias Friesner

Aga kirjale lisas doktor sedeli:

Pealeselle ei taha ma Teie Vürstliku Kõrguse ees saladuses hoida: Coadjutori-härra tunnistas mulle üleeile *in somno factitio*, et tema lõplikuks püüdeks pole midagi vähemat kui Liivimaa kuningakroon.

Külmunud maa oli esimesest lumest musta- ja valgevöödiline ning selle aasta esimene tuisk lõikas inimestele kurjasti näkku. Kui ilm nii kõle poleks olnud, oleks sel lõunaajal Jeruusalemma mäele kindlasti rohkem rahvast kokku voorinud. Nüüdki oli neid arvata mitusada. Aga hallid vammuseturjad ja kulunud koeranahksed mütsid olid siin täna suures ülekaalus sametbarettide ja naaritsanahksete kraede ning kasukate kõrval, mis niisugustel vaatamängudel muidu kippusid enamuses olema.

Pall jõudis natuke hiljaks jäädes kohale. Ta oli enne tulekut Katharina palvel ülemistesse tubadesse puid kandnud, sest tegemist oli majas nüüd enam kui teenijaid ja Johann oli mingite käskudega lennus niisama nagu koadjuutori teenridki. Ja siis olid nad vahetanud õieti vist esimesed sõnad Katharina Soome-reisist saadik — kui Pall ajas enese väikeses jahedas katusealuses toas kolinal põrandale kukkuvate halgude kohal sirgi.



ja Katharina ütles, seistes teispool haluhunnikut, põlv vastu ahjunurka surutud ja käed rohelisi kahleid silmatamas, nagu tahaks ta külma ahjumüraka soojaks palatada.

«Ma mõtlesin hertsogi juures aina teie peale.»

Pall oli vaib.

«Aga teie vist minu peale ei mõtelnud...»

«...Ooo... ja kuidas veel...»

«Aga see ei kaitsnud mind...»

«Mille vastu?»

«...Nõiduse vastu... Aga mõte ei saagi mind kaitsta.» Ta läks äkitselt näost tulipunaseks ja jooksis toast välja. Ja Pall läks Frolinkite poole oma köögilagrisse, lükkas põisakna kuumuse pärast lahti ja vahituisuku, mis vihises üle Vana turu, ja inimesi, kes seal all Karjavärava poole tõttasid. Kuid ei võtnud tuppa puhuvat tuult ega üle turu tõttajaid teatavaks, vaid mõtles unibset mõtet — *Mis nõidus see on, millest ta räägib? ja häbematut, valusat, nilbet, alasti mõtet — Mida tähendab: ta mõtles hertsogi juures aina minu peale...?*

Ja nüüd oli ta siin ja trügis ruttamisest hingeldades läbi tuisupihu ja halli rahvasumma mööda Jeruusalem mäge laugeti nõlva ülespoole. Ja läbi oma häbematu, valusa, nilbe, alasti mõtte hakkas ta kuulma rahvasumma pillatud sõnu:

«Nii nagu rõõvmõrtsukaid —» ühmas keegi, ilma et oleks aru saada, kas nii oli ühmaja meelest õige või väär.

«Hullemini,» täiendas keegi, «mõrtsukatel lüüakse halastusest pea enne maha.»

«Isamaa äraandjad!» ütles kellegi põlglik hääl.

«Mis isamaa see Vürstenpärkki sul õige...» pomises keegi kõrviku varjust.

«Või see suurvürst rohkem su isamaa on...» pomises teine.

«Lõuad seal!» karjuti samas. Sest eestpoolt hakkas kostma kummalist arusaamatut kähisevat kõnet — ja kui Pall end üle peade vaatama küünilas, nägi ta, et karistuse täidesaatmine oli alanud. Kahest hukatavast oli noorem millegipärast suuremaks süüdlaseks arvatud ja pidi enne, kui tema järg kätte tuli, kinniseotult

pealt vaatama, kuidas vanem talumees sureb. See vanem oli väheldast kasvu üleni halli habemetükasse kasvanud mees palja peaga ja pulstunud punaka juuksega. Hukatava takusärki polnud meister Brun talle ta oma riiete asemel selga tõmmata lasknudki, sest ta niigi armetud riided (mis isand Bruni omaks pidid langema) olid mitmenädalasest mööda vangiurkaid lohistamisest ja piinamisest seevõrra närud, et härra timukas neid purukskäristamisest ja verest ja roojast päästma ei vae- vunud. Vanamees seisis porile tallatud lumel keset rae- sõdureist ümbritsetud platsi, rümpapidi rihmadega madala posti küljes. Postist viie-kuue sammu kaugusel seisis neli hästitoidetud ja mustis rakmeis hobust, kõi- gil tagumikud posti ja koonud nelja ilmakaare poole, igal hobusel rangid kaelas ja pikad rahkerihmad huka- taval ümber ühe jäsme. Iga hobuse kõrval ootas okas- piitsaga timukasulane. Viis sammu hobustest kõrval seisis harkisjalu meister Brun, punane jakk karvasel rinnal lahti, mõök käes. Sellega pidi ta hobuste tõm- beist tekkivaid rebenemisi vajaduse korral takka aitama. Timuka selja taga tammus mustas ametirüüs Seegikiriku õpetaja Harder, hüüdnimega Mündrik, kes oli oma armulauaandmisetöö juba teinud ja pigistas nüüd silmad kinni, et mitte vaadata, mis tuleb. Aga imelik arusaamatu kähisev kõne, mida Pall kuulis, tuli hukatava hallist habemeokkast. Tuule vihin hajutas seda ja rahvahulga hääled kippusid seda matma, kuigi kõik seda kuulata püüdsid. Suurivaevu sai Pall viimaks aru, et vanamees järjest midagi kordas — ja lõpuks tabas ta kõrv ka sõnad ära:

«...Nad käskisid... nad käskisid...» kähises vana- mees, «...ja töötasid... leiba... Nad käskisid... ja töötasid leiba...»

Meister Brun tõstis märgiks mõõga. Timukasulased paindusid hoovõtuks ühekorraga niudeist tagasi ja neli piitsaplaksatust kõlas nagu üks vinguv plaks. Hobused hüppasid korsates paigast. Vanamees oiatas (just ni- sama nagu koadjuutorihärra oli unes oitanud, kui ta põlvekeder paigale pandi). Ta kõnksus hoitud käed rebiti sirgu, käenlaõmblused kärisesid ja parem jalg tuli ilmsesti puusaliigesest välja. Ta kollane nagu oleks

naga silmanähtavalt halliks läinud, aga ta ei kisenda, vaid kähises ainult. Läbi rahvahulga lainetama tõusnud hääle, hüüete ja kiljatuste ei saanud enamat aru, mida. Siis hakkasid piitsad raugematult plaksuda ja hobused sööstisid uuesti lahku. Vanamehe kuub ja kaltsad kärisesid lõhki. Ta jõledalt laiaks tiritud sinakad õlad tulid hallidest räbalatest nähtavale, ta jalad venisid ebainimlikult pikaks. Aga vana künnipoisi silmad ked kõõlused ei andnud järele. Ja ikka veel ei pannud Issand ta mõistusele halastavat pimedust. Ta katkist nammastega suu oli habemetüüka sees valust irevil. Ta ihu pidi olema rebenenud, sest posti juurde porri nirises ta kaltsudest verd. Ta kähises meeletult. Nähtavasti polnud tal häält. Siis tuli vasak käsi äkitselt õõnsa rõksatusega öla küljest ära ja pidurita jäänud hobune sööstis lähematele raesõduritele rinnutsi otsa. Pärast olahaavast purskus kaarjas verejuga ja mida keegi poleks enam oodanud — vanamees hakkas kisendama. Nagu oleks ta alles nüüd, kus ta tõeliselt tükkideks oli kistud, mõistnud, et midagi päästmatut on juhtunud.

Pall tundis veremaitsset suus, aga see polnud kujutlusest, et hukatava mutta nirisev veri on talle suhu tõusnud: see oli ta enese veri, mis immitses verehäratud huulest. Ja tal oli tunne, nagu oleks ta sise-muses midagi kivinenud. Ta tahtis äkitselt olla keegi hoopis teine, olla kuskil hoopis mujal, tahtis kisendada ja liikuma-pääsmatu jõuga pääseda iseenesest välja, pääseda hetkest ja paigast, mis oli ta ise. Ja tal oli kohutavalt külm. Ta tundis, kuidas ta silmamunad tuliseks läksid, ja sosistas: *Issand Jeesus Kristus, ütle, mispärast tahad Sa, et kaks röövlit ikka ja aina keldamalt risti peab löödama, kui Sa nende patud omeli andeks andsid — Kolgatal ja siin...?*

Ta hakkas rahvahulga vahelt tagasi lagedale trügima. Pori, lumi, veri, vahtijate hallid pilgud ja hukatava vaibuv kisa segunesid ta teadvuses ja tal oli tunne, nagu tahaks ta oksendada. Kui ta viimaste vahtijate vahelt välja oli jõudmas, pani keegi selja tagant käe talle õlale ja hüüdis:

«Salve, härra primaan!»

Pall pöördus ja vaatas kellegi punktavasse veinilõhnalisse näkku. Siis tundis ta oma peataja ära, see tähendab: ta tundis temas ühekorraga kaks inimest ära. Üks oli härra Henningi tunaeilne punasesarnaline abimees doktorimaja trepilt. Teine — ja see oli üllatus, mis ta praegusest marraskil ja irdus teadvusest üle libises nagu pilv üle pae —, teine oli mullune Antoniuse-härra Raasiku valitseja kirjutustoast.

Härra Antonius kandis nüüd mulluse tsistertslaserüü ja tunaeilse kiivri ning turvise asemel mustast kalevist baretti ja ordu sõjasulase musta talihammust ning ta punane nägu hõõgus ühtlaselt baretist kaeluseni. Ta oli ilmsesti märksa rohkem purjus kui tookord Raasikul.

«Jaa, mu sõber,» kuulutas ta, «teie kallile suguvendale tehakse liiga! Jumala eest: ordu hobune, Moskva hobune, Poola hobune, Rootsi hobune! Kurat! Taani ja Leedu ja Soome ja Preisi hobusele pole tal enam kätt ega jalga!»

Pall oli vait ja härra Antonius pani ta kõrval kõndides käe talle õlale:

«Aga meie oleme vait. Oo, jaa. Ma ütlesin teile juba seekord: inimene pole midagi muud kui rott.»

«Kuulge — te pole seda mulle kunagi ütelnud!»

«Soo...? Võib-olla. Aga teadnud olen ma seda kaks-kümmend aastat. Kuulge, kuradi külm on — kas teil on ka? No näete. Meie rotijutu juurde: siinsamas Tõnismäe all on ju «Halli Roti» trahter. Tulge, soojendame nina.»

Kui neil mõlemal väike tinatopsitais kanget rukki-viina hinge alla oli pandud, mis ihu silmapilk soojaks võttis, ja nad hämaras kõrtsitoas rokase lauaköksi ääres suutäit soolatud ube peale järasid, tuli Antoniuse-härra oma teema juurde tagasi:

«Muidugi: inimene pole midagi muud kui rott. Kas te seda Hamelni rotipüüdja-lugu teate? Teate, jah? Noh, siis on teil ju asi klaar. Puhutakse fanfaari või laotakse trummi — mis vahet seal on — ja rotid jooksevad pasunamehe sabas jökke või kuhu tahes. Ja kui rott arvab, et sellest on talle kasu, närib ta teise roti ära. Kas koer niisugust asja teeb? Eluilmas ei tee! Aga rott teeb. Ja nii edasi. Kõik inimlikud jooned. Aga kõige



tahtsam: rotid teavad ette, millal laev vajub. Jaa, Ma olen Danzigis oma silmaga näinud, kuidas nad sadamas korraga mööda köit kaile tulevad ja vooris minema lähevad, enne kui laev otsad lahti teeb ja merele lähed ja hukka saab. Ainult inimene aimab niisuguseid asju ka mõnevõrra ette. Halvemini küll kui rott, aga siiski natuke — sest inimene ju õieti ei aima, vaid ainult näeb. — Kuulge, kas võtame veel ühe käraka? Teie et taha? Mina võtan küll.»

Kui sinisenäoline kõrtsmik talle poisiga uue topsti ol lauale saatnud, arutas Antoniuse-härra edasi:

«Näiteks mina. Ma nägin ammu ette, et tsisterislase laul on lauldud. Padisel on nüüd veel seitse munk järel. Aga see on ju peaaegu vajunud laev. Ja mina olen pardalt lahkunud. Nüüd ma teenin ordu, eks ole.»

«Kas te arvate, et see laev ei vaju?»

«Kõik laevad vajuvad. Kui mitte enne, siis viimisel päeval. Ja ordu vajub palju varem. Ma olen ju nüüd härra Henningi kaudu asjadele üsna lähedal. Aga me oleme rotid ja läheme õigel ajal kaile. Ja ma ütlen teile — kena noosiga pealegi.»

«Nonoh...» ütles Pall, «ma arvan, et ordul on praegu näpud päris põhjas...?»

«Ordul — võib-olla. Aga koadjuutoril mitte.»

«Soo-oh?»

«See raha, mis meie seisused mullu mais Moskvasse saatsid, jäi ju Fürstenbergi kätte, sest Moskva ei võlnud seda enam vastu. Muidu poleks ta ju saanud meiega sõdima hakata. Aga koadjuutor kangutas selle Fürstenbergilt endale välja. Vägede värbamiseks ja provianteerimiseks. Noh, koadjuutori terviseks!»

Ta tühjendas kolmanda topsti.

«Kui palju koadjuutoril siis praegu raha on?...»

«Ha-ha-haa... Ta on lasknud levitada kuuldusi, et tal on mõnevõrra raha, aga napilt. Tegelikult on neljas rautatud laekas, mis koos tema endaga doktori-majja toodi, — noh, kui palju te arvate?» Siin läks ta sosnale ü.e: «Igaühes sada tuhat marka.»

Kõrts oli vahepeal hukkamiselt tagasivoolavaid külmetanud inimesi täis tulnud ja häälekõmin ning viinahais ja hingedauripilved olid nii paksuks muutunud, et

Pallu süda kippus jälle halvaks minema. Ta jättis Antoniuse härra neljanda topsti juurde istuma (ja muuseas jättis ka ütlemata, et ta elab ja õiendab koadjuutoriga samas majas) ning ruttas läbi hämarduva valguskülma tuisu linna tagasi. Ta kujutluses veiklesid pime-neva taeva taustal hukatava ja timukahobuste jõllis silmad meister Bruni punaste hõlmadega segi ja ta enesetundele vajus ebamäärane ja päratu kaassüütunne: *miski hirmus oluline oli vää — ja kõik olid süüdi, kõik olid süüdi suures ääretus maailmapatus. Tema kui üks neist, kes seda tajusid, rohkem kui teised.* Ja see tunne oli seda süüdistavam, et see oli siiski nii kauge ja hõre ja otsemaid hoopis püüdmatuks pudenes, kui Pallu mõte linnamüüride vahel taas Katharinasse haar-dus...

Ohtul ütles doktor Pallule ülal väikeses ajutises kirjutustoas:

«Muuseas, hertsog on meie peale rängasti vihane. Ei-ei, mitte minu ega teie peale — Tallinna linna peale, muidugi. Ja õigusega. Ta andis neile nende kaaperlaevad välja, et nad mõistlikud oleksid. Aga nemad andsid härra Hornile korvi. Nüüd nõuab hertsog neid laevu tagasi — Buschmanni «Minervat» ja Bocki-härra «Delfiini». Kui hertsog oma nõudmisi kordab, tahavad meie kaubahärrad need laevad aastaajast hoolimata Tallinnast hoopis ära saata.»

«Kuhu?» küsis Pall, sest Märten oli ikka veel «Minerval».

««Minerva» vististi Riiga. Aga Bock pidi oma «Delfiini» sel juhul hoopis Stettini saatma. Riskantne ots, novembri lõpus nii väikese laevaga. Ta saadab sinna trepikive. Kakssada tahutud astet, teate, sellest Vasa-lemma kivist, millest meil suurtoa põrand on. Muide, meie suurtoas käis eile jälle nelikümmend Monnikhuseni meest koadjuutorile truudust tootamas...» Ta koputas sõrmega närviliselt vastu lauda. «Kui asi niimoodi jätkub, võtab koadjuutor selle Taani kuninga Toompea kahe nädala pärast ilma pauguta tagasi.»

«Paistab küll...» ütles Pall

«Aga me teeniksime hertsogit halvasti,» ütles doktor. «kui me seda kuidagi ei takistaks»

«Mismoodi meie seda...?»

«Me peame midagi välja mõtlema! Sest see Monnini husen on esialgu hertsogi huvidele hoopis ohutum kui Kettler, see tähendab Poola.»

Doktor koputas jälle sõrmega vastu lauda. «Inimene, jätkaas ta, et sel Kettleri on tema nii nappide rahaga juures siiski nii tugev tõmme...»

«Napid rahad...?»

«Muidugi. See on üldiselt teada.»

«Sellepärast see ongi vale!»

«Ohoo... te olete ju päris riigikunstide asjatundjad! Mis te tahate ütelda?»

«Et ma tean üpris otsesest allikast: koadjuutorid on siin teie enese määras puhast hõbedat nelisada tuhat marka.»

Doktor oli natuke aega vaik. «Mmmm...» ütles ta siis kõige tavalisemal häälel, «seda tuleb meil kontrollida...»

Alles märksa hiljem tuli Pallule meelde, et doktor oli tema teate puhul neljasajast tuhandest margast äärmiselt püsti tõusnud — niisama nagu härra Horn Tuur Pallu teate peale, et sõda Liivimaal on puhkenud.

**Kümnes peatükk**, milles eelmise peatükiga ikka veel mitte lõpale jõudnud ratsajõit lõpetab, ja foguni lõik dramaatiline reeglid täiel määral silmas pidades, muidugi küll ainult nitid, kuid ikka seefama elu ise nende reeglite tarandisse maha ei trambi nagu sõge sõnnikafatus (kui maa-lame asju sellefinase noormehe poolt kühest, kelle järel me sin peamiselt oleme püüdnud püüda).

Andrusepäeva, kolmekümnenenda novembri õhtul korraldas doktor oma majas koadjuutori auks väikese peo. Samal hommikul kutsus ta Pallu üles ja ütles:

«Balthasar, mul elab peaaegu et Vürstlik Kõrgus majas ja tema lähikond käib mul siin sisse ja välja ja tema ihukaitse peab minu ukse ees valvet. Minu majahärraseisund nõuab praegu, et mul oleksid vähemalt mõnedki teenivad hinged rohkem. Härra Dyck lubas mulle oma rohusegaja Frantsu siia appi. Aga mul on tingimata tarvis ka sekretäri. Te hakkate saama viisteist marka kuus kuni Marburgi-sõiduni. Olete nous? Vaadake, mul pole Tallinna taolises linnas ülekooliharidusega meest lihtsalt kuskilt võtta. Esiteks ja teiseks le olete tubli poiss. Nii et pange õhtul oma viisakam ülikond selga ja istuge meie laua alumisse otsa.»

Laua ülemises otsas istus õhtul mustas sametkuues koadjuutor rohelises sametkuues majahärra ja veinipunases siidkleidis majaproua vahel, ja neist kolmest hüval ja kural käel läbisegi rae- ja orduhärrasid, esimestest mitmed prouadega, nagu näiteks punapäine isand Clodt ja paks isand Vegesack, kes pidi teatavasti doktori kaugelt sugulane olema. Muide, härra Clodt oli



juba mõnda aega Taanist tagasi: ta polnud seal muud kätte saanud kui Christiani lubaduse läkitada Moskvasse saatkond, kes hakkab suurvürstilt Liivimaale rahu välja kauplema. Ülemise lauaotsa pool oli istet võtnud ka tänaseks soliidsesse valge kraega ülikonda riietunud Henningi-härra, kes oli verivärskelt saanud koadjuutori sekretärist tema nõunikuks ja pidi sellega seoses asuma varsti diplomaatilisele reisile keiser Ferdinandi juurde Viini linna — tema jälle ordule mitte rahu-, vaid sõjaabi välja rääkima.

Alumises lauaotsas istus vähemaid ordu ja linna ametimehi, teiste seas halli näoline raekirjutaja Johann Topff, kelle härra Clodt oli suvatsenud kaasvõtta, ning, Pallu kõrval, juba lähedalt vintis Antoniuse härra, kelle puhaka juukseparjaga piiratud tonsuur (ligidalt paistis see hästi ära) oli juba kasvanud rooste-karva rohumättasse. Temaga ühel pulgal ja kõrvuti istmeil istumine oli Pallule ühtaegu võõrastav ja meeldiv. Muide, Antoniuse-härra oli sellest naabrusest esimesel hetkel üpris hämmeldunud, aga sai oma hämmeldusest tubli reinveinilõnksuga üllatavalt hõlpsasti üle.

Pürjermeister Packebusch pidas koadjuutori tervendamise ja doktor Friesneri osavuse auks sündsä kõne (koadjuutor oli nädalaga tõesti niipalju paranenud, et ta elevandilüünupuga kepi najal reipasti ringi võis liikuda), ja pürjermeisteri kõne oli austavam, kui linna muiduse tõrksuse juures oodata oleks osanud. Ja karikad käisid vardas praetud ja õuntega täidetud partide juurde rikkalikult ringi ja veini peale võeti hõbeludadelt morselle ja kaneelipurus pruuniks rullitud ingverikompekke, ja doktori hõbenõud kumasid ja kõlisesid koadjuutori omadega läbisegi. Aga üleval, suurloa trepirõdu rinnatisel mängis Toompea lossi neli väljamaa pillimeest, kes olid koos ületulnud sõjasulastega Monnikhuseni alt koadjuutori teenistusse siirdunud. Ning nad ei puhunud seal sugugi mitte trompeteid ega taganud trummi, vaid vulistasid mingitest Itaalia või mine tea mis maa tundmatuist keelpillidest imeliselt hoogsaid ja magusaid viise.

Pal, silmitses üle karikate ja küünalde piduliste siin-seal juba veinist hõõguvaid nägusid ja muuseas abi-

olupaar Vegesacke, paksu härrat ja luidrat prouat, ning tundis äkitselt rõõmuslaia matsimõnuga tammiseid pingilaudu oma istumise all: tema oli siin, alumises lauaotsas muidugi, kuid ikkagi siin — aga näiteks Hommikumaa Paska ei olnud siin teps mitte... Kuskil madalas voogas hiljutine suure maailmapatu tunne küll taas ta meelde, aga mõõnas ta enesetunde kivilkalda ees vaikselt (ja salamurega) tagasi, sest kalda-kividele olid kandiliste tähtedega kirjutatud Issanda sõnad Pallu ja ta Jumala kabelikõnelusest: ...*Ära ole narr!*

Ei-ei! Pall ei tahtnud olla narr... Aga koadjuutor oli jõudnud ülilõbusasse tujju ja pani oma vasaku käe järjest ümber Katharina toolikorju ja nüüd äkitselt ka ümber Katharina õlgade. Nähtavasti jäi ilme, mis sel puhul üle Pallu näo libises, Antoniuse-härrale silma. Sest ta kummardus Pallu kõrva juurde ja ütles:

«He-he-hee... Pole seal imeks panna midagi. Meie isand on naiste peale veel hakkajam kui moskvalase peale! Kas te seda ilusat laulu pole kuulnud, mis tema kohta lauldakse —?»

Pillimehed pidasid rõdul parajasti vahet, ning valjenenud jutukõma ja peekrite tinina taustal ümises Antoniuse-härra Pallule kodi ja veinilõhnaga kõrva:

«Koadjuutoriks olen ma Liivimaal,  
Minu nime tuntakse mitmel raal.  
Mind tuntakse maal, mind tuntakse linnas:  
Kenad naised on minu pool eriti hinnas.  
Mu südames alati süütavad tuld nad  
Ja mul nendele kuluvad kenamad kuldnad...»

Tõsijutt, koadjuutor muutus iga hetkega lustakamaks. Ta jõi oma karika kulinal tühjaks ja virutas elevandilüünupulise kepiiga niisuguse laksu liudade vahele vastu lauda, et Pall mõtles: Klaar, et neil hulludel kindlaks moeks peab olema mõõgad joomatuppa tulles ukse taha jätta... Siis pöördus koadjuutor taas Katharina poole ja kummardas oma pruuni habeme üsna ta näo ligi ja rääkis talle midagi, ja Katharina vaatas naeralades lauale ning näis elevusest hõõguvat. Aga dok-

tor koadjuutori teisel käel nippis kitsast hõbekarikast veini. Ta parem külm seisis tsipa-tsipi kõrgemal kül vasak. Ta mustad silmad sirasid naerda ja ta kitsad vurrud puudutasid karikat nagu lendutõusev must lind.

«... Ma saan veel aru, et ta härra Horni puhul käskis naisel lahke olla, sellest võis tõesti linna saatust ärrippuda,» mõtles Pall, «aga mis kuradi pärast praegu siis...?» Ning ta tundis, kuidas ta selgroojuurestikust, sealtsamast, kus ta äsja oli tajunud tammiste pingilaudade mõnusat kindlust, hakkas südame poole tõusma mingi ihuliselt tajutav etteaimduse-äng... Laua teisel otsas haaras koadjuutor Katharina uuesti kaenlasse ning andis talle kogu laudkonna nähes suud — ja doktori mustad silmad sirasid naerda.

Hea, et Pall mõlemad põidlad lauale asetaski ja mõlema käega lauaseri hakkas pigistama. Sest seal samas sosistas Antoniuse-härra talle kõrva:

«Teie majaproua on ju kolmandat päeva koadjuutori kallim... Ja minu isand keeras mitte ainult maja-prouale, vaid ka majahärrale ära! See sai nähtavasti teada, et koadjuutor istub hõbedahunnikul, ja seadis enese ise talle ette...»

Pall pigistas lauaseri nii, et ta kumbki põidlaküüs oli valge kui luu.

«Te ajate jamal!» ütles ta kähedalt.

«Kallis noormees... härra Henning võttis talt ju eih koadjuutori nimel nuhivande. Ja maksis talle kolm tuhat marka. Truuduse ja naise eest. Ma ei tea ainult, kuidas see summa kahe asja peale jagunes.»

Pall oli vait. «Ja mistarvis te seda minule räägite?» küsis ta tuhmilt.

«Niisama... Teie — kuidas seda ütelda —, teie mittesaksa rahu käib mulle sapi peale. Või ütleme: ma olen selle peale kade. Ma tahan, et te teaksite, mis isand teie isand on. Ja mis emand teie emand.»

Pillid rõdul vulisesid edasi. Ordukumpan doktor Geilsheim, atsakaš mees, kelle ablas pilk ja liikuv ninas ots iseseisvalt ja erinevais suundades seltskonda silmitsesid, seisis püsti ja pidas kõnet, mida keegi pillitiniņas ja jutukõmas ei kuulnud. Ja hetkeks näis Pallule, et Katharina saatis talle, Pallule, appihüüdva pilgu.

Pall pigistas silmad kinni ja tundis peolärmi kahe-, kolme- ja neljakordseks valjenevat ning just nagu lõpmatult edasi kehtvat. Siis tegi ta silmad lahti, pöördus laies laiuses härra Antoniuse poole ja ütles tasa:

«Tulge kaasa. Ma tahan teiega rääkida.»

Ta tõusis püsti ning Antoniuse-härra tõusis samuti, küll pisut viivitades ja õieti teadmata, kas tõrkuda või alistuda. Pall suunas ta enese ees laudkondsete vahelt välja ning peaaegu et tõukas ta suurtoa tagant hoovi viivasse koridori. Kui nad õue astusid ja üks nende taga sulgus, küsis Antoniuse-härra:

«Kuhu me läheme?»

Pall ei vastanud. Ta läks ees ning Antoniuse-härra järgnes talle. Pall lükkas palvekabeli ukse lahti ning nad astusid kabelisse. Kuna maja hoovipoolsed aknad olid valged ja hoovis lumi maas, oli pimedus kabelis võrdlemisi läbipaistev. Pall ütles tasa:

«Siin — inglikuju ees — vannu — see, mis sa rääkisid — tõeks või valeks.»

«Kuule — mis sa, poiss, mõtled,» ütles Antoniuse-härra natuke kiledalt, «mis kuradi pärast mina peaksin sulle vanduma —»

Pall võttis parema käega Antoniuse-härra vammuse-rinnust kinni ja raputas. Raputas lihtsalt võimetusest leda teisiti sundida. Antoniuse-härra tundus olevat nagu õlest tehtud. Ometi oli kuulda, kuidas ta kumpani-vammus õmblustest raksatas.

«Vannu! Tõeks või valeks!»

«... Ma... ma võin... ma võin muidugi vanduda... hõk...» ütles Antoniuse-härra neelatades.

«Noh?!»

«Ma — vannun — see on — tõsi.»

Antoniuse-härra hoidis kätt püsti ja kuigi see lüümes pimeduses peaaegu ära paistis, katsus Pall (tal parema käega ikka veel rinnust kinni hoides) vasakuga järele, kas ta käsi oli korralikult vandeaks tõstetud. Pallu vasak kämmal tõusis kobades mööda Antoniuse-härra paremat rannet üles ja kompis ka mõlemad tõstetud sõrmed ükshaaval üle. Siis tõukas Pall Antoniuse-härra õlgupidi vastu inglise kiviseid põlvi ja pöördus sõna lausumata minema.



«Oot,» hüüdis Antoniuse-härra kähedalt, «kui te mofete seda asja kellelegi rääkida -»

«Mis siis?»

«Sis — kas laseb härra Henning teid nurga taga maha lüüa või mürgitab doktor teid ära!»

Pall seisis avatud kabeliuksel ja Antoniuse-härra nägi ta lala musta kogu vastu õue heledamat pimedust ning mõtles vist silmapilgu, kas see suur tola, see hirmus matsimühakas ei kavatse tal uuesti rinnust kinni rabada. Aga suur tola ja hirmus mühakas ei liigutanud. Kuid silmapilgu pärast ütles ta äkitselt sõna, mida tal kõige ta primaanihariduse juures poleks mõistnudki oodata (kui just juhuslikult teada polnud, et ta hiljuti oli juba ülbust võtnud seda tarvitada). Ta ütles selgesti kolmesilbiliselt:

«I-di-oot!»

Kaks tundi vantsis Pall mööda hilisõhtust kõledat jäätnud tühja tõmbetuulist linna ja tundis, et teda on pussiga ribidesse löödud. Aga — usumatu: müürid olid vankumatult paigal, tornid seisis endiselt, väravad olid kindlalt suletud (kuid poole färdingi eest avatavad ha-ha-ha-haaa...) ja majade kivised näod ei näinud kuidas il kihtas määrdunud lumepihu ümber koerakuseste nurkade. Majade kivilõustad ei lausunud sõnagi risust, sõnagi prahist, sõnagi roojast, mis vedeles ol kui paljudes hoovides. (Oi kui vähesed hoovid olid nii puhtad ja kasitud kui Friesnerite hoov, — ho-ho-ho-hoo...)

Mööda Kuninga tänava õõtsuvat lumekirjut muna-kivijõge tuli kellamehe kantava laterna valgel pikas mustas kasukas õpetajahärra — aaa: härra Harder, hüüdnimega Mündrik, mis ta unuvat matsipäritolu meelde tuletas — ükskõik kellele viimset salvimist viimas: viimset salvimist hukatavaile ja hukkajaile, käskjaile ja kästavaile... Eeeh... Nunnakloostri-taguse müüri vahes vilkusid küünlad põisakendes ning akende taga nuplesid pröökavad ja kiljuvad varjud: seal prassisid koadjuutori sõjasulased oma litsidega... ja doktori majas prassis koadjuutor oma... Mmmm...

Kaks tundi. Aga (olguigi tema maailm kokku varisenud) üle kahe tunni ei või noor inimene niisugusel puhul ometi mitte mööda südaõist linna ringi vantsida. Vähemalt mitte siis, kui ta just hiljuti on kõnelnud oma Issandaga ja kui Issand on talle selge sõnaga ütelnud: kuula minu häält eneses, aga ära ole narr...

Suurtoa päratu uhkuseaken oli valge. Majast kostis piduliste hääli. Pillid mängisid ikka veel. Ja kui Pall kangialuse väravast sisse hakkas minema, hüppas üks valvesse pandud sõjasulastest etikult, ajla, vaatas talle ligidalt näkku, noogutas ja ütles teisele, kes etikul hellebardiga vehkis, et sooja saada:

«Doktori sekretär.»

Pall lõi kangialuse värava klõmmdi oma tiitli järel kinni ning astus hooviuksest tasa Frolinkite trepile. Aga esimene asi, mida ta trepile astudes tajus, oli see, mida ta siin esmakordselt oli tundnud siis (ja pärast ikka ja jälle taas tajunud), kui ta retkelt hertsogi juurde tagasi oli tulnud ja majaukse avanud: Katharina nelgilõhn. Lõhn, nagu oleks kellegi käsi ta südame äkitselt pihku võtnud. Kellegi imepehme käsi, mis paljale südamele ikkagi hirmsasti valu teeb...

Aga ära ole narr... Pall läks hiirvaikselt trepist üles ning avas ukse väikesesse vahetuppa, mida Meus töötoaks tarvitas. Tuba oli pime ja tühi. Üle õue, koadjuutori ülakorruse akendest langes valgusekuma Meuse raamaturiiulile ja puldile. Tagumise toa ukse tagant kostsid magava Meuse hingetõmbed nagu lühikesed ohked. Pall avas ukse Frolinkite väikesesse pimedasse suurtuppa ja sulges selle enese taga. Avas ukse kööki ja sulges ka selle. Tõmbas saapad tasa jalast ja pani nad oma ukse kõrvale köögi seina äärde. Seisis sokkides köögi jahedaist siledaist paeplaatidest põrandal ja nuusutas sooja koldetuha pimedas eriti selget lõhna — ning tundis, et nuga ta ribide vahel polnud enam nii terav nagu esmalt... *Nüüd oma urkasse minna, maha istuda ja mõelda, mis peab sündima.*

Ta tegi madala, kuid raske ja kääksuva lõmmulaudadest ukse ettevaatlikult lahti ja pani selle enese taga laas kinni. Ta sirutas jala välja, leidis varvastega järi

ja võttis istet. Mõtelda, mis peab sündima... Kui k... maailm on selle neetud naise lõhna pilgeni täis...

Siis sosistas keegi äkitselt otse siinsamas:

«Balthasar...»

«Annika...! Mis on?! Miks sa siin oled?!»

«Tsss. See pole Annika. See olen mina...»

«...Katharina...» ütles Pall sosinal. Kui on olmas sosistatud karjatusi.

Talul kõbistas aknapõie taga. Alt kostis piduliste ja pillide hääli.

«Te peate minema. Teid otsitakse —» ütles Pall pika hetke pärast. Ta hääli kõlas nii, nagu sosistaks ta kivi kasti põhjast.

«Keegi ei otsi mind!» ütles Katharina sosinal ja ruttu «Matthias arvab...» Ta takerdus ja rebis selle siis enesest välja. «Te ja saate naganii teada Matthias arvab, et ma olen koadjuutori juures.» Ta pidas vahet ja oli kuuma, kuidas ta iga inukubemega kuulatas ja Pallu ligutust. Kuid Pall ei liigahtanud — ja ta jätkas. «Aga koadjuutor magab. Ma näppasin Matthiase tagant luncõuna puurit ja puistasin talle veini sisse.»

«Ja mis te minust tahate?»

Vastus pidi olema Katharinaal ammu valmis. Ta sosistas uneskõndija kindlusega.

«Et te päästaksite mind nõidusest, mis mu peal on et ma Matthiase kütkest lahti ei saa ja ikka jälle temaga magan ja kõigi isandatega, keda ta teenib ja kellega ta käsib.»

Ta tõusis Pallu asemelt, kus ta oli istunud, ja tuli pimedas Pallu juurde. Ta silistas Pallu nägu lõhnavate jahedate värisevate kätega. Aga himuvärin polnud seeküll mitte. Ja siis tuli Pallu sisse Kurat, imelik halemeelne ja raevune, irvitav ja himur Kurat, ja võttis temas täiesti võimust. Pall asis Katharina pimedas sülle ja peaaegu et paiskas ta oma asemele. Ta rebis saamatute salarõõmsate raevuste matsikätega Katharina siidhiilbud tal ült. Siin sa mul oled, parastas armutu Kurat, kui ta teda võttis, — proua ja hoor — isa vanu voorikasuka närudel! Ja kõik oli ta ägeduses koos: alaväärsus, armukadedus, petetus, viha, kättemaks. Ja Kurat tsiteeris ta lavatsi ees itsitades Apuleiuse «Meta-

morfooside ehk Kuldeesli» kõige lõbusrõvedamat kohta: *Hic me, qui dirrupta nobili femina bestiis obiectus*\*... Aga oi kui ebajärjekindlad on ometi inimsüdame vaesed kuradid! ... Pallu jämedad vihased heldivad käed libisesid mööda Katharina pööraselt siledaid liikmeid ja rindu... (... Kolmeteistkümmel maal ei leidu nii sileda nahaga naist...) Pall tundis huultega Katharina pisaraid ja tundis, et Katharina tundis tema omi, ja siis tundis ta Katharina süttimise meretõusu. Ta kõõglaguse pimedus muutus tumelillaks ja rohelisetäpiliseks ja ta sosistas: *Oi sina libu ja laps, oi sa õnnetu imeloom, sa kallis, sa õnnis, sa Püha Neitsi õde*... Ta sosistas ägades: *Issand Jumal, niisuguseks oled sina meid teinud*...

Ainult üpris tähelepanelik pilk (ja võib-olla, et isegi mitte see) oleks suutnud märgata pimedas nurgas Kuradit ootel, lõug pihus, küünarnukk «Kuldeesli ehk Metamorfooside» kaanel, mille servale oli kritseldatud: *Aga ära ole narr*...

Kui Katharina maldas käed Pallu ümbert lahti lasta ning nad pea alla aetas ja kui ta suu Pallu suudlustest vabaks sai, rääkis ta sosinal: «Ma olin ainult Matthiase kirjast lugenud, et sa olemas oled. Ta kirjutas: *üks kena matsipoiss ja paistab, et sädemega*... Öösel pärast seda näidati sind mulle unes. Ja see olid täiesti sina, kuigi ma sind ihusilmaga polnud näinud. Ja sealsamas üteldi mulle: 'kui tema sind armastama hakkab, pääsed sa oma nõidusest lahti, aga ta peab ise seda tegema...' Ja nüüd ma ei teagi, kas see aitab... sest ma pidin ikkagi sind paluma, et sa mind päästaksid...»

«Aga sa ei ütelnud mulle, kuidas...» ütles Pall sosinal.

«Jah, seda ma tõesti ei ütelnud...»

Kui Pall tukastusest virgus, hõngas tühi lohukoht isa vanal kasukal nelgilõhna ja akna nelinurk müüris oli hahtest hall. Ja Pall nägi selgesti: kambri kõige pime-

\* Häda mulle, kes ma õilsa naise lõhki ajan ja metsloomade ette saan heidetud...



damas nurgas istus Kurat ootel, lõug pihus, küünarnukid «Metamorfooside» kaanel, mille servale oli kritseldatud: *Aga ära ole narr...*

Pall pani jalad maha, tõmbas särki selga ja istus lavatsi äärel. *Järele mõelda, mis peab sündima.*

Ta heitis pilgu lauakõkatsile. Seal valendas kolm-neli paberilipakat üksteise peal — ah jaa; ta oli nädala eest alustanud märkmete kirjutamist sündmustest doktori-majas, õieti sündmustest omaenese elus. Märkmeid omaenese kroonikaks. Mitte oma isanda omaks! Milleks isandate kroonikaid, kui isandad on ju u d a d! Et tõmbetuul lipakaid laiali ei puhuks, oli nende peal Vanalt turult leitud hobuseraud. Ta võttis hobuseraua pihku ja istus liikumatult oma lavatsi serval. Siis tõmbus ta äkitselt vimma. Ta õlad paisusid särki all kummil ning randmed ja küünarnukikõõlused naksatasid — ta murdis hobuseraua pooleks ja ütles kuuldavalt:

«Ma lähen siit ära.»

Mõne tunniga oli kõik lahendatud.

Ta pani riidesse. Ta pakkis natuke pabereid ja pesu ning mõne riidetüki parajasse puukasti, keeras isa vana voorikasuka selle peale rulli ja sidus sellele rihma ümber. Ta võttis kasti õlale ja läks varavalges Kimmelpenningi juurde ning sai talt õnnistuse ja sada marka:

«Mind ei ole ehk kes teab kui kauaks. Kui sul hiljem veel raha tarvis on, küsi raelt. Ma jätan vaeste eestli poiste koolitamiseks tuhat marka raeäärade kätte. Saad aru: ma tahan, et rohkematele abi oleks. Noh, las jalga. Kui Issand annab, ehk näeme veel.»

Kimmelpenningi juurest läks ta Oleviste käärkambri — Meus oli juba seal. Pall pani pambu maha ja ütles talle: «Kirjuta nüüd Wolffile see kiri. Ma sõidan tema juurde Stettini.»

Meus võttis ehmatusest istet: «... Millal?»

«Homme koidu ajal.»

«... See on ju... see on ju nagu põgenemine?! — Oled sa kuriteo teinud?»

«Ma ei tea. Võib-olla...»

«Hm. Ja mis ma talle kirjutan?»

Pall dikteeris Meusele lühikese kirja: *Selle tooja on minu naise vend. Ta on Tallinnas minu käe all õppinud.*

*Õpeta teda edasi. Ma usun, et ta mu lootusi ei peta.*

«Kas sa usud seda?» küsis ta ja vaatas Meusele silma.

«... Usun küll,» vastas Meus, ja mõtles: «Ma ei ole selles ju tõesti mitte päris kindel. Võib-olla isegi mitte kuigi kindel... Aga vististi on poisil praegu minu usku tarvis.»

«Ja Annikale räägi minu ärasõidust ise.»

«Mis ma mõistan talle rääkida...?»

«Seleta midagi... Võib-olla ma kirjutan...»

«Ja mis ma Friesneritele ütlen?»

«Ükskõik!»

End käärkambri uksele Meuse murelikust ja masendavalt heasoovalikust pilgust lahti rebida oli valusam, kui Pall oleks oodanud.

Olevistest läks ta sadamasse ja otsis Märteni «Minerval» üles. «Minerva» pidi homme lõunal purjede alla minema, aga «Delfiini» juba koidu ajal, sest hertsog Johanilt olid saabunud uued nõudmised ja ähvardused.

Märten võttis Pallu pambu hommikuni hoiule. Ta pidi asja «Delfiini» pootsmaniga klaariks rääkima ja tahtis ka Pallu enese juba õhtul «Delfiinile» viia. Aga Pall ütles, et tal on linnas veel asja.

Selle viimase öö magas ta Kalamajas. Peale vana Truuta ei olnud siin kedagi kodus, sest isa ja sulased olid voriga Haapsalus. Aga Pall laskis Truutal endale süüa anda ja palus teda isale seletada, et tema on nüüd Saksamaale ülikooli sõitnud, kuna selleks avanes ootamatu võimalus. Siis kõndis ta majaümbruse läbi, jalutas mööda lumevöödulist jääkirmes randa parasjao Kopli poole ja jälle tagasi ning ronis ka talli lakapealsesse ja leidis ülevalt müüriservalt oma vanad kivikuulid üles.

Ta magas isamaja madala lõhaspoolikuist lae all lühikese unenägudeta une ja oli enne koitu Truuta leivakotiga sadamas.

Märtenile ei jõudnud ta jumalagajatul midagi mõistlikku ütelda. Pimedal kail toppis Märten talle ta pambu ühte ja omalt poolt suure leivakoti teise kaenlasse ning «Delfiini» pootsman viis ta sadamaid kaasa.

Seesama pootsman, kes ta viie marga eest jäneseks peale võttis, ütles, et väinad mandri ja saarte vahel on



sel aastal juba jäas ning et «Delfiinil» tuleb lääne poolt mööda avamerd ümber Hiiumaa ja Saaremaa purjetada. Ning et välja ei tohi Pall trümmist enne ilmuda, kuni nad Kõpu tuletornist möödas on. Kõige varem ülehomme õhtul.

Pall keeras enda madalas pimedas trümmis küljelt. Ta tahtis Märteni antud leivakoti pea alla panna ja märkas, et üks kahest leivapätsist, mis seal sees tunda olid, oli tahkjas kui ront. Ta võttis selle välja ja kompleseda pihuga, ning ehmatas: ta käsi tundis Märteni teravad sarnad ja kitsa palge ja pilgese suunurga ära. See oli ta sõbra laastudesse peidetud kasepuust nägu.

Ja siis lesis Pall pimedas trümmis vana kasuka peal, külje all kivikõvad kodusest paest trepiastmed, ühe kõrge ning aimamatu trepi jaoks määratud, sõõrmela ühe unenäolümme nelgilõhn — ja kuulis, kuidas otsad lahti hõigati ja purdetu mere plahin aina valjemaks tõusis, ning tundis, kuidas kõik õõtsuma hakkas, nagu poleks maailmas ei lõhnadel, ei kaljudel pidet.

## MÄRKUSI,

KELLELE TARVILIKKE, KELLELE MUIDUGI MITTE

*Allus* — lumest paljas merejää laik.

*Bojert* — ühemastiline vähemat tüüpi purjelaev.

*Bulleler* — moonajagaja.

*Custodius* — õieti *custos*, s. o. valvur, klassivanem.

*Faabel* — valm, mõistujutt.

*Famulus* — teener, õpilane, käealune.

*Flatsiaan või melanhtoonlane. Flatsiaanid* — Matthias Flaciuse (1520–1575) pooldajad, maruluterlik vool saksa kirikus pärast Lutheri surma. *Melanhtoonlased* — Philipp Melanchthoni (1497–1560) pooldav rahumeisem vool 16. saj. luteriuses.

*Hobuveski* — hoone tänini Laial tänaval olemas.

*Jumalalaegas* — reformatsioonijärgne sihtasutus kirikute rahaasjade korraldamiseks.

*Karbats* — piits.

*Katersass* — kadakasaks.

*Kemmerei* — siin «linna rahandusosakond».

... Kivisilla ümbrusse tõmbunud, kus Karja- ja Viru värava teed kokku said ja üle Härjapea jõe läksid... — umbes praeguse Anveldi tänava kohal.

*Klarett* — reinyeinist ingveri ja muude vürtside lisamisega valmistatud jook.



*Kordetöö* — rae poolt linnarahva seast värvatud tööjõuga tehtavad juhu- ja hädatööd.

*Korrel* — kuller.

*Kraamer* — pudipadipoodnik.

*Kuivkonn* — kaelapaistetust.

*Kurgla küla* — küla Harjumaal, nüüdsest Aruküla jaamast paar kilomeetrit põhja pool, tänini seal sama nime all olemas.

*Käsper* — kirss.

*Lontmaaker* — köietegija.

*Lontmaakri nõlv* — umbes praegune Kalinini t. algus.

*Magadus* — pikk tuisuhang merejää.

*Marstall* — linna «transpordiõu».

*Melanhleenlased* — Herodotosel esinev Kirde-Euroopa rahvas, keda on peetud identseks vene traditsiooni tšudidega.

*Ministeerium* — (ladina traditsioonist nimetada hingedarjaseid ministri sacri officii ehk püha ameti teenijaks). Siin: kõigi linna vaimulike kolleegium.

*Mitridaatium* — \* Pontuse kuninga Mithridatese (132 e. m. a. — 63 e. m. a.) nimest — keskajal laialdaselt pruugitud universaalravim, pärimuse järgi algselt viiekümne neljast aineist.

*Morsell* — vürtsiline suhkrutahvlike, kompveki eelkäija.

*Munkade tänav* — Vene tänav.

*Mültama* — paksu valget suitsu ajama.

*Nigulapäev* — 9. mai.

*Nünn* — surnu mütsike.

*Oiart* — loik jää.

*Pistemaaker* — teatud sadulsepad ja pudukaupmehed Tallinnas. Tegutsesid mitmeteistkümnnes üüripoes Raekoja platsi ääres ja lähemas ümbruses. Esinesid 16. saj. lõpuni.

*Pumber* — pirn.

*Puterlohki mäng* — võiaugu mäng, milles mängijad püüdsid puust või kaltsudest muna kaigastega ajada ühe mängija poolt kaits tavalisse auku.

*Pärkpund* — 160 kg.

*Päärid* — kandepuud.

*Püha Gertrudi plats* — asus Suure Rannavärava ees, 1535. a. lammutatud Püha Gertrudi kiriku kohal.

*Raapel* — pirn.

*Rahnup* — varnriiul.

*Roosiaed* — avalik aed Suure Rannavärava ees, väravast väljumis-suunas veidi paremal (mitte vasakul nagu praegu), Tallinna esimene puhke- ja mitte veel kultuuripark.

*Rõugemaja* — rõuge- ja suguhaigete eraldusmaja, asus Suurest Rannaväravast sadamasse viiva tee ääres.

*Rüssa* — põidlaliigese pikkus mõõtühikuna.

*Seppade tänav* — Harju tänav.

*Stift* — piiskopivaldus, piiskopkond ilmaliku valitsuspiirkonna mõttes. Siin tarvitusel Tartu piiskopkonna kohta, mis teatavasti oli omaette ühikuks Vana-Liivi konföderatsioonis.

*Sööthiir* — nahahaigus.

*Südameleht* — rinnak e. rinnaluu.

*Symbolum Athanasasticum* — tuntum nn. oikumeeniliste sümbolite ehk kristliku kiriku dogmadekogumike seast, nimetatud 4. saj. tegutsenud Aleksandria piiskopi Athanasiuse järgi.

*Torvik* — talupoegade puulühter.

*Tupitsad* — säärsokid.

*Tõlikas* — jäme oksaharu, oksakõnt.

Яан Кросс. ТРИ ЧУМЫ, I. Роман. На эстонском языке. Оформление: У. Плуомипуу. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetaja M. Ojamaa. Kunstiline toimetaja S. Liiva. Tehniline toimetaja P. Kass. Korrektorid M. Amon ja S. Aron. Laduda antud 21. V 1970. Trükkida antud 11. IX 1970. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 17,0. Tingtrükipoognaid 14,3. Arvestuspoognaid 14,31. Trükiarv 32 000. MB-08141. Tellimise nr. 2263. Trükikoda «Ohiselu», Tallinn, Pikk tänav 40/42. Hind 68 kop.

7-3-5

24-TL-7-70